COLLECTIO

SELECTA

S. ECCLESIÆ PATRUM.

PATRES TERTII ECCLESIÆ SÆCULI.

IV.

PROSTAT INSUPER VENALE

Montis Pessulani,

APUD VIRENQUE, BIBLIOPOLAM.

PARISIIS, E TYPOGRAPHEO COSSON,
VIA VULGO DICTA S.-GERMAIN-DES-PRÉS, N° 9.

COLLECTIO
SELECTA
SS. ECCLESIÆ PATRUM,
COMPLECTENS
EXQUISITISSIMA OPERA
TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS
D. CAILLAU,
MISSIONUM GALLICARUM PRESBYTERO,
ET NONNULLIS CLERI GALLICANI PRESBYTERIS,
UNA CUM
D. M. N. S. GUILLON,
IN FACULTATE THEOLOGIÆ PARISIENSI ELOQUENTIÆ SACRÆ PROFESSORE, PRÆDICATORE REGIO, AUCTORE LIBRI CUI TITULUS GALLICE:
BIBLIOTHÈQUE CHOISIE DES PÈRES GRECS ET LATINS.

TOMUS QUARTUS.

PARISIIS,
APUD MÉQUIGNON-HAVARD, EDITOREM,
VIA VULGO DICTA DES SAINTS-PÈRES.
BRUXELLIS, APUD EUMDEM.
PARISIIS, ANT. POILLEUX, BIBLIOPOLAM,
VIA VULGO DICTA DU CIMETIÈRE-S.-ANDRÉ-DES-ARCS.
M. DCCC. XXIX.

SANCTI CLEMENTIS
ALEXANDRINI
STROMATUM
LIBRI SEPTEM.

LIBER PRIMUS.

Primi Stromatum libri desideratur initium, sed directum videtur ad familiarem quemdam vel magistrum, qui perlectum illum ad alios transmittere curaret. Totus post exordium in eo versatur auctor, ut doctrinam christianam philosophorum doctrina vetustiorem demonstret.

ARTICULUS PRIMUS.

EXORDIUM.

1°. Antequam argumentum aggrediatur, de docentibus simul et discentibus paululum agit. Docentes quidem ad disseminandam scientiam sic adhortatur:

Pulchrum[1] esse et honestum existimo, iis etiam qui postea futuri sunt, bonos filios relinquere. Ac filii quidem corporum, animæ autem liberi sunt scripta; jam patres eos dicimus, qui nos catechesi instituerunt. Philosophia autem humana est, et se lubenter communicat. Dicit ita-

[1] Pag. 316 et seq.

que Salomon : « Fili, si susceptam præcepti mei dictionem » apud te absconderis, exaudiet sapientiam auris tua[1]. » Sermonem, qui seminatur, in ejus, qui discit, anima abscondi dicit, tanquam in terra : et hæc est plantatio spiritalis. Unde etiam infert : « Et applicabis cor tuum ad intelligen- » tiam : applicabis autem ipsam ad admonitionem filio tuo. » Anima enim animæ, et spiritus spiritui copulatus, per sermonis seminationem id, quod in terram fuerat conjectum, augent et vivificant ; filius autem est, quisquis eruditur, quatenus ei, a quo eruditur, morem gerit : « Fili, *inquit*, » præscriptorum meorum ne obliviscaris[2]. »... Jam autem cernitur ipse Servator, qui ex redundanti copia, pro ejus qui accipit viribus, quæ ex exercitatione servis augentur, facultates distribuerat, reversus cum eis ut rationem iniret, quando iis quidem, qui ejus pecuniam auxerant, qui in modico fuerant fideles, acceptis, eos super multa constituturum pollicitus, in Domini gaudium jussit ingredi : ei autem, qui pecuniam ad fœnerandum creditam occultaverat, et eam ipsam, quam acceperat, absque ullo emolumento reddebat : « Serve, *inquit*, nequam et ignave, oportebat te » pecuniam meam dare nummulariis, et ego veniens meum » recepissem. » Propter hæc servus inutilis injicietur in *tenebras exteriores*[3]. « Tu ergo fortis esto, *ait quoque Paulus*, » in gratia, quæ est in Christo Jesu ; et quæ audiisti a me » per multos testes, ea committe fidelibus hominibus, qui » quidem idonei erunt alios quoque docere[4]. » Et rursus : « Stude te ipsum Deo probum exhibere, operarium incon- » fusibilem, recte tractantem verbum veritatis[5]. » Si ambo ergo verbum prædicant, hic quidem scripto, ille vero voce : quomodo non sunt ambo admittendi, qui effecerunt, ut fides operetur per dilectionem ?

[1] Prov. II, I, 2. — [2] Ibid. III. I. — [3] Matth. xxv, 14, et Luc, XIX, 12. — [4] 2 Tim. I, II. — [5] Ibidem, 15.

Discentes autem de scientiæ pretio sic admonitos curat [1]:

Qui in verbis veritatis germane et sincere sunt educati, accepto vitæ æternæ viatico, sublimes in cœlum feruntur.

Utrosque autem, adhibito Eucharistiæ exemplo, sive ad seminandum, sive ad accipiendum verbum, dignis animi sensibus accedere jubet:

Necesse est ergo utrosque eos probare seipsos: illum quidem, an dignus sit, qui dicat et monimenta relinquat: hunc vero, an jure possit audire et legere. Quemadmodum Eucharistiam cum quidam, ut mos est, diviserint, permittunt unicuique ex populo ejus partem sumere. Ad accurate enim perfecteque eligendum ac fugiendum, optima est conscientia. Firmum autem ejus fundamentum, est recta vita, cum ea, quæ convenit, doctrina: et sequi alios jam probatos, et qui se recte gesserunt, optimum est, et ad veritatem intelligendam, et ad exequenda mandata. « Quamobrem qui comederit panem, et biberit calicem » Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. » Probet autem homo seipsum, et sic de pane edat, et de » calice bibat [2]. » Consequens est ergo [3], ut qui ut proximis prosit curam suscipit, consideret, numquid audacter ac temere, et aliqua æmulatione, ad docendum prosilucrit, num gloriam ex eo aucupetur, quod doctrinam suam communicat: num hanc solam respiciat mercedem, eorum, qui audiunt, salutem, et quod nihil ad gratiam loquatur: tum cogitet an a sordibus corruptelisque semper alienus vixerit, qui per litterarum monimenta loquitur. « Num-

[1] Pag. 318 et seq. — [2] 1 Cor. XI, 27, 28.
[3] Vide D. Guillon, pag. 392.

» quam enim in sermone adulationis fuimus, sicut novistis, » *inquit Apostolus*, neque in prætextu avaritiæ, Deus testis, » neque quærentes gloriam ab hominibus, neque a vobis, » neque ab aliis, cum possemus esse oneri ut Christi Apos- » toli : sed fuimus mansueti in medio vestri, sicut nutrix » fovet filios suos[1]. » Eadem autem ratione eis quoque[2], qui sunt divinorum verborum participes, observandum est, num nimium curiosi animi vitio inducti, tanquam urbium ædificia visuri, ad id accedant : num veniant ut sint rerum sæcularium participes, cum audierint eos, qui sunt Christo consecrati, ea, quæ sunt ad victum necessaria, lubenter communicare. Sed sunt ii quidem hypocritæ, et ideo mittantur. Si quis autem non videri justus, sed esse velit, oportet ut optima is sit conscientia.... Neque vero permittendum est auditoribus, ut ex comparatione faciant probationem : neque verbum tradendum est examinandum iis, qui educati sunt in artibus omnis generis sermonum, et inflatorum argumentorum viribus, qui animam jam habent præoccupatam, et nondum exinanitam... Unusquisque autem eorum beati ex Davidis sententia psallat gratias agens : « Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor; lavabis » me, et super nivem dealbabor. Auditam mihi facies læti- » tiam, et exultatione exultabunt ossa humiliata. Averte » faciem tuam a peccatis meis, et iniquitates meas dele. Cor » mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in » visceribus meis. Ne projicias me a facie tua, et spiritum » sanctum tuum ne auferas a me. Redde mihi lætitiam salu- » taris tui, et spiritu principali confirma me[3]. » Atque qui ad præsentes quidem dicit, et tempore probat, et judicio judicat, et discernit ab aliis eum, qui potest audire, ob-

[1] I Thess. II, 5, 6, 7, 8.

[2] Vide D. Guillon, pag. 392.

[3] Psal. LI, 12.

servans sermones, mores, consuetudines, vitam, motus, habitus, aspectum, vocem, trivium, petram, viam quæ conculcatur, terram fertilem, sylvescentem regionem et regionem bonam ac feracem, et excultam, et quæ potest multiplicare sementem. Qui autem per litterarum monimenta loquitur, apud Deum sese purgat, hæc in scriptis vociferans: «Nec lucri gratia, nec inanis gloriæ causa, nec » vinci ab affectione, aut quæstui servire, aut efferri volup» tate, sed eorum, qui legunt, sola frui salute, cujus nec est » in præsentia particeps, sed spe expectans eam, quæ om» nino reddenda est, retributionem ab eo, qui operariis » pollicitus est se redditurum mercedem pro meritis.» Sed nec eum, qui in virorum numerum ascriptus est, oportet desiderare remunerationem. Non enim qui sua benefacta jactavit, propter gloriationem accepit retributionem. Qui autem eorum quæ oportet aliquid facit propter remunerationem, aut ut recte operans præmium quærens, aut ut maleficus pœnam vitans, an non mundana tenetur consuetudine? Oportet autem Dominum, quoad fieri potest, imitari. Is autem fuerit, qui Dei voluntati inservit, qui, cum gratis acceperit, dat gratis, satis magnam recipiens mercedem, ipsam vitæ rationem.

2°. Duobus autem quasi ponderibus ad scribendum inductus est: primo quidem ut senectuti, deficiente memoria, adjutorium præpararet[1]:

Non est autem hoc opus scriptura artificiose comparata ad ostentationem, sed mihi ad senectutem recondantur monimenta, oblivionis medicamentum, vere imago et adumbratio evidentium et animatarum illarum orationum, quas dignus habitus sum qui audirem, et virorum beatorum, quique revera erant maximi pretii et æstimationis.

[1] Pag. 322.

Unde memoriæ[1] meæ imbecillitatem sublevans, expositionem certis capitibus constantem, salutare memoriæ monimentum mihi comparans, hac necessario usus sum Institutione. Sunt ergo quædam, quorum ne recordati quidem sumus : erat enim apud viros beatos magna quædam vis. Sunt etiam quædam, quæ cum non annotata aliquo tempore mansissent, nunc effugerunt : alia autem, quæ prope extinguebantur, in ipsa mente quodammodo obscurata.

Secundo ut servaret quam legitimam vocat beatorum virorum traditionem[2] :

Eorum unus quidem in Græcia, Ionicus, alius vero in magna Græcia : quorum alter erat ex Cœlesyria, alter ex Ægypto oriundus. Alii autem ex Oriente, et ejus alter quidem Assyrius, alter vero in Palæstina Hebræus ex alto ducta origine. Cum autem in ultimum incidissem, erat autem hic primus potestate, conquievi, cum ipsum in Ægypto latentem indagassem. Sicula revera apis, Prophetici et Apostolici prati flores decerpens, sinceram quamdam et incorruptam cognitionem ingeneravit eorum, qui audiebant, animis. Sed hi veram quidem beatæ doctrinæ servabant traditionem, statim a Petro, et Jacobo, et Joanne, et Paulo, sanctis Apostolis, ita ut filius acciperet a patre, (pauci autem sunt patribus similes), ad nos quoque Deo volente pervenerunt, illa a majoribus data et Apostolica deposituri semina. Certe autem scio, fore ut exultent, non hac dico lætati expositione, sed solum quod in hoc scripto serventur, quæ illi tradiderunt. Est enim hæc, ut opinor, institutio animæ desiderantis beatam ita conservare traditionem, ut non possit effugere : « Filio » autem amante sapientiam, pater lætitia afficietur[3]. » Putei,

[1] Pag. 324.

[2] Pag. 322.

[3] Prov. XXIX, 3.

qui exhauriuntur, emittunt aquam magis perspicuam : corrumpuntur autem ii, quorum nullus est particeps. Ferrum quoque usus servat purius, usus autem defectus ei generat rubiginem. Ut summatim enim dicam, exercitatio salubrem habitum ingenerat et spiritibus, et corporibus. « Nemo accendit lucernam, et ponit eam sub modio, sed » super candelabrum, ut luceat omnibus[1], » qui accepti fuerint convivio.

3°. Quoad autem dicendi modum philosophiæ extraneæ testimonia adhibere non dubitavit[2] :

Jam vero ipsa quoque bonarum disciplinarum copia est veluti quoddam condimentum athletæ cibo permixtum, non delicias quidem captantis, sed bonum appetitum assumentis, laudis amorem. Psallentes quidem certe, valde intensum gravitatis sonum modulate remittimus. Quemadmodum autem qui volunt alloqui populum, hoc sæpenumero faciunt per præconem, ut ea, quæ dicuntur, magis exaudiantur : ita hic quoque, cum ad multos habenda sit a nobis oratio, quæ solitam præcedit traditionem, adducendæ sunt opiniones et voces, quæ eis in singulis resonant, per quas ii magis attenti reddentur, qui audient... Jam non similiter ovem contemplatur coquus et pastor. Ille quidem an sit pinguis diligenter scrutatur : hic vero lac ovis observat, an sit generosum. Mulgeat quidem aliquis, si cibo egeat : vellus tondeat, si ei tegumento opus sit. Sic mihi etiam procedat fructus bonæ Græcorum doctrinæ. Nullam enim existimo scripturam adeo feliciter procedere, cui nullus omnino contradicat : sed illam existimandum est esse rationi consentaneam, cui nemo jure contradicit... Quemadmodum terram prius rigant agricolæ, deinde sic se-

[1] Matth. v, 25; Marc. iv, 21; Luc. viii, 16; xi, 33.

[2] Pag. 325.

men injiciunt; ita etiam nos eo, quod bibi potest ex Græcorum scriptis, id, quod est in eis terrestre, prius irrigamus, ut suscipiat spiritale semen quod dejicitur, et id facile possit alere. Continebunt autem hi libri, qui dicuntur Στρωματεῖς, seu *Miscellanea,* admixtam veritatem philosophiæ decretis, vel potius coopertam et absconsam, sicut testa operitur id, quod est in nuce esculentum. Fidei enim semina solis, ut existimo, convenit servari fidei agricolis. Non me autem latente ea etiam, quæ ab aliquibus imperite omnia metuentibus jactantur, qui dicunt oportere in iis versari, quæ sunt maxime necessaria, et quæ fidem continent : externa autem, et quæ sunt supervacanea transilire, quæ nos frustra conterunt et detinent in iis, quæ ad finem nihil conferunt. Alii autem philosophiam etiam cum maximo malo et ad hominum perniciem venisse in vitam existimant, ut quæ profecta sit à maligno aliquo inventore. Ego autem quod malitia quidem malam habeat naturam, nec alicujus boni esse agricola unquam possit, in his totis ostendam libris, qui dicuntur Στρωματεῖς, id etiam significans, quod divinæ quodammodo providentiæ opus sit Philosophia.

ARTICULUS II.

DE PHILOSOPHIÆ PROFANÆ COMMODIS ET ORIGINE.

De commentariis [1] autem hisce, qui, cum necessarium fuerit, Græcorum complexi sunt opinionem, hactenus respondeo iis, qui reprehendendi studio delectantur. Primum quidem, etiamsi sit inutilis philosophia, tamen si inutilem eam confirmare est utile, jam utilis est. Deinde nec iis licet Græcos condemnare, quibus in eorum decretis nil ultra nudas voces perceptum est, priusquam ea sigillatim atque intime explorata atque cognita habuerint. Est enim ea re-

[1] Pag. 327, et seqq.

futatio fide dignissima, quæ sequitur experientiam : quippe cum eorum, quæ condemnaveris certa cognitio perfectissimæ demonstrationis loco erit. Præterea multa, quæ ad finem non conferant, tamen artifici ornamentum afferunt. Et alioqui varia ac multiplex doctrina, eum, qui maxime principalia dogmata proponit, fidei auditorum commendat, discipulis admirationem ipsius ingenerans, et ad veritatem eos adducit. Fidem autem faciet ejusmodi oblectatio, per quam a vulgo vituperatam studiosi recipiunt veritatem, quod neque ipsa philosophia vitæ perniciem afferat, quam ac si esset rerum falsarum et malorum operum artifex, quidam falso calumniati sunt, cum sit evidens veritatis imago, donum Græcis datum divinitus; neque nos per ipsam tanquam a quibusdam decepti præstigiis a fide abducamur : sed potius majori munimento tecti, et socium quodammodo exercitationem, qua fides pleniorem demonstrationem accipiet, lucrati sumus. Quinetiam dum contraria dogmata inter se conferuntur, veritas magis elucescit. Hinc consequitur scientia. Atque adeo haudquaquam per se inducitur philosophia, sed propter fructus ex scientia provenientes : quia nobis per scientiam rerum animo comprehensarum firmatur veræ perceptionis persuasio. Taceo quod libri hi multiplici ac varia doctrina in unum corpus coagmentati, volunt artificiose celare semina cognitionis. Quemadmodum ergo qui studio tenetur venationis, postquam quæsiit, investigavit, indagavit, canes, qui cursu persequerentur, emisit, feram capit : ita etiam apparet verum dulcedine quæsitum, et labore paratum. Quanam ergo causa sic tuos commentarios tibi ordinare visum est? Quoniam magnum est periculum vere arcanam veræ philosophiæ rationem iis propalare, qui profuse quidem ac petulanter, sed non jure, volunt contra omnes dicere, omnia autem nomina ac verba turpiter et indecore ejaculantur, et seipsos

fallentes, et eorum, qui sibi adhærent, oculos præstringentes. « Hebræi *enim* signa petunt, *ut ait Apostolus;* » Græci autem sapientiam quærunt[1]. »

Magna est autem turba ejusmodi : ac eorum quidem aliqui voluptatibus mancipati, cum non velint credere, omni veneratione dignam irrident veritatem, barbariem ejus habentes ludibrio. Aliqui autem alii seipsos erigentes, ansas calumniandi sermones nostros invenire contendunt, contentiosas comparantes quæstiones, dictiuncularum venatores, pusillarum quarumdam artium æmulatores, litigatores, et jurgiorum consarcinatores, ut ait ille Abderitanus.

Lingua volubilis est hominum, nec pauca profatur :
Dictorum omnimodum hinc atque hinc divisio multa est.

Et,

Quod verbum edideris, te tale audire necesse est.

Ob hanc ergo artem se efferentes Sophistæ infelices, canoris quibusdam suis nugis garrientes, cum in nominum delectu et certa dictionum compositione et connexione per totam vitam laborant, turturibus apparent loquaciores, eos, quibus pruriunt aures, non satis, ut mihi videtur, viriliter demulcentes et titillantes : « Verborum non stilla » cadens, sed flumen, inertum. » Et certe quemadmodum veteribus in calceis, imbecilla iis sunt alia et diffluunt, sola autem eis restat lingua. Pulchre ergo, eos insectans, scribit Solon Atheniensis :

Ad linguam aspicitis, et dulcia verba loquentes
  At quod fit nemo spectat agentis opus.
Ac quivis vestrum vulpis vestigia figit,
  Et mentem vacuam putidulamque gerit.

Hoc utique significat vox illa salutaris : « Vulpes foveas ha-

[1] I Cor. I, 22.

» bent, filius autem hominis non habet ubi caput reclinet [1].» Super enim solo eo, ut arbitror, qui credit, perfecte separato a cæteris hominibus, quas Scriptura *bestias* vocat, rerum omnium caput conquiescat ac princeps, nempe benignus et mansuetus Logos, « qui comprehendit sapien- » tes in astutia ipsorum : Dominus enim solus cognoscit » disceptationes sapientum, quod vanæ sunt [2] : » sapientes utique Scriptura vocante sophistas, qui in dictionibus versantur et artibus superfluis. Unde ipsi quoque Græci eos, qui in re aliqua curiose versantur, sapientes simul et *Sophistas* denominative appellarunt. Cratinus itaque, cum in Archilochiis Poëtas recensuisset, ait :

Quales sophistas perpetim scrutamini.

Et similiter Iophon Comicus, in Aulœdis Satyris, dicit de rhapsodis et aliquibus aliis :

. . . . Namque introit
Una sophistarum caterva plurima.

De iis et similibus, qui se inani dicendi genere exercuerunt, pulcherrime dicit divina Scriptura : « Perdam sapientiam » sapientum, et prudentiam prudentum abolebo [3]. »

Homerus autem et fabrum vocat sapientem : et de Margite, si id opus utique Homeri est, sic scribit :

Hunc nec aratorem dii fossoremve crearunt,
Ullo aliove modo sapientem, arsque abfuit omnis.

Hesiodus autem cum Linum citharœdum dixisset esse « cujusvis sapientiæ peritum, » nautam etiam non veretur dicere sapientem, scribens :

Nautica in arte aliquid qui nec sapit.

Daniel autem propheta, « Mysterium, inquit, quod rex » rogat, non est sapientum, magorum, incantatorum, Ga-

[1] Math. VIII, 20. Luc. IX, 58. — [2] Job. III, 13; I Cor. III, 19, 20; Psal. XCIV, 11. — [3] Isai. XXIX, 14; I Cor. I, 19.

» zarenorum potestas, ut regi annuntient, sed est Deus in » cœlo revelans [1]. » Ubi quidem appellat *sapientes* Babylonis. Quod autem Scriptura *sapientiam* appellet communi nomine omnem mundanam, sive scientiam, sive artem; aliæ autem sunt disciplinæ, quas insuper humana ratio adinvenit; et quod a Deo sit omnis artificiosa et sapiens inventio, manifestum erit, si hanc dictionem adjecerimus: « Et locutus est Dominus ad Mosen, dicens : Ecce vocavi » Beseleël, filium Uri, filii Or de tribu Juda, et implevi » eum divino spiritu sapientiæ, ut in omni opere excogitet » et architectetur, operetur aurum et argentum, et æs, et » hyacinthum, et purpuram et coccinum, et ut operetur » opera lapidea, et fabrilem artem lignorum, usque ad om- » nia opera [2]. » Deinde vero generalem infert rationem : « Et » cuilibet intelligenti corde dedi intelligentiam; » hoc est, ei, qui potest ipsam recipere labore et exercitatione. Rursus autem aperte scriptum est ex nomine Domini : « Et » tu loquere omnibus sapientibus mente, quos implevi spi- » ritu sensus [3]. » Habent quidem aliquam peculiarem naturæ proprietatem, qui sunt sapientes mente. Duplicem autem sensus spiritum accipiunt ab ea, quæ est principalis sapientia, ii, qui se ipsos idoneos exhibuerunt. Qui persequuntur enim artes sordidas, sensibus excellentissimis fruuntur : auditu quidem, qui dicitur communiter musicus : tactu vero, figulus : et voce, cantor : olfactu, unguentarius : visu, qui ea, quæ in sigillis exprimuntur, est cælandi facultate præditus. Qui autem in doctrina versantur, suppeditatam habent consensionem, per quam poëtæ modos, dictionem rhetores, et syllogismos dialectici, et philosophi apprehendunt eam, quæ ad se pertinet, contemplationem. Ad inveniendum enim et excogitandum res est apta consensio : hæc enim studiis animum applicare persuadet :

[1] Daniel. II, 27, 28. — [2] Exod. XXX, 2, 3, 4, 5, 6. — [3] Exod. XXVIII, 3.

quam applicationem exercitatio in scientiam postea auget et intendit. Merito ergo Apostolus « multiformem dixit » Dei sapientiam[1], *ut quæ* multifariam multisque modis[2], » per artem, per scientiam, per fidem, per prophetiam, suam ostentat potentiam ad nostrum beneficium. « Quoniam » omnis sapientia a Domino, et cum ipso est in sæcula[3], » ut dicit Jesu Sapientia. « Si enim prudentiam et sensum magna » voce invocaveris, et eam quæsieris, sicut argenti thesauros, » et prompto et alacri animo investigaris, intelliges Dei cul- » tum, et sensum divinum invenies[4]. » Quod dixit Propheta, ut hunc distingueret a sensu, qui in philosophia versatur, quem præclare ac magnanime investigare jubet, utpote ad profectus in pietate faciendos utilem. Huic itaque eum, qui in pietate versatur, sensum opposuit, quo religionis scientiam innuit, his verbis : « Deus enim dat sapientiam ex ore » suo, et sensum simul et prudentiam, et justis instar the- » sauri recondit auxilium. » Iis enim, qui a philosophia fuere justificati, auxilium reconditur ea quoque consensio, quæ ducit ad pietatem in Deum.

Atque erat quidem ante Domini adventum philosophia Græcis necessaria ad justitiam : nunc autem est utilis ad pietatem, cui necessario præmittenda est ab iis, qui fidem ex demonstratione percipiunt. Quoniam *pes*, inquit, *tuus non offenderit*[5], si quæ bona sunt ad Dei providentiam referas, sive græca sint, sive nostra. Omnium enim bonorum Deus est causa : sed aliorum quidem principaliter, ut Testamenti veteris et novi : aliorum autem per consequentiam, sicut philosophiæ. Quam tamen verisimile est, ipsum Græcis per se dedisse, priusquam Dominus Græcos quoque vocasset. Nam ipsa quoque Græcos « Pædagogi » more docebat, sicut lex Hebræos, ad Christum[6]. » Præparat

[1] Ephes. III, 10. — [2] Hebr. I, 1. — [3] Eccli I, 1. — [4] Prov. II, 3, 4, 5, 6, 7. — [5] Ibid. III, 23. — [6] Gal. III, 24.

ergo philosophia, ei viam muniens, qui a Christo perficitur. « Jam sapientiam, inquit Salomon, vallo circumda, et te » exaltabit, corona autem voluptatis te proteget[1]. » Nam cum tu eam philosophia, et multo prudenti rectoque ejusmodi sumptu, tanquam lorica, munieris, sophistis inaccessam servabis. Atque est quidem una via veritatis, sed in eam, tanquam in fluvium perennem, alia aliunde fluenta influunt. Divine ergo dictum est : « Audi, fili mi, et mea verba » suscipe, ut sint tibi multæ viæ vitæ : vias enim sapien- » tiæ doceo te, ne te deficiant fontes[2], » qui ex ipsa terra scaturiunt. Non autem unius tantum justi vias plures salutares recensuit : verum infert alias multorum multas justorum vias, hoc modo id indicans : « Viæ autem justorum » splendent sicut lux[3]. » Fuerint autem mandata quoque, et præcedaneæ disciplinæ, viæ et adminicula vitæ. « Hieru- » salem ! Hierusalem ! quoties volui congregare filios tuos, » sicut gallina congregat pullos suos[4] ? » Hierusalem autem exponitur *visio pacis*. Significat ergo prophetice eos, qui pacifice res sacras inspexerint, ad vocationem multis modis instituti. Quid ergo? *voluit* quidem, non autem potuit. Quot autem modis? aut ubi? Bis : per Prophetas, et per adventum. Multimodam ergo sapientiam ostendit dictio, *Quoties* : et per omnes qualitatis et quantitatis modos cum in tempore, tum etiam in æternitate quosdam omnino servat : « Quoniam spiritus Domini replevit orbem terræ[5]. » Quod si quis, vim afferens, dicat « Ne animum adhibe » mulieri malæ : mel enim distillat a labiis mulieris mere- » tricis[6], » Græcam esse dicens eruditionem, audiat quæ deinceps sequuntur : *Quæ ad tempus ungit guttur suum* : philosophia autem non adulatur. Quamnam ergo meretricem significat? Dilucide infert : « Stultitiæ enim pedes de-

[1] Prov. IV, 8, 9. — [2] Ibid. IV, 10, 11, 21. — [3] Ibid. IV, 18. — [4] Matth. XXIII, 37; Luc. XIII, 34. — [5] Sapient. I, 7. — [6] Prov. V, 2, 3, 5, 8, 9, 11, 20.

» ducunt eos, qui ea utuntur, post mortem ad inferos : ejus » autem vestigia minime sunt stabilia. » Fac ergo, ut via tua longe absit a stulta voluptate : « Ne steteris ad fores domus » ejus, ut non tradat aliis vitam tuam. » Tum attestatur : « Deinde te pœnitebit in senectute, quando contritæ fue» rint carnes tui corporis. » Hic est enim finis stultæ voluptatis. Et hæc quidem ita se habent. Cum autem dixerit : *Ne sis multum apud alienam*, uti quidem, sed non immorari et permanere in doctrina sæculari admonet. Verbo enim Domini præparant, ac prius instituunt, quæ temporibus convenientibus unicuique generationi utiliter data sunt. Jam enim quidem ancillarum inescati philtris, contempserunt dominam philosophiam, et ex ipsis alii quidem consenuerunt in musica, alii vero in geometria, alii autem in grammatica, plurimi autem in rhetorica. Sed quemadmodum liberales, quas vocant ἐγκυκλίους, hoc est *circulares*, disciplinæ, conferunt ad philosophiam, quæ est ipsorum domina : ita etiam ipsa philosophia ad parandam conducit sapientiam. Est enim philosophia quidem exercitatio sapientiæ, sapientia vero rerum divinarum et humanarum, et causarum ipsarum scientia. Est enim sapientia domina philosophiæ, sicut illa illius, quæ præcedit, disciplinæ. Si enim philosophia profitetur continentiam et linguæ et ventris, et eorum quæ sunt sub ventrem, et est propter se eligenda : at multo videbitur venerabilior et præstantior, si exerceatur propter Dei honorem et cognitionem. Eorum autem, quæ dicta sunt, per hæc præbebit Scriptura testimonium. Sara erat olim sterilis, Abrahæ uxor : cum autem non pareret Sara, ancillam suam nomine Agar Ægyptiam permittit Abrahæ ad liberorum susceptionem. Sapientia ergo, quæ cum fideli cohabitat (fidelis autem et justus reputatus est Abraham), erat adhuc sterilis et sine liberis in illa generatione, ut quæ nihil adhuc Abrahæ, quod esset ex virtute,

peperisset. Merito autem volebat, ut qui etiamnum in progressu erat, cum mundana disciplina (per Ægyptum autem allegorice significatur mundus), prius congrederetur, postea autem ad se quoque accedens divina Providentia gigneret Isaac. Interpretatur autem Philo Agar quidem *incolatum* : hic enim dictum est, «Ne multum sis apud alienam[1] : » Saram autem, *meum princitatum.* Licet ergo ei, qui disciplinis prius est institutus, venire ad Sapientiam, quæ vel maxime principatum obtinet, ex qua crescit genus Israeliticum. Ex quibus ostenditur Sapientiam esse doctrina comparabilem, ad quam pervenit Abraham, ex contemplatione cœlestium transiens ad eam, quæ ex Deo est, fidem et justitiam. Per Isaac autem id, quod *per se didicit*, indicatur. Quare etiam Christi typus invenitur. Is fuit vir unius uxoris, nempe Rebeccæ, quam transferunt *tolerantiam.* Dicitur autem Jacob congredi cum pluribus, ut qui exponatur *exercitator.* Fiunt autem exercitationes per plura et differentia dogmata. Unde hic etiam nominatur Israel, qui revera est vi *perspiciendi* præditus, ut qui sit multarum rerum peritus, et ad exercendum accommodatus. Fuerit etiam aliquid aliud, quod significatur per tres illos priores patres, nempe esse firmum ac validum cognitionis signaculum, quod constat ex natura, et doctrina, et exercitatione. Habueris autem etiam aliam eorum, quæ dicta sunt, similitudinem, Thamar, quæ sedit in trivio, et visa est esse meretrix, quam studiosus Judas (exponitur autem *potens*), qui nihil relinquit, quod non consideret ac scrutetur, consideravit, et ad eam declinavit, servans eam, quam habuit, in Deum *confessionem.* Unde etiam Abraham, cum Sara æmularetur Agar, quæ erat in majori quam ipsa existimatione, ut qui sæcularis Philosophiæ solum id, quod est utile, elegisset, « Ecce, inquit, ancilla in manibus

[1] Prov. v, 20.

» tuis, utere ea ut lubet[1]. » Quasi diceret : Sæcularem quidem amplector doctrinam, et ut juniorem, et ut conservam : scientiam autem tuam, ut perfectam dominam, honoro et colo. *Et afflixit eam Sara*, quod perinde est, ac correxit et admonuit. Recte itaque dictum est : « Noli » negligere disciplinam Domini, neque defatigeris cum ab » eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat : fla» gellat autem omnem filium, quem recipit[2]. » Ac prædictæ quidem Scripturæ, cum eas in aliis locis examinabimus, alia mysteria repræsentare comperientur. Hic vero id solum dicimus, quod Philosophia inquisitionem veritatis et naturæ rerum contineat : hæc autem est veritas, de qua ipse dixit Dominus, *Ego sum veritas*[3]. Et rursus, quod disciplina, quæ præcedit eam, quæ est in Christo, quietem, exerceat mentem et excitet intelligentiam, generando ingenii acumen aptum ad inquirendum, per veram Philosophiam, quam inventam, vel potius acceptam, mystæ habent ab ipsa veritate.

Multum autem confert ea promptitudo, quam prævia exercitatio conciliat, ad videndum ea, quæ oportet : mentis autem fuerint exercitatio ea, quæ mente possunt percipi. Triplex autem eorum natura, quæ in quantis continuis, et quantis discretis, et iis, quæ sunt dicenda, consideratur. Quæ enim ex demonstrationibus conficitur oratio, perfectam animæ fidem facit ejus, quod consequitur, ut non putet id, quod demonstratum est, aliter se habere : nec sinit ut iis succumbat, quæ nobis per fraudem incurrunt. In his ergo disciplinis a sensilibus expurgatur et excitatur anima, ut possit veritatem perspicere. Victus enim, et bona eruditio, si servetur, bonas efficit naturas : et bonæ naturæ talem suscipientes disciplinam, fiunt adhuc prioribus meliores, cum ad alia, tum ad gignendum, quemadmodum in

[1] Gen. XVI, 6. — [2] Prov. III, 11, 12; Hebr. XII, 5, 6. — [3] Joan. XIV, 6.

aliis animalibus. Unde etiam dicit : « Vade ad formicam, » ô piger ! et efficere illa sapientior, quæ multum et omnis » generis nutrimentum recondit tempore messis[1] » adversus minas hyemis : aut, Vade ad apem, et disce quam laboriosa sit : ipsa enim omne pratum depascens, unum favum generat. Si autem « oras in cella[2], » sicut docuit Dominus « adorare spiritu,[3] » non utique cura tua solum circa domum versabitur, sed etiam circa animam, quænam sint ei tribuenda, et quemadmodum, et quantum ; et quænam sint reponenda, et in ipsam recondenda ; et quando ea afferenda, et ad quos. Non enim natura, sed doctrina viri boni et honesti fiunt, quemadmodum medici et gubernatores. Omnes itaque communiter videmus vitem et equum : sed sciet quidem agricola, vitisne ad ferendum fructum bona sit, an mala : et qui equorum habet cognitionem, facile discernit ignavum, vel celerem. Alios autem esse aliis natura ad virtutem aptiores, ostendunt quidem quædam studia eorum, qui sunt aliis natura aptiores : virtutis autem perfectionem inesse istis, qui sunt meliori natura, nullam arguit, quod etiam qui natura minime apti sunt ad virtutem, eam quam par est asseculi disciplinam, vel ad omne genus probitatis et honestatis pervenerint : et contra, qui natura apti erant ad virtutem, evaserint mali negligentia et incuria. Cum vero nos natura ad societatem aptos justosque Deus fabricatus est, justitia ex sola constitutione oriri dicenda non est : sed potius id, quod a creatione inerat, bonum vi præcepti suscitari intelligendum est, cum ex doctrina didicerit anima velle quod optimum est eligere. Sed quemadmodum vel sine litteris fidelem posse esse dicimus, ita quæ in fide dicuntur non posse intelligere eum, qui non est doctus, confitemur. Quæ enim bene dicuntur admittere, aliena autem non admittere, non simplex fides,

[1] Prov. VI, 6, 7, 8. — [2] Matth. VI, 6. — [3] Joan. IV, 23.

sed ea demum, quæ cum doctrina juncta est, efficit. Quod si ignorantia, imperitia, simul et inscitia, rerum divinarum et humanarum scientiam æque affert ac doctrina : at quemadmodum in egestate licet recte vivere, ita etiam licet in abundantia : quin et facilius simul et celerius disciplinis liberalibus institutum posse aliquem virtutem assequi confitemur : quæ tamen non est ejusmodi, ut sine iis capi non possit; sed tunc quoque ab iis, qui didicerunt, et sensus habent exercitatos. « Odium enim, *inquit* *Salomon*, excitat contentio, vias autem vitæ custodit disciplina[1]; » ut non decipiamur, neque circumveniamur ab iis qui ad auditorum perniciem, improbam artem exercuerunt : « Disciplina autem vagatur, *inquit*, inconfutabilis. » Oportet itaque arguendi et refellendi genus persequi, ut sophistarum fallaces repellamus opiniones. Recte profecto ac divine Anaxarchus scribit in libro *de Regno* : « Multa ac varia doctrina » multum quidem juvat, multum autem lædit eum, qui » eam possidet. Juvat quidem eum, qui dignus est : lædit » autem eum, qui quidvis dicit, et coram universo populo. » Oportet autem scire mensuram temporis. Hic est autem » finis sapientiæ. Quicumque autem canunt præ foribus, » etiamsi quid sapienter ac perite cecinerint, non reputan» tur sapientes, sed opinionem subeunt stultitiæ. » Et Hesiodus :

Musarum, reddunt hominem quæ multa loquentem
Divinum, vocalem.

In verbis enim copiosum dicit *multa loquentem*; acrem autem ac vehementem, *vocalem*; et *divinum*, eum, qui est peritus, et philosophus, et sciens veritatis.

Apparet itaque, præcedaneas illas liberales Græcorum disciplinas, una cum ipsa philosophia, venire divinitus ad

[1] Prov. XI, 12; 17

homines, non principaliter, sed quemadmodum imbres erumpunt in terram bonam, et in fimum, et super domos. Similiter autem germinat et herba et frumentum, et nascitur etiam ficus in monimentis, et si qua est arbor impudentior. Et quæ temere nascuntur, in specie quidem supra ea, quæ vera sunt, emergunt, quoniam eamdem pluviæ vim assequuntur; sed non eamdem habent gratiam, quam ea, quæ in solo pingui nata sunt, ut quæ statim exsiccari vel velli soleant. Porro autem huic quoque loco est utilis parabola *sementis* [1], quam Dominus est interpretatus. Unus enim est agricola terræ, quæ est in hominibus, qui a principio seminat a constitutione mundi nutritia semina, qui illis unoquoque tempore Dominum Logon impluit; tempora autem et loca, quæ susceperunt, genuere differentiam. Et alioqui agricola non solum frumentum (etsi hujus quoque plures sint differentiæ), sed etiam alia semina seminat, hordeum, fabas, pisa, cicer, et semina, quæ olera in hortis producunt, et flores. Ejusdem est autem agriculturæ, et plantandi officium, et operandi quæcumque pertinent ad ipsa plantaria, hortos, et pomaria, et in summa, ad omnis generis arbores producendas et alendas. Similiter autem non sola ars pascendarum ovium, sed et boum equorumque et canum alendorum, et curandarum apum artes omnes, et, ut summatim dicam, quæ in curandis gregibus animalibusque nutriendis versantur, inter se quidem secundum magis et minus differunt, sed sunt omnes vitæ utiles. Philosophiam autem, non dico Stoicam, nec Platonicam, aut Epicuream, et Aristotelicam, sed quæcumque ab his sectis recte dicta sunt, quæ docent justitiam cum pia scientia, hoc totum selectum, dico Philosophiam: cætera autem, quæ ex humanis ratiocinationibus præsecta adulterarunt, ea nunquam divina dixerim. Jam vero illud quoque consi-

[1] Matth. XIII; Marc IV.

deremus, an quando recte vivunt, qui nesciunt bene facere; accidit enim, ut bene faciant: nonnulli autem per intelligentiam ad veritatis verbum feruntur, tanquam ad scopum: « Abraham autem non ex operibus justificatus est, » sed ex fide[1]: » nihil ergo eis post vitæ finem proderit, etiam si nunc recte operentur, nisi fidem habeant. Propterea enim Græcorum lingua expositæ sunt Scripturæ, ut nullum unquam ignorantiæ possint prætextum afferre, cum possint quæ sunt apud nos audire, si tantum voluerint. Aliter dicit aliquis de veritate, aliter veritas seipsam interpretatur. Aliud est veritatis conjectura, et aliud veritas: aliud rei similitudo, aliud ipsa res. Et altera quidem accedit disciplina et exercitatione, altera vero potestate et fide. Est enim donum doctrina pietatis, gratia vero fides. Facientes enim Dei voluntatem, voluntatem cognoscimus. « Aperite ergo, » *inquit Scriptura*, portas justitiæ, ut in eas ingressus con» fitear Domino[2].» Sed viæ quidem ad justitiam, cum Deus servet multis modis (est enim bonus), sunt multæ et variæ, et ferentes ad Dominicam viam et portam. Quod si viam regiam et authenticum ingressum quæris, audies: « Hæc » est porta Domini, justi intrabunt in eam[3].» Cum ergo multæ apertæ sint portæ in justitia, hæc in Christo invenienda est, in quam beati omnes qui intrarunt, et iter suum direxerunt in gnostica sanctitate. Jam Clemens in epistola ad Corinthios, his verbis inquit, exponens differentiam eorum, qui sunt probati in Ecclesia: « Sit aliquis fidelis, sit potens » in explicanda cognitione, sit sapiens in discretione sermo» num, sit stupendus in operibus[4].»

Ars autem Sophistica, quam sectati sunt Græci, tanquam rem præclaram et magni faciendam, est potestas imaginativa, verbis falsas opiniones tanquam veras ingenerans. Præbet enim ad persuadendum quidem artem di-

[1] Rom. IV. — [2] Psal. CXVII, 19, 20. — [3] Clem. Rom. — [4] Ibid.

cendi, ad contendendum vero, litigandi ac decertandi. Hæ autem artes, si cum Philosophia conjunctæ non fuerint, cuilibet exitiales erunt. Aperte itaque Plato *malam artem* appellavit Sophisticam : et eum sequens Aristoteles, eam quamdam decipiendi artem pronuntiat, ut quæ totum sapientiæ officium probabiliter surripiat, et profiteatur sapientiam, in qua non est versata, nec in ea studium posuit. Ut paucis autem dicam, quemadmodum artis quidem dicendi principium est id, quod probabile; opus vero, argumentum; et finis, persuasio : ita artis litigandi, principium est, id quod apparet; opus vero, contentio; et finis, victoria. Eodem enim modo Sophisticæ quoque artis principium quidem est id, quod apparet : opus vero duplex; unum quidem ex Rhetorica, quod perpetua oratione rem persequitur; alterum vero ex Dialectica, interrogans : ejus vero finis est admiratio. Et quæ rursus in scholis vulgo jactatur Dialectica, est philosophi exercitatio in eo, quod est opinabile, contradicendi facultatis gratia. In his autem nusquam est veritas. Merito ergo egregius Apostolus supervacaneas has, quæ in vocibus consistunt, artes vilipendens : « Si quis non accedit, *inquit*, » ad sanos sermones, doctrina autem aliqua est inflatus, » nihil sciens, sed laborans circa quæstiones et pugnas ver- » borum, ex quibus fit lis, invidia, maledictum, suspiciones » malæ, concertationes hominum mente corruptorum, et » privatorum veritate[1]. » Vides quomodo in eos invectus sit, Logicam eorum artem *morbum* appellans, propter quam se efferunt, quibus cordi est hæc ars garrula et improba, sive sint Græci, sive etiam barbari Sophistæ. Pulcherrime ergo dicit Tragicus Euripides in Phœnissis :

. . . . Iniqua vero oratio,
In se ægra pharmacis eget sapientibus.

[1] I Tim. VI, 3, 4, 5.

Sanus enim dictus est Logos salutaris, cum ipse sit veritas: et id, quod sanum est semper, manet immortale. Quæ est autem ab eo, quod est sanum et divinum, separatio, est impietas et lethalis affectio. Hi sunt lupi rapaces tecti pellibus ovium, plagiarii, et diserti animarum abigei; qui clam quidem furantur, sed fures esse convincuntur, qui et dolo et vi nos simplices conantur superare, ut qui minus eis in dicendo valeamus.

Vir impeditus sæpe linguæ infantia,
Cum justa dixit, at diserto habet minus.
Nunc flumine oris, vera quæ sunt, occulunt,
Ne veritas appareat, cum sit tamen,

inquit Tragœdia. Tales autem sunt litigiosi isti, sive sectas sectentur, sive artes, nescio quas, exerceant Dialecticas. Isti sunt, qui funiculos trahant, *inquit Scriptura*, et nihil texunt», inanem laborem plurimi facientes, quem «ho»minum aleam et astutiam *ipse vocavit Apostolus*, aptam »ad erroris insidias[1]. Sunt enim, *inquit*, multi inobedien»tes, vaniloqui, mentem decipientes[2].» Non omnibus ergo dictum est, *Vos estis sal terræ*[3]. Sunt enim aliqui etiam ex iis, qui verbum audiunt, marinis piscibus similes, qui cum ab ipso ortu in salso nutriantur, salibus tamen ad condiendum indigent. Ego itaque vel lubentissime admitto tragœdiam, quæ dicit:

O nate! sermo commode dictus potest
Quoque esse falsus, viceritque oratio
Diserta verum: nec potissima hæc puto,
Sed recta naturamque: at eloquentia,
Quanquam erudita, non placet: verum placet
Res ipsa, pulchris præferenda vocibus.

Multis ergo placere, minime est expetendum. Quæ enim sunt illis jucunda, nos non exercemus: quæ nos autem

[1] Ephes. IV, 14. — [2] Tit. I, 10. — [3] Matth. V, 13.

scimus, procul sunt ab illorum affectione. « Ne simus, » *inquit Apostolus*, inanis gloriæ cupidi, nos invicem pro- » vocantes, invicem invidentes[1]. » Sic itaque veri amator Plato, veluti a Deo incitatus, dicit : « Ego, *inquit*, sum » ejusmodi, ut nulli alii credam nisi rationi, quæ mihi » consideranti optima visa fuerit. » Eos ergo reprehendit, qui absque mente et scientia credunt opinionibus : utpote quod non oporteat, relicta recta et sana ratione, ei credere, quæ est falsi particeps. A veritate enim aberrasse malum est : vera autem dicere, et ea quæ sunt opinari, bonum. Bonis autem inviti quidem privantur homines : privantur tamen, vel circumventi, vel præstigiis decepti, vel coacti, et cum non crediderint. Atque qui credidit quidem, sua sponte capitur : circumvenitur autem, qui in contrariam persuasionem traducitur, oblitus quod alia quidem tempus, alia vero ratio aufert imprudenti. Cogit autem sæpe dolor, et angor, et rursus contentio, et ira, postquam suscepta fuerit opinio. Postremo autem præstigiis decipiuntur, qui vel a voluptate sunt inducti, vel timore perterriti. Sunt autem hæ mutationes omnes voluntariæ. Atque nihil quidem horum unquam acceperit scientia.

Nonnulli autem, qui se putant esse ingeniosos, nec Philosophiam attingere volunt, nec Dialecticam, sed nec contemplationem discere naturalem, sed solam et nudam fidem requirunt; perinde ac si cum nullam vitis curam gesserint, velint ab initio statim botros accipere. Dicitur autem Dominus *vitis*[2] allegorice, a quo cum cura et agri cultura, quæ fit secundum Logon, fructus est vindemiandus. Putare oportet, fodere, ligare, et reliqua facere. Falce, ut sentio, et ligone, et aliis rusticis instrumentis ad vitis curam opus est, ut nobis fructum producat esculentum. Quemadmodum autem in Agricultura, ita etiam in

[1] Galat. v, 26. — [2] Joan. xv, 1.

Medicina, ille utiliter didicit, qui varias attigit disciplinas, ut possit melius colere et curare : ita hic etiam eum bene et utiliter eruditum existimo, qui omnia refert ad veritatem, adeo ut ex Geometria et Musica, et ex Grammatica et ipsa Philosophia colligens quod est utile, tutam ab insidiis servet fidem. Porro autem athleta, ut prius dictum est, contemnitur, qui se non prius instruxit ad certamen. Jam vero gubernatorem quoque laudamus multarum rerum experientia instructum, qui urbes multorum vidit hominum : et medicum, qui multa est expertus; qua ratione, effingunt quidam etiam empiricum. Qui autem singula refert ad rectam vitam, exempla afferens ex Græcis et ex Barbaris, is valde peritus veritatis investigator, et multi revera consilii, instar lapidis indicis (is est autem Lydius), creditur posse discernere aurum adulterinum a probo, et aptus esse ad separandum is, qui ex nobis habet multam rerum experientiam et gnosticus est, Sophisticam quidem a Philosophia, Ornatricem autem a Gymnastica, et Culinariam a Medicina, et dicendi artem a Dialectica, quinetiam alias hæreses, quæ sunt in barbara Philosophia, ab ipsa veritate. Quomodo autem non necesse est, ut de iis, quæ intelligentia percipiuntur, tractet philosophando, qui Dei velit potentiam attingere? Quomodo autem non est etiam utile, dividere voces, quæ sunt ancipites, et quæ in Testamentis efferuntur æquivoce? Ex amphibolia enim Dominus sapienter eludit Diabolum in tempore tentationis. Nec ego hic utique video, quonam modo Philosophiæ et Dialecticæ inventor, ut quidam existimant, inducitur deceptus tropo amphiboliæ. Quod si Prophetæ et Apostoli non fuerint ejusmodi artibus instructi, quibus philosophiæ exercitationes ostenduntur : at mens prophetici et præceptoris Spiritus occulte enuntiata, propterea quod non sint aures omnium intelligentes, sine cognitione artium haud

facile explicari potest. Secure enim noverunt illorum sensum Prophetæ et Spiritus discipuli. Ex fide enim cum perceperunt, et, qui modus cæteris haud facilis fuerit, prout innuit spiritus; sed non tam facile percipere possunt ii, qui non didicerunt. « Præcepta autem, *inquit*, scribe du» pliciter : nempe voluntate, et cognitione respondendi[1] » verba veritatis iis, qui tibi proponunt. Quænam est autem respondendi, vel quæ etiam interrogandi scientia? Fuerit quidem hæc Dialectica. Quid vero? an non in dicendo etiam laborandum est? et facere est ex Logo? Si non enim Logo, seu ratione, agamus, citra rationem fecerimus. Opus autem rationale ex Deo efficitur. *Et nihil sine ipso factum est*[2], inquit : Logo, inquam, Deo. An non etiam Dominus omnia fecit Logo? Operantur autem etiam jumenta acta cogente metu. Num etiam qui vocantur Orthodoxi, bona opera aggrediuntur, nescientes quæ faciunt?

Propterea ergo Servator, cum panem accepisset, primum locutus est, et egit gratias : deinde, cum panem fregisset, apposuit, ut comedamus ex ratione, et cum Scripturas agnoverimus, vitam instituamus per obedientiam. Quemadmodum autem qui mala utuntur oratione, nihil differunt ab iis, qui malo facto utuntur (calumnia enim est ministra gladii, et affert dolorem maledictum, ex quibus est vitæ eversio : hæc autem fuerint opera improbæ orationis) : ita etiam qui bona utuntur oratione, prope accedunt ad eos, qui bonis factis utuntur. Recreat itaque animam oratio, et hortatur ad honestatem. Beatus est autem, qui utraque manu utitur. Neque ergo qui bene potest facere, est maledictis incessendus ab eo, qui bene potest dicere : neque est vituperandus, qui bene potest dicere, ab eo, qui bene facere potest. Faciat autem uterque id, ad quod natura est aptus. Quod autem alter factum ostendit,

[1] Prov. XXII, 20, 21. — [2] Joan. I, 3.

hoc alter loquitur, beneficentiæ veluti viam præparans, et deducens auditores, ut bene operentur. Est enim etiam salutaris oratio, sicut opus salutare. Atque justitia quidem certe non consistit absque oratione. Quemadmodum autem beneficio affici nemo potest, si nemo bene faciat : ita tolluntur obedientia et fides, nisi tum præceptum, tum etiam qui est ipsum explicaturus, simul assumantur. Nunc autem altero alterius gratia, et verbis et factis, abundamus. Ars autem contentiosa et sophistica est penitus repudianda, quandoquidem ipsæ Sophistarum dictiones non solum multorum oculos præstringunt, et eos seducunt, sed nonnunquam etiam vim afferentes, Cadmeam referunt victoriam. Est enim longe verissimus ille psalmus : « Justus » vivet in finem, quoniam non videbit interitum, quando » viderit sapientes morientes [1]. » Quosnam autem dicit *sapientes ?* audi ex Jesu sapientia : « Non est sapientia im- » probitatis scientia [2]. » Eam autem dicit, quam excogitarunt artes, quæ in dicendo et disserendo versantur. « Quæres ergo apud malos sapientiam, et non invenies [3]. » Et si rursus roges, quænam ea est? « Os justi, *inquiet* tibi, distillabit sapientiam [4]. » Sapientia autem dicitur ars Sophistica perinde ac veritas. Mihi autem non sine causa, ut existimo, constitutum est Logo convenienter vivere, ea autem, quæ significantur, intelligere; eloquentiam autem nunquam sectari, sed contentum esse, si quovis modo quid intelligam, significem. Quo autem nomine significetur id, quod volo exponere, nihil mihi curæ est. Servare enim et opem ferre iis, qui servari cupiunt, puto esse optimum, non autem dictiunculas, tanquam quædam ornamenta, componere. « Et si caveris, *inquit Pythagoreus in Platonis* » *Politico*, ne sis de nominibus nimium sollicitus, prudentia » locupletior apparebis in senectute. « Et rursus invenies in

[1] Psal. XLVIII, 9, 10. — [2] Eccli. XIX, 22. — [3] Prov. XIV, 6. — [4] Id. X, 31.

Theæteto : « Nominum autem et verborum facilitas, et non » nimis accurata examinatio, ut plurimum non est sordida » et illiberalis, sed ejus potius contrarium : est tamen non-» nunquam etiam necessaria. » Hæc, quam fieri potest, brevissime Scriptura enuntiavit, dicens : *Ne multum verseris in verbis.* Dictio enim est tanquam vestis in corpore : res autem sunt carnes et nervi. Non oportet ergo majorem vestis quam salutis corporis curam gerere. Non solum enim frugalis vitæ ratio, sed etiam à supervacaneo cultu ornatuque aliena oratio, exercenda est ei, qui veram vitam elegit : siquidem delicias ut dolosas et luxuriosas repudiamus, sicut unguentum et purpuram veteres Lacedæmonii, dolosas quidem vestes, et dolosas unctiones recte reputantes et nominantes : quoniam nec honestus est ille cibi apparatus, qui plura habet condimenta quam ea, quæ nutriunt; nec est bellus urbanusve orationis usus, qui auditores magis aptus est delectare quam juvare. Musas existimare Sirenibus jucundiores, admonet Pythagoras, docens non cum voluptate exercere sapientias, arguens autem deceptricem aliam animi oblectationem. Qui navigando prætervectus est Sirenas, unus sufficit : et qui Sphingi respondit, unus alius, aut etiam si vultis, ne unus quidem. Non oportet ergo unquam dilatare phylacteria, vanum æmulando gloriæ studium. Sufficit autem gnostico, si ei vel unus inventus sit auditor. Licet ergo et Pindarum Bœotium audire, qui scribit : « Non apud omnes licet veterem aperire ora-» tionem, præterquam fidelissimis silentii viis. Stimulus » autem pugnæ est dominans oratio. » Admodum ergo recte nos vehementer admonet beatus Apostolus, « ne verbis » contendamus sine ulla utilitate, ad eversionem auditorum : » profanas autem vocum novitates vitemus. Ad magnam enim » proficiunt impietatem, et sermo eorum serpit ut cancer[1]. »

[1] 2 Tim. II, 14, 16, 17.

ARTICULUS III.

DE PHILOSOPHIÆ CHRISTIANÆ SUPRA PHILOSOPHIAM GRÆCAM VETUSTATE ET PRÆSTANTIA.

Hæc ergo [1] « sapientia mundi stultitia est apud Deum. » Et horum « sapientum cognoscit Deus cogitationes, quod » vanæ sunt [2]. » Nemo ergo glorietur, humana præcellens cogitatione. Recte enim scriptum est in Hieremia : « Ne glo-» rietur sapiens in sapientia sua, et ne glorietur fortis in » fortitudine sua, et ne glorietur dives in divitiis suis : sed » in hoc glorietur, qui gloriatur, quod intelligat et cog-» noscat, quod ego sum Deus faciens misericordiam, et ju-» dicium, et justitiam super terram : quoniam in his est » voluntas mea, dicit Dominus [3]. Ne confidamus in nobis » ipsis, sed in Deo, qui suscitat mortuos, *inquit Aposto-» lus*, qui ex tanta morte nos eripuit; ut fides nostra non » sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Spiritalis » enim dijudicat omnia, ipse autem à nullo dijudicatur [4]. » Illa quoque ejus audio : « Hæc autem dico, ne quis vos deci-» piat in probabilitate sermonis; » neque subingrediatur, » qui deprædatur [5]. » Et rursus : « Videte, ne quis sit, qui » vos seducat per philosophiam et inanem deceptionem, » secundum traditionem hominum, secundum elementa » mundi, et non secundum Christum [6]. » Philosophiam quidem non omnem, sed *Epicuream*, cujus etiam meminit Paulus in Actibus Apostolorum [7], reprehendens, quæ tollit Providentiam, et in deorum numerum refert voluptatem; et si qua alia honore affecit elementa, quæ iis non præficit causam efficientem, nec apprehendit opificem. Quinetiam *Stoici* [8], quorum ipse quoque meminit, non recte dicunt, Deum, cum sit corpus, vilissimam perva-

[1] Pag. 345 et seqq.

[2] 1 Cor. III, 20, 21. — [3] Jerem. IX, 23, 24. — [4] 2 Cor. I, 9, 10; II, 5; 15. — [5] Col. II, 4, 8. — [6] Ibid. 8 — [7] Act. XVII, 18. — [8] Ibid.

sisse materiam. *Traditionem* autem *humanam* vocat Logicam subtilitatem. Quamobrem illa quoque scribit : *Juniores fugite quæstiones* [1] *:* sunt enim pueriles hujusmodi contentiones. *Virtus autem non tenetur amore juvenum,* inquit Plato philosophus : et certamen nostrum, ut vult Gorgias Leontinus, duabus opus habet virtutibus, audacia et sapientia : audacia quidem, ut adeat periculum; sapientia autem, ut discernat ænigma. Logos enim, quemadmodum in Olympia præconium, vocat quidem eum, qui vult; sed coronat eum, qui potest esse invictus : quoniam revera Logos non vult otiosum esse eum, qui credidit. *Quærite* enim, inquit, *et invenietis* [2] *:* sed inquisitionem terminat inventione, recentes nugas exterminans, approbans autem contemplationem, quæ nostram fidem confirmat. « Hoc autem dico, » ne quis vos decipiat in probabilitate sermonis [3], » ait Apostolus; ut qui, quæ ab eis dicuntur, discernere scilicet didiceritis, et iis, quæ objiciuntur, occurrere docti sitis. « Sicut ergo accepistis Jesum Christum dominum, in eo » ambulate radicati et superædificati in ipso, et confirmati » in fide [4]. » Est autem persuasio, fidei confirmatio. « Vi- » dete, ne quis sit, qui vos abducat à fide in Christum per » philosophiam et inanem deceptionem, » quæ tollit Providentiam, « secundum traditionem hominum. » Quæ est enim secundum traditionem divinam philosophia, constituit et confirmat Providentiam : qua sublata videtur fabula Servatoris œconomia, cum nos « secundum elementa hujus » mundi, et non secundum Christum *feramur.* » Quæ est enim Christo consentanea doctrina, et opificem Deum esse asserit, et deducit Providentiam usque ad singularia, et talem elementorum novit esse naturam, ut in eam cadat ortus et mutatio : eaque docet ad id dirigi, ut vim assimilantem Deo habeamus, ejusque dispensationem,

[1] 2 Tim. II, 22, 23. — [2] Matth. VII, 7. — [3] Col. II, 4. — [4] Ibid. 6, 7, 8.

omni doctrinæ, ut principium, præmitti debere. Elementa autem colunt, Diogenes quidem aërem, Thales vero aquam, Hippasus vero ignem, et qui principia faciunt atomos, philosophiæ nomen arrogantes, impii quidam homunculi et voluptati dediti. «Propterea oro, *inquit*, ut dilectio vestra » adhuc magis et magis abundet in agnitione et omni sensu, » ad hoc ut vos probetis quæ sunt potiora [1]. *Nam* quando » eramus, *inquit Apostolus*, parvuli, sub elementis hujus » mundi eramus servientes. Parvulus autem, etiamsi sit » hæres, nihil differt a servo usque præfinitum tempus pa- » tris [2]. » Parvuli ergo sunt etiam philosophi, nisi a Christo viri fiant. «*Si enim* filius ancillæ non futurus sit hæres cum » filio liberæ [3], » at est quidem certe semen Abrahæ, quod non ex prómissione donum suscepit proprium. « Perfec- » torum autem est solidus cibus, qui propter habitum ha- » bent sensus exercitatos ad discretionem boni et mali. Quis- » quis enim est lactis particeps, non est peritus sermonis » justitiæ [4], » cum sit *parvulus*, et nondum sciat verbum, per quod credidit et operatur, nec possit in ipso reddere rationem. « Omnia autem probate, *inquit Apostolus*, et » quod bonum est tenete [5]. » Spiritalibus id dicens, qui omnia, quæ dicuntur ex veritate, dijudicant, utrum videantur, an sint vera. « Inconfutabilis autem vagatur disciplina, » et plagæ et reprehensiones dant disciplinam sapientiæ [6], » reprehensiones scilicet, quæ sunt cum dilectione. « Cor » enim rectum exquirit cognitionem. Quoniam qui quærit » Deum, cognitionem invenit cum justitia. Qui ipsam au- » tem recte quæsierunt, pacem invenerunt. *Et* cognoscam » non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem [7] : » eos, qui sunt opinione sapientes, et se quidem esse putant,

[1] Phil. I, 9, 10. — [2] Gal. IV, 1, 2, 3. — [3] Genes. XXI, 10; Gal. IV, 3. — [4] Hebr. V, 13, 14. — [5] I Thess. V, 21. — [6] Prov. X, 17; XXIX, 15. — [7] I Cor. IV, 19, 20.

non autem sunt sapientes, reprehendens, hæc scribit. *Non enim est in sermone regnum Dei.* Non, inquam, in eo, qui non est verus, sed opinione tantum probabilis. *In virtute* autem dixit, seu potentia : sola enim est potens veritas. Et rursus : « Si quis putat se nosse aliquid, nondum » novit sicut nosse oportet[1]. » Nunquam est enim veritas opinio. Sed *cognitionis* quidem opinio *inflat* et fastu replet, *charitas autem ædificat,* quæ non in opinione versatur, sed veritate. Unde, *si quis diligit, is cognitus est,* inquit.

Quoniam autem non sola traditio est publica ei, qui sensit sermonis magnificentiam, occultanda est sapientia, quæ dicta est in mysterio, quam docuit Dei filius. Jam enim Esaias quoque propheta igne linguam purgatur, ut possit dicere visionem : et nec linguam solum, sed etiam aures castas nobis habere convenit, si conemur fieri veritatis participes. Hæc mihi erant impedimento, quominus scriberem, et nunc adhuc vereor, ut ait, « ante porcos jacere » margaritas, ne eas conculcent pedibus, et conversi nos » lacerent[2]. » Est enim difficile de vero lumine vere puros et perspicuos declarare sermones suillis et indoctis auditoribus. His enim vix possunt apud vulgus ulla magis audiri ridicula : rursus autem apud ingeniosos magis admirabilia, et Deum magis spirantia. « Animalis autem homo non suscipit » ea, quæ sunt spiritus Dei : sunt enim ei stultitia[3]. » Sapientes autem ore non proferunt, quæ in consessu cogitant. « Sed quod auditis, *inquit Dominus*, in aurem, prædicate » super tecta[4] : » arcanas traditiones veræ cognitionis, excelse et excellenter explicatas, jubens suscipere, et sicut in aurem audivimus, ita etiam tradere quibus oportet; non autem omnibus passim divulgare, quæ eis in parabolis dicta erant, præcipiens. Sed revera commentariorum delinea-

[1] I Cor. VIII, 1, 2, 3. — [2] Matth. VII, 6. — [3] I Cor. II, 14. — [4] Matth. X, 27.

tioni illa inserviunt, quæcumque sparsim habent seminatam hic et illic veritatem, ut eos lateant, qui more graculorum passim ac temere verba serunt: cum autem agricolam bonum nacta fuerint, germinabit unumquodque ex iis, et edet frumentum.

Cum una sit itaque veritas (habet enim innumerabilia falsum diverticula), quemadmodum Bacchæ, quæ Penthei membra divulserunt ac distulerunt, philosophiæ tam barbaræ quam Græcæ hæreses, unaquæque id, quod sortita est, tanquam totam jactat veritatem. Lucis autem, ut opinor, exortu omnia illuminantur. Universi ergo Græci ac barbari, qui veritatis studiosi fuere, cum illi, qui non levem portionem, tum etiam alii, qui exiguam forte particulam Logi veritatis assecuti sunt, in medium prodeant. Quod si sæculum quidem partes temporis futuras, præsentes, et præteritas etiam uno quasi momento simul repræsentat: certe veritas in propriis seminibus colligendis, etiamsi in terra aliena dispersa fuerit, longe potentior est quam sæculum. Permulta enim invenimus ex his, quæ opinione recepta sunt, apud hæreses, quæ non sunt omnino absurdæ, nec excisam habent naturalem consequentiam, ut quæ tanquam gynæcea Christum viri instar exciderint, etiamsi certum sit et extra controversiam, eas esse dissimiles genere et tota veritate. Aut enim ut membrum, aut ut species, aut ut genus in unum coïncidunt. Quemadmodum summa chorda, licet sit imæ contraria, tamen ambæ unam harmoniam edunt: et numerus par, cum differat ab impari, in Arithmetica tamen ambo conveniunt: quemadmodum etiam in figuræ ratione circulus, et triangulus, et quadratus, et quæcumque aliæ figuræ inter se differunt: quinetiam in mundo universo partes omnes, etiamsi inter se differant, servant eam, quæ est cum toto, conjunctionem et convenientiam: sic ergo et barbara et Græca philoso-

non autem sunt sapientes, reprehendens, hæc scribit. *Non enim est in sermone regnum Dei.* Non, inquam, in eo, qui non est verus, sed opinione tantum probabilis. *In virtute* autem dixit, seu potentia : sola enim est potens veritas. Et rursus : « Si quis putat se nosse aliquid, nondum » novit sicut nosse oportet[1]. » Nunquam est enim veritas opinio. Sed *cognitionis* quidem opinio *inflat* et fastu replet, *charitas autem ædificat,* quæ non in opinione versatur, sed veritate. Unde, *si quis diligit, is cognitus est,* inquit.

Quoniam autem non sola traditio est publica ei, qui sensit sermonis magnificentiam, occultanda est sapientia, quæ dicta est in mysterio, quam docuit Dei filius. Jam enim Esaias quoque propheta igne linguam purgatur, ut possit dicere visionem : et nec linguam solum, sed etiam aures castas nobis habere convenit, si conemur fieri veritatis participes. Hæc mihi erant impedimento, quominus scriberem, et nunc adhuc vereor, ut ait, « ante porcos jacere » margaritas, ne eas conculcent pedibus, et conversi nos » lacerent[2]. » Est enim difficile de vero lumine vere puros et perspicuos declarare sermones suillis et indoctis auditoribus. His enim vix possunt apud vulgus ulla magis audiri ridicula : rursus autem apud ingeniosos magis admirabilia, et Deum magis spirantia. « Animalis autem homo non suscipit » ea, quæ sunt spiritus Dei : sunt enim ei stultitia[3].» Sapientes autem ore non proferunt, quæ in consessu cogitant. « Sed quod auditis, *inquit Dominus*, in aurem, prædicate » super tecta[4] : » arcanas traditiones veræ cognitionis, excelse et excellenter explicatas, jubens suscipere, et sicut in aurem audivimus, ita etiam tradere quibus oportet; non autem omnibus passim divulgare, quæ eis in parabolis dicta erant, præcipiens. Sed revera commentariorum delinea-

[1] I Cor. VIII, 1, 2, 3. — [2] Matth. VII, 6. — [3] I Cor. II, 14. — [4] Matth. X, 27.

tioni illa inserviunt, quæcumque sparsim habent seminatam hic et illic veritatem, ut eos lateant, qui more graculorum passim ac temere verba serunt : cum autem agricolam bonum nacta fuerint, germinabit unumquodque ex iis, et edet frumentum.

Cum una sit itaque veritas (habet enim innumerabilia falsum diverticula), quemadmodum Bacchæ, quæ Penthei membra divulserunt ac distulerunt, philosophiæ tam barbaræ quam Græcæ hæreses, unaquæque id, quod sortita est, tanquam totam jactat veritatem. Lucis autem, ut opinor, exortu omnia illuminantur. Universi ergo Græci ac barbari, qui veritatis studiosi fuere, cum illi, qui non levem portionem, tum etiam alii, qui exiguam forte particulam Logi veritatis assecuti sunt, in medium prodeant. Quod si sæculum quidem partes temporis futuras, præsentes, et præteritas etiam uno quasi momento simul repræsentat : certe veritas in propriis seminibus colligendis, etiamsi in terra aliena dispersa fuerit, longe potentior est quam sæculum. Permulta enim invenimus ex his, quæ opinione recepta sunt, apud hæreses, quæ non sunt omnino absurdæ, nec excisam habent naturalem consequentiam, ut quæ tanquam gynæcea Christum viri instar exciderint, etiamsi certum sit et extra controversiam, eas esse dissimiles genere et tota veritate. Aut enim ut membrum, aut ut species, aut ut genus in unum coïncidunt. Quemadmodum summa chorda, licet sit imæ contraria, tamen ambæ unam harmoniam edunt : et numerus par, cum differat ab impari, in Arithmetica tamen ambo conveniunt : quemadmodum etiam in figuræ ratione circulus, et triangulus, et quadratus, et quæcumque aliæ figuræ inter se differunt : quinetiam in mundo universo partes omnes, etiamsi inter se differant, servant eam, quæ est cum toto, conjunctionem et convenientiam : sic ergo et barbara et Græca philoso-

phia æternæ veritatis avulsam quamdam particulam, non e Bacchi mythologia, sed ex æterni Logi theologia, decerpsit : qui autem divisa rursus composuerit, et unum ex iis fecerit, scias futurum ut perfectum Logon, veritatem, citra periculum contempletur. Scriptum est itaque in Ecclesiaste : « Et adjeci sapientiam super omnes, qui fuerunt ante » me in Hierusalem, et cor meum vidit multa : sapientiam » et cognitionem, parabolas et scientiam novi præterea. Et hoc » quidem est præelectio spiritus, quoniam in multitudine » sapientiæ est multitudo cognitionis [1]. » Qui est autem omnigena multitudine sapientiæ præditus, is proprie fuerit Gnosticus. Jam vero scriptum est : « Abundantia cognitio» nis sapientiæ vivificabit eum, qui est ex ipsa [2]. » Et rursus apertius confirmat ea, quæ dicta sunt, hoc dictum : « Sunt » omnia in conspectu eorum, qui intelligunt [3]. » *Omnia* autem sunt Græca et barbara : alterutra autem non sunt utique *omnia*. « Recta autem sunt iis, qui sensum volunt » accipere. Eligite disciplinam, et non argentum, et cogni» tionem super aurum probatum. » Eligite autem sensum quoque plus quam aurum purum : « melior est enim sa» pientia lapidibus pretiosis : quidquid autem est pretiosum, » non est pretio cum ea conferendum. »

Dicunt autem Græci post Orpheum et Linum, et poëtas, qui apud eos fuerunt antiquissimi, in admiratione fuisse habitos propter sapientiam primos septem, qui cognominati fuerunt Sapientes, quorum quatuor quidem fuerunt ex Asia, Thales Milesius, et Bias Prieneus, et Pittacus Mitylenæus, et Cleobulus Lindius : duo autem ex Europa, Solon Atheniensis, et Chilo Lacedæmonius : septimum autem alii quidem dicunt esse Periandrum Corinthium, alii vero Anacharsim Scytham, alii vero Epimenidem Cretensem, quem Græcum prophetam novit Paulus, cujus etiam meminit in

[1] Eccles. I, 17, 18. — [2] Eccli. VII, 12. — [3] Prov. VIII, 9, 10, 11.

epistola ad Titum, sic dicens : « Dixit quidam ex ipsis pro- » prius propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, » ventres pigri : et testimonium hoc verum est [1]. » Vides, quomodo etiam Græcorum prophetis dat aliquid veritatis : nec erubescit, et ad ædificationem, et ad aliquorum conversionem disserens, uti Græcis poëmatibus ? Itaque ad Corinthios (non enim hic solum) disserens de resurrectione mortuorum, tragico iambo usus est, dicens : « Quid mihi » prodest, si mortui non resurgunt ? Manducemus et biba- » mus, cras enim morimur. Nolite seduci, corrumpunt bo- » nos mores colloquia prava [2]. » Alii autem Acusilaum Argivum in septem Sapientum numerum retulerunt : alii autem Pherecydem Syrium. Plato autem pro Periandro, tanquam sapientia indigno, propterea quod fuerit tyrannus, ponit Mysonem Cheneum. Et quod longe quidem infra Mosis ætatem fuerint Græcorum sapientes, ostendetur paulo post. Quod autem modus ejus, quæ fuit apud eos, philosophiæ, fuerit Hebraicus et ænigmaticus, jam considerandum est. Brevitatem itaque amplectebantur aptam ad tradendas admonitiones, et utilissimam. Ipse enim Plato hunc modum dicit studiose ac diligenter fuisse consectatos, communiter quidem omnes Græcos, præcipue autem Lacedæmonios et Cretenses, qui optimis legibus utebantur. Atque illud quidem, *Nosce teipsum*, alii quidem existimarunt Chilonis : Chamæleo autem, in libro *de Diis*, Thaletis : Aristoteles autem Pythiæ. Qua sententia fieri potest, ut cognitionem persequi admoneamur : quippe cum partes sine essentia totius universitatis cognosci nequeunt, unde ad cognitionem humanæ naturæ requiritur, ut ipsius mundi ortum prius quæramus. Chiloni rursus Lacedæmonio tribuunt, *Ne quid nimis*. Strato autem in opere *de Inventis*, ascribit hoc dictum Stratodemo Tegeatæ : Didymus

[1] Tit. 1, 12, 13. — [2] Cor. xv, 32, 33.

autem id censet esse Solonis; sicut etiam Cleobuli, *Modus optimus*. Illud autem, *Sponde, noxa præsto est*, Cleomenes quidem in libro *de Hesiodo*, dicit prius fuisse dictum ab Homero his verbis :

Miseræ pro miseris etiam sponsiones ad spondendum.

Aristotelici autem existimant id fuisse Chilonis : Didymus autem dicit id fuisse admonitionem Thaletis. Et deinde illud, *Omnes homines mali*; vel, *Plurimi hominum mali* (hoc enim dictum duobus modis effertur), Sotades Byzantinus dicit esse Biantis : et illud, *Omnia vincit diligens meditatio*, volunt esse Periandri. Similiter autem admonitionem, quæ dicit, *Nosce occasionem*, fuisse Pittaci. Solon autem leges tulit Atheniensibus, Pittacus vero Mitylenæis. Tandem autem Pythagoras Pherecydis familiaris, seipsum primus appellavit Philosophum. Philosophiæ itaque, post hos, quos ante dixi, tres fuere successiones, quæ nomina sumpserunt a locis, in quibus versatæ sunt. Italica quidem, quæ derivata est a Pythagora : Ionica, quæ a Thalete : Eleatica autem, quæ a Xenophane. Porro autem Pythagoras, Mnesarchi filius, Samius quidem erat, ut dicit Hippobotus : ut autem dicit Aristoxenus in vita Pythagoræ, et Aristarchus, et Theopompus, erat Tuscus : ut autem Neanthes, Syrius vel Tyrius : adeo ut ex plurimorum sententia Pythagoras esset genere barbarus. Quinetiam Thales, ut referunt Leander et Herodotus, erat Phœnix : ut autem nonnulli existimarunt, Milesius. Hic solus videtur esse congressus cum prophetis Ægyptiorum; ejus autem nullus scribitur præceptor : quemadmodum nec Pherecydæ Syri, cujus fuit discipulus Pythagoras. Sed Pythagoræ quidem, quæ Italica dicta est, philosophia, consenuit in Metaponto, oppido Italiæ. Anaximander autem, Praxidami filius, Milesius, succedit Thaleti. Ei Anaximenes Eurystrati, Milesius. Post quem Anaxagoras Hegesibuli, Clazomenius. Hic

ex Ionia scholam traduxit Athenas. Ei succedit Archelaüs, quem audivit Socrates :

> Ex his æquiloquus declinavit lapicida,
> Graium incantator,

ait Timon in Sillis, propterea quod a physicis declinarit ad ea, quæ ad mores pertinent. Socratem autem cum audiisset, Antisthenes quidem, sectam introduxit Cynicam, Plato autem secessit in Academiam. Apud Platonem philosophatus Aristoteles, cum transiisset in Lyceum, sectam condit Peripateticam. Ei succedit Theophrastus, cui Straton, cui Lycon, deinde Critolaüs, deinde Diodorus. Platoni succedit Speusippus, ei Xenocrates, cui Polemon : Polemonis autem auditores fuere Crates et Crantor, in quos desiit vetus Academia. Crantoris autem fuit particeps Arcesilaüs, a quo usque ad Hegesilaüm media floruit Academia. Deinde Carneades succedit Hegesilao, et alii deinceps. Cratetis autem discipulus fuit Zeno Citicus, Stoicorum sectæ princeps : huic succedit Cleanthes, post quem Chrysippus, et alii deinceps. Eleaticæ autem disciplinæ princeps fuit Xenophanes Colophonius, quem dicit Timæus fuisse tempore Hieronis, qui in Sicilia obtinuit dominatum, et Epicharmi poëtæ : Appollodorus autem eum, cum natus esset quadragesima Olympiade, pervenisse usque ad tempora Darii et Cyri. Xenophanis ergo fuit auditor Parmenides, ejus Zeno, deinde Leucippus, deinde Democritus. Democriti autem auditores, Protagoras Abderitanus et Metrodorus Chius, cujus Diogenes Smyrnæus, cujus Anaxarchus : ejus autem Pyrrhon, cujus Nausiphanes : ejus dicunt nonnulli discipulum fuisse Epicurum. Et hæc est quidem successio eorum, qui fuerunt apud Græcos, philosophorum, tanquam in epitome. Tempora autem eorum, qui fuerunt principes et auctores ipsorum philosophiæ, sunt dicenda consequen-

ter : ut facta comparatione, ostendamus Hebræorum philosophiam fuisse generationibus multis antiquiorem. Et de Xenophane quidem dictum est, qui fuit Eleaticæ princeps Philosophiæ. Thaletem autem Eudemus in historiis astrologicis dicit prædixisse defectum solis, qui fuit eo tempore, quo inter se manus conseruere Medi et Lydi, regnante quidem Cyaxare, patre Astyagis, in Media, Alyatte autem Crœsi, in Lydia. Ei autem congruit Herodotus quoque in primo. Sunt autem ea tempora circa quinquagesimam Olympiadem. Pythagoras autem invenitur tempore Polycratis tyranni circa sexagesimam secundam Olympiadem. Solonis autem æmulator fuisse scribitur Mnesiphilus, cum quo versatus est Themistocles. Floruit autem Solon quadragesima sexta Olympiade. Heraclitus porro, Bausonis filius, persuasit Melancomæ tyranno, ut deponeret tyrannidem. Hic despexit regem Darium adhortantem, ut veniret ad Persas.

Hæc sunt quidem tempora eorum, qui apud Græcos fuere antiquissimi Sapientum et Philosophorum. Quod autem eorum plurimi fuerint et genere barbari, et a barbaris eruditi, quid opus est dicere? Siquidem Tuscum aut Tyrium fuisse Pythagoram ostensum est. Phryx autem erat Antisthenes; et Orpheus, Odrysius vel Thrax. Homerum enim plurimi produnt fuisse Ægyptium. Thales autem cum esset Phœnix genere, etiam cum Ægyptiorum prophetis congressus esse dicitur : sicut etiam Pythagoras cum iis ipsis, per quos etiam fuit circumcisus, ut adyta ingrediens, Ægyptiorum mysticam disceret philosophiam : et cum Chaldæorum et Magorum versatus est præstantissimis : et eam, quæ nunc vocatur, Ecclesiam significat id, quod apud ipsum est ὁμακοεῖον. Plato autem non it inficias, se ea quæ sunt præstantissima in philosophia, mercatum esse a barbaris, et fatetur venisse in Ægyptum : unde in Phædone scribens, undiquaque posse juvari Philosophum, « Magna

»quidem est, *inquit*, Græcia, o Cebes! ait ille, in qua »sunt viri omni ex parte boni; multa sunt autem etiam »genera barbarorum.» Sic existimat Plato ex barbaris quoque esse aliquos Philosophos. Epicurus autem contra existimat solos Græcos posse philosophari. Et in Convivio Plato laudans barbaros, ut qui philosophiam insigniter exercuerint, vere dicit: *Et in multis aliis, et apud Græcos*, et apud barbaros, quorum etiam *templa jam multa facta sunt, propter ejusmodi filios*. Clarum est autem, barbaros eximie semper honorasse suos legumlatores et præceptores, eos deos appellantes. «Bonas enim animas, *ut dicit Plato*, »supercœlesti loco relicto, sustinuisse venire in hunc tar»tarum, et corpore suscepto malorum omnium, quæ ex »generatione contrahuntur, fuisse participes existimant, »humani generis curam gerentes:» quæ et leges tulerunt, et philosophiam prædicarunt; «quo majus bonum ad ho»minum genus numquam venit, nec veniet.» Atque mihi quidem videntur cum sensissent magna, quæ per sapientes conferebantur, beneficia, et eos coluisse, et publice esse philosophati, et Brachmanes universi, et Odrysæ, et Getæ. Quinetiam genus Ægyptium diligentissime illos in Deos retulit, et Chaldæi et Arabes, qui dicti sunt Felices, et quicumque habitarunt Palæstinam, et non minima Persici generis pars, et alia præter hæc genera innumerabilia. Clarum est autem inveniri semper Platonem magni facere barbaros, ut qui meminisset se et Pythagoram plurima eaque præstantissima et nobilissima dogmata didicisse apud barbaros. Et ideo etiam, genera barbarorum vocat *genera philosophorum barbarorum*: neque ignorat in Phædro regem Ægyptium, et Thoyth nobis ostendit sapientiorem: quem quidem novit esse Mercurium. Quinetiam in Charmide videtur quosdam nosse Thraces, qui dicuntur animam facere immortalem. Narratur autem Pythagoras fuisse

discipulus Sonchedis, archiprophetæ Ægyptii : Plato autem Sechnuphidis Heliopolitani : Eudoxus autem Cnidius Conuphidis, qui ipse quoque fuit Ægyptius. In Dialogo autem de anima, rursus videtur Plato agnoscere prophetiam, introducens prophetam Lachesis orationem enuntiantem, et apud eas quæ sortiuntur, animas prædicentem : et in Timæo sapientissimum Solonem introducit discentem a barbaro. Ita autem se habet dictio : « O Solon! Solon! vos » Græci semper estis pueri, senex autem nullus est Græ- » cus : disciplinam enim nullam habetis canam. » Democritus autem morales libros scripsit Babylonicos : dicitur autem Acicari, quam est interpretatus columnam, suis scriptis adjunxisse. Atque ex ipso observari hoc potest, ubi, *Hæc autem dicit Democritus*, scribit. Quinetiam de seipso, de magna sua se jactans doctrina, ait : «Ego ex iis, qui meo » tempore fuerunt, plurimas terras peragravi, ea quæ pro- » cul erant remota inquirens, et aëris et terræ vidi regiones » plurimas, et homines doctos audivi plurimos, nec in du- » cendis committendisque lineis, vel eorum, qui apud » Ægyptios Arpedonaptæ dicuntur, quisquam me demons- » trationum certitudine superabat, quibus cum omnibus ad » octoginta annos peregrinus hospesque versatus sum. » Adiit enim Babylonem, Persidem et Ægyptum, Magorum et Sacerdotum se præbens discipulum. Zoroastrem autem Magum Persam Pythagoras ostendit. Qui Prodici hæresim persequuntur, gloriantur se arcanos libros hujus viri possidere. Alexander autem, in libro de Symbolis Pythagoricis, refert Pythagoram fuisse discipulum Nazarati Assyrii (quidam eum existimant Ezechielem, sed non est, ut ostendetur postea), et vult præterea Pythagoram Gallos audiisse et Brachmanas. Clearchus autem Peripateticus dicit se nosse quemdam Judæum, cum quo versatus est Aristoteles. Heraclitus autem non humanitus, sed divinitus potius dicit

apparuisse Sibyllam. Aiunt itaque Delphis in curia ostendi petram quamdam, super quam dicitur sedisse prima Sibylla, quæ ex Helicone venerat, educata a Musis, cum esset filia Lamiæ Sidoniæ. Serapion autem in versibus dicit ne mortuam quidem a divinandi arte cessasse Sibyllam : et id quidem, quod ex ea in aërem recessit post obitum, esse, quod in ominosis vocibus ac rumoribus divinat : ex eo autem, quod in terram mutatum est, corpore, exorta, ut consentaneum est, herba, quæcumque eam bestiæ comedissent, cum in eo loco essent, scribit perfectam futuri cognitionem per exta hominibus significasse. Ejus autem animam existimat eam esse faciem, quæ apparet in luna. Et hæc quidem de Sibylla. Numa autem, rex Romanorum, erat quidem Pythagoreus, ex iis autem, quæ a Mose tradita sunt, adjutus, prohibuit Romanis, ne homini aut animali similem Dei facerent imaginem. Cum itaque centum et septuaginta primis annis templa ædificarent, nullam imaginem nec effictam nec depictam fecere. Occulte enim eis indicarat Numa, quod id, quod est optimum, non alia ratione quam sola mente ulli licet attingere. Philosophia ergo, res quædam valde utilis, olim quidem floruit apud barbaros per gentes resplendens : postea autem venit etiam ad Græcos. Ei autem præfuerunt et Ægyptiorum Prophetæ et Assyriorum Chaldæi, et Gallorum Druidæ, et Semanæi Bactrorum, et Celtarum ii qui philosophati sunt, et Persarum Magi, qui quidem Servatoris quoque nostri ortum significaverunt, stella eos præcedente venientes in Judæam; et Indorum Gymnosophistæ, et alii Philosophi barbari. Est autem duplex horum genus : alii enim ex iis vocantur Sarmanæ, alii vero Brachmanes. Et ex Sarmanis quidem, ii, qui appellantur Allobii, neque urbes habitant, nec domus aut tecta habent : arborum autem induuntur corticibus, et glandes arborumque baccas comedunt, et aquam bibunt manibus : non nuptias, non libe-

rorum norunt procreationem, quemadmodum ii, qui nunc vocantur Encratitæ, id est, *continentes*. Sunt autem etiam ex Indis, qui Buttæ parent præceptis, quem propter insignem virtutem ut Deum honorarunt. Scytha autem erat etiam Anacharsis, qui scribitur Græcorum multis antecelluisse philosophis. Hellanicus autem scribit Hyperboreos habitasse ultra Riphæos montes, doceri autem ipsos justitiam, non vescentes carnibus, sed arborum fructibus. Ii sexagenarios extra portas ducentes, tollunt de medio. Sunt autem etiam apud Germanos sacræ, quæ vocantur, mulieres, quæ fluviorum vortices prospicientes, fluentorumque sonitus ac circumvolutiones, futura conjiciunt et prædicunt. Eæ non permiserunt, ut ipsi cum Cæsare pugnarent antequam nova luna illuxisset. His omnibus Judæum genus est longe antiquius : et eam, quæ apud ipsos scriptis mandata est, philosophiam cœpisse ante Græcam, multis verbis ostendit Philo Pythagoreus. Quinetiam Aristobulus quoque Peripateticus, et alii complures, ne in eis nominatim persequendis immorer. Apertissime autem scriptor Megasthenes, qui vixit cum Seleuco Nicatore, scribit in tertio rerum Indicarum : « Omnia quidem, quæ de natura » dicta sunt a veteribus, dicuntur etiam ab iis, qui extra » Græciam philosophantur, partim quidem apud Indos a » Brachmanis, partim vero in Syria ab iis, qui vocantur » Judæi. » Quidam autem fabulosius ex iis, qui Idæi appellantur Dactyli, sapientes quosdam primum fuisse dicunt, ad quos et Ephesiarum, quæ dicuntur, litterarum, et eorum, qui sunt in Musica, numerorum refertur inventio. Propter quam causam sunt appellati, qui sunt apud musicos, dactyli. Phryges autem erant et barbari Idæi Dactyli. Herodotus autem refert Herculem, cum esset vates et naturalis scientiæ studiosus, ab Atlante barbaro Phryge mundi suscepisse columnas. Qua fabula innuitur, eum cœlestium

scientiam ab illo didicisse. Hermippus autem Berytius vocat Chironem centaurum sapientem. De quo etiam dicit, qui scripsit Titanomachiam, quod « is primus universum mor-» talium genus ad justitiam duxit, indicatis jurisjurandi » formulis, deorum lætis sacrificiis, et cœli figuris. » Ab eo instituitur Achilles, qui militavit ad Ilium. Hippo autem filia Centauri, Æolo conjuncta, docuit eum naturæ contemplationem, patris sui scientiam. De Hippone autem testatur quoque sic Euripides :

Divina quæ primum quidem præsagiit
Oraculis, nec non per ortus syderum.

Apud hunc Æolum, Ulysses post Trojam captam hospitio excipitur. Observa mihi tempora ad comparationem ætatis Mosis, et antiquissimæ, quæ ejus tempore fuit, philosophiæ.

Non solum autem philosophiæ, sed etiam omnium fuere inventores Barbari. Primi itaque Ægyptii Astrologiam ad homines deduxere. Similiter autem etiam Chaldæi. Ægyptii rursus et lucernas primi accendere docuerunt, et annum in menses duodecim diviserunt, et in templis cum mulieribus coire prohibuerunt, neque ad sacra ab uxore illotis adeundum esse, lege sanxerunt. Et rursus inventores fuere Geometriæ. Sunt autem, qui dicunt Cares eam, quæ ex astris colligitur, invenisse præscientiam. Avium autem volatus primi Phryges observarunt. Aruspicinam autem seu extispicinam perfecte tenuerunt Tusci, vicini Italiæ. Isauri autem et Arabes augurii studuere, sicut Telmisenses ei, quæ per somnia fit, divinationi. Etrusci tubam, et Phryges tibiam excogitavere. Phryges enim erant Olympus et Marsyas. Cadmus autem erat Phœnix, qui fuit Græcis litterarum inventor, ut ait Euphorus. Unde etiam scribit Herodotus, litteras appellatas fuisse Phœnicias. Alii autem dicunt, Phœnices et Syros primos excogitasse litteras. Medicinam

canticum ad saltandum accommodatum), Pindarus Thebanus. Et νόμους quos vocant, primos cecinit in choro et cithara Timotheus Milesius. Jam vero iambum quidem excogitavit Archilochus Parius : claudum autem iambum Hipponax Ephesius. Et tragœdiam quidem Thespis Atheniensis, comœdiam autem Sisarion Icariëus. Tempora horum tradunt Grammatici. Longum autem fuerit ea accurate describere, cum ipse mox ostendatur Dionysius, nempe Bacchus, propter quem celebrantur et Dionysia et spectacula, esse Mose posterior. Aiunt autem quæ in schola fiunt orationes, et rhetoricas proprietates invenisse, et mercede advocatum fuisse, ac primum judicialem orationem alteri tradendam conscripsisse Antiphontem, Phyli filium, Rhamnusium, ut dicit Diodorus. Apollodorus autem Cumanus, primus Critici nomen suscepit, et appellatus est Grammaticus : nonnulli autem dicunt Eratosthenem Cyrenæum, quoniam is duos edidit libros, quos inscripsit Grammaticos. Nominatus autem est Grammaticus, ut nunc dicimus, primus Praxiphanes, Dionysophanis filius, Mitylenæus. Zaleucus vero Locrus primus scribitur leges tulisse : alii autem dicunt Minoem, filium Jovis, Lyncei tempore. Is fuit post Danaum, undecima generatione ab Inacho et Mose, ut paulo inferius ostendemus. Lycurgus autem, qui fuit multis annis post Trojam captam, centum et quinquaginta annis ante Olympiades tulit leges Lacedæmoniis. Solonis vero tempus prius diximus. Dracon autem, qui ipse quoque fuit legislator, invenitur fuisse circa tricesimam nonam Olympiadem. Antilochus autem, qui scripsit de omnibus viris doctis a Pythagoræ ætate usque ad mortem Epicuri, quæ fuit decimo gamelionis, complectitur totos annos trecentos duodecim. Præterea aiunt Phanotheam, Icarii uxorem, invenisse heroicum hexametrum : alii vero Themin, unam ex Titanidibus. Didymus autem, in libro de Philoso-

phia Pythagorica, refert Theano Crotoniatidem, primam ex mulieribus esse philosophatam, et scripsisse poëmata. Græca itaque philosophia, ut aliqui quidem, casu utcunque et obscure veritatem, sed non omnem assequitur : ut alii autem volunt, instituta est a Diabolo. Nonnulli autem universam philosophiam quasdam Potestates e cœlo delapsas inspirasse existimant. Quod si non comprehendit quidem Græca philosophia veritatis magnitudinem, et est adhuc imbecilla ad mandata Domini exequenda, at maxime regali quidem doctrinæ viam præparat, utcunque castigans, et mores prius formans, et ad suscipiendam veritatem confirmans eum, qui opinatur esse Providentiam.

At, inquiunt, scriptum est, *Omnes*, qui fuerunt *ante* adventum Domini, *sunt fures et latrones*[1]. Omnes ergo, qui in Logo sunt (hi autem sunt etiam, qui fuerunt ante susceptam a Logo carnem), exaudiuntur generaliter. Sed Prophetæ quidem, ut qui a Domino fuerunt missi et inspirati, non erant fures, sed ministri. Dicit itaque Scriptura : «Misit sapientia servos suos, convocans cum alto præ»conio in craterem vini [2]. » Philosophia autem non missa est a Domino, sed venit, inquit, furto surrepta, vel a fure donata. Aliquis igitur, sive Potestas, sive Angelus, qui veritatis aliquid didicit, et in ea non mansit, hæc inspiravit, et furto surrepta docuit; hoc faciens, non quod nescierit Dominus, qui fines eorum, quæ futura sunt, novit ante constitutionem uniuscujusque essentiæ, sed quod non prohibuerit. Tunc enim aliquam habuit utilitatem furtum, quod redibat ad homines, non quod is, qui surripuit, utile sibi proponeret, sed Providentia ad utile dirigeret istius facinoris eventum. Scio multos in nos assidue insurgere, et id, quod non prohibet, causam esse dicere. Furti enim causam esse dicunt eum, qui non servavit, vel eum, qui

[1] Joan. x, 8. — [2] Prov. ix, 3.

non prohibuit : quemadmodum incendii, eum, qui ignem non extinxit incipientem : et naufragii, gubernatorem, qui rudentem non contraxerit. Jam vero puniuntur a lege, qui horum causæ sunt : nam in cujus potestate erat situm prohibere, in eum ejus, quod accidit, culpa confertur. Ad hos autem dicimus, quod in faciendo, operando, et agendo, causa cognoscatur : id autem, quod non prohibet, hoc ipso remotum est ab operatione. Præterea causa quidem versatur in operatione; quemadmodum navis ædificator in fabricanda scapha; domus autem ædificator, in ædis constructione : id autem, quod non prohibet, ab eo, quod fit, separatum est. Propterea ergo perficitur, quod id, quod potest prohibere, non operatur, nec prohibet. Quid enim operatur, qui non prohibet? Jam vero ad absurdum quoque redit id, quod ab eis dicitur : siquidem vulneris causam esse dicent, non telum, sed clypeum, qui non prohibuit, quo minus telum pervaderet. Neque igitur furem, sed eum, qui furtum non prohibuit, reprehendent. Alioqui Græcorum quoque naves non Hectorem dicant combussisse, sed Achillem : quoniam cum prohibere posset Hectorem, non prohibuit. Sed ille quidem propter iram (in ejus autem potestate erat irasci, vel non irasci) et ignem non prohibuit, et forte adjuvans causa fuit : Diabolus autem cum liberum haberet arbitrium, et duci posset pœnitentia et furari, ipse quoque furti causa est, non autem Dominus, qui non prohibuit. Sed nec noxium erat donum, ut accederet prohibitio. Quod si accurate adversus eos agendum est, sciant id quidem, quod non prohibet, quod in furto factum esse dicimus, nullo modo esse causam : in id autem, quod prohibet, causam culpamque conferri. Qui enim clypeo protegit, ei, qui protegitur, causa est, ne sauciétur, prohibens ipsum sauciari. Et Socrati dæmonium causa erat, non prohibens, sed adhortans, etsi non adhortaretur;

Sed nec laudes, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia justa sunt, si anima non habeat liberam potestatem et appetendi et abstinendi, sed sit vitium involuntarium. Unde qui prohibuit quidem, causa est : qui autem non prohibuit atque impediit, liberam animæ electionem juste judicat : ut vel maxime quidem Deus nobis non sit causa vitii. Quoniam autem libera electio et appetitio peccata primum inchoat, falsa autem nonnunquam dominatur opinio, a qua, cum ignorantia et imperitia sit, recedere negligimus, jure infliguntur supplicia. Febrire enim est involuntarium, sed cum quis per se et propter suam intemperantiam febrierit, eum reprehendimus. Utpote cum involuntarium jam sit malum : nemo enim malum eligit, quatenus malum : sed abductus ab ea, quæ inest in ipso, voluptate, id bonum ratus, suscipiendum existimat. Quæ cum ita se habeant, et liberari ab ignoratione, et a mala et delectabili electione; et ante omnia non assentiri fallacibus illis phantasiis et visis, situm est in nostra potestate. *Latro* autem et *fur* dicitur Diabolus, qui prophetis pseudoprophetas admiscuit, tanquam frumento zizania. « Omnes » ergo, qui fuerunt ante Dominum, fures et latrones[1], » non absolute autem omnes homines, sed omnes pseudoprophetæ, et omnes, qui non proprie ab ipso missi sunt. Habuerunt autem pseudoprophetæ quoque furtum, quod prophetæ dicerentur : cum prophetæ quidem essent, sed ejus, qui est mendax. Dicit enim Dominus : « Vos ex patre » vestro Diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. » Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, » quoniam non est in ipso veritas. Cum locutus fuerit falsum, ex propriis loquitur, quoniam mendax est, et pater » ejus[2]. » In falsis autem vera quoque aliqua dicebant pseudoprophetæ. Et ii revera prophetabant in *extasi*, ut *Apos-*

[1] Joan. x, 8. — [2] Id. viii, 44.

tatæ, ejus, inquam, qui defecerat, ministri. Dicit autem Pastor quoque, Angelus pœnitentiæ, ad Hermetem, de pseudopropheta : « Quædam enim verba vera dicit : Diabolus enim eum implet suo spiritu, si quem possit ex justis frangere. » Omnia ergo cælitus in bonum dispensantur, « Ut per Ecclesiam innotescat multiplex ac varia Dei sapientia, secundum sæculorum præscientiam, quam fecit in Christo[1]. » Deo autem nihil adversatur, nec est quidquam ei contrarium, ut qui sit Dominus et omnipotens. Quinetiam eorum, qui defecerunt, consilia et operationes, cum partem solum afficiant, fiunt quidem ex mala affectione, sicut morbi corporis : ab universali autem providentia diriguntur ad finem salubrem, etiamsi causa sit morbi efficiens. Est itaque maximum divinæ Providentiæ opus, quod non sinat, ut vitium, quod ex voluntaria defectione ortum est, inconducibile maneat et inutile, sed nec sit ubique et in omnibus noxium. Divinæ enim sapientiæ[2], et virtutis, et potentiæ est officium, non solum benefacere (hæc est enim, ut ita dicam, Dei natura, ut ignis calefacere, et lucis illuminare) sed illud quoque maxime, ut id, quod per malos aliquos excogitatum est, ad bonum aliquem finem et utilem deducat, et commode iis, quæ videntur mala, utatur, sicut eo, quod ex tentatione processit, testimonio. Est ergo etiam in philosophia, quæ furto surrepta, veluti a Prometheo, tanquam aliquantulum ignis, generando lumini, si commode excitetur, aptum, et vestigium aliquod sapientiæ, et motio a Deo orta. In hoc autem *latrones* et *fures* fuerint Græcorum philosophi, quod cum ante Domini adventum a prophetis Hebræis quasdam partes veritatis sumpserint, id minime agnoscentes, sibi tanquam propria dogmata attribuerunt, et alia quidem adulterarunt,

[1] Ephes. III, 10, 11.

[2] Vide D. Guillon, pag. 393.

alia autem, supervacanea quadam diligentia imperite, ac sophistarum more interpolarunt, alia autem etiam invenerunt : nec enim vero absimile est, eos *sensus spiritum* habuisse[1]. Assentitur autem scripturæ quoque Aristoteles, qui dixit, Sophisticam esse furem sapientiæ, sicut ante ostendimus. Apostolus autem, « Quæ etiam loquimur, *in-* »*quit*, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doc- »trina spiritus[2]. » De prophetis enim, « Omnes, *inquit*, de »plenitudine ejus accepimus, » Christi scilicet[3]. Quare non sunt fures Prophetæ. « Et doctrina mea, non est mea, »*inquit Dominus*, sed ejus, qui misit me, Patris[4]. » Et de furibus, « Qui autem ex seipso, *inquit*, loquitur, gloriam »propriam quærit. Tales autem sunt Græci, « seipsos aman- »tes, elati[5]. » Sapientes autem eos dicens Scriptura, non reprehendit eos, qui sunt vere sapientes; sed eos, qui sibi videntur.

De his autem dicit : « Perdam sapientiam sapientum, et »prudentiam prudentum abolebo[6]. » Infert itaque Apostolus : « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus sæculi? » nimirum a scribis, hujus sæculi inquisitores, philosophos ex gentibus, distinguens. « Nonne stultam fecit Deus mundi »sapientiam? » quod perinde est, ac stultam ostendit, et non veram, ut illi eam esse putabant. Et si roges causam cur sibi viderentur sapientes : « Propter cæcitatem cordis »ipsorum[7], *inquiet* : Quoniam in sapientia Dei[8], *ea nempe,* »*quæ per Prophetas est annuntiata*, « non cognovit mun- »dus per sapientiam, *quæ scilicet loquitur per Prophetas*, »ipsum, *scilicet Deum*, ipsi Deo visum est per prædicatio- »nem stultitiæ, *quæ Græcis scilicet videtur esse stultitia*, » salvos facere credentes : Quoniam Judæi, *inquit*, signa

[1] Exod. XXVIII, 3. — [2] 1 Cor. II, 13. — [3] Joan. I, 16. — [4] Ibid. VII, 16, 18. — [5] 2 Tim. III, 2. — [6] 1 Cor. I, 19, 20. — [7] Ephes. IV, 18. — [8] 1 Cor. I, 21, 22, 23, 24.

»petunt *ad fidem*, Græci autem quærunt sapientiam : » nempe orationes, quæ vocantur ἀναγκαστικαὶ hoc est, *necessario concludentes*, et alios scilicet syllogismos. « Nos »autem prædicamus Jesum Christum crucifixum, Judæis »quidem scandalum; » quod cum sciant prophetiam, non credant eventui : « Græcis autem stultitiam; » fabulam enim esse existimant, qui sibi videntur sapientes, quod per hominem filius Dei loquatur, et Deus habeat filium, et ille sit passus : quo fit, ut nimia sui existimatione præoccupati, credere nolint. Servatoris enim adventus, non stultos fecit, et duros corde, et infideles; sed prudentes, et aptos quibus persuadeatur, et præterea fideles. Verum, qui parere noluerunt, ab eorum, qui obedierunt voluntaria adhæsione discedendo ostensi sunt imprudentes, et infideles, et stulti. « Ipsis autem vocatis, Judæis et Græcis, Christus est Dei »virtus, et Dei sapientia. » Num ergo (quod est etiam melius) existimandum est esse negativum illud, Οὐχὶ ἐμώρανεν *Deus sapientiam mundi*, perinde ac οὐκ ἐμώρανεν, *non stultam fecit*, ne causa duritiei cordis a Deo eis facta videatur, *qui stultam fecit sapientiam?* Omnino enim cum sapientes essent, majori culpæ fuere obnoxii, qui prædicationi non crediderunt : voluntaria enim est electio et delectus veritatis. Quinetiam illud, *Perdam sapientiam sapientum*, ejus, quæ contemnitur ac despicitur, barbaræ philosophiæ oppositione dicit illustrasse; sicut etiam lucerna, quæ a sole illustratur, dicitur periisse, eo quod non sit paris efficaciæ. Cum ergo omnes homines vocentur, qui voluerunt obedire, nominati sunt *vocati*. Non est enim apud Deum injustitia. Jam vero qui ex utroque populo crediderunt, ii sunt *populus peculiaris*. Et in Actis Apostolorum hoc his verbis inveneris : « Qui itaque verbum ejus susce»perunt, baptizati sunt[1]. » Qui autem noluerunt parere,

[1] Act. II, 41.

seipsos scilicet abalienaverunt. Ad eos dicit Prophetia : « Et si velitis, et me audieritis, bona terræ comedetis[1] : » in nobis situm esse arguens ut eligamus, et declinemus. *Dei* autem *sapientiam* dixit Apostolus doctrinam, quæ est ex Domino, ut veram philosophiam ostenderet tradi per Filium. Quinetiam qui sibi videtur sapiens, habet quasdam admonitiones, quæ jubent apud Apostolum « induere » novum hominem, qui secundum Deum creatus est in » justitia et sanctitate veritatis. Quamobrem deponentes men» dacium, loquimini veritatem. Ne detis locum diabolo. » Qui furabatur, non amplius furetur, sed potius laboret, » operans bonum[2]. » (*operari* autem est allaborare quærendo veritatem : nam conjunctam est illi, quæ sermone fit, beneficientæ) « ut impertiri possitis ei, qui opus habet, » et sæculares copias, et divinam sapientiam. Vult enim verbum doceri, et argentum mensis dari perfecte examinatum, ut detur fœnori. Unde infert : « Turpe verbum ex ore vestro » non exeat. » Id autem turpe est, quod procedit ex opinione, quam de se quis concipit : « Sed si quod est bonum » ad ædificationem utilitatis, ut det gratiam audientibus. » Boni autem Dei, bonum sit verbum necesse est. Quomodo autem non est bonum, quod salvum facit?

Quod itaque testimonio comprobetur, Græcos vera quædam habere dogmata, hinc quoque licet considerare. Scribitur in Actis Apostolicis, Paulum hæc dicere ad Areopagitas : « Superstitiosiores vos video. Præteriens enim, et » videns simulacra vestra, inveni et aram, in qua scriptum » erat, *Ignoto Deo*. Quem ergo ignorantes colitis, eum vobis » annuntio. Deus enim, qui fecit mundum, et omnia, quæ » in ipso sunt : hic cœli et terræ cum sit Dominus, non in » manufactis templis habitat, nec a manibus humanis co» litur, indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam et

[1] Isai. I, 19. — [2] Ephes. IV, 24, 25, 27, 28, 29.

» inspirationem et omnia, fecitque ex uno omne genus » hominum inhabitare super universam faciem terræ, defi- » niens statuta tempora et terminos habitationis eorum; ut » quærant Deum, si forte attrectent aut inveniant : quamvis » non longe sit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivi- » mus, et movemur, et sumus : sicut et quidam vestrorum » poetarum dixerunt :

» Hujus namque genus sumus [1]. » . . . . .

Ex quibus clarum est, quod etiam poëticis utens exemplis ex Arati Phænomenis, approbat, quæ apud Græcos recte dicta sunt. Et per ignotum Deum, honorari quidem per circumlocutionem a Græcis opificem Deum significavit, ex agnitione autem oportere per Filium accipere et discere. « Misi ergo propterea te ad Gentes, aperire, *inquit*, oculos » eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, et a potestate » Satanæ ad Deum; ut ipsi accipiant remissionem peccato- » rum et hæreditatem in iis, qui sunt fide sanctificati in me [2]. » Ii ergo sunt, qui aperiuntur, oculi cæcorum : Patris per Filium agnitio, est circumlocutionis Græcæ comprehensio : et *converti a potestate Satanæ*, est mutari a peccato, per quod introducta erat servitus. Nec tamen absolute omnem suscipimus philosophiam, sed illam, de qua apud Platonem quoque dicit Socrates. « Sunt enim, ut aiunt, qui in my- » steriis versantur, Thyrsigeri quidem multi, pauci vero » Bacchi : multos quidem esse vocatos, paucos autem elec- » tos, innuens [3]. » Aperte itaque subjungit : « Hi autem, mea » quidem sententia, non sunt alii, quam qui recte sunt phi- » losophati : quorum quidem in numero ut essem, nihil in » vita, quantum in me fuit, prætermisi, sed omnibus modis » contendi. An vero recte contenderim, aliquidve profe-

[1] Act. xvii, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28. — [2] Id. xxvi, 17, 18. — [3] Matth. xx, 16; xxii, 14.

»cerim, cum illuc pervenerimus, certi sciemus, si Deus »voluerit, paulo post.» An non tibi videtur ex scripturis Hebraicis eam, quæ est post mortem, justi ex fide spem declarare? Et in Demodoco, si modo est opus Platonis: « Nec existimes me dicere philosophari, in artes incum»bentem vivere, nec multa discere appetentem : nam ego »quidem hoc probrum esse ducebam.» Sciebat enim, ut exis»timo, eum multarum rerum scientem jam habere men»tem, quod docet,» ut est Heracliti sententia. Et in quinto de Republica : « Numquid igitur istos, *inquit*, omnes, et »alios ejusmodi res percipiendi cupidos, artibus vilissimis »incumbentes, philosophos dicemus? Nequaquam, *inquit*, »sed similes philosophis. Veros autem, *inquit*, philosophos »quosnam dicis? Eos, inquam ego, qui veritatis delectan»tur contemplatione.» Non enim in Geometriæ postulatis et hypothesibus est Philosophia; neque in Musica, quæ quidem est conjecturalis; neque in Astronomia, quæ naturalibus, fluxisque, et verisimilibus est referta rationibus; sed opus est ipsius boni scientia et veritate; cum aliæ quidem sint boni viæ, quemadmodum ad bonum. Quare nec ipse doctrinæ orbem, quem vocant *encyclopædian*, ad bonum vult sufficere, sed duntaxat opem ferre ad excitandam et exercendam animam ad ea, quæ percipiuntur intelligentia. Sive ergo dicunt Græcos divinæ Philosophiæ esse casu aliquid elocutos; casus est ad divinam dispensationem referendus : non enim propter eam, quæ nobiscum intercedit, contentionem, casum quis in Deos referet. Sive ex fortuna, ea fortuna non est expers Providentiæ. Sive rursus dicat Græcis ingenitas esse naturales quasdam notiones, unum naturæ cognoscimus opificem; qua ratione esse quoque naturalem diximus justitiam. Sive mentem illis inesse communem : quisnam sit ejus pater, et quæ sit in ejus mentis distributione justitia, considere-

mus. Si quis enim dixerit προαναφώνησιν hoc est, *prædictionem*, et συνεκφώνησιν id est, *conjunctam vocationem*, velut causam assignet, dicit species prophetiæ. Atque ex ejusdem veritatis specie, seu imagine, alii dicunt, quædam esse a philosophis prolata. De nobis itaque dicit divinus Apostolus : « Videmus enim nunc tanquam per speculum [1], » per eam scilicet, quæ est in ipso, reflexionem nos ipsos cognoscentes; et ex ea, quæ est in nobis, divinitate efficientem causam, quoad ejus potest fieri, una contemplantes. « Vidisti enim, *inquit*, fratrem tuum, vidisti Deum tuum. » Servatorem puto Deum nunc nobis dictum esse. Post carnem autem depositam, *facie ad faciem;* tunc scilicet ita ut clare definire et comprehendere valeamus, quando *cor purum* fuerit. Et per imaginem quidem et transpectum Deum vident, qui apud Græcos accurate sunt philosophati. Nam per imbecillitatem nostram fit, ut ejusmodi sint, quotquot veras de Deo imagines habemus, quales per aquas cernuntur, aut per alia pellucida et perspicua corpora videre solemus. Recte ergo Salomon : « Qui seminat, *inquit*, justitiam, operatur fidem. Sunt autem, qui plura seminant, ii, qui plura faciunt [2]. » Et rursus: « Curam gere eorum, quæ sunt in campo viridia, et tondebis herbam : et collige fænum maturum, ut habeas oves ad vestimentum [3]. » Vides, quemadmodum externi quoque integumenti et præsidii sit cura gerenda. « Scienter autem agnoscas animas gregis tui [4]. Quando enim gentes, quæ legem non habent, natura quæ sunt legis faciunt, ii non habentes legem, sibi ipsis sunt lex [5]; » præputio scilicet servante Legis justitias, ex sententia Apostoli, et ante Legem et ante Adventum. Tanquam comparationem autem faciens philosophorum cum iis, qui vocantur Hæretici, admodum dilucide, « Melior est, *inquit*

[1] I Cor. III, 12. — [2] Prov. XI, 21, 24. — [3] Id. XXVII, 25, 26. — [4] Ibid. 23. — [5] Rom. II, 14.

» *Logos*, amicus prope, quam frater longe habitans [1]. Qui » autem falsis innititur, is pascit ventos, et persequitur » aves pennatas [2]. » Non existimo Logon nunc dicere philosophiam, licet ea sæpe argumentis probabilibus et ad fidem faciendam aptis utatur, sed insectatur hæreses. Infert itaque : « Reliquit enim vias suæ vineæ, in semitis » autem propriæ agriculturæ aberravit. » Eæ autem sunt, quæ primævam Ecclesiam relinquunt. Jam vero qui cecidit in hæresim, *transit per solitudinem sine aqua*, eo, qui vere Deus est, relicto, a Deo desertus, aquam quærens sine aqua, « non habitabilem et sitibundam terram per- » vadens, colligens manibus sterilitatem fructuum. Et iis, » qui carent prudentia, jubeo, *inquit Sapientia, scilicet, qui versantur in hæresibus*, Panes absconsos luben- » ter tangite, et aquam furti dulcem : » ubi per *panem* et *aquam*, eas hæreses clare notat Scriptura, quæ in oblatione pane et aqua aliter utuntur, quam Ecclesiæ canonibus præcipitur. Sunt enim, qui sola aqua utuntur in Eucharistia. « Sed resilias, ne diu moreris in loco ejus : » *locum* synagogam, non autem Ecclesiam, æquivoce appellavit. Deinde acclamat : « Ita enim trajicies aquam alie- » nam : » baptisma hæreticum, non convenientem et germanam aquam reputans. « Et transmeabis fluvium alienum, » qui in mare defert et detrahit, in quod illabitur, qui divertit a stabilitate veritatis, rursus confluens ad gentiles et inordinatos vitæ fluctus.

Hebræorum postea Philosophiam paganorum Philosophia antiquiorem demonstrat, deducta longiore sive Græcorum, sive Judæorum chronologia, quam licet magna doctrina insignem brevitatis causa prætermittimus (a N°. XXI usque ad XXIV) inde occa-

[1] Prov. XXVII; 10. — [2] Id. IX, 12, 16, 17, 18.

sione accepta, ordinem temporum continuat usque ad quadragesimam octavam Olympiadem, deinde vero usque ad ultimum Commodi imperatoris annum, in quibus hæc præcipue notanda :

1°. Septuaginta interpretum versionem[1] :

Versas autem fuisse Scripturas et Legis et Prophetarum ex Hebræo sermone in linguam Græcam aiunt tempore Ptolomæi, Lagi filii : aut, ut dicunt nonnulli, tempore ejus, qui fuit cognominatus Philadelphus, cum maximam ad eam rem contulisset diligentiam Demetrius Phalereus, et quæ ad interpretationem necessaria erant, summo studio procurasset. Nam cum adhuc Asiam obtinerent Macedones, rex magno studio contendens eam, quæ Alexandriæ in ejus potestate erat, bibliothecam omnibus scripturis exornare, voluit ut Hierosolymitani quoque eas, quæ apud se erant, prophetias in sermonem Græcum interpretarentur. Illi autem, ut qui adhuc obedirent Macedonibus, ex iis, qui apud se erant probatissimi, et maximæ existimationis, Scripturarum peritos, et Græcæ linguæ scientes, septuaginta seniores delectos ad eum miserunt cum libris divinis. Cum autem unusquisque sigillatim ex suo singulas interpretatus esset prophetias, conspirarunt omnes simul collatæ interpretationes et sensibus, et dictionibus. Dei enim erat voluntas, quæ id ad Græcorum aures consulto comparaverat. Neque vero ab inspiratione Dei erat alienum, qui prophetiam dederat, ut interpretationem quoque tanquam Græcam efficeret prophetiam. Nam etiam in captivitate regis Nabuchodonosor, cum interiissent Scripturæ, tempore Artaxerxis, Persarum regis, inspiratus Esdras Levites sa-

[1] Pag. 409.

cerdos, prophetavit, omnes veteres rursus Scripturas renovans.

2°. Platonis cum Hebræis concordantiam [1] :

Aristobulus autem in primo libro ad Philometorem scribit his verbis : « Secutus est autem nostras quoque leges Plato, » et satis aperte ostendit se eorum, quæ in eis dicuntur, » fuisse admodum studiosum. Ante Demetrium autem, » priusquam rerum potirentur Alexander et Persæ, ab alio » versa fuerant, quæ ab Hæbreis nostris gesta fuerant in » exitu ex Ægypto, et quæcumque eis insignia et facta erant » et apparuerant, et regionis per vim quæsita possessio, et » omnium, quæ latæ sunt, legum descriptio; adeo ut clarum » sit antedictum Philosophum multa ex eis sumpsisse : fuit » enim multa doctrina præditus : sicut etiam Pythagoras » multa ex nostris transtulit in suorum dogmatum tra- » ditionem. » Numenius autem philosophus Pythagoreus aperte scribit : *Quid enim est Plato, nisi Moses Attice loquens ?*

3°. Varia Mosis nomina [2] :

Deinde puero imponit nomen Regina, Moysen, apta etymologia, eo quod eum ex *aqua* sustulisset. *Aquam* enim *Moy* vocant Ægyptii, in qua moriturus fuerat expositus. Moysen enim vocant eum, qui *ex aqua emersus* respiraverit. Clarum est ergo, quod prius circumciso puero, parentes aliquod nomen imposuerunt : vocabatur autem Joacim. Habuit autem tertium quoque nomen in cœlo postquam assumptus est, ut dicunt Mystæ, nempe Melchi.

[1] Pag. 410 et seq.

[2] Pag. 412 et seq.

4°. Ejusdem institutionem [1] :

Cum autem ætate esset grandior, Arithmeticam et Geometriam, Rythmicam et Harmonicam, et præterea Medicinam simul et Musicam doctus est ab iis, qui erant insignes inter Ægyptios; et præterea eam, quæ traditur per symbola, philosophiam, quam in litteris ostendunt Hieroglyphicis. Reliquum autem doctrinæ orbem, tanquam puerum regium, Græci eum docuere in Ægypto, ut dicit Philo in vita Mosis. Ad hæc litteras Ægyptiorum, et cœlestium scientiam a Chaldæis, et ab Ægyptiis didicit. Unde in Actis dicitur « edoctus fuisse in omni sapientia Ægyptio» rum [2]. » Eupolemus autem in opere de Judææ regibus dicit, « Mosen primum fuisse sapientem, et Grammaticam » primum tradidisse Judæis, et eam Phœnices a Judæis ac» cepisse, Græcos autem a Phœnicibus. » Ad eorum autem naturam deductus, sapientiam suam auxit : verumtamen consanguineorum ac majorum suorum disciplinam et instituta adeo coluit, ut Ægyptium, qui Hebræum injuste esset adortus, percussum interficeret. Tradunt autem, qui arcanos sensus sequuntur, solo verbo occidisse Ægyptium : quemadmodum certe postea in Actis Petrus fertur eos, qui pretium agri sibi usurpaverant, et mentiti fuerant, verbo interemisse [3]. Porro Artapanus, in opere de Judæis, refert « Mosen in custodiam traditum a Nechephre Ægy» ptiorum rege, quod peteret, ut populus ex Ægypto di» mitteretur, noctu Dei voluntate aperto carcere egres» sum fuisse, et ad regiam profectum, dormienti regi as» titisse, eumque excitasse : Tum illum eo, quod fac» tum fuerat, perculsum, jussisse, ut Moses Dei, a quo » erat missus, nomen diceret : et hunc quidem inclinatum

[1] Pag. 413.

[2] Act. VII, 22. — [3] Id. V, 1.

» dixisse ei in aurem : quo audito, regem statim quidem » exanimem cecidisse ; verum a Mose erectum, ad vitam » rediisse. »

5°. Nativitatem Christi et Passionem, de quorum temporibus errare videtur[1] :

Natus est autem Dominus noster XXVIII anno, cum *primum* jusserunt *censum*[2] descriptionemve fieri, tempore Augusti. Quod autem hoc verum sit, sic scriptum est in Evangelio secundum Lucam : « Anno autem quintodecimo » Tiberii Cæsaris, factum est verbum Domini super Joannem, » Zachariæ filium.[3] » Et rursus in eodem : « Erat Jesus veniens » ad baptisma, quasi triginta annorum. » Et quod anno solo oporteret eum prædicare, hoc quoque sic scriptum est : *Annum acceptabilem Domini prædicatum misit me*[4]. Hoc et Propheta dixit, et Evangelium. Quintodecimo ergo anno Tiberii, et quintodecimo Augusti, sic implentur triginta anni usque ad tempus, quo passus est.

6°. Dum Mosis scientiam laudibus extollit, de variis imperandi generibus sic loquitur[5] :

Regii autem officii una quidem species est divina, ut quæ sit secundum Deum et sanctum ejus Filium, a quibus cum quæ ex terra bona sunt, et quæ externa, tum etiam perfecta felicitas suppeditatur. « Petite enim, *inquit,* magna, et parva » vobis adjicientur. » Secunda est autem regni species, post eam administrationem, quæ rationalis pure est ac divina, ea, quæ irascibili animæ parte solum in regnando utitur : qua Hercules quidem Argivorum, Alexander vero rex fuit Macedonum. Tertia est, quæ unum solum concupiscit, nempe ut vincat et evertat : in malum autem vel bonum

[1] Pag. 406 et seq.

[2] Luc. II, I. — [3] Id. III, I, 2. — [4] Isai. LXI, I, 2 ; Luc. IV, 19.

[5] Pag. 416 et seq.

finem victoria uti, ei minime inest : qua quidem usi sunt Persæ, cum bellum gererent adversus Græciam. Nam irascibilis appetitus alias quidem prorsus est contentiosus, qui imperium quærit solius dominationis gratia : alias vero boni studiosus, quo anima ad id, quod bonum est et honestum, utitur. Quarta autem regnandi species est omnium pessima, quæ prout fert libido, ordinatur : quale fuit regnum Sardanapali, et eorum, qui hunc finem sibi proponunt, ut quamplurimum indulgeant suis cupiditatibus. Regnandi autem scientiæ, tam quæ virtute vincit, quam quæ vi, instrumentum est ordinandi scientia. Ea vero pro objecti sui diversitate varia est. Nam arma quidem et pugnacia animalia, ope cum animatorum, tum etiam inanimatorum, anima et mens ordinat : animæ autem affectus, in quas ope virtutis imperium obtinemus, ordinat ratio, ut quæ continentiam et temperantiam cum sanctitate, et bonam cognitionem cum veritate obsignet, omnia demum ad pietatem Deique cultum referens : sic enim virtute utentibus prudentia est, quæ res ordinat : ac divinas quidem, sapientia : humanas vero, politica : universas autem, scientia regnandi. Rex itaque is est, qui imperat secundum leges, et præditus est scientia imperandi volentibus : cujusmodi est Dominus, qui eos, qui in ipsum et per ipsum credunt, admittit. Omnia enim tradidit Deus, et omnia Christo subjecit, regi nostro, « Ut in nomine Jesu omne genu flecta- » tur, cœlestium, terrestrium, et infernorum; et omnis » lingua confiteatur, quod Dominus Jesus Christus, in glo- » riam Dei Patris [1]. » Ars porro imperatoria tribus continetur speciebus; cautione, audacia, et tertia, quæ ex utrisque mixta est. Unaquæque autem earum componitur ex tribus, et vel per orationem, vel per facta, vel per utraque simul exercetur. Hæc autem omnia licebit efficere, vel persua-

[1] Philip. II, 10, 11.

dendo, vel cogendo, vel injuria afficiendo, quos ulcisci expedit: et hæc, vel faciendo id quod justum est; vel mentiendo, vel vera dicendo; vel etiam harum artium pluribus eodem tempore utendo. Hæc autem omnia, et quomodo oporteat uti unoquoque eorum, cum Græci accepissent a Mose, non parvam accepere utilitatem.

7°. Sequitur Mosaïcæ legis supra Minois et Lycurgi placita encomium; hanc Plato subsecutus est[1]:

Plato autem philosophus, a Mosis scriptis in legibus ferendis adjutus, reprehendit quidem Minoïs et Lycurgi reipublicæ administrandæ rationem, ut quæ ad solam quidem respicerent fortitudinem: laudavit autem, ut honestiorem et magis venerandam, eam, quæ unum quid dicit, et semper ad unum dirigitur decretum. Nam et robore, et honestate, et prudentia dicit nos decere magis philosophari, si ad cœli dignitatem respicientes, immutabiliter, et citra ullam pœnitentiam, eadem sententia, et de iisdem utamur. Quin igitur interpretatur ea, quæ in Lege dicuntur, ut ad unum Deum respiciamus, et ea, quæ justa sunt, agamus, præcipiens. Politici autem dicit esse duas species, unam quidem legalem; alteram vero, servato nomine, politicam. Et politicum quidem proprie significare rerum omnium Opificem, innuit in libro ejusdem nominis: quinetiam eos, qui ad ipsum respiciunt, vitamque activam et justam eligunt, et contemplationi etiam vacant, politicos appellat. Id vero politicum, quod legale dicitur, in mundanam divitit mentis magnitudinem, et in privatum ordinem, quem moderationem et concinnitatem vocavit, et temperantiam, quando magistratus quidem convenientes fuerint iis, quibus imperant, ii autem, quibus imperatur, paruerint magistratibus. Quod quidem ut fiat, Mosis scripta contendunt.

[1] Pag. 419 et seq.

Præterea legale quidem ad generationem, politicum autem ad amicitiam et concordiam pertinere, dicit adjutus Plato: unde Legibus quidem eum, qui est in Epinomide, philosophum conjunxit, qui novit transitus omnis generationis, quæ fit per errantia: philosophum autem alium Timæum, qui est et Astronomiæ peritus, et illorum motuum, et eam, quæ est inter se, consensionem et societatem contemplatur, conjungit libris de Republica. Finis enim est, ut existimo, et Politici, et ejus qui ex lege vivit, contemplatio. Necesse est ergo civitatem recte administrare: optimum est autem philosophari. Qui enim sapit, omnia sua ad cognitionem vivet referens, vitam quidem suam bonis factis dirigens, quæ autem sunt contraria despiciens, et, quæ ad veritatem conferunt, disciplinas persequens. Lex autem est, non ea, quæ lege decernuntur (nam nec sunt ea, quæ videntur, visus), neque quævis opinio (non enim ea quoque, quæ est mala), sed lex est opinio bona: bona est autem, quæ est vera: vera est autem, quæ id, *quod est* invenit, et id assequitur: *Qui est autem, misit me* [1], inquit Moses. Cui consequenter, bonæ scilicet opinioni, quidam dixerunt legem esse rectam rationem, quæ jubet quidem ea, quæ sunt facienda; prohibet autem, quæ non sunt facienda.

Unde merito dictum est, Legem datam esse per Mosen, ut quæ sit regula justorum et injustorum: et eam propterea θεσμόν dixerimus, quæ a Deo per Mosen est tradita. Ea itaque ad Deum deducit. Dicit autem Paulus quoque: « Lex » propter prævaricationes est posita, donec veniret semen, » cui promissum est. » Quam sententiam ut plenius explicaret, statim infert: « Priusquam autem veniret fides, sub » Lege custodiebamur, conclusi, *timore scilicet ex peccatis,* » in eam fidem, quæ erat revelanda: quare Lex pædagogus » noster fuit in Christum, ut ex fide justificemur [2].» Est

[1] Exod. III, 13. — [2] Galat. III, 19, 23, 24.

autem legis ferendæ peritus qui id, quod convenit, unicuique animæ parti, et ejus factis tribuit. Moses autem, ut summatim dicam, erat lex animata, quæ Logo bono gubernabatur. Subministravit itaque bonam Reipublicæ administrandæ rationem. Ea autem est bona educatio hominum in societate. Jam vero facultatem tractavit judiciariam, quæ est scientia peccatores corrigendi, ut justitiam discant. Ejusdem autem cum ea ordinis, est puniens facultas, quæ tenet modum in puniendo. Ea vero, dum punit, animam corrigit. Versatur autem, ut ita dicam, tota Mosis institutio, et in docendis iis, qui possunt esse boni et honesti; et in iis venandis, qui sunt his similes: quæ quidem fuerit ars imperatoria. Quæ autem versatur in recte utendo iis, quæ Logo capta sunt, ea fuerit legum ferendarum sapientia. Ejus enim, ut quæ sit maxime regia, est proprium et possidere, et uti. Solum itaque sapientem Philosophi, regem, legislatorem, imperatorem, justum, sanctum, Deo amicum prædicant. Si hæc autem in Mose invenerimus, ut ex ipsis ostenditur Scripturis, recte persuasi dixerimus, sapientem revera esse Mosen. Quemadmodum ergo pastoralem artem ovium curam gerere dicimus: inde enim dicitur, quod *pastor bonus animam ponit pro ovibus* [1] : ita etiam legum ferendarum artem, cum hominum gregis curam gerat, eorum virtutem astruere, et quod in illis bonum est, suscitare dicemus. Quod si gregis allegoria gregem hominum innuit, Dominus idem erit bonus et pastor et legislator: et ejusdem gregis, nempe *earum, quæ ipsum audiunt, ovium* [2], unus est curator, nempe is, qui *perditam* [3] et *quærit* et invenit, lege et ratione: siquidem lex est spiritualis, et quæ ad ipsam ducit beatitudinem. Quæ enim Spiritu sancto facta est, est spiritualis. Is autem est revera legislator, qui non solum bona et honesta profite-

[1] Joan. x, 11. — [2] *Ibid.* 16. — [3] Matth. xviii, 12.

tur, sed scit etiam. Et lex est ejus, qui scientiam habet, jussum salutare; vel potius, lex est jussum scientiæ. *Potentia enim et sapientia est* ipse Logos *Dei*[1]. Et hic ipse rursus est legum interpres, per quem Lex data est; qui est primus expositor divinorum præceptorum, qui sinum Patris aperit ac exponit, Filius unigenitus. Deinde qui Legi quidem parent, quod habeant aliquam ejus cognitionem, neque possunt non credere, nec ignorare veritatem. Qui autem non credunt, et Legis operibus minime vacant, ii quoque, si ulli alii, se veritatem ignorare fatentur. Quænam est ergo Græcorum incredulitas? An quod nolint credere veritati, quæ dicit Legem per Mosen datam esse divinitus, cum ipsi suorum auctoritate inducti Mosen honorent? Et Minoem ad Jovis antrum venientem, novem annorum spatio leges a Jove accepisse; et Lycurgum assidue Delphos euntem ad Apollinem, leges ab eo didicisse, scribunt Plato, Aristoteles, et Ephorus : et Chamæleo Heracleotes in opere de Ebrietate, et Aristoteles in Republica Locrorum, Zaleucum Locrum leges a Minerva accepisse, litterarum monimentis mandarunt. Qui autem Græcorum leges, ut majori fide dignæ videantur, pro viribus efferentes, ad deos referunt, exemplo Mosaicæ prophetiæ, ideo sunt ingrati, quod non fateantur veritatem et exemplar archetypum eorum, quæ a se traduntur.

Nemo autem propter supplicia insectetur Legem, ut non bonam et honestam. Non enim qui aufert morbum corporis, beneficio afficere videbitur; qui autem ab injustitia animam conatur liberare, non tanto magis videbitur curam nostri gerere, quanto est anima corpore præstantior : sed pro sanitate quidem corporis, et secari, et uri, et medicamenta potare sustinemus, et qui hæc adhibet, et servator vocatur et medicus : et idem nec ex invidia, nec ex odio in

[1] I Cor. I, 24.

ægrotum, sed artis dictante ratione, partes aliquas rescindit, ne sanæ partes una cum eis intereant, nec tamen quis medici artem criminis arguerit : animæ autem gratia, non similiter tolerabimus aut exilia, aut mulctas, aut vincula, si modo quis ex injustitia sit restituendus in justitiam? Lex enim eorum, qui ei parent, curam gerens, ad pietatem in Deum instituit, et dictat ea, quæ sunt facienda, et propulsat unumquodque peccatum, pœnas imponens etiam iis, quæ sunt minora. Cum autem viderit aliquem ita se habere, ut videatur immedicabilis, utpote qui ad extremam provectus sit injustitiam : tunc aliorum jam curam gerens, ne ab ipso corrumpantur, tanquam aliquam partem a toto corpore resecans, sic eum, qui est hujusmodi, salubri consilio morti adjudicat. « Judicati autem a Domino, *in-»quit Apostolus,* castigamur, ne cum mundo condemne-»mur[1].» Prædixit enim propheta : « Castigans castigavit me »Dominus, morti autem non tradidit me [2]. Ut enim te »suam doceret justitiam, castigavit te, *inquit*, et tentavit, »et fame et siti te afflixit in deserto. Ut cognoscerentur »omnes justificationes et judicia ejus in corde tuo, quæ-»cumque ego tibi præcipio hodie, et scias in corde tuo, »quod ut si quis homo castigabit filium suum, ita castigabit »te Dominus Deus noster [3]. » Quod autem aliorum nos exemplum corrigat, statim dicit : « Astutus videns malum pu-»niri, ipse vehementer castigatur : *nam* generatio sapientiæ »est timor Domini[4].» Est autem maximum et perfectissimum bonum, quando a malefaciendo ad virtutem, bonamque vitam possit quis aliquem traducere : quod quidem Lex facit. Quare si quis in immedicabile aliquod malum ceciderit, injustitiæ et avaritiæ mancipatus, beneficio afficietur, si interficiatur. Lex est enim benefica, quæ alios

[1] I Cor. XI, 32. — [2] Psal. CXVIII, 18. — [3] Deut. VIII, 2, 3, 5, 11. — [4] Prov. XXII, 3. 4.

quidem justos ex injustis facit, si modo velint audire; alios vero liberat a malis præsentibus. Eos enim, qui temperate et juste vivere elegerint, immortales satagit reddere. Nosse autem legem est bonæ mentis. Et rursus : « Viri mali legem » non intelligunt : qui autem quærunt Dominum, intelligent » in omni bono [1]. » Oportet autem eam, quæ administrat, Providentiam, esse et dominam, et bonam. Utraque enim vis procurat salutem : illa quidem, supplicio castigans, ut domina : hæc vero, per beneficentiam commodans, ut benefica. Id vero expedit, ut desinentes filii incredulitatis esse, transeamus a tenebris ad vitam, et aures sapientiæ adhibentes, primo legitimi Dei servi, dein ejusdem fideles famuli fiamus, timentes Dominum Deum. Quod si quis ulterius ascenderit, refertur in numerum filiorum. Postquam autem « charitas operuerit multitudinem peccato- » rum [2], » beatæ spei consummatione, licet tunc auctum charitate suscipere, relatum in electam filiorum adoptionem, quæ Dei vocata est amica, jam votum canentem, et dicentem : *Sit mihi Dominus in Deum.* Legis autem beneficentiam, per eum locum, in quo agit cum Judæis, declaravit Apostolus, sic scribens : « Si tu autem Judæus cog- » nominaris, et in Lege requiescis, et in Deo gloriaris, et » cognoscis voluntatem Dei, et probas utiliora instructus » per Legem, et confidis teipsum esse ducem cæcorum, » lumen eorum, qui sunt in tenebris, eruditorem insipien- » tium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ » et veritatis in Lege [3]. » Hæc enim posse Legem, est extra controversiam; etiamsi ii, qui vitam ex Lege non instituunt, se tanquam in Lege glorientur vivere : « Beatus est autem » vir, qui invenit sapientiam : et mortalis, qui vidit pru- » dentiam. Ex ore autem ipsius, *sapientiæ scilicet,* justitia » egreditur, legem autem et misericordiam fert in lingua [4]. »

[1] Prov. XXVIII, 5. — [2] I Pet. IV, 8. — [3] Rom. II, 17, 18, 19, 20. — [4] Prov. III, 12, 16.

Sunt enim unius Domini operatio, qui est *Dei virtus et sapientia* [1], Lex et Evangelium: et quem timorem genuit Lex, is est misericors ad salutem. « Eleemosynæ autem, » fides, et veritas ne te deserant, alliga autem eas collo » tuo [2]. » Similiter autem ac Paulus, prophetia exprobrat populo, quod Legem non intelligat : « Contritio et afflictio » in viis ipsorum, et viam pacis non cognoverunt [3]. Non est » timor Dei ante oculos ipsorum [4]. Dicentes se esse sapientes, » stulti facti sunt [5]. Scimus autem, quod Lex bona sit, si » quis ea legitime utatur. *Qui autem* volunt esse Legis doc- » tores, non intelligunt, *inquit Apostolus*, nec quæ dicunt, » nec de quibus affirmant. Finis autem præcepti est charitas » ex corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta [6]. »

At Mosaica quidem philosophia quadripartito dividitur, in partem Historicam; et eam quæ specialiter vocatur Legalis : quæ duæ ad morum doctrinam pertinent : tertiam autem eam, quæ pertinet ad sacrificia, quæ ad Physicam contemplationem spectat : et postremo quartam speciem, Theologicam, quæ ἐπόπτεια, seu sacrorum arcanorum *inspectio* est : quam Plato dicit esse mysteriorum revera magnorum contemplationem : Aristoteles autem hanc speciem vocat Metaphysicam. Et quæ est quidem ex Platonis sententia Dialectica, ut dicit in Politico, est quædam scientia, quæ entium explicationem invenit. A viro autem bono et prudente est acquirenda, non ut aliquid dicat vel faciat eorum, quæ dicuntur aut fiunt apud homines (ut faciunt, qui nunc sunt Dialectici, qui versantur in rebus Sophisticis), sed ut possint quidem dicere et facere ea, quæ Deo grata sunt, idque universum pro viribus. Cum sit autem vera Dialectica, philosophia permixta veritate, res considerans, facultatesque et potestates examinans, transcendit

[1] I Cor., I, 24. — [2] Prov. III, 3. — [3] Isai. LIX, 7, 8, Rom. III, 16, 17. — [4] Psal. XXXVI, I; Rom. III, 18. — [5] *Id.* I, 22. — [6] I Tim. I, 8, 7, 5.

ad præstantissimam omnium essentiam, et audet etiam ultra progredi ad Deum universorum, non rerum mortalium peritiam, sed divinarum cœlestiumque scientiam profitens: quam consequitur etiam in rebus humanis, idque cum in dicendo, tum in agendo, proprius usus. Merito ergo Scriptura quoque tales nos esse volens dialecticos, sic hortatur: *Efficiamini autem probi trapezitæ*, alia quidem reprobantes, quod autem bonum est tenentes. Hæc enim revera Dialectica est scientia dividendi ea, quæ intellectu percipiuntur, et singulorum entium subjectum pure ac perspicue ostendendi: sive facultas res in sua genera dividendi: descendens usque ad ea, quæ sunt maxime specialia, et unumquodque ens purum, ac prout in se est, intuendum exhibens. Quocirca ea sola veluti manu ducit ad veram sapientiam, quæ quidem est divina facultas, quæ entia, quatenus sunt entia, cognoscit, id, quod est perfectum, consecuta, et libera ab omni animi perturbatione: idque non sine Servatore, qui semota ab oculis animæ per Logon divinum caligine ignorantiæ, quam illis pravâ conversatio offuderat, optimum statum restituit, ut clare percipiamus, Deusne sit, an homo. Is est, qui revera ostendit, quomodo nos ipsos cognoscere oporteat: is, qui universorum Patrem revelat, cui vult, et quoad humana natura comprehendere valeat. « Nemo enim novit filium nisi pater, neque patrem » nisi filius, et cui filius revelaverit[1]. » Merito ergo Apostolus dicit, « per revelationem se nosse mysterium, quem- » admodum prius scripsi in brevi, ut possitis legentes intelli- » gere intelligentiam meam in mysterio Christi[2]. » Ut possitis, dixit, quoniam sciebat aliquos lac solum accepisse, nondum autem cibum, et nec lac quidem solummodo. Tribus autem modis legis sententia est nobis accipienda: ut quæ signum aliquod repræsentet, vel præceptum constituat ad

[1] Matth. XI, 27. — [2] Ephes. III, 3, 4.

rectam vitæ institutionem, vel tanquam prophetia futura prædicat. Sat autem scio esse virorum, ea, quæ sunt hujusmodi, discernere, ac dicere. Non enim una Myconus est universa ad intelligendum Scriptura, ut dicunt, qui utuntur proverbiis. Est autem quam maxime fieri potèst dialectice ad eam accedendum, consequentiam divinæ doctrinæ venantibus.

Unde pulcherrime sacerdos apud Platonem Ægyptius, «O Solon! Solon! *inquit,* vos Græci semper estis pueri, » nullam penitus in animis per veterem auditionem antiquam » habentes opinionem : ex Græcis autem nullus est senex.» Senes, ut arbitror, dicens, qui antiquiora, hoc est, nostra, noverant : ut rursus juvenes, qui recentiora, et quæ exercebantur à Græcis, quæ heri et nuper facta fuerant, ut vetera et antiqua, referebant. Subjunxit itaque : « Nec dis» ciplinam ullam canam tempore : » nos enim more quodam barbarico simplicibus ac obscuris metaphoris uti solemus. Qui sunt ergo bona mente præditi, absque ullo artificio accedunt ad totum figmentum interpretationis : de Græcis autem dicit, eorum opinionem *parum quid differre a fabulis.* Non sunt enim pueriles audiendæ fabulæ, sed nec illæ fabulæ, quæ à pueris factæ sunt. *Pueros* autem dixit ipsas quidem certe fabulas, utpote quod parum perspiciant, qui se apud Græcos existimant sapientes : per *canam disciplinam,* tacite significans antiquissimam, quæ est apud barbaros, veritatem : cui verbo opposuit illud, *Puer fabula :* arguens fabulosam recentium tractationem, ut quæ puerorum instar, nihil habeat antiquius : utramque communiter, et fabulas eorum, et orationes, esse pueriles ostendens. Divine ergo Potestas illa, quæ Hermæ loquitur in revelatione, « Vi» siones, *inquit,* et revelationes propter eos, qui sunt duplici » corde, qui disputant in cordibus suis, sint ea, nec ne. » Similiter autem ex redundanti quoque doctrinæ copia cor-

roborant demonstrationes, firmantque ac fundant rationes demonstrativas, quatenus eorum, tanquam juvenum, mentes adhuc pendent instabiles aëre. « Lucerna ergo est præ» ceptum bonum, *ut vult Scriptura* : lex autem est lumen » vitæ : vias enim vitæ arguit disciplina[1]. » *Lex regina est omnium mortalium et immortalium*, inquit Pindarus. Ego autem per hæc eum, qui legem tulit, intelligo : et Hesiodeum illud dictum accipio de Deo universorum, etiamsi ex conjectura a Poëta dictum est, non autem ex comprehensione :

Humano generi lex namque est a Jove lata,
Pisces atque feræ volucresque per aëra nantes
Sese ut consumant : nam jus nescire putantur.
Ast hominum generi jus, res pulcherrima, cessit.

Sive ergo naturalem legem, quæ est una cum generatione; sive eam dicat, quæ postea data est, verum a Deo; et naturæ et disciplinæ una eademque est lex : ut etiam Plato in politico dicit unum legislatorem : in legibus autem unum ea quæ ad musicam pertinent intellecturum; per hæc docens unum esse Logon, et Deum unum. Moses autem videtur Dominum appellare, διαθήκην hoc est, fœdus, *Ecce ego, dicens, fœdus meum tecum*[2]. Nam antea dixit, fœdus ipsum non esse quærendum in Scriptura : est enim fœdus, quod Deus statuit, qui est autor universi. Deus autem Græce Θέος dictus, παρὰ τὴν θέσιν hoc est, *ex positione*, et ordine, seu constitutione. In Petri autem prædicatione inveneris Dominum vocari Legem et Logon. Verum primus Gnosticorum secundum veram philosophiam commentatiorum Stromateus hic terminetur.

[1] Prov. VI, 23. — [2] Gen. XVII, 4.

LIBER SECUNDUS.

Græcos, libri initio, *Barbaræ*, id est Hebraicæ *Philosophiæ fures* ostendere nititur, quod in sermonis decursu sæpius iterat : Græcæ autem Philosophiæ seipsum prorsus alienum asserit[1].

Sæpe autem diximus[2], neque nos ut Græce loquamur nosmet exercuisse, neque in eo studium ponere. Hoc enim illis prodest, qui vulgus a veritate abducunt. Vera autem philosophia, non tam linguas audientium, quam mentes juvat. Oportet autem, ut opinor, eum, qui curam gerit veritatis, non artificiose et longo studio composita oratione uti; sed conari tantum id, quod vult, qualicumque potest modo exponere. Eos enim, qui hærent dictionibus, et in eis sunt occupati, res ipsæ effugiunt. Atque agricolæ quidem est proprium, rosam, quæ in spinis nascitur, citra noxam carpere : similiter et artificis, eam, quæ in ostrei carne infossa est, margaritam invenire. Quinetiam aiunt gallinas quoque carnem habere suavissimam, quando eis non copiosus appositus fuerit cibus, sed ipsæ pedibus fodientes, cum labore alimentum colligunt. Si quis ergo verisimilium contemplationi deditus, cupit in multis probabilibus, iisque Græcis, id, quod verum est, persequi, haud dissimilis erit ei, qui verum vultum larvis obtectum discer-

[1] Pag. 429 et seq.

[2] Vide D. Guillon, a pag. 394, usque ad pag. 396.

nere satagit. Dicit enim, quæ Hermæ in visione apparuit, Potestas : *Quod tibi contingit revelari, revelabitur.*

Quo præmisso exordio, argumentum aggreditur, laudandamque contra Paganos simul et Hæreticos Christi Fidem suscipit. Duas in partes sermo dividi potest, quarum prior ad dogma, posterior ad moralem pertinet.

ARTICULUS PRIMUS.

PARS DOGMATICA.

1°. Sapientiæ *via* est *fides*; nam *veritatem nobis esse occultatam vel uno exemplo ostendi* potest[1] :

Unde Moses, cum persuasum haberet Deum nunquam humana cognitum iri sapientia, *Ostende te mihi*[2], inquit : et in caliginem, ubi erat Dei vox, ingredi contendit, hoc est, ad arcanas et informes de eo quod est notiones. Non est enim in caligine Deus, aut in loco, sed supra locum, et tempus, et proprietatem eorum, quæ facta sunt : quare nunquam est in parte, nec ut continens, nec ut contentus, aut per circumscriptionem, aut per sectionem. « Quam » enim domum ædificabitis mihi? inquit Dominus [3]. » Sed nec sibi ædificavit, cum capi non possit. Et quamvis *cælum* dicatur ejus *sedes*, ne sic quidem continetur, sed requiescit delectatus opificio.

2°. Fidei natura[4] :

Fides autem, quam Græci calumniantur, existimantes inanem et barbaram, est voluntaria anticipatio; pietatis assensio; « rerum, quæ sperantur, substantia; argumentum » earum, quæ non videntur, *ut est sententia divini Apostoli.* » Per eam enim *maxime* testimonium acceperunt antiquio-

[1] Pag. 431.

[2] Exod. XXXIII, 13. — [3] Isai. LXVI, 1.

[4] Pag. 432 et seq.

» res. Sine fide autem impossibile est *Deo* placere [1].» Alii autem, rei non apparentis unientem assensionem tradiderunt esse fidem : sicut demonstrationem, rei, quæ ignoratur, evidentem assensionem. Si sit itaque voluntaria electio, quandoquidem aliquid appetit, certe appetitio est intellectiva. Quoniam autem actionis principium est electio voluntaria, sequitur fidem esse principium actionis, quæ fundamentum est prudentis electionis, aliquo ei prius per fidem ostendente demonstrationem. Libenter autem sequi et appetere id, quod est utile, est principium prudentiæ. Jam magnum momentum ad cognitionem affert electio firma et inconcussa. Statim igitur fidei meditatio fit scientia, stabili innixa fundamento. Scientiam enim definiunt philosophi, habitum a ratione qui transmoveri non potest. Estne ergo aliquis alius ejusmodi verus status pietatis, cujus sola est magistra ratio? Non ego quidem arbitror. Cæterum Theophrastus dicit, sensum esse fidei principium. Is enim principia rationi et intellectui nostro suppeditat. Qui divinis ergo Scripturis firmo judicio credit, demonstrationem, cui contradici nequit, Dei scilicet, qui Scripturas nobis dedit, vocem, accipit. Ita fides per demonstrationem firmior fieri nequit. « Beati itaque, qui non viderunt, et cre» diderunt [2].» Ac Sirenum quidem cantus, vi plusquam humana eos, qui in eas inciderant, obstupefaciebant, ut ea, quæ dicebantur, exciperent, propemodum invitos inducentes.

3°. Rejectis Valentini Basilidisque commentis, fidem omnibus competere, et certis niti fundamentis demonstrat [3] :

Nos autem, qui liberam potestatem eligendi et vitandi a

[1] Heb. xi, 1, 2, 6. — [2] Joan. xx, 29.

[3] Pag. 434 et seq.

Domino datam esse hominibus, a Scripturis accepimus, judicio firmo ac immobili fidei acquiescamus, alacrem et promptum ostendentes spiritum, quoniam vitam elegimus, et Deo per vocem illius credidimus; et qui Logo credidit, novit rem esse veram: Logos enim est veritas. Qui autem non credidit dicenti, Deo non credidit. «Fide intelligimus »aptata esse sæcula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibi»lia fierent, *inquit Apostolus*. Fide majorem hostiam Abel, »quam Cain, obtulit, per quam testimonium est consecu»tus, quod esset justus, testimonium perhibente muneri»bus ejus Deo, et per illam defunctus adhuc loquitur,» et quæ deinceps sequuntur, usque ad illud, «quam temporalis »peccati habere jucunditatem[1].» Hos ergo cum etiam ante Legem fides justificasset, constituit hæredes divinæ promissionis. Quid ergo adhuc fidei ex nostra historia recensens adduco testimonia? «Deficiet enim me tempus enar»rantem de Gedeon, Barac, Sampson, Jephthe, David, »Samuel, et Prophetis,» et quæ sequuntur. Cum autem sint quatuor, in quibus verum consistit, sensus, intelligentia, scientia, opinio; natura quidem prima est intelligentia: nobis autem et respectu nostri, sensus: ex sensu autem et intelligentia consistit scientiæ essentia. Intelligentiæ autem et sensus communis est evidentia. Sed sensus quidem est gradus ad scientiam. Fides autem progressa per sensilia, relinquit opinionem: contendit autem ad ea, quæ mendacio carent, et permanet in veritate.

Huic sententiæ convenit quod infra scripsit[2]:

Divinus Logos clamavit, omnes simul vocans; et licet eos certissime noverit, qui non sunt parituri, tamen quoniam in nostra potestate situm est, utrum pareamus, necne,

[1] Hebr. XI, 3, 4, 25, 32.

[2] Pag. 443.

ne quis possit causari prætextum ignorantiæ, justam fecit vocationem, et quod præstare possunt uniuscujusque vires, exigit. Nonnullis enim simul adest et velle et posse; ut iis, qui per exercitationem eo pervenerint, et purgati sint. Alii autem, etsi nondum possunt, jam tamen habent velle.

4°. Unde concludit fidem scientiæ anteponendam[1]:

Est enim scientia, habitus demonstrativus : fides autem, gratia, quæ ex iis, quæ demonstrari nequeunt, deducit ad id, quod est simplex, generale, et universum, quod neque est cum materia, neque materia, neque sub materia. Increduli autem, ut videtur, ex cœlo, et invisibili, omnia trahunt in terram, manibus petras et quercus plane apprehendentes, ut ait Plato. Omnia enim, quæ sunt ejusmodi, attingentes, nil aliud uspiam esse affirmant, nisi quod contingi et contrectari possit : idem statuentes esse corpus et essentiam, adversus se decertantes, pie admodum de parte superiori atque ex invisibili alicunde vindicant incorporeas quasdam, et quæ intelligentia sola percipiuntur, formas, urgentes veram esse essentiam. « Ecce facio nova, *ait Verbum*, quæ oculus non vidit, nec » auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt[2] : » novo oculo, nova aure, novo corde, quæcumque videri et audiri possunt, sunt per fidem et intelligentiam comprehendenda, spiritualiter dicentibus, audientibus, agentibus Domini discipulis. Est enim inter nummos alius probus, alius adulterinus, qui nihilosecius rudes decipit, sed non argentarios, qui didicerint separare et discernere probum ab altero, qui est malæ notæ. Sic argentarius rudi solum indicat nummum esse adulterinum : qua vero ratione id indicat, solus discit argentarii discipulus, et qui ad id est

[1] Pag. 435 et seq.

[2] Isai. XLIII, 19.

exercitatus. Aristoteles autem, id, quod consequitur scientiam, judicium, quo verum esse hoc aut illud judicamus, dicit esse fidem. Est ergo fides scientia præstantior, et ejus criterium. Fidem autem imitatur conjectura, quæ est imbecilla opinio, sicut adulator amicum, et lupus canem. Quoniam autem videt faber, quod quædam discendo fit artifex; et gubernator, quod cum artem perceperit, gubernare poterit; non satis esse reputat, velle fieri bonum et honestum : sed necesse est, eum alicui parendo discere : parere autem Logo, quem magistrum esse diximus, est illi credere, in nulla re ei repugnando. Quomodo enim fieri potest, ut adversus Deum in acie stemus? Est ergo cum fide cognitio, et vicissim cum cognitione fides, quadam divina consecutione mutuo connexa.

5°. Fidem semper et ubique necessariam, utpote *maximam virtutum matrem ex Platonis sententia constare* asserit[1] :

Ea est autem fidelitas : qua in omni tempore opus habemus, et in pace et in bello, et in alia universa denique vita : ea quippe alias simul omnes videtur continere.

6°. Fides ex auditu[2] :

« Domine, quis credidit auditui nostro? *inquit Esaias*[3].
» Fides *enim* est ex auditu : auditus autem per verbum Dei,
» *inquit Apostolus.* Quomodo ergo invocabunt, in quem
» non crediderunt? Quomodo autem credent ei, quem
» non audierunt? Quomodo autem audient sine prædi-
» cante? Quomodo autem prædicabunt, nisi missi fuerint?
» Quemadmodum scriptum est : Quam speciosi pedes evan-
» gelizantium bona[4]. » Vides, quomodo per auditum, et

[1] Pag. 441.

[2] Pag. 442 et seq.

[3] Isai. LIII, 1. — [4] Rom. X, 17, 14, 15.

prædicationem Apostolorum, fidem ad verbum Domini et Filium Dei attollit? Nondum intelligimus demonstrationem esse verbum Domini. Quemadmodum ergo sphæræ lusus, non solum dependet ab eo, qui mittit ex arte sphæram, sed alium etiam requirit, qui illam numerose excipiat, ut ex sphæræ legibus peragatur ludi exercitatio : ita etiam doctrina tum demum fide digna esse cernitur, quando fides eorum, qui audiunt, quæ est ars, ut ita dicam, naturalis, ad eam discendam confert. Haud aliter adjuvat etiam terra fertilis ad seminum dejectionem. Neque enim optimæ doctrinæ est aliqua utilitas, nisi qui discit, probe eam suscipiat; neque prophetiæ, nisi morem gerant, qui eam audiunt. Quinetiam aridæ festucæ, quæ sunt paratæ ad suscipiendam ignis vim, facilius accenduntur : et lapis vulgo celebratus ferrum trahit propter naturæ cognationem, et lacryma succini attrahit festucas, et electrum commovet paleas. Eis autem parent, quæ trahuntur occulto quodam spiritu tracta, non ut principales causæ, sed ut adjuvantes.

ARTICULUS II.

PARS MORALIS.

Ex fide plurimæ nascuntur virtutes, nempe:

1°. Pœnitentia[1]:

Nisi enim[2] crediderit esse peccatum, quo prius tenebatur, ab eo non dimovebitur : et nisi crediderit, ei quidem, qui delinquit, impendere supplicium : paratam autem esse salutem ei, qui ex præceptis vivit, ne sic quidem mutabitur.

2°. Spes[3] :

Jam autem spes quoque consistit ex fide. Definiunt ita-

[1] Pag. 443.

[2] Vide D. Guillon, pag. 395.

[3] Pag. 443 et seq.

que fidem sectatores Basilidis, animæ assensionem alicui eorum, quæ sensum non movent, propterea quod non adsunt. Spes autem est bonæ possessionis expectatio. Fidelem autem necesse est esse expectationem.... Expectatio autem[1] est opinio futuri. Et cæteræ quidem expectationes sunt opiniones de incertis : fiducia autem est firma de aliquo apprehensio. Quare ei credimus, in quo fiduciam habemus, nos gloriam divinam et salutem consecuturos. In solo autem Deo fiduciam habemus, quem scimus non transgressurum ea, quæ sunt pulchre nobis promissa, quæ cum in hunc finem creata fuerint, ab ipso benevole nobis data sunt. Est autem benevolentia, bene velle alteri illius ipsius gratia; ille enim nullius indiget.

3°. Charitas : hæc enim, « per eam quæ illi cum fide » intercedit amicitiam, facit fideles. Fides autem est » stabilimentum Charitatis[2] : »

Prima (enim) ad salutem esse inclinatio nobis fides apparet, post quam timor et spes et pœnitentia, cum continentia et tolerantia proficientes, nos ducunt ad charitatem et ad cognitionem. Merito ergo Barnabas Apostolus, « ex ea, » quam accepi, *inquit*, parte studui paulatim ad vos mit» tere, ut cum fide vestra perfectam etiam habeatis cogni» tionem. Fidei ergo nostræ coadjutores sunt timor et tole» rantia : quæ autem nobis opem ferunt, sunt longanimitas » et continentia. His ergo, *inquit*, in iis, quæ ad Dominum » pertinent, caste manentibus, una cum eis lætantur sa» pientia, intelligentia, scientia, cognitio. » Cum itaque prius dictæ virtutes sint elementa cognitionis, evenit, ut fides sit magis elementaris, nec minus homini Gnostico necessaria, quam ei, qui in hoc mundo vivit, ad vivendum respiratio.

[1] Pag. 444.

[2] Pag. 445.

4°. Timor : timor enim minime abjiciendus[1].

Qui timorem autem accusant, legem insectantur. Quod si legem, clarum est, quod illum quoque, qui legem dedit... At certe, inquiunt, timor est a ratione aliena declinatio, et animi perturbatio. Quid tu dicis? et quomodo tibi amplius servari possit hæc definitio, cum præceptum mihi per Logon, seu *Rationem*, datum sit? Præceptum autem timorem pronuntiat per disciplinam, eum qui id suscipit, parans ut corrigatur. Non est ergo timor a ratione alienus : est itaque rationi consentaneus. Quidni enim? cum adhortetur, « Non occides, non mæchaberis, non furaberis, non » falsum dices testimonium[2]. » Sed si nomina argute excogitare velint, εὐλάβειαν, id est, *cautionem*, per me licet vocent legis timorem philosophi, quæ est consentanea rationi declinatio. Hos Critolaüs Phaselites non inepte vocavit ὀνοματομάχους, id est, qui *depugnant de nominibus*... Videamus autem, quænam esse timenda lex annuntiet. Si ea quidem, quæ sunt media inter virtutem et vitium, ut paupertatem, et morbum, et ignominiam, et ignobilitatem : et quæ sunt his similia : hæc quidem pleræque civitatum leges proponentes laudantur : et Peripateticis, qui tria bonorum genera introducunt, et eorum contraria mala esse reputant, ea conformis est opinio. Nobis autem data lex ea, quæ vere mala sunt, jubet fugere, adulterium, petulantiam, puerorum amorem, ignorantiam, injustitiam, morbum animæ, mortem; non eam, quæ solvit animam a corpore; sed eam, quæ animam dissolvit a veritate. Hæc sunt enim vere gravia et timenda vitia, et quæ ex eis proficiscuntur operationes.

Unde *sapientiæ principium timor Dei*[3] divine dictus est.

[1] Pag. 446 et seqq.

[2] Exod. xx, 13, 14, 15, 16. — [3] Prov. I, 7.

5°. Charitas fraterna, quæ cum pluribus aliis concatenatur virtutibus [1] :

Charitas autem fuerit consensio eorum, quæ sunt in ratione et vita et moribus : aut, ut paucis dicam, vitæ societas : vel amicitiæ et benevolentiæ perseverantia cum recta ratione, in usu amicorum ac familiarium, qui ἑταῖροι vocantur (dicitur autem ἑταῖρος, quasi ἕτερος ἐγὼ, id est, *ego alter*) qua ratione eos *fratres* appellamus, qui sunt eodem verbo regenerati. Adhæret autem charitati et hospitalitas, quæ est artificiosa amicitiæ ratio circa usum peregrinorum..... Humanitas, per quam fit bona affectio, quæ est amicus usus hominum; et ipsa bona affectio, quæ est quædam artificiosa amicitiæ ratio circa amicorum vel necessariorum dilectiones, comitantur charitatem. Si autem revera homo, qui est in nobis, est spiritualis, humanitas est fraternitas iis, qui sunt ejusdem Spiritus participes. Affectio autem rursus est conservatio benevolentiæ, vel dilectionis. Dilectio autem est perfecta et absoluta demonstratio : et diligi, quod est ἀγαπᾶσθαι, est placere moribus, ducique et abduci. In idem autem ducuntur per consensionem, quæ est scientia communium bonorum. Consensio enim, quæ ὁμογνωμοσύνη, est consensus animorum..... Quod itaque virtutes se invicem consequuntur, quid opus est dicere, cum jam ostenderimus, quod fides quidem sperat propter pœnitentiam, timor autem propter fidem, et quæ in iis est perseverantia et exercitatio, una cum doctrina terminatur in charitate, illa vero perficitur cognitione?

6°. *Veritatis cognitio a qua nunquam separatur justa cognitio* [2] :

Hæc ergo tria noster sibi vindicat philosophus : primum

[1] Pag. 450 et seqq.

[2] Pag. 453 et seq.

quidem, contemplationem : secundo autem, præceptorum executionem : tertio vero, bonorum virorum constitutionem. Quæ quidem cum convenerint, efficiunt virum Gnosticum. Si quid autem defecerit ex istis, claudicat cognitio. Unde divine dixit Scriptura : « Et dixit Dominus ad Mosen, »dicens : Loquere filiis Israel, et dices illis : Ego Dominus Deus vester. Secundum studia terræ Ægypti, in qua »habitastis in ea, non facietis, et secundum studia terræ »Chanaan, in quam vos ego illuc introduco, non facietis, »et in eorum legitimis non incedetis. Judicia mea facietis, »et præcepta mea servabitis. Ambulate in eis. Ego Do- »minus Deus vester. Et servabitis omnia præcepta mea, »et facietis ea. Qui fecerit ea homo, vivet in eis. Ego »Dominus Deus vester[1]. » Utrum autem mundi et deceptionis, an animi perturbationum et vitiorum sint symbolum Ægyptus et terra Chanaan, a quibus abstinendum sit, quibus autem rebus danda sit opera, quod divinis potius quam mundanis, nobis ostendit oraculum. Cum autem dicit : *Qui fecerit homo, vivet in eis :* et ipsorum Hebræorum correctionem, et proximorum nostrorum exercitationem et profectum, ipsorum vitam dicit et nostram. «Qui enim sunt mortui delictis, convivificantur Christo[2], » per nostrum Testamentum. Sæpe autem repetens Scriptura illud : *Ego Dominus Deus vester,* pudore afficiendo pulcherrime hortatur, docens sequi Deum, qui dedit præcepta. Quinetiam tacite commonet, Deum quærere, et, quoad fieri potest, conari cognoscere : quæ quidem fuerit maxima contemplatio, sacra mysteria inspiciens, vere scientia, certa et immutabilis ratione facta. Hæc sola est sapientiæ cognitio, a qua nunquam separatur justa operatio.

[1] Levit. XVIII, 1, 2, 3, 4, 5. — [2] Ephes. II, 5.

7°. Perseverantia, quæ veram sola constituit pœnitentiam[1] :

« Eum ergo, *ut Pastor inquit*, qui accepit remissionem » peccatorum, non oportet amplius peccare; nam in prima et » unica peccatorum pœnitentia, ea fuerit eorum, quæ prius » fuerunt in gentili et prima vita, ea, inquam, quæ fuit in » ignorantia, iis etiam, qui vocati sunt, continuo proponitur » pœnitentia, expurgans locum animæ a peccatis, ut fides » fundetur. Cum autem sit Dominus cognitor cordium, et fu- » tura præsciat, facilem hominis mutationem, et ad reverten- » dum propensionem, et Diaboli calliditatem ab alto vidit a » principio, quod homini invidens propter remissionem pec- » catorum, aliquas peccatorum causas servis Dei suggeret, » astute hoc moliens, ut ipsi quoque cum eo cadant. Dedit » ergo, cum sit multæ misericordiæ, iis etiam, qui in fide » in aliquod peccatum incidunt, secundam pœnitentiam, » quam, si quis tentatus fuerit post vocationem, coactus et » callide circumventus, unam adhuc non pœnitendam ac- » ceperit pœnitentiam. » *Voluntarie enim peccantibus nobis, postquam acceperimus agnitionem veritatis, non amplius relinquitur pro peccatis hostia, sed terribilis quædam expectatio judicii, et zelus ignis, qui est devoraturus adversarios*[2]. Continuæ autem et se vicissim excipientes propter peccata pœnitentiæ, nihil differunt ab iis, qui omnino non crediderunt, præterquam in eo solo, quod se peccare senserunt : neque scio, utrum sit deterius, prudentemne ac scientem peccare, an cum pro iis, quæ peccavit, pœnitentia ductus fuerit, rursus peccare. Eo enim, quod utrinque arguatur, peccatum apparet : illud quidem, quod dum fit, condemnatur ab ipso auctore iniquitatis : hoc vero, quod

[1] Pag. 459 et seq.

[2] Hebr. x, 26, 27.

cum antequam fieret, auctor præsciverit, tamen aggreditur ut malum..... Apparet ergo[1], sed non est pœnitentia, sæpe petere veniam de iis, quæ sæpe peccamus.

Perseverantia autem non involuntariis affectibus intercluditur :

Non venit autem in judicium id, quod est involuntarium. Id autem est duplex; unum quidem, quod fit ex ignoratione; alterum vero, quod ex necessitate. Nam quomodo judicaveris de iis, qui dicuntur peccare modis involuntariis? Aut enim quis seipsum ignoravit, ut Cleomenes et Athamas, qui erant correpti furore : aut rem, quam facit, ut Æschylus, qui in scena effatus mysteria, in Areopago dicta causa fuit absolutus, cum ostendisset se non esse mysteriis initiatum : aut ignorans id, quod agitur, ut qui, dimisso adversario, domesticum occidit pro inimico : aut id, quo agitur, ut qui præpilatis exercetur lanceis, et aliquem interfecit, cum pilam lancea amisisset : aut ignorans quemadmodum esset faciendum, ut qui in stadio occidit adversarium; non enim ut occideret, sed ut vinceret, certabatur : aut id, cujus gratia agitur, quemadmodum dedit medicus salubre antidotum, et occidit. Is autem non ea de causa dedit, sed ut eum servaret. Ac puniebat quidem tunc quoque Lex eum, qui non sponte interfecit; ut eum, qui non sponte laborabat profluvio seminis : sed non æque atque eum, qui sponte. Quamquam ille quoque punietur tanquam propter voluntarium, si quis affectum traduxerit ad veritatem. Revera enim est puniendus is, qui est verbi genitalis incontinens : quod ipsum quoque est animi affectio aliena a ratione, quæ prope accedit ad futilem loquacitatem : « Fidelis autem eligit res celare spiritu[2]. » Quæ sponte ergo et

[1] Pag. 460 et seqq.

[2] Prov. xi, 13.

ex electione suscipiuntur, puniuntur. «Dominus enim scru-»tatur corda et renes[1] : » et judicatur is, qui « respexit ad » concupiscentiam[2]. » Quare etiam dicit, «Ne concupiscas[3]. » *Et*, Hic populus, *inquit*, honorat me labiis : cor autem » ipsorum procul est a me[4]. » Deus enim respicit ad animum. Nam uxorem quoque Loth, quæ sua sponte solum erat conversa ad mundanum vitium, reliquit insensilem, in similitudinem salinæ petræ conversam, et sic fixam, ne ulterius progrederetur, non stultam et quæ nihil efficeret imaginem, sed quæ condire et confirmare posset eum, qui potest perspicere spiritualiter.

Voluntarium autem, seu spontaneum, est, vel ex appetitione, vel ex electione, vel ex animi sententia. Jam vero hæc quodammodo inter se prope sita sunt, peccatum, infortunium, scelus seu injuria. Et est peccatum quidem, verbi gratia, luxuriose et intemperanter vivere. Infortunium autem, amicum tanquam inimicum inscienter occidere. Scelus autem seu injuria est, sepulcrorum effossio, aut sacrilegium. Peccare autem constat ex eo, quod nesciat quis judicare, quidnam facere oporteat, aut quod facere non possit : sicut certe in fossam quoque incidit aliquis, vel quod ignoraverit, vel quod transilire non potuerit propter imbecillitatem corporis. Sed in nostra quidem certe est potestate, ut percipiendæ disciplinæ operam demus, et ut pareamus præceptis : quorum si noluerimus esse participes, iræ et voluptati nos ipsos dedentes, peccabimus, vel potius injuria nostram afficiemus animam. Laius enim ille dicit in tragœdia :

> Nihil me eorum, quæ mones, latet quidem ;
> Natura sed me, cum sciam, rapit tamen :

[1] Psal. VII, 9 ; Jerem. XII, 10. — [2] Matth. V, 28. — [3] Exod. XX, 17. — [4] Isai. XXIX, 13 ; Matth. XV, 8 ; Marc. VII, 6.

Hoc est, se tradidisse in affectuum potestatem. Medea quoque ipsa similiter clamat in scena :

Factura quænam sim satis scio mala :
At ira major consili vires domat.

Sed nec tacet Ajax, sed sibi manus illaturus vociferatur :

Res ergo mentem est nulla, quæ sic liberi
Mordet viri, ac iniqua injusta infamia.
Affectus ipse sic sum ego, quem nunc rapit
Condensa labes, ex profundo commovet,
Stimulis furoris concitum peracribus.

Atque hos quidem ira, alios vero innumerabiles cupiditas deducit in tragœdiam, Phædram, Anthiam, Eriphylen,

Quæ pro dilecto viro pretiosum acceperat aurum.

Comicum enim Trasonidem alia scena, « Puellula, *inquit*, » vilis me sibi servum fecit. » Infortunium autem, est peccatum mentis præter rationem. Peccatum autem est voluntaria injustitia. Injuria autem est vitium voluntarium. Est ergo peccatum quidem meum voluntarium : (Et ideo dicit : « Peccatum vobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, » sed sub gratia [1]; » dicens iis, qui jam crediderant : « Quo» niam ejus nos livore sanati sumus [2] »). Infortunium autem est alterius in me actio involuntaria. Injuria autem invenitur solum voluntaria, sive sit mea, sive alterius. Has autem peccatorum differentias significat Psalmographus, Beatos dicens, quorum Deus delevit iniquitates, texit autem peccata; et non quidem alia imputavit, alia vero dimisit : scriptum est enim : « Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, » et quorum tecta sunt peccata : Beatus, cui non imputa» verit Dominus peccatum, nec est in spiritu ejus dolus [3]. »

[1] Rom. vi, 14. — [2] Isai. liii, 5; 1 Pet. ii, 24. — [3] Psal. xxxii, 1, 2; Rom. iv, 7, 8.

Hæc beatitudo facta est super electos a Deo per Jesum Christum dominum nostrum. « Operit enim charitas multitudinem » peccatorum [1]. » Delet autem is, qui « magis vult pœni- » tentiam quam mortem peccatoris [2]. » Non imputantur autem, quæ non procedunt ex libera electione. « Qui enim » concupivit, jam, *inquit*, mæchatus est [3]. » Et remittit peccata Logos illuminans : « Et in tempore illo, inquit Domi- » nus, quærent injustitiam Israel, et non erit : et peccata » Judæ, et non invenientur [4]. Quoniam quis sicut ego, et » quis stabit contra faciem meam [5]? » Vides unum Deum annuntiari bonum, qui retribuit pro meritis, et peccata remittit. Videtur autem Joannes quoque in majore epistola, in his peccatorum docere differentias. « Si quis viderit fra- » trem suum peccantem peccatum non ad mortem, petet, » et dabit ei vitam, peccantibus non ad mortem, *inquit*. Est » *enim* peccatum ad mortem : non de illo dico, ut roget » quis. Omnis injustitia est peccatum : et est peccatum non » ad mortem [6]. » « Sed et David, et ante David Moses, per » hæc, trium dogmatum ostendunt cognitionem. *Beatus » vir, qui non ambulavit in via impiorum*[7], sicut pisces vadunt » in tenebris ac in profundo. Qui enim squamas non ha- » bent, quos prohibet Moses attingere, pascuntur in profundo » maris. *Neque in via peccatorum stetit*, sicut ii, qui cum » Dominum videantur timere, peccant ut porcus. Esuriens » enim, clamat : repletus autem, non agnoscit Dominum. » *Neque sedit super cathedram pestilentiæ*, sicut volucres pa- » ratæ ad rapinam. Suasit autem Moses [8] non vesci porco, » nec aquila, nec accipitre, neque corvo, neque quovis » pisce, qui non habet squamas. » Hæc quidem Barnabas. Audivi autem ego virum in his rebus doctum, dicentem *consilium impiorum* significare Gentes : *viam* autem

[1] I Pet. IV, 8. — [2] Ezech. XXXIII, 11. — [3] Matth. V, 28. — [4] Jerem. L, 20. — [5] Id. XLIX, 19. — [6] I Joan. V, 16, 17. — [7] Ps. I, 1. — [8] Levit. XI; Deut. XIV.

peccatorum, Judaicam opinionem; et *pestilentiæ cathedram*, hæreses interpretantem. Alius autem dicebat magis proprie, intelligendam quidem esse primam beatitudinem de iis, qui non sunt sceleratas secuti sententias, quæ a Deo defecerunt : secundam autem, de iis, qui in lata via non manent, sive nutriti in Lege, sive ex Gentibus conversi fuerint. *Cathedra* autem *pestilentiæ* et theatra fuerint, et tribunalia, ubi imprimis solent homines sequi improbas et exitiales Potestates, et operum earum participes fieri. *Sed in lege Domini voluntas ejus* [1] : Petrus in Prædicatione Legem et Logon appellavit Dominum. Aliter autem videtur quoque legislator docere tres modos, quibus accipitur peccatum : eorum quidem, quæ in sermone fiunt, per pisces mutos : est enim revera ubi *silentium est sermone præstantius* : est etiam *silentii honor expers periculi* : eorum autem, quæ sunt in facto, per aves rapaces et carnivoras : porcus cœno et stercore delectatur : et oportet ne *conscientiam* quidem habere *pollutam* [2]. Merito ergo dicit propheta : « Non sic, » *inquit*, impii, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a » facie terræ. Propterea non resurgent impii in judicio [3], » *qui jam sunt condemnati : quoniam* qui non credit, jam ju- » dicatus est [4] : Neque peccatores in consilio justorum [5], » qui jam sunt damnati ad hoc, ut non uniantur iis, qui innocenter vixerunt : « Quoniam novit Dominus viam justo- » rum, et via peccatorum peribit. » Rursus Dominus aperte ostendit in nostra esse potestate delicta et peccata, cum modos curationis animi morbis convenientes ostendit, et nos a pastoribus corrigi debere per Ezechielem monet : accusans, opinor, eorum aliquos, quod præcepta non servaverint : *Quod imbecillum fuit, non confirmastis* [6], et quæ deinceps consequuntur, usque ad illud : « Et non erat, qui

[1] Psalm. I, 2. — [2] I Cor. VIII, 7. — [3] Psalm. I, 4, 5. — [4] Joan. III, 8. — [5] Psalm. I, 5, 6. — [6] Ezech. XXXIV, 4.

» requireret, nec averteret[1]. Magnum est enim gaudium apud » Patrem, uno peccatore servato[2], *inquit Dominus.* »

Hinc per transennam confutat eos qui nostris animi affectionibus abducti, Dei impatibilis voluntatem humanis motionibus similem existimant[3].

Deus autem nullam habet in nos naturalem habitudinem seu relationem, ut volunt hæresium conditores : neque si ex nihilo omnia produxerit, nec si ex præexistente materia fecerit : quandoquidem illud quidem ne omnino quidem est, hæc vero est a Deo diversa in omnibus; nisi quis nos ejus esse partem, et ejusdem cum Deo essentiæ ausit dicere. Nescio autem quomodo quis, qui Deum novit, æquo hoc audire animo possit, si respiciens ad nostram vitam, in quot versemur malis, consideret. Sic enim, quod nefas est dicere, Deus peccaret in quibusdam partibus, siquidem partes sunt totius partes, et totum complent. Sin autem non complent, ne partes quidem fuerint. Verumenimvero cum natura Deus sit dives misericordia, nostri propter suam bonitatem curam gerit, qui nec sumus ejus partes, nec filii natura. Et est hoc quidem certe maximum Dei in nos bonitatis indicium, quod cum sic in ipsum nos geramus, et natura simus omnino alieni, nostri tamen curam gerat. Ac naturalis quidem est animantibus in suos fœtus affectio, et quæ ex consuetudine oritur amicitia iis, qui sunt ejusdem sententiæ. Est autem in nos copiosa Dei misericordia, qui nihil ad eum attinemus, vel essentia, inquam, nostra, vel natura, vel propria nostræ essentiæ facultate, sed eo tantum quod simus opus ejus voluntatis. Atque adeo eum, qui sua sponte cum exercitatione et doctrina cognitionem accepit veritatis, vocat ad adoptionem, quæ est maximus omnium profectus. « Loquuntur autem

[1] Ezech. xxxiv, 6. — [2] Luc. xv.

[3] Pag. 467 et seq.

» virum iniquitates : suorum autem peccatorum catenis unus-» quisque astringitur [1]; » nec eorum causa Deo est ascribenda : et revera « beatus est vir, qui omnia veretur prop-» ter pietatem [2]. »

8°. Fortitudo et continentia, quarum sic affinitatem demonstrat [3] :

Vir enim bonus paucis indiget, ut qui sit in confinio naturæ mortalis et immortalis : egens quidem, et propter corpus, et propter mortalem originem : paucis autem egere doctus, propter susceptam ratione continentiam. Quamnam enim habet rationem, quod lex viro prohibet, « ne » vestem induat muliebrem [4] ? » An non nos vult esse viros, et nec corpore, nec factis, nec mente, nec verbis effœminari? Vult enim eum esse masculum, qui veritati dat operam, in ferendis laboribus et perpessionibus, in vita et moribus, et in sermone et exercitatione, noctu et interdiu, et sicubi testimonio, seu martyrio, opus sit, quod procedat per sanguinem. Rursus, « Si quis, *inquit,* domum a se nu-» per ædificatam nondum habitavit, aut vitem nuper plan-» tatam operatus, fructus nondum fuit particeps, aut sibi » desponsæ virgini nondum nupsit [5] : » eos vult humana lex esse immunes a militia, prudenter et imperatorie, ne dum avellimur a cupiditatibus, ignavo et dejecto animo demus operam militiæ : sunt enim liberi ab appetitionibus, qui alacri animo quævis gravia pericula adeunt : humane autem, quoniam incertos bellorum casus reputans, iniquum esse duxit, ut hic quidem suis non frueretur laboribus, alter autem citra ullum laborem ea perciperet, quæ alii magno labore comparant. Videtur autem lex quoque forti-

[1] Prov. v, 22. — [2] Id. xxviii, 14.

[3] Pag. 471 et seq.

[4] Deut. xxii, 5. — [5] Id. xx, 5, 6, 7.

tudinem indicare, statuens oportere eum, qui plantavit, fructum percipere : et eum, qui ædificavit, habitare : et eum, qui puellam ambiit, uxorem ducere. Iis enim, qui se secundum gnosticam rationem exercuerunt, spes non reddit irritas : nam «Boni viri, *nec* mortui, *nec viventis,* » spes perit[1]. Ego eos, qui me diligunt, amo, *inquit Sapien-* » *tia :* qui autem me quærunt, inveniunt pacem[2] : » et ea, quæ sequuntur. Quid vero? an non mulieres Madianitarum sua pulchitudine bellantes Hebræos a temperantia per incontinentiam deduxerunt ad impietatem? Meretriciis enim illecebris allectos, et a gravi ac honesta exercitatione ad meretricias voluptates forma inescatos, ad sacrificia idolorum et ad peregrinas mulieres, veluti quodam furore percitos deduxerunt. A mulieribus autem simul victi et voluptate a Deo quidem defecerunt et a lege : et propemodum universus populus in hostium manus venit ac potestatem muliebri stratagemate, donec ipsos in periculum adductos coërcuit timor admonens. Tum ii, qui reliqui erant, audacter pro pietate ac religione certamen suscipientes, evaserunt hostibus superiores.

9°. Elargitio et communicatio, de qua[3] :

Sufficit hoc dicere, quod Lex prohibet fratri fœnerari : fratrem nominans non eum solum, qui ex iisdem natus parentibus, sed etiam qui fuerit ejusdem tribus, ejusdemque sententiæ, et ejusdem Logi particeps : non æquum censens, ut ex pecuniis usuras legamus, sed laxis manibus et animis gratificemur egentibus. Deus enim est hujus doni conditor; ut etiam qui libenter largitur, sufficientes accipit usuras, ea, quæ sunt apud homines pretiosissima, nempe mansuetudinem, benignitatem, magnificentiam, bonam existimationem, laudemque. Annon hoc tibi videtur

[1] Prov. XI, 7. — [2] Id. VIII, 17.

[3] Pag. 473 et seqq.

esse præceptum humanitatis? sicut illud, mercedem pauperis ipso die reddere, docet oportere sine mora exolvere mercedem ministris. Remittitur enim, ut opinor, ad id, quod in posterum sequitur, faciendum pauperis alacritas, si desit alimentum. Præterea, fœnerator, inquit, ne ingrediatur domum debitoris, vi pignus accepturus: sed ille quidem jubeat extra proferre: is vero, si habeat, ne recuset. Et in messe ea, quæ a manipulis excidunt, tollere prohibet possessores, sicut etiam in metendo jubet aliquid insectum relinquere; per hoc possessores valde exercens ad communicationem et magnificentiam, ex eo quod ex propriis aliquid dimittant egentibus, pauperibus autem præbens materiam sibi quærendi victus. Vides quomodo Lex simul annuntiat Dei justitiam et bonitatem, qui omnibus alimenta abunde suppeditat: et in ipsis vindemiis regredi ut carpant ea, quæ sunt relicta; et uvas, quæ excidunt, colligere prohibet. Eadem etiam præcipit iis, qui colligunt oleas. Jam vero decimæ quoque fructuum et pecorum, docebant et pios esse in Deum, et non esse lucro penitus deditos, sed proximos humanitatis efficere participes. Ex his enim, ut puto, et primitiis alebantur sacerdotes. Jam ergo intelligimus nos per legem erudiri ad pietatem et communicationem, et ad justitiam et humanitatem. Annon enim septimo quoque anno jubet agrum relinqui otiosum; pauperes autem iis, qui divinitus producti fuerint, fructibus secure frui præcepit, agrum colente natura volentibus? Quomodo ergo non est bona Lex, et magistra justitiæ? Et rursus quinquagesimo anno jubet eadem facere, quæ septimo: præterea reddens unicuique proprium, si cui casu aliquo ablatus esset fundus: et eorum cupiditatem, qui possidere desiderant, dimenso utendi ac fruendi tempore circumscribens: et eos, qui propter longam paupertatem pœnas dederunt, nolens perpetuo puniri. «Eleemosynæ

» autem et fides, custodiæ regiæ[1]. Benedictio autem i » caput ejus, qui elargitur[2] : *Et*, Qui miseretur mendico- » rum, beabitur[3]; » quoniam charitatem ostendit in sibi si- milem, propter eam, quam habet, charitatem, in Opificen humani generis. Habent autem ea, quæ prius dicta sunt alias quoque magis naturales expositiones, de quiete, e receptione hæreditatis ; quæ non opus est in præsens di- cere. Multis autem modis intelligitur charitas, per man suetudinem, per benignitatem, per tolerantiam, per invi diæ et æmulationis vacuitatem, per odii remotionem, pe injuriæ oblivionem. Est ejusmodi in omnibus, ut dividi e discerni non possit, sua libenter communicans. Rursus si videris, inquit, jumentum necessariorum aut amicorum aut eorum, quos cognoscis, hominum, errans in solitu dine, abduc ipsum et redde : et si procul abfuerit dominus postquam servaveris cum tuis donec redierit, redde. Natu ralem docet communionem, nempe ut inventum existime mus depositum, et ne simus memores injuriæ ab inimic acceptæ. « Præceptum Domini, *quod est revera* fons vitæ » facit declinare a laqueo mortis[4]. » Quid vero ? an non jube diligere advenas, non solum ut amicos et cognatos, se etiam ut nos ipsos, et animo, et corpore ? Jam vero gente quoque honoravit, et nec in eos, qui male fecerunt, in fenso est animo. Aperte itaque dicit : « Non abominaberi » Ægyptium, quoniam fuisti advena in terra Ægypti[5] : » ve hominem istius gentis, vel etiam e quavis alia mundi re gione vocans *Ægyptium* : et hostes, etiamsi muris emi neant, conantes urbem capere, nondum hostes vult existi mari, priusquam missis ad eos legatis ad pacem provoca verint. Quinetiam ne cum captiva quidem vult contumelio- sam esse consuetudinem. Sed cum ei, inquit, permiseri

[1] Prov. xx, 28. — [2] Id. xi, 26. — [3] Id. xiv, 21. — [4] Ibid. 27. — [5] Deut. xxiii, 7.

triginta diebus ut vult lugere, cum ejus postea vestes mutaveris, tanquam cum uxore legitime cum ea congredere. Non enim solius libidinis causa, sed nec mercedis, tanquam meretricis, sed propter solam liberorum procreationem vult esse consuetudinem. Vides una cum continentia humanitatem? Domino amanti captivam, non permittit explere voluptatem, sed præstituto spatio resecat cupiditatem: et præterea tondet etiam captivæ pilos, ut probrosum retundat amorem. Si enim ei suadet ratio, ut uxorem ducat; eam retinebit, etiamsi turpis evaserit. Deinde si quis expleta cupiditate, noluerit amplius cum captiva habere consuetudinem: neque eam ei licere vendere constituit, sed neque amplius habere ancillam, verum vult esse liberam, et liberari a servitute, ne si alia fuerit ingressa mulier, ei grave aliquid et intolerabile accedat ex zelotypia. Quid vero? inimicorum quoque jumenta onere pressa allevare et erigere præcipiens, eminus nos docet Dominus, non esse exultandum in aliorum malis, neque in miseriis inimicorum lætandum, ut in his exercitatos pro inimicis quoque doceat orare. Neque enim invidere, et propter proximi bona dolore affici convenit, neque propter mala proximi, gaudii usuram percipere. Quod si alicujus, inquit, inimici errans jumentum inveneris, contentionis interno relicto incendio, ipsum abduc et redde. Injuriæ enim oblivionem consequitur vera vitæ probitas: et eam, inimicitiarum dissolutio. Hinc apparamur ad concordiam, ea vero nos veluti manu deducit ad beatitudinem. Et si aliquem ex consuetudine inimicum existimaveris, eum autem vel a cupiditate, vel ira citra rationem decipi deprehenderis, converte ad vitæ probitatem. Jamne videtur humana lex et benigna, quæ est *pædagogus ad Christum*[1]? et Deus idem bonus cum justitia, ab initio usque ad finem unoquoque genere apte

[1] Galat. III, 24.

usus ad salutem? Miseremini, inquit Dominus, ut misericordiam consequamini: remittite, ut remittatur vobis: ut facitis, ita fiet vobis: ut datis, ita dabitur vobis; ut judicatis, ita judicabimini: ut benigni estis, ita vobiscum agetur benigne; *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*[1]. Præterea eis, qui propter victum serviunt, infamiam omnino irrogari prohibet: et iis, qui propter debita redacti sunt in servitutem, septimo anno dat plenas inducias. Quinetiam prohibet supplices dare ad supplicium. Est ergo verissimum illud eloquium: « Sicut probatur aurum et argentum in fornace, ita Dominus eligit corda hominum[2]. *Et*, Vir quidem misericors est » longanimis; et in quolibet, qui est sollicitus, inest sapien» tia. In virum enim intelligentem cadit sollicitudo: et qui » est sollicitus ac curam gerit, vitam quæret: et qui Deum » quærit, inveniet cognitionem cum justitia. Qui eum au» tem recte quæsiverunt, pacem invenerunt[3].» Mihi autem videtur etiam Pythagoras suam in animantes rationis expertes mansuetudinem a lege accepisse. Ecce enim iis, quæ in ovium et caprarum gregibus boumque armentis nascuntur, protinus uti interdixit, ne prætextu quidem sacrificiorum, patrum et matrum gratia, hominem ad mansuetudinem vel ex infimis a brutis animantibus educens. Concede, inquit, matri fœtum, vel septem primis diebus. Si enim nihil fit sine causa, et enixis animantibus lac redundat ad fœtus nutriendos: qui a dispensatione lactis fœtum avellit, naturam afficit contumelia. Erubescant ergo Græci, et si quis est alius, legem insectari: cum ea quidem vel in bestias benigna sit, illi autem etiam hominum fœtus exponunt, quanquam longe ante et prophetice eorum feritatem lex per hoc præceptum exscinderet. Si enim fœtus bestiarum a matre separari prohibet ante lactis effusionem:

[1] Matth. VII, 2. — [2] Prov. XVII, 3. — [3] Id. XIX, 11; XIV, 23; XVII, 12.

multo magis in hominibus crudeli et immani menti præparat remedium, ut etsi naturam, disciplinam certe non negligant. Hœdis enim et agnis eis impleri permissum est: et aliqua quidem fortasse fuerit excusatio ei, qui fœtum a matre separat: infantis autem expositionis quænam causa fuerit? Ab initio enim oportebat ne uxorem quidem ducere ei, qui non cupiebat procreare liberos, potius quam per voluptatis intemperantiam, filii fieri homicidam. Rursus autem benigna Lex prohibet eodem die fœtum et matrem sacrificare. Hinc etiam Romani, si qua mulier prægnans fuerit damnata capitis, non prius permittunt, ut supplicium subeat, quam pepererit. Aperte itaque quæcumque uterum gerunt animalia, Lex non prius mactari permittit, quam pepererint, eminus cohibens hominum ad injuriam in homines faciendam propensionem. Ita vel usque ad bruta animantia extendit benignitatem: ut cum eam in ea, quæ sunt diversi generis, exercuerimus, longe majori humanitate utamur in ea, quæ sunt ejusdem generis. Qui autem in quorumdam animantium ventres ante partum calces impingunt, ut contemperata lacte carne vescantur, matricem, quæ est creata ad generationem, faciunt sepulcrum fœtus, qui gestatur in utero: cum Lex aperte jubeat: Sed *neque coques agnum in lacte matris suæ*[1]. Non fiat enim, inquit, id, quod est viventis nutrimentum, interempti animalis condimentum: neque quod est vitæ causa, opem ferat ad consumptionem corporis. Eadem autem Lex edicit, *ne obturetur os bovi trituranti*[2]. Oportet enim *operarium dignum censere nutrimento*[3]. Et prohibet simul in aratro conjungere bovem et asinum: fortasse quidem etiam eo collimans, quod nulla sit inter eos animantes convenientia: simul autem significans, non oportere quemquam ex diversa gente injuria afficere, neque jugo subjungere,

[1] Deut. xiv, 21. — [2] *Id.* xxv, 4; 1 Tim. v, 8.—[3] Luc. x, 7; Matth. x, 10.

si nullius alterius rei eum possimus insimulare, quam quod sit diversi generis : quod quidem culpa caret, cum nec sit vitium, nec ex vitio proficiscatur. Mihi autem videtur quoque significare allegoria, Logi culturam non esse ex æquo communicandam mundo et immundo, fideli et infideli : quoniam bos quidem est mundus, in immundis autem reputatus est asinus. Redundanti autem quadam humanitate bonus Logos utens, nec quæ sunt frugiferæ mitisque materiæ arbores docet esse excindendas, neque segetem ante messem sola perniciei causa tondendam : sed neque fructum mitem omnino interimendum, neque terræ, neque animæ : neque enim agros hostium permittit excindere. Jam vero qui sunt etiam studiosi agriculturæ, in his quoque possunt utilitatem a Lege accipere : jubet enim arbores nuper plantatas, tribus annis ordine sequentibus fovere et alere, et superfluas, quæ adnascuntur, excindendo propagines, ne nimis gravatæ opprimantur, et ne alimento minutatim diviso imbecillæ fiant propter inopiam, arareque et circumfodere, ut nihil prope germinans ac pullulans prohibeat incrementum : et fructum non sinit imperfectum colligi ex imperfectis, sed post triennium, quarto anno, primitiis Deo prius consecratis, postquam arbor perfecta fuerit. Qua agriculturæ figura utitur ad docendum, quod oporteat excindere peccatorum propagines, et, quæ una cum genitali fructu pullulant, inanes herbas cogitationis, donec perficiatur, et firmum fiat germen fidei. Quarto enim anno, quoniam tempore quoque opus est ei, qui stabiliter per catechesin instituitur, quaternio virtutum Deo consecratur, cum tertia jam sola conjungatur cum quarta Domini hypostasi. Sacrificium autem laudis super holocausta. *Hic enim*, inquit, *dat tibi vires ad faciendam virtutem* [1]. Sin autem res tibi illuminatæ fuerint, cum vires ceperis et ac-

[1] Deut. VIII, 18.

quisieris, fac in cognitione virtutem. Per hæc enim ostendit et bona et dona a Deo suppeditari, et oportere nos, cum ministri facti simus divinæ gratiæ, seminare Dei beneficia, et eos, qui appropinquant, bonos et honestos reddere: ut quam maxime quidem temperans, continentes; qui est autem fortis, generosos; et sapiens intelligentes, et justus justos efficiat.

Hic est, qui ad imaginem et similitudinem Dei est Gnosticus, qui Deum imitatur quoad ejus fieri potest, nihil prætermittens eorum, quæ faciunt ad conciliandum, quatenus fieri potest, similitudinem, continens, sustinens, juste vivens, imperans animi perturbationibus, ea, quæ habet, impertiens, pro viribus benefaciens, et verbo, et opere. Hic est, inquit, *maximus in regno, qui fecerit et docuerit*[1], Deum imitans, consimiliter beneficia conferendo. Sunt enim communiter utilia Dei dona. «Quicumque autem superbia aliquid agere aggressus »fuerit, Deum, *inquit*, irritat[2].» Est autem arrogantia, animæ vitium: cujus et aliorum vitiorum jubet duci pœnitentia, ex inconcinnitate concinnando vitam ad meliorem mutationem, per hæc tria, os, cor, manus. Symbolum autem signumque hæc fuerint, actionis quidem, manus: cor autem, consilii: et os, sermonis.

10°. Amicitia, cujus[3],

Triplex genus: et eorum primum quidem est, idque optimum ac præstantissimum, id, quod virtute conciliatur; valida enim est, quæ ex ratione oritur, dilectio. Secundum autem ac medium, ex remuneratione: est autem hoc genus aptum ad societatem ac communicationem, libenter impertiens, et vitæ conducibile. Communis enim est, quæ ex gratia oritur, amicitia. Ultimum autem ac tertium, nos

[1] Matth. v, 19. — [2] Num. xv, 30.
[3] Pag. 483.

quidem dicimus id, quod est ex consuetudine : illi vero, id, quod propter voluptatem vertitur ac mutatur. Ac mihi quidem pulcherrime Hippodamus Pythagoreus videtur describere amicitias : « Una quidem est, *inquit*, ex scientia » Deorum : altera vero, ex hominum suppeditatione : tertia » vero, ex voluptate animantium. » Est ergo una quidem philosophi amicitia, altera vero hominis, tertia autem animalis.

11°. Tolerantia, quæ[1]

Contendit ad divinam similitudinem, ut quæ impatibilitate quodammodo fruatur per patientiam, si quis in memoria teneat ea, quæ narrantur de Anania : quorum unus quoque fuit Daniel propheta, divina fide plenus. Babylonem habitabat Daniel, sicut Lot quidem Sodoma, Chaldæorum autem terram Abraham, qui paulo post fuit Dei amicus. In antrum feris plenum adduxit Danielem rex Babyloniorum : ipsum autem eduxit illæsum rex universorum, fidelis Dominus. Hanc possidebit tolerantiam Gnosticus, quatenus est ejusmodi. Si tentatur, benedicet, ut generosus Job : si devoretur a cete, ut Jonas precabitur, et fides eum restituet prædicentem Ninivitis : et si inclusus fuerit cum leonibus, feras mansuefaciet : et si in ignem fuerit injectus, rore recreabitur, non igne exuretur. Noctu erit martyr, interdiu martyr, in sermone, in vita, in moribus erit martyr. Cum Domino cohabitans, eoque familiariter utens, in spiritu permanet; mundus quidem carne, mundus autem corde, sanctificatus sermone. *Mundus*, inquit, *ei crucifixus est, et ipse mundo*[2]. Is crucem Servatoris circumferens, Domini sequitur vestigia, tanquam Deus, effectus sanctus sanctorum.

[1] Pag. 484.
[2] Galat. VI, 14.

12°. Castitas, quæ vincit voluptatem: voluptas autem est[1]

Lenis et blandus motus cum aliquo sensu. Ei servientem Menelaüm post Trojam captam dicunt, cum impetu ferretur ad occidendam Helenam, quod tot et tantorum fuisset causa malorum, id tamen non potuisse efficere, victum pulchritudine, per quam in mentem venit recordatio pristinæ voluptatis. Unde ludificantes Tragici, cum probro ac dedecore in eum exclamant:

At tu papillam contuens gladium abjicis,
Et proditrici figis osculum cani.

Et rursus:

Hebescit ensis ergo pulchritudine?

Ego vero Antistheni assentior, qui dicit: « Ego Venerem si » acciperem, jaculis confoderem: quia hæc nobis honestas » probasque mulieres multas corrupit: *Cupidinem* vero na» turæ vitium appellabat, cui succumbentes miseri, ægri» tudinem Deum vocant. » Per hæc enim ostenditur vinci imperitiores, propter ignorationem voluptatis, quæ non est admittenda, etsi dea dicatur, hoc est, etsi divinitus data sit ad usum liberorum procreationis. Et Xenophon voluptatem aperte vitium dicens, inquit: « O! misera, » quid vero tu bonum nosti, aut quid honestum consideras? » quæ ne eorum quidem, quæ sunt jucunda, appetitum » expectas, sed priusquam esurias quidem, comedis: » priusquam autem sitias, bibis: et ut jucunde vescaris, » obsoniorum conditores excogitas: ut autem suaviter bi» bas, magno sumptu vina comparas, et per æstatem nivis » quærendæ causa circumcursas: ut autem jucunde dor» mias, non solum molles lectos, sed etiam, quæ lectis

[1] Pag. 485 et seq

»supponantur, fulcra paras.» Unde, ut dicebat Aristo, *ad totum tetrachordon, voluptatem,* inquam, *et dolorem, et metum, et cupiditatem, et multa exercitatione et pugna opus est.*

Hi namque ad intima usque penetrant viscera,
Fluctusque in animo concitant mortalium.

«Eorum enim, qui graves existimantur, animos voluptas »faciet cereos, *ex sententia Platonis : quoniam* unaquæque »voluptas, et unusquisque dolor corpori affigit animam »*ejus,*» qui non se separat ab affectibus, eosque cruci affigit. *Qui perdiderit animam suam,* inquit Dominus, *servabit ipsam*[1] : scilicet aut eam libenter pro Domino periculis exponens, sicut ille se nostri gratia exposuit : aut eam perdens ex ea, quæ est ei cum hac vita, consuetudine. Si enim solvere, abducere, et segregare (id enim crux significat) animam volueris ab ea, quæ est in hac vita, voluptate et delectatione, habebis eam, in ea, quæ expectatur, spe inventam et conquiescentem.

Quemadmodum enim[2] exhalationes, cum e terra, tum e paludibus ortæ, in caliginem et nimbos conglobantur[3] : ita etiam carnalium cupiditatum vapores malam animæ inurunt habitudinem, voluptatis species ante animam undique spargentes. Intelligentiæ itaque luci tenebras offundunt, attrahente anima vapores concupiscentiæ, et condensante affectuum globos, ex perpetuo voluptatum usu. Gleba e terra sublata non est aurum, sed coquitur et percolatur, deinde pura evadens, aurum vocatur, quod est terra purificata.

[1] Matth. x, 39; Marc. viii, 35.

[2] Pag. 489.

[3] Vide D. Guillon, pag. 414.

Hic deridet Gnosticum quemdam voluptati ut voluptatem vinceret indulgentem[1] :

Scio me in quamdam incidisse hæresim , cujus princeps dicebat se per usum voluptatis pugnare cum voluptate, adeoque per simulatam pugnam ad voluptatem transfugit præclarus hic Gnosticus. Se enim dicebat esse Gnosticum : dicebat enim, nil magnum facere, si quis abstineret a voluptate, qui eam non esset expertus; sed eum, qui in ea versatus, non vinceretur : ideoque per eam dicebat se in ea exerceri. Seipsum autem miser imprudens decipiebat arte voluptaria. In eamdem ergo, ut patet, venit sententiam Aristippus quoque Cyrenæus cum sophista, qui se jactat tenere veritatem. Cui cum probro daretur, quod cum meretrice Corinthia assidue versaretur : *Habeo*, inquiebat, *Laïdem, sed ab ipsa non habeor.* Tales autem sunt etiam, qui dicunt se sequi Nicolaüm, adducentes quoddam ejus viri adagium, sed ab eis detortum, nempe oportere carne abuti. Sed ille quidem vir præclarus significabat oportere voluptates arcere et cupiditates, et hac exercitatione marcidas flaccidasque reddere carnis appetitiones et insultus. Hi autem instar hircorum effusi in voluptatem, quodammodo corpus contumelia afficientes, in luxu et deliciis vitam agunt; nescientes quod id quidem, cum sit natura fluxum, deteritur; ipsorum autem infossa est anima in cœno vitii, ut qui decretum ipsius voluptatis, non autem viri Apostolici, sequantur. Quid hi enim differunt a Sardanapalo? cujus vitam significat epigramma :

Hæc habeo, quæ edi, quæque exaturata libido
Hausit, at illa jacent multa et præclara relicta.
Namque et ego cinis ecce, Nini rex maximus olim.

Non est enim omnino necessaria fruitio voluptatis, sed

[1] Pag. 490 et seq.

accessio et consequentia quædam naturalium necessitatum, famis, sitis, frigoris, matrimonii. Si itaque fieri posset, ut absque ea vel biberetur, vel alimentum susciperetur, vel liberi procrearentur, non posset ostendi alius ejus usus. Neque enim operatio, neque affectio, sed neque aliqua pars nostri est voluptas; sed vicarii ministerii gratia in vitam accessit, quemadmodum dicunt accessisse sales nutrimenti concoquendi causa.

Paganorum contra voluptatem sententias rescribit[1]:

Socrates itaque jubet « cavere ab illecebris, quæ suadent, » ut non esurientes comedamus, et bibamus non sitientes; » et pulchrorum obtutibus et osculis, ut quæ soleant scorpiis » et araneis gravius venenum immittere. » Anthistenes autem vult « potius insanire, quam voluptate *affici.* » Et Crates Thebanus ait :

Hæc vincas, rectis exultans moribus, atque
Te auro haud addicens, cupidis nec amoribus unquam
Servam : nec servatores sunt amplius ulli.

Et tandem infert :

Mancipat at quem non turpis tangitque voluptas,
Regnum immortale, et libertas huic quoque amatur.

Hic autem alibi expresse scribit, « Rerum venerearum effrænati desiderii cataplasma esse famem : sin minus autem, laqueum. » Zenonis autem Stoici quænam esset doctrina, testantur Comici, etiam dum eam insectantur, hoc modo :

Sapientiam iste Zeno quam vanam docet,
Quippe esurire qui suos tantum docet,
Panis sit unus, caricaque, et aquam bibas

Hi omnes utique non erubescunt aperte confiteri eam, quæ ex cautione accipitur, utilitatem.

[1] Pag. 492 et seq.

Hortatur denique ad virtutem adhibitis Sanctorum exemplis [1] :

Neque enim veteres illos, qui ex Lege vixerunt, « Annosa quercus genuit, aut prærupta petra : » quoniam igitur sincere volebant philosophari, totos seipsos Deo obtulerunt ac dedicarunt, et in fidei rationem relati sunt. Pulchre de Indis dicebat Zeno, se unum malle Indum videre, qui torreatur, quam omnia pro laboris perpessione argumenta discere. Nobis autem sunt quotidie redundantes martyrum fontes, qui nostris spectantur oculis, qui torrentur, torquentur, et capite truncantur. Eos omnes Legis metus, qui veluti pædagogus ad Christum deduxit, exercuit, ut pietatem vel per sanguinem ostenderent. « Deus stetit in synagoga » Deorum, in medio autem Deos dijudicat [2]. » Quosnam ? Eos [3], qui sunt voluptate superiores, qui vincunt affectus, qui sciunt unumquodque eorum quæ faciunt, eos qui sunt Gnostici, qui mundo sunt majores. Et rursus : « Ego dixi, » Dii estis et filii altissimi omnes [4]. » Quibusnam dicit Dominus ? Iis, qui, quoad fieri potest, mortalia omnia repudiant. Et dicit Apostolus : « Vos autem non amplius estis in carne, » sed in spiritu [5]. *Et rursus dicit :* In carne cum simus, non » secundum carnem militamus [6]. Caro *enim* et sanguis reg» num Dei non possunt possidere, neque corruptio possidet » incorruptionem [7]. » *Ecce tanquam homines moriemini* [8], nos redarguens dixit Spiritus. Oportet ergo nos exercere ad ea cavenda, quæ sunt obnoxia vitiis, fugiendo, ut ii, qui vere sunt philosophi, eos cibos, qui incitant ad libidinem, et dissolutam in cubili remissionem, et delicias, et

[1] Pag. 494 et seq.

[2] Psal. LXXXII, 1.

[3] Vide D. Guillon, pag. 414.

[4] Psal. LXXXII, 6. — [5] Rom. VIII, 9. — [6] 1 Cor. X, 3. — [7] *Id.* XV, 50. — [8] Psal. LXXXII, 7.

ita agendo, ut ea, quæ in fruendis deliciis accidunt, sint aliis magnum præmium, nobis autem non itidem.

Hinc voluptas non est *vitæ finis*, quod ubi deductis omnibus philosophorum opinionibus demonstravit, ita concludit[1]:

Rectæ autem rationi seu Logo, quoad fieri potest, assimilatio, est finis, et in finalem seu perfectam adoptionem per Filium nos restituit, Patremque semper glorificat per magnum pontificem, qui nos fratres et cohæredes dignatus est appellare. Et Apostolus quidem breviter finem describens in epistola ad Romanos, dicit: « Nunc vero liberati a peccatis, Deo autem servientes, habetis fructum vestrum in sanctificationem: finem autem, vitam æternam[2]. »

13°. Matrimonii sanctitas, ubi maxime notanda ejus definitio, bonum, indissolubilitas.

Sic de matrimonii definitione[1]:

Quoniam autem voluptas et cupiditas videntur cadere in matrimonium, de hoc quoque tractandum est. Est ergo matrimonium, prima legitima viri et mulieris conjunctio, ad legitimorum liberorum procreationem. Menander itaque Comicus ait:

Ad seminandos legitimos liberos
Tibi meam trado filiam.

Quærimus autem, an sit uxor ducenda: quod quidem est ex iis, quæ secundum ad aliquid quodammodo se habere dicuntur. Est enim alicui ducenda uxor, hoc est aliquo modo se habenti, et aliqua uxor ducenda, et quæ aliquo modo se habeat. Neque enim est uxor ducenda cuilibet,

[1] Pag. 500.
[2] Rom. VI, 22.
[1] Pag. 502.

neque semper : sed tempus quoque est, in quo convenit : et persona, cui convenit : et ætas, usque ad quam. Neque ergo est cuilibet uxor quælibet ducenda, neque semper, sed neque omni modo ac temere; sed ei, qui aliquo modo se habet, et qualem, et quando oportet, et liberorum gratia, et ea, quæ est in omnibus similis, et non vi aut necessitate virum amantem diligit. Unde Abraham, uxorem suam sororem esse defendens, ait, « Mihi soror est » ex patre, sed non ex matre, fuit autem mihi quoque in » uxorem[1] : » docens eas, quæ ex eadem matre natæ sunt, non esse ducendas uxores.

De bono autem matrimonii[2] :

Cæterum qui matrimonium approbant, Nos, inquiunt, fecit natura aptos ad matrimonium, ut liquet ex compositione corporum masculorum et fœminarum : et frequenter illud acclamant, *Crescite et multiplicamini*[3]. Etsi autem hæc quoque ita se habeant, ipsis tamen turpe videtur, quod homo, quem Deus est architectatus, sit animantibus brutis intemperantior, quæ cum multis et temere non congrediuntur, sed cum uno, et quod sit ejusdem generis : cujusmodi sunt columbæ, et palumbes, et genus turturum, et quæ sunt his similia. « Præterea, inquiunt, qui » caret liberis, est ea perfectione defectus, quæ est secun- » dum naturam, ut qui suum successorem in suum locum » non substituerit. Perfectus enim est, qui ex seipso fecit » similem : vel potius quando illum idem fecisse viderit, hoc » est, quando in eamdem pervenerit naturam filius, cujus » est, qui eum genuit. » Est ergo omnino uxor ducenda, et patriæ causa, et liberorum successionis, et mundi, quan-

[1] Genes. xx, 12.

[2] Pag. 503 et seq.

[3] Genes. I, 28.

tum est in nobis, perfectionis. Nam istius etiam matrimonii miserentur poëtæ, quod est *semiperfectum* et caret liberis: beatum autem prædicant id, quod floret et *germinat undiquaque*. Morbi autem corporis maxime indicant necessarium esse matrimonium. Uxoris enim cura, et assidua ejus perseverantia, videtur aliorum necessariorum et amicorum tantum superare tolerantiam, quanto ea mutua doloris consensione et misericordia antecellit, et vult omnium maxime libenter adesse et præsentia sua succurrere. Et revera ex Scripturæ sententia necessaria *adjutrix*[1]. Fert autem opem quoque matrimonium iis, qui ætate processerunt, ut quod exhibeat uxorem curam gerentem; et alat, qui ex ea suscepti sunt, liberos, ut in senectute parentes suos nutriant:

Nam liberi sunt fama defuncto viro,
Et ex profundo retia, ut suber, trahunt,

Fila servantes lino: ex Tragici Sophoclis sententia. Non permittunt autem legislatores maximos magistratus gerere iis, qui uxorem non duxerint. Jam vero Laconum legislator, non solum pœnam imposuit ei, qui uxorem non duxisset, sed etiam ei, qui unam tantum, et ei, qui duxisset serius, et ei, qui solus viveret. Præclarus autem Plato jubet uxoris quoque alimentum publico pendere ærario eum, qui uxorem non duxisset, et sumptus convenientes dare magistratibus. Si enim, ductis uxoribus, liberos non susceperint, quatenus in iis quidem situm est, hominum raritatem invehent, et civitates dissolvent, et, qui ex eis constat, mundum. Hi autem impie agunt, ut qui divinitus institutam generationem destruant. Quinetiam ignavi est et imbecilli animi, fugere conjunctionem vitæ et consuetudinem cum uxore et liberis. Cujus enim est amissio malum,

[1] Genes. II, 18.

ejus omnino possessio bonum est : ita autem se habet etiam in reliquis. Atqui liberorum amissio, inquiunt, est ex supremis malis : liberorum ergo possessio, bonum est : quod si ita est, etiam matrimonium.

Namque absque patre liberos nemo tulit :
Nec absque matre filii conceptio :

Patrem autem nuptiæ efficiunt, ut vir matrem. Maximum itaque votum statuit Homerus, *virum et familiam,* sed non absolute, verum *cum bona consensione.* Nam aliorum quidem matrimonium in voluptate consentit et delectatione : eorum autem, qui philosophantur, matrimonium deducit ad eum, qui est secundum Logon seu rationem, consensum : qui non formam, sed mores permittit ornare mulieribus; præcipitque maritis, ne utantur uxoribus tanquam amicis, unum sibi proponentes scopum, ut corpori probrum afferant, sed ad totius vitæ auxilium, et optimam temperantiam, matrimonium usurpent. Frumenti enim et hordei, ut arbitror, seminibus, quæ convenientibus temporibus terræ committuntur, præstantior est, qui matrimonio seminatur, homo, in cujus usum omnia a natura producuntur. Atque illa quidem semina agricolæ sobrii deponunt. Si quod sit ergo sordidum et spurcum studium, id est a matrimonio expurgandum, ne nobis probro dari possit, quod brutorum animantium congressus magis naturæ conveniat, quam humana conjunctio, in ipso calore Veneris... Succumbere itaque et cedere vitiis et animi perturbationibus, est extrema servitus : sicut ea certe vincere, sola est libertas.

De indissolubilitate tandem ita habet[1] :

Quod autem consulit Scriptura uxorem ducere, et nec a conjugio unquam permittit discedere, legem aperte con-

[1] Pag. 506 et seq.

stituit. « Non dimittes uxorem, præterquam propter fornicationem[1]. » Adulterium autem existimat conjungi matrimonio, dum vivit alter ex separatis. Suspicione autem et criminatione liberam reddit uxorem, ut non ornetur ac cometur plus, quam sit decorum, sed assidue attendat precibus et orationibus; utque e domo sæpe non exeat, a sui autem aspectu, quoad fieri potest, excludat eos, qui ad eam non attinent, ducatque domus custodiam intempestivis nugis conducibiliorem. « Qui autem dimissam accipit uxorem, mœchatur, *inquit* : si quis *enim* dimiserit » uxorem, mœchatur ipsam[2], » hoc est, cogit eam mœchari. Non solum autem qui dimisit, est ejus causa, sed etiam qui eam suscepit, præbens mulieri peccandi occasionem : si enim non suscipiat, revertetur ad virum. Quid vero Lex[3] ? Ut reprimat ad vitia propensionem, jubet de medio tolli eam, quæ adulterata, et adulterii fuerit convicta : sin autem fuerit e familia Sacerdotis, jubet eam igni tradi[4]. Obruitur autem adulter quoque lapidibus, sed non in eodem loco, ne mors quidem sit eis communis. Nequaquam igitur Lex cum Evangelio pugnat, sed ei consentit.

Paucis concipitur verbis conclusio[5] :

Terminetur hic quoque secunda Stromatum, seu Miscellaneorum, disputatio, propter prolixitatem capitum et multitudinem.

[1] Matth. v, 32; xix, 9; Marc. x, 11, 12; Luc. xvi, 18. — [2] *Ibid.* — [3] Levit. xx, 10; Deut. xxii, 22. — [4] Levit. xxix, 9.

[5] Pag. 507.

LIBER TERTIUS.

Totus in confutandis Hæreticorum de matrimonio commentis versatur liber III : quos priusquam aggrediatur Clemens, sic fidem christianam paucis exponit[1] :

Nos quidem castitatem[2], et eos, quibus hoc à Deo datum est, beatos dicimus : monogamiam autem, et quæ consistit in uno solum matrimonio, honestatem admiramur; dicentes tamen oportere aliorum misereri, et « alterum alterius » onera portare[3], *ne* quis, cum *recte* stare videatur, *ipse quoque* cadat[4]. De secundis autem nuptiis : « Si uraris, *inquit* » *Apostolus*, jungere matrimonio[5]. »

Deinde, explosis Hæreticis, veram de matrimonio statuit doctrinam. Hinc cum conclusione triplex erit sectio.

ARTICULUS PRIMUS.

HÆRETICORUM CONFUTATIO.

1°. Invehitur in Carpocratem et Epiphanem, qui communes esse volebant mulieres :

Qui autem à Carpocrate descendunt et Epiphane, censent oportere uxores esse communes : a quibus contra

[1] Pag. 511 et seq.

[2] Vide D. Guillon, a pag. 396 usque ad pag. 397.

[3] Galat. VI, 2. — [4] 1 Cor. X, 12. — [5] *Id.* VII, 9.

nomen Christi, maximum emanavit probrum. Hic autem Epiphanes, cujus etiam scripta feruntur, filius erat Carpocratis, et matris Alexandriæ nomine, ex patre quidem Alexandrinus, ex matre vero Cephalleneus. Vixit autem solum septemdecim annis, et Samæ, quæ est urbs Cephalleniæ, ut Deus est honore affectus. Quo in loco templum ex ingentibus lapidibus, altaria, delubra, museum, ædificatum est et consecratum; et cum est nova Luna, convenientes Cephallenei, diem natalem, quo in Deos relatus est Epiphanes, sacrificant, libantque, et convivantur, et hymnos canunt. A patre autem didicit et orbem disciplinarum, et Platonis philosophiam. Fuit autem princeps monadicæ cognitionis. A quo etiam profluxit hæresis eorum, qui nunc sunt, Carpocratianorum.

Hos dicunt et aliquos alios similium malorum æmulatores[1], ad cœnas convenientes (neque enim dixerim *agapen* eorum congressionem), viros simul et mulieres, postquam cibis venerem excitantibus se expleverint, lumine amoto, quod eorum fornicatoriam hanc justitiam pudore afficiebat, aversa lucerna, coire quomodo velint, et cum quibus velint: meditatos autem in ejusmodi *agape* communionem, interdiu jam, a quibus velint mulieribus exigere Carpocrateæ (divinæ enim nefas est dicere) legis obedientiam. Has leges, ut sentio, ferre oportuit Carpocratem, canum et suum et hircorum libidinibus. Mihi autem, videtur, Platonem quoque male intellexisse, in Republica, dicentem, oportere esse communes omnium uxores: ut qui diceret eas quidem, quæ nondum nupserant, esse communes eorum, qui essent petituri, quemadmodum theatrum quoque est commune spectatorum; esse autem unamquamque uniuscujusque qui præoccupasset, et non amplius communem esse eam quæ nupsisset. Xanthus autem in iis, quæ inscri-

[1] Pag. 514 et seq.

buntur Magica, « Coëunt autem, *inquit*, Magi cum matri-
» bus et filiabus : et fas esse aiunt coire cum sororibus : et
» communes esse uxores, non vi et clam, sed utrisque con-
» sentientibus, cum velit alter ducere uxorem alterius. »
De his et similibus hæresibus existimo Judam prophetice dixisse in epistola : *Similiter quidem hi quoque somniantes* (non enim vigilantes ad veritatem se applicant), usque ad illud, *Et os eorum loquitur superba*[1].

2°. Damnat Marcionistas, qui « dicunt malam esse
» naturam, ex mala materia, et a justo[2] factam Opi-
» fice et Creatore[3]; » undè,

Nolentes implere mundum, qui factus est a Creatore, volunt abstinere a nuptiis, resistentes suo Creatori, et contendentes ad bonum, qui vocavit : sed non ad eum, qui, ut dicunt, Deus est diversis moribus præditus. Unde cum nihil hic velint relinquere proprium, non sunt ex destinato animi proposito continentes, sed propter odium conceptum adversum eum, qui creavit, nolentes iis uti, quæ ab ipso sunt creata. Sed hi quidem, qui propter impium, quod cum Deo gerunt, bellum, emoti sunt ab iis cogitationibus, quæ sunt secundum naturam, Dei longanimitatem contemnentes et benignitatem, etsi nolunt uxorem ducere, cibis tamen utuntur creatis, et aërem respirant Creatoris... Dicebamus autem[4] Græcos adversus liberorum generationem multa dixisse, incommoda, quæ comitari eam solent, respicientes : quæ cum impie excepissent Marcionistæ, impie fuisse ingratos in Creatorem. Dicit enim Tragœdia :

Non nascier præstat homines, quam nascier.
Dein filios acerbis cum doloribus

[1] Jud. 8, 17.

[2] Id est, rigido ac immiti.

[3] Pag. 515 et seq.

[4] Pag. 520 et seq.

Enitor, ast enixa, si stolidi sient,
Afflictor, intuendo quod servo malos,
Bonosque perdo. Si bonos servo, tamen
Mihi misellum cor timore liquitur
Quid hic boni ergo est? unicam annon sufficit
Effundere animam, nisi crucieris amplius?

Et adhuc similiter :

. . . . Vetus stat mihi persuasio,
Plantare filios nunquam hominem oportuit,
Dum cernit ad quot gignimus natos mala.

In his autem, quæ deinceps sequuntur, malorum quoque causam evidenter reducit ad principia, sic dicens :

O miser natus! malisque obnoxius
Editus, homo, es, vitæ tuæque miseriam
Hinc inchoasti! cœpit æther omnibus
Spiramen unde alens tradere mortalibus :
Mortalis ægre ne feras mortalia.

Rursus autem his similia tradit :

Mortalium omnium beatus non fuit
Quisquam, molestia et nemo carens fuit.

Et deinde rursus :

Heu! quanta, quotque hominibus eveniunt mala,
Quam varia, quorum terminus nullus datur?

Et adhuc similiter :

Nemo beatus semper est mortalium.

Hac itaque ratione dicunt etiam Pythagoreos abstinere a rebus venereis. Mihi autem contra videntur uxores quidem ducere, ut liberos suscipiant, velle autem a venerea voluptate se continere post susceptos liberos. Proinde mystice uti fabis prohibent, non quod sit legumen flatum excitans,

et concoctu difficile, et somnia efficiat turbulenta; neque quod hominis capiti sit similis, ut vult ille versiculus:

Idem est namque fabam atque caput corrodere patris:

sed potius quod fabæ, si comedantur, steriles efficiant mulieres. Theophrastus quidem certe in quinto libro de causis plantarum, fabarum siliquas, si ponantur ad radices arborum, quæ nuper sunt plantatæ, refert plantas exsiccare. Quinetiam gallinæ domesticæ, quæ eas assidue comedunt, efficiuntur steriles.

Ex iis autem, qui ab hæresi ducuntur, Marcionis quidem Pontici fecimus mentionem, qui propter certamen, quod adversus Creatorem suscepit, mundanarum rerum usum recusat. Ei autem continentiæ causa est, si modo est ea dicenda continentia, ipse Creator, cui se adversari existimans gigas iste cum Deo pugnans, est invitus continens, dum in creationem et Dei opus invehitur... Unde satis dilucide ostensum existimo externorum alienorumque dogmatum occasiones Marcionem ingrate et indocte accepisse a Platone.

Cum autem Hæretici Scripturæ exemplis et verbis abuterentur, hæc quasi discurrendo interponit Carpocratem iterum perstringens[1]:

Cum autem de dicto Nicolaï loqueremur, illud prætermisimus: Cum formosam, aiunt, haberet uxorem, et post Servatoris assumptionem ei fuisset ab Apostolis exprobata zelotypia, in medium adducta muliere, permisit cui vellet eam nubere (1). Aiunt enim hanc actionem illi voci consentaneam, quæ dicit, quod *carne abuti oporteat*. Proinde ejus factum et dictum absolute et inconsiderate sequentes, qui ejus hæresim persequuntur, impudenter effuseque forni-

[1] Pag. 522 et seqq.

cantur. Ego autem audio Nicolaum quidem nulla unquam alia, quam ea, quæ ei nupserat, uxore usum esse, et ex illius liberis, filias quidem consenuisse virgines, filium autem permansisse incorruptum. Quæ cum ita se habeant, vitii erat depulsio atque expurgatio, in medium Apostolorum circumactio uxoris, cujus dicebatur laborare zelotypia : et continentia a voluptatibus, quæ magno studio parari solent, docebat illud, *Abuti carne*, hoc est, exercere carnem. Neque enim, ut existimo, volebant, convenienter Domini præcepto, *duobus Dominis servire*[1], voluptati et Deo. Dicunt itaque Matthiam quoque sic docuisse : « Cum » carne quidem pugnare, et ea uti, nihil ei impudicum largiendo ad voluptatem; augere autem animam per fidem » et cognitionem. » Sunt autem, qui etiam publicam venerem pronuntiant mysticam communionem, et sic ipsum nomen contumelia afficiunt. Sicut enim operari eum dicimus, tum qui malum aliquod facit, tum etiam qui bonum, idem nomen utrique tribuentes : haud aliter *communio* usurpari solet : nam bona quidem est in communicatione tum pecuniæ, tum nutrimenti, et vestitus : illi autem quamlibet veneream conjunctionem impie vocaverunt *communionem*. Dicunt itaque ex iis quemdam, cum ad nostram virginem vultu formosam accessisset, dixisse : Scriptum est, *Da omni te petenti*[2] : illam autem honeste admodum respondisse, ut quæ non intelligeret hominis petulantiam : At tu matrem conveni de matrimonio. O impietatem! etiam voces Domini ementiuntur isti intemperantiæ communicatores, fratresque libidinis, non solum probrum philosophiæ, sed etiam totius vitæ; qui veritatem, quantum in eis situm est, adulterant ac corrumpunt, vel potius defodiunt; homines infelicissimi carnalem concubitus communionem consecrant, et hanc ipsos putant ad regnum Dei perducere.

[1] Matth. VI, 24; Luc. XVI, 3. — [2] Matth. V, 42; Luc. VI, 30.

Ad lupanaria ergo deducit hæc communio, et cum eis communicaverint sues et hirci, maximaque apud illos in spe fuerint meretrices, quæ in prostibulis præsto sunt, et volentes omnes admittunt. «Vos autem non sic Christum di-
»dicistis, siquidem ipsum audiistis, et in eo docti estis,
»quemadmodum est veritas in Christo Jesu, ut deponatis
»quæ sunt secundum veterem conversationem, veterem
»hominem, qui corrumpitur secundum desideria deceptio-
»nis. Renovamini autem spiritu mentis vestræ, et induatis
»novum hominem, qui creatus est secundum Deum in jus-
»titia et sanctitate veritatis[1], *ad Dei similitudinem.* Effici-
»mini ergo Dei imitatores, ut filii dilecti, et ambulate in
»dilectione, sicut Chistus quoque dilexit nos, et tradidit
»seipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem
»suavitatis. Fornicatio autem, et omnis immunditia, vel
»avaritia, ne nominetur quidem in vobis, sicut decet sanc-
»tos, et turpitudo, et stultiloquium[2]. » Etenim docens Apostolus meditari vel ipsa voce esse castos, scribit : « Hoc enim
»scitote, quod omnis fornicator, *et cætera, usque ad illud :*
»Magis autem arguite[3]. »

3°. Deludit Prodici asseclas[4],

Qui seipsos falso nomine vocant Gnosticos : seipsos quidem dicentes esse natura filios primi Dei; ea vero nobilitate et libertate abutentes, vivunt ut volunt : volunt autem libidinose : se nulla re teneri arbitrati, ut *domini sabbati,* et qui sint quovis genere superiores, filii regales. Regi autem, inquiunt, lex scripta non est. Primum quidem, quod non faciant omnia, quæ volunt : multa enim eos prohibebunt, etsi cupiant et conentur. Quinetiam quæ faciunt, non faciunt ut reges, sed ut mastigiæ : clanculum enim committunt adulteria, timentes ne deprehendantur, et vitantes

[1] Ephes. IV, 20, 21, 22, 23, 24. — [2] Id. V, 1, 2, 3, 4. — [3] Ibid. 5, et seqq.
[4] Pag. 525.

ne condemnentur, et metuentes ne supplicio afficiantur. Quomodo etiam res est libera, intemperantia et turpis sermo? *Omnis enim, qui peccat, est servus* [1], inquit Apostolus. Sed quomodo vitam ex Deo instituit, qui seipsum præbuit dedititium cuivis concupiscentiæ? cum dixerit Dominus : *Ego autem dico, ne concupiscas* [2]. Vultne autem aliquis sua sponte peccare, et decernere adulteria esse committenda, voluptatibusque et deliciis se explendum, et aliorum violanda matrimonia, cum aliorum etiam, qui inviti peccant, misereamur? Quod si in externum mundum venerint, qui in alieno non fuerint fideles, verum non habebunt. Afficit autem hospes aliquis cives contumelia, et eis injuriam facit; et non potius ut peregrinus, utens necessariis, vivit, cives non offendens? Quomodo autem, cum eadem faciant, ac ii, quos Gentes odio habent, quod legibus obtemperare nolint, nempe iniqui, et incontinentes, et avari, et adulteri, dicunt se solos Deum nosse? Oporteret enim eos, cum in alienis adsunt, recte vivere, ut revera regiam indolem ostenderent. Jam vero et humanos legislatores, et divinam legem habent sibi infensam, cum inique et præter leges vivere instituerint. Is certe, qui scortatorem *confodit*, a Deo pius esse ostenditur in Numeris [3]. « Et si dixerimus, » *inquit Joannes in epistola*, quod societatem habemus cum » eo, *nempe Deo*, et in tenebris ambulamus, mentimur, et » veritatem non facimus. Si autem in luce ambulamus, sicut » et ipse est in luce, societatem habemus cum ipso, et san- » guis Jesu filii ejus emundat nos a peccato [4]. » Quomodo ergo sunt hi hujus mundi hominibus meliores, qui hæc faciunt, et vel pessimis hujus mundi sunt similes? Sunt enim, ut arbitror, similes natura, qui sunt factis similes. Quibus autem se esse censent nobilitate superiores, eos debent etiam superare moribus, ut vitent ne includantur in car-

[1] Rom. VI, 16. — [2] Matth. V, 28. — [3] Num. XXV, 8. — [4] I Joan. I, 6, 7.

cere. Revera enim, ut dixit Dominus: « Nisi abundave-» rit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum, » non intrabitis in regnum Dei [1]. »

4°. Explodit « aliquos alios pusilli et nullius pretii [2]. »

Dicunt formatum fuisse hominem a diversis Potestatibus: et quæ sunt quidem usque ad umbilicum esse artis divinioris: quæ autem subter, minoris: qua de causa coitum quoque appetere. Non animadvertunt autem, quod superiores quoque partes nutrimentum appetunt, et quibusdam libidinantur. Adversantur autem Christo quoque, qui dixit Pharisæis, eumdem Deum et *internum* nostrum et *externum* fecisse hominem [3]. Quinetiam appetitio non est corporis, etsi fiat per corpus.

5°. Confutat « Antitactas, hoc est, adversarios et » repugnantes [4], » qui dicunt

Quod Deus quidem universorum noster est natura pater, et omnia, quæcumque fecit, bona sunt: unus autem quispiam ex iis, qui ab ipso facti sunt, seminatis zizaniis, malorum naturam generavit: quibus etiam nos omnes implicavit, ut nos efficeret Patri adversarios. Quare nos etiam ipsi huic adversamur ad Patrem ulciscendum, contra secundi voluntatem facientes. Quoniam ergo hic dixit: *Non mœchaberis*: nos, inquiunt, mœchamur, ut ejus mandatum dissolvamus. Quibus responderimus quoque, quod pseudoprophetas, et eos, qui veritatem simulant, ex operibus cognosci accepimus: si male audiunt autem vestra opera, quomodo adhuc dicetis vos veritatem tenere? Aut enim nullum est malum, et non est utique dignus repre-

[1] Matth. v, 20.

[2] Pag. 526.

[3] Luc. xi, 40.

[4] Pag. 526 et seq.

hensione is, quem vos insimulatis, ut qui Deo sit adversatus, neque fuit alicujus mali effector; una enim cum malo arbor quoque interimitur : aut si est malum ac consistit, dicant nobis, quid dicunt esse ea, quæ data sunt, præcepta, de justitia, de continentia, de tolerantia, de patientia, et iis, quæ sunt hujusmodi, bona an mala? Et si fuerit quidem malum præceptum, quod plurima prohibet facere turpia, adversus seipsum legem feret vitium, ut seipsum dissolvat, quod quidem non potest fieri : sin autem bonum, cum bonis adversentur præceptis, bono adversari, et mala facere confitentur. Jam vero ipse quoque Servator, cui soli censent esse parendum, odio habere, et maledictis insequi prohibuit : et, « Cum adversario, *inquit,* » vadens, ejus amicus conare discedere [1]. » Aut ergo Christi quoque negabunt suasionem, adversantes adversario : aut si sint amici, contra eum certamen suscipere nolunt. Quid vero? an nescitis, viri egregii (loquor enim tanquam præsentibus), quod cum præceptis, quæ se recte habent, pugnantes, propriæ saluti resistitis? Non enim ea, quæ sunt utiliter edicta, sed vos ipsos evertitis. Et Dominus, « Lu» ceant *quidem, inquit,* bona vestra opera [2] : » vos autem libidines et intemperantias vestras manifestas redditis. Et alioqui si vultis legislatoris præcepta dissolvere, quanam de causa, illud quidem, « non mæchaberis : *et hoc,* stuprum » puero non inferes, » et quæcumque ad continentiam conferunt, dissolvere conamini, propter vestram intemperantiam : non dissolvitis autem, quæ ab ipso fit, hyemem, ut media adhuc hyeme æstatem faciatis : neque terram navigabilem, mare autem pedibus pervium, facitis, ut qui historias composuerunt, barbarum Xerxem dicunt voluisse facere. Cur vero non omnibus præceptis repugnatis? Nam cum ille dicat, *Crescite et multiplicamini* [3], oporteret vos,

[1] Matth. v, 25; Luc. xii, 58. — [2] Matth. v, 16. — [3] Gen. i, 28; ix, 1.

qui adversamini, nullo modo uti coitu. Et cum dixit, *Dedi vobis omnia ad vescendum*[1] et fruendum, vos nullo frui oportuit. Quinetiam eo dicente, *Oculum pro oculo*[2], oportuit vos decertationem contraria non rependere decertatione. Et cum furem jusserit reddere *quadruplum*[3], oportuit vos furi aliquid etiam addere. Rursus vero similiter, cum præcepto, *Diliges Deum tuum ex toto corde tuo*[4], repugnetis, oportuit nec universorum quidem Deum diligere. Et rursus, cum dixerit, *Non facies sculptile neque fusile*[5], consequens erat ut etiam sculptilia adoraretis. Quomodo ergo non impie facitis, qui Creatori quidem, ut dicitis, resistitis; quæ sunt autem meretricibus et adulteris similia, sectamini? Quomodo autem non sentitis vos eum majorem facere, quem pro imbecillo habetis; si quidem id fit, quod hic vult; non autem illud, quod voluit bonus? Contra enim ostenditur quodam modo a vobis ipsis, imbecillum esse, quem vestrum patrem dicitis. Recensent etiam ex quibusdam locis propheticis decerptas dictiones, et male consarcinatas, quæ allegorice dicta sunt tanquam recto ductu et citra figuram dicta sumentes. Dicunt enim scriptum esse, *Deo restiterunt, et salvi facti sunt*[6] : illi autem *Deo impudenti* addunt; et hoc eloquium tanquam consilium præceptum accipiunt : et hoc ad salutem conferre existimant, quod Creatori resistant. At *impudenti* quidem *Deo*, non est scriptum. Si autem sic quoque habeat, eum, qui vocatus est Diabolus, intelligite impudentem : vel quod hominem calumniis impetat, vel quod accuset peccatores, vel quod sit apostata. Populus ergo, de quo hoc dictum est, cum castigaretur propter sua peccata, ægre ferentes et gementes, his verbis, quæ dicta sunt, murmurabant, quod aliæ quidem gentes, cum inique se gerant, non puniantur, ipsi au-

[1] Genes. I, 29; IX, 2, 3. — [2] Exod. XXI, 24. — [3] Id. XXII, 1. — [4] Deut. VI, 5. — [5] Id. XXVII, 15. — [6] Malach. III, 15.

tem in singulis vexentur; adeo ut Hieremias quoque dixerit : *Cur via impiorum prosperatur* [1] *?* Quod simile est ei, quod prius allatum est ex Malachia, *Deo restiterunt, et salvi facti sunt.* Nam Prophetæ divinitus inspirati, non solum quæ a Deo audierint, se loqui profitentur; sed et ipsi etiam solent ea, quæ vulgo jactantur a populo, exceptionis modo, edicere, et tanquam quæstiones ab hominibus motas referre : cujusmodi est illud dictum, cujus mentio jam facta est. Numquid autem ad hos verba sua dirigens, scribit Apostolus in Epistola ad Romanos : « Et non sicut blasphema- » mur, et sicut dicunt aliqui nos dicere, Faciamus mala, » ut eveniant bona, quorum justa est damnatio [2] ? » Ii sunt, qui inter legendum tono vocis pervertunt Scripturas ad proprias voluptates, et quorumdam accentuum et punctorum transpositione, quæ prudenter et utiliter præcepta sunt, ad suas trahunt delicias. « Qui irritatis Deum sermonibus ves- » tris, *inquit Malachias,* et dicitis, In quonam eum irrita- » vimus? Dum vos dicitis, Quicumque facit malum, bonus » est coram Domino, et ipse in eis complacuit; et ubi est » Deus justitiæ [3] ? »

6°. Omissis singulis, quas *absurdas* vocat, hæresibus, omnes in duo dividens, eis respondere contendit [4] :

Aut enim docent indiscrete vivere : aut modum excedentes, per impietatem et odium profitentur continentiam. Prius autem tractandum est de prima parte... Si cupiditati est obsequendum, et quæ probrosa est et turpis vita tanquam indifferens est eligenda, ut ipsi dicunt; aut cupiditatibus est omnino parendum, et si hoc ita est, facienda sunt quævis impudicissima et maxime nefaria, eos sequendo, qui nobis persuadent : aut sunt aliquæ decli-

[1] Jerem. XII, I. — [2] Rom. III, 8. — [3] Malach. II, 17.
[4] Pag. 529 et seqq.

nandæ cupiditates, et non est amplius vivendum indifferenter, neque est impudenter serviendum vilissimis et abjectissimis nostris partibus, ventri et pudendis, dum cupiditate ducti nostro blandimur cadaveri. Nutritur enim et vivificatur cupiditas, dum ei voluptates ministrantur : quemadmodum rursus si impediatur et interturbetur, flaccessit. Quomodo autem fieri potest, ut qui victus est a voluptatibus corporis, Domino assimiletur, aut Dei habeat cognitionem? Omnis enim voluptatis principium est cupiditas : cupiditas autem est molestia, et sollicitudo, quæ propter egestatem aliquid appetit. Quare nihil aliud mihi videntur, qui hanc vitæ rationem suscipiunt, quam quod dicitur,

Ultra ignominiam sentire dolores;

ut qui malum a se accersitum, nunc et in posterum eligant. Si ergo *omnia licerent*, nec timendum esset, ne a spe excideremus propter malas actiones, esset fortasse eis aliquis prætextus, cur male viverint et miserabiliter. Quoniam autem vita beata nobis ostensa est per præcepta, quam oportet omnes sequentes, nec aliquid eorum, quæ dicta sunt, perperam intelligentes, nec eorum, quæ convenit, aliquid, et si sit vel minimum, contemnentes, sequi quo Logos ducit : quia si ab eo aberraverimus, in malum immortale incidamus necesse est; si divinam autem scripturam secuti fuerimus, per quam ingrediuntur, qui crediderunt, ut Domino, quoad fieri potest, assimilentur, non est vivendum indifferenter, sed pro viribus mundos esse oportet a voluptatibus et cupiditatibus, curaque est gerenda animæ, qua apud solum Deum perseverandum est. Mens enim, quæ est munda et ab omni vitio libera, est quodammodo apta ad potestatem Dei suscipiendam, cum divina in ea assurgat imago : « Et quicumque habet

»hanc spem in Domino, se ipsum, *inquit*, mundum cas-»tumque facit, quatenus ille est castus [1]. » Ut ii autem accipiant Dei cognitionem, qui adhuc ducuntur ab affectibus, minime potest fieri : ergo nec ut finem assequantur, cum nullam habeant Dei cognitionem. Et eum quidem, qui hunc finem non assequitur, accusare videtur Dei ignoratio : ut Deus autem ignoretur, efficit vitæ institutio. Omnino enim fieri non potest, ut quis simul sit et scientia præditus, et blandiri corpori non erubescat. Neque enim potest unquam convenire, quod voluptas sit bonum, cum eo, quod bonum sit solum pulchrum et honestum : vel etiam cum eo, quod solus sit pulcher Dominus, et solus bonus Deus, et solus amabilis. «In Christo autem cir-»cumcisi estis, circumcisione non manufacta, in expolia-»tione corporis carnis, in circumcisione Christi [2]. Si ergo »cum Christo consurrexistis, quæ sursum sunt quærite, »quæ sursum sunt sapite, non quæ sunt super terram. »Mortui enim estis, et vita vestra absconsa est cum Christo »in Deo; *non autem ea, quam exercent, fornicatio*. Morti-»ficate ergo membra, quæ sunt super terram, fornicationem, »immunditiam, passionem, desiderium, propter quæ venit »ira Dei. Deponant ergo ipsi quoque iram, indignationem, »vitium, maledictum, turpem sermonem ex ore suo, »exuentes veterem hominem cum concupiscentiis, et in-»duentes novum, qui renovatur in agnitionem, ad ima-»ginem ejus, qui creavit ipsum [3]. » Vitæ enim institutio aperte eos arguit, qui mandata novere : qualis enim sermo, talis est vita. Arbor autem cognoscitur ex fructibus, non ex floribus et foliis ac ramis. Cognitio ergo est ex fructu et vitæ institutione, non ex sermone et flore. Non enim nudum sermonem dicimus esse cognitionem, sed quamdam divinam scientiam, et lucem illam, quæ innata animæ

[1] I Joan. III, 3. — [2] Coloss. II, 11. — [3] Id. III, 4, 10.

ex præceptorum obedientia, omnia, quæ per generationem oriuntur, manifesta facit, et hominem instruit, ut seipsum cognoscat, et qua ratione compos fieri possit, edocet. Quod enim oculus est in corpore, hoc est in mente cognitio. Neque dicant libertatem, qua quis voluptati servit, sicut ii, qui bilem dicunt dulcem. Nos enim didicimus libertatem, qua Dominus noster nos liberat, a voluptatibus, et a cupiditatibus et aliis perturbationibus, solvens. « Qui dicit, Novi Dominum, et mandata ejus non servat, » mendax est, et in eo veritas non est[1], » ait Joannes.

Adversus autem alterum genus hæreticorum, qui speciose per continentiam impie se gerunt, tum in creaturam, tum in sanctum Opificem, qui est solus Deus omnipotens; et dicunt non esse admittendum matrimonium et liberorum procreationem, nec in mundum esse inducendos alios infelices futuros, nec suppeditandum morti nutrimentum, hæc sunt opponenda : Primum quidem illud Joannis : « Et » nunc Antichristi multi facti sunt, unde scimus, quod » novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non erant ex » nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent utique » nobiscum[2]. » Deinde sunt etiam evertendi, et dissolvenda, quæ ab eis afferuntur, hoc modo : *Salomæ interroganti, quousque vigebit mors,* non quasi vita esset mala, et mala creatura, *Dominus, Quoadusque, inquit, vos mulieres paritis,* sed quasi naturalem docens consequentiam : ortum enim omnino sequitur interitus. Vult ergo Lex quidem nos a deliciis omnique probro et dedecore educere. Et hic est ejus finis, ut nos ab injustitia ad justitiam deducamur, honesta eligendo matrimonia, et liberorum procreationem, bonamque vitæ institutionem. Dominus autem *non venit ad solvendam Legem, sed ad implendam*[3] : ad implendam autem, non ut cui aliquid deesset, sed quod Legis prophetiæ

[1] I Joan. II, 4. — [2] Id. II, 18, 19. — [3] Matth. V, 17.

per ejus adventum completæ fuerint. Nam recta vitæ institutio, iis etiam, qui juste vixerunt ante Legem, per Logon prædicabatur. Vulgus ergo hominum, quod non novit continentiam, corpore vitam degit, sed non spiritu: sine spiritu autem corpus nil aliud est quam terra et cinis. Jam adulterium judicat Dominus ex cogitatione. Quid enim? annon licet etiam continenter uti matrimonio, et non conari dissolvere, quod *conjunxit Deus*[1]? Talia enim docent conjugii divisores, propter quod nomen probris ac maledictis appetitur inter Gentes. Sceleratum autem dicentes isti esse coitum, qui ipsi quoque suam essentiam ex coitu accepere, quomodo non fuerint scelerati? Eorum autem, qui sunt sanctificati, sanctum quoque, ut puto, semen est. Ac nobis quidem debet esse sanctificatus, non solum spiritus, sed et mores, et vita, et corpus. Nam quanam ratione dicit Paulus Apostolus esse *sanctificatam mulierem a viro*, aut *virum a muliere*[2]? Quid est autem, quod Dominus quoque dixit iis, qui interrogabant de divortio, « An liceat uxorem dimittere, cum Moses id permiserit? » Ad duritiam cordis vestri, *inquit*, Moses hæc scripsit. Vos » autem non legistis, *quod Protoplasto Deus dixit*, Eritis duo » in carne una? Quare qui dimittit uxorem, præterquam » fornicationis causa, facit eam mœchari[3]. Sed post resur» rectionem, *inquit*, nec uxorem ducunt, nec nubunt[4]. » Etenim de ventre et cibis dictum est: « Escæ ventri, et venter » escis: Deus autem et illum et has destruet[5]; » hos impetens, qui instar caprorum et hircorum sibi vivendum esse censent, ne secure ac sine terrore comessent et coirent. Si resurrectionem itaque receperint, ut ipsi dicunt, et ideo matrimonium infirmant et abrogant; nec comedant, nec bibant: *destrui* enim *ventrem et cibos*, dicit Apostolus

[1] Matth. XIX, 6; Marc. X, 9. — [2] I Cor. VII, 14. — [3] Matth. XIX, 3; Marc. X, 2. — [4] Matth. XXII, 30; Marc. XII, 23; Luc. XX, 35. — [5] I Cor. VI, 13.

in resurrectione. Quomodo ergo esuriunt, et sitiunt, et carnis patiuntur affectiones, et alia, quæ non patietur, qui per Christum accepit perfectam, quæ speratur, resurrectionem? Quinetiam ii, qui colunt idola, a cibis et venere abstinent. *Non est* autem, inquit, *regnum Dei cibus et potus* [1]. Certe Magis quoque curæ est, qui Angelos colunt et Dæmones, simul a vino et animatis et rebus abstinere venereis. Quemadmodum autem humilitas est mansuetudo, non autem afflictio corporis : ita etiam continentia est animæ virtus, quæ non est in manifesto, sed in occulto. Sunt autem etiam, qui matrimonium aperte dicunt fornicationem, et decernunt id traditum esse a Diabolo. Dicunt autem gloriosi isti jactatores se imitari Dominum, qui neque uxorem duxit, neque in mundo aliquid possedit; se magis quam alii Evangelium intellexisse gloriantes. Eis autem dicit Scriptura : *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* [2]. Deinde nesciunt causam, cur Dominus uxorem non duxerit. Primum quidem, propriam sponsam habuit Ecclesiam : deinde vero, nec homo erat communis, ut opus haberet etiam adjutore aliquo secundum carnem : neque erat ei necesse procreare filios, qui manet in æternum, et natus est solus Dei filius. Hic ipse autem Dominus dicit : « Quod Deus conjunxit, homo ne separet [3].» Et rursus : « Sicut autem erat in diebus Noe, erant nubentes, et » nuptui dantes, ædificantes, et plantantes; et sicut erat in » diebus Loth, ita erit adventus filii hominis [4]. » Et quod hoc non dicit ad Gentes, ostendit, cum subjungit : « Num » cum venerit filius hominis, inveniet fidem in terra [5] ?»

Jam de iis [6], qui matrimonium abhorrent, dicit beatus Paulus : « In novissimis diebus deficient quidam a fide, » attendentes spiritibus erroris, et doctrinis Dæmoniorum,

[1] Rom. XIV, 17. — [2] Jac. IV, 6; I Pet. V, 5. — [3] Matth. XIX, 6; Marc. X, 9. — [4] Matth. XXIV, 37; Luc. XVII, 28. — [5] Luc. XVIII, 8.
[6] Pag. 534.

» prohibentium nubere, abstinere a cibis[1].» Et rursus dicit : « Nemo vos seducat in voluntaria humilitatis religione, et » parcimonia corporis[2]. » Idem autem illa quoque scribit : « Alligatus es uxori ? ne quæras solutionem. Solutus es ab » uxore ? ne quæras uxorem.» Et rursus : « Unusquisque au- » tem suam uxorem habeat, ne tentet vos Satanas[3]. » .... An etiam[4] reprobant Apostolos ? Petrus enim et Philippus filios procrearunt : Philippus autem filias quoque suas viris locavit. Et Paulus quidem certe non veretur in quadam epistola suam appellare *conjugem*, quam non circumferebat, quod non magno ei esset opus ministerio. Dicit itaque in quadam epistola : « Non habemus potestatem sororem uxo- » rem (2) circumducendi, sicut et reliqui Apostoli[5] ? » Sed hi quidem, ut erat consentaneum, ministerio, quod divelli non poterat, prædicationi scilicet, attendentes, non ut uxores, sed ut sorores circumducebant mulieres, quæ una ministraturæ essent apud mulieres, quæ domos custodiebant : per quas etiam in gynæceum, absque ulla reprehensione malave suspicione, ingredi posset doctrina Domini. Scimus enim quæcumque de fœminis Diaconis in altera ad Timotheum præstantissimus docet Paulus. Atqui hic ipse exclamavit : *Non est regnum Dei esca et potus*[6]; neque vero abstinentia a vino et carnibus; *sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto.* Quis eorum, ovilla pelle indutus, zona pellicea accinctus, circuit ut Helias? Quis cilicium induit, cætera nudus, et discalceatus, ut Esaias ? vel subligaculum tantum habet lineum, ut Hieremias ? Joannis autem vitæ institutum Gnosticum quis imitabitur ?... Neque amara[7] cuiquam videatur liberorum

[1] 1 Tim. IV, 1, 3. — [2] Coloss. II, 18, 23. — [3] 1 Cor. VII, 27.
[4] Pag. 535 et seq.
[5] 1 Cor. IX, 5. — [6] Rom. XIV, 17.
[7] Pag. 541 et seq.

procreatio, eo quod negotiis implicatos a divinis abstrahat. Est enim, qui vitam solitariam facile ferre non valens, expetit matrimonium : quandoquidem res grata, qua quis temperanter fruitur, est innoxia; et unusquisque nostrum eatenus sui dominus est, ut eligat, an velit liberos procreare. Intelligo autem, quod aliqui quidem, qui prætextu matrimonii difficultatum ab eo abstinuerunt, non convenienter sanctæ cognitioni ad inhumanitatem et odium hominum defluxerunt, et perit apud ipsos charitas : alii autem matrimonio ligati, et luxui ac voluptatibus dediti, Lege quodammodo eos comitante, fuerunt, ut ait Propheta, *assimilati jumentis*[1].

Quinam sunt autem illi *duo et tres, qui congregantur in nomine Domini*[2], *in* quorum *medio* est Dominus? An non virum et mulierem et filium tres dicit, quoniam mulier cum viro per Deum conjungitur?

ARTICULUS II.

LEGITIMA DE MATRIMONIO DOCTRINA.

I. Mulieribus moderate utendum[3] :

His sic ostensis, age Scripturas, quæ adversantur Sophistis hæreticis, jam adducamus, et regulam continentiæ secundum Logon seu rationem observandam declaremus. Qui vero intelligit, quæ Scriptura cuique hæresi contraria sit, eam tempestive adhibendo refutabit eos, qui dogmata mandatis contraria fingunt. Atque ut ab alto rem repetamus, Lex quidem, sicut prius diximus, illud, *Non concupisces uxorem proximi tui*[4], prius exclamavit ante conjunctam Domini in novo Testamento vocem, quæ dicit ex sua ipsius persona : « Audivistis Legem præcipientem, Non » mœchaberis. Ego autem dico, Non concupisces[5]. » Quod

[1] Psal. XLIX, 12, 20. — [2] Matth. XVIII, 20.

[3] Pag. 543 et seq.

[4] Exod. XX, 17. — [5] Matth. V, 27, 28.

enim vellet Lex viros uti moderate uxoribus, et propter solam liberorum susceptionem, ex eo clarum est, quod prohibet quidem eum, qui non habet uxorem, statim cum *captiva* habere consuetudinem[1]. Quod si semel desideraverit, ei, cum tonsa fuerit capillos, permittere ut lugeat triginta diebus. Si autem ne sic quidem emarcescat cupiditas, tunc liberis operam dare, cum quæ dominatur impulsio, probata sit præfinito tempore consentanea rationi appetitio. Unde nullum ex Veteribus ex Scriptura ostenderis, qui cum prægnante rem habuerit: sed postquam gestavit uterum, et postquam editum fœtum a lacte depulit, rursus a viris cognitas fuisse uxores. Jam hunc scopum et institutum invenies servantem Mosis Patrem, cum triennium post Aaronem editum intermisisset, genuisse Mosem. Et rursus Levitica tribus servans hanc naturæ Legem a Deo traditam, aliis numero minor ingressa est in terram promissam. Non enim facile multiplicatur genus, cum viri quidem seminant legitimo juncti matrimonio, expectant autem non solum uteri gestationem, sed etiam a lacte depulsionem. Unde merito Moses quoque Judæos paulatim provehens ad continentiam, cum *tribus diebus*[2] deinceps consequentibus a venerea voluptate abstinuissent, jussit audire verba Dei. « Nos ergo Dei templa sumus, sicut dixit Propheta : Inhabitabo in eis, et inambulabo, et ero eorum Deus, et ipsi erunt meus populus[3]; » si ex præceptis vitam instituamus, sive singuli nostrum, sive tota simul Ecclesia. « Quare egredimini e medio ipsorum, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tangatis; et ego vos suscipiam, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens[3]. » Non ab iis qui uxores duxerunt, ut aiunt, sed a Gentibus, quæ adhuc vivebant in fornica-

[1] Deut. XXI, 11, 12, 13. — [2] Exod. XIX, 20. — [3 bis] 2 Cor. VI, 16, 17, 18.

tione, præterea autem a prius quoque dictis hæresibus, ut immundis et impiis, prophetice nos jubet separari. Unde etiam Paulus quoque verba dirigens ad eos, qui erant iis, qui dicti sunt, similes, « Has ergo promissiones habete, » *inquit*, dilecti : mundemus corda nostra ab omni inquina- » mento carnis et spiritus, perficientes sanctitatem in ti- » more Dei [1]. Zelo enim vos zelo Dei : despondi enim vos » uni viro, virginem castam exhibere Christo [2].» Et Ecclesia quidem alii non jungitur matrimonio, cum sponsum habeat : sed unusquisque nostrum habet potestatem ducendi quamcumque velit, legitimam uxorem, in primis, inquam, nuptiis, « Vereor autem, ne, sicut serpens seduxit Evam » in astutia, corrumpantur sensus vestri a simplicitate, quæ » in Christo est, » pie admodum et doctoris instar dixit Apostolus. Quocirca admirabilis quoque Petrus, « Charissimi, » *inquit*, obsecro vos tanquam advenas et peregrinos, absti- » nete vos a carnalibus desideriis, quæ militant adversus » animam, conversationem vestram inter Gentes habentes » bonam : quoniam sic est voluntas Dei, ut benefacientes » obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam; » quasi liberi, et non quasi velamen habentes malitiæ liber- » tatem, sed ut servi Dei [3]. » Similiter etiam scribit Paulus in epistola ad Romanos : « Qui mortui sumus peccato, quo- » modo adhuc vivemus in ipso ? Quoniam vetus homo nos- » ter simul est crucifixus, ut destruatur corpus peccati [4], » *usque ad illud*, Neque exhibete membra vestra, arma in- » justitiæ peccato [5]. »

2°. Ex consensu ad tempus orationi vacandum [6] :

Quod autem *ex consensu ad tempus orationi vacat* [7] conju-

[1] 2 Cor. VII, 1. — [2] Id. XI, 2, 3. — [3] 1 Pet. II, 11, 12, 15, 16. — [4] Rom. VI, 2, 6. — [5] Ibid. 13.

[6] Pag. 546.

[7] 1 Cor. VII, 5.

gium, doctrina est continentiæ. Adjecit enim illud quidem, *ex consensu*, ne quis dissolveret matrimonium : *ad tempus autem*, ne dum ex necessitate exercet continentiam is, qui uxorem duxerit, labatur in peccatum; et dum suo conjugio parcit, alienum concupiscat. Qua ratione eum, qui se indecore gerere existimat, quod virginem alat, recte eam dicit esse nuptum daturum. Verum unusquisque, tam is, qui castitatem delegit, quam is, qui propter liberorum procreationem seipsum conjunxit matrimonio, in suo proposito firmiter debet perseverare, nec in deterius deflectere. Si enim vitæ suæ institutum augere ac intendere poterit, majorem sibi apud Deum acquirit dignitatem, propter puram et ex ratione profectam continentiam. Si autem eam, quam elegit, regulam superaverit, in majorem deinde ad spem gloriam recidet. Habet enim sicut castitas, ita etiam matrimonium propria munera et ministeria, quæ ad Dominum pertinent, filiorum, inquam, curam gerere et uxoris. Quod enim honeste causatur is, qui est in matrimonio perfectus, est conjugii necessitudo, ut qui omnium curam ac providentiam in domo communi ostenderit. Ac proinde *Episcopos*[1], inquit, oportet constitui, qui ex domo propria toti quoque Ecclesiæ præesse sint meditati. *Unusquisque* ergo, *in quo vocatus*[2] est opere ministerium peragat, ut liber in Christo fiat, et debitam ministerio suo mercedem accipiat.

3°. Prohibita polygamia, non autem secundum matrimonium[3] :

Distinguit autem veterem quoque hominem et novum Tatianus, sed non ut nos dicimus. *Veterem* quidem *virum*, Legem ; *novum* autem, Evangelium. Assentimur ei nos quoque, sed non eo modo, quo vult ille, dissolvens Legem

[1] 1 Tim. III, 4, 5. — [2] 1 Cor. VII, 24.

[3] Pag. 548.

ut alterius Dei : sed idem vir et Dominus, dum vetera renovat, non amplius concedit polygamiam (nam hanc quidem expetebat Deus, quando oportebat homines augeri et multiplicari), sed monogamiam introducit propter liberorum procreationem et domus curam, ad quam data est mulier adjutrix : et si cui Apostolus propter intemperantiam et ustionem, veniam secundi concedit matrimonii : nam hic quoque non peccat quidem ex Testamento (non est enim a Lege prohibitus); non implet autem summam illam vitæ perfectionem, quæ agitur ex Evangelio.

4°. Hinc damnandi matrimonio adversantes hæretici de quibus *merito aperte dicit Spiritus*[1] :

« Quod in posterioribus temporibus deficient quidam a fide » attendentes spiritibus erroris, et doctrinis Dæmoniorum, » in hypocrisi falsiloquorum, cauteriatam habentium con- » scientiam et prohibentium nubere, abstinere a cibis quos » Deus creavit ad participationem cum gratiarum actione, » fidelibus, et qui agnoverunt veritatem, quod omnis crea- » tura Dei bona est, et nihil est rejiciendum quod sumitur » cum gratiarum actione. Sanctificatur enim per verbum » Dei et orationem[2] ? »... Et ut in summa dicam, omnes Apostoli epistolæ, quæ moderationem docent et continentiam, cum et de matrimonio, et de liberorum procreatione, et de domus administratione innumerabilia præcepta contineant, nusquam honestum moderatumque matrimonium prohibuerunt aut abrogarunt : sed Legis cum Evangelio servantes convenientiam, utrumque admittunt : et eum, qui Deo agendo gratias, moderate utitur matrimonio, et eum, qui, ut vult Dominus, vivit in castitate, quemadmodum *vocatus est unusquisque* inoffense et perfecte eligens.

[1] Pag. 550.

[2] 1 Tim. iv, 1, 2, 3, 4.

5°. Matrimonium a Deo penitus non amovere[1] :

At, inquit : « Qui est cœlebs, curat quæ sunt Domini : » qui autem duxit uxorem, quomodo placebit uxori[2]. » Quid vero ? an non licet etiam eis, qui secundum Deum placent uxori, Deo gratias agere ? an non permittitur etiam ei, qui uxorem duxit, una cum conjugio, etiam esse sollicitum de iis, quæ sunt Domini ? Sed quemadmodum « quæ non nupsit, » sollicita est de iis, quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore » et spiritu : » ita etiam quæ nupsit, et de iis, quæ sunt mariti, et de iis qui sunt Domini, est in Domino sollicita, ut sit sancta et corpore et spiritu. Ambæ enim sunt sanctæ in Domino : hæc quidem ut uxor, illa vero ut virgo.

6°. Laudanda nihilominus et quidem præcipue monogamia[3] :

Ad eos autem pudore afficiendos et reprimendos, qui sunt proclives ad secundas nuptias, apte Apostolus alto quodam tono eloquitur ; inquit enim : « Ecce, omne pecca» tum est extra corpus : qui autem fornicatur, in proprium » corpus peccat[4]. » Si quis autem matrimonium audet dicere fornicationem, rursus, Legem et Dominum insectans, maledictis impetit. Quemadmodum enim avaritia et plura habendi cupiditas dicitur fornicatio, ut quæ adversetur sufficientiæ, et ut idololatria est ex uno in multos Dei distributio : ita fornicatio est ab uno matrimonio ad plura prolapsio. Tribus enim modis, ut diximus, fornicatio et adulterium sumitur apud Apostolum. De his dicit Propheta : *Peccatis vestris venundati estis*[5]. Et rursus : *Pollutus es in terra aliena :* conjunctionem sceleratam existimans, quæ

[1] Pag. 551.

[2] I Cor. VII, 32, 33, 34.

[3] Pag. 551 et seq.

[4] I Cor. VI, 18. — [5] Isai. L, 1.

cum alieno corpore facta est, et non cum eo, quod datur in conjugio, ad liberorum procreationem. Unde etiam Apostolus, « Volo, *inquit*, juniores nubere, filios procreare, » domui præesse, nullam dare occasionem adversario ma- » ledicti gratia. Jam enim quædam diverterunt post Sata- » nam[1]. » Quin et unius quoque uxoris virum utique admittit; seu sit Presbyter, seu Diaconus, seu laicus, utens matrimonio citra reprehensionem : *Servabitur autem per filiorum procreationem*[2].

7°. Plura male laudata interpretatur sacræ Scripturæ testimonia, ubi hæc de canonicis Evangeliis[3] :

Primum quidem, in nobis traditis quatuor Evangeliis non habemus hoc dictum, sed in eo, quod est secundum Ægyptios.

8°. Matrimonio utendum, sed illi non famulandum[4] :

Recte ergo nos hæc quoque dicta esse scimus, quoniam ut hospites et advenæ peregrinantes debemus vitam instituere : qui uxorem habent, ut non habentes : qui possident, ut non possidentes : qui liberos procreant, ut mortales gignentes, ut relicturi possessiones, ut etiam sine uxore victuri, si opus sit : non cum immodico affectu possessione utentes, sed cum gratiarum actione, et animo excelso.

9°. Deus nuptis pariter et non nuptis benedicendus[5] :

Utrisque ergo idem Dominus per prophetam Esaiam

[1] 1 Tim. v, 14, 15. — [2] 2 Tim. II, 15.

[3] Pag. 553.

[4] Pag. 554.

[5] Pag. 555.

convenientes dat promissiones, sic dicens : « Ne dicat eu»nuchus, Sum lignum aridum : hæc enim dicit Dominus » eunuchis : Si custodieritis sabbata mea, et feceritis quæ» cumque præcipio, dabo vobis locum meliorem filiis et filia» bus [1]. » Non sola enim justificat castitas, sed nec sabbatum eunuchi, nisi fecerit mandata. Infert autem iis, qui uxorem duxerunt, et dicit : « Electi mei non laborabunt in vanum, » neque procreabunt filios in execrationem, quia semen est » benedictum a Domino [2]. » Ei enim, qui secundum Logon filios procreavit et educavit, et erudivit in Domino, sicut etiam ei, qui genuit per veram catechesim et institutionem, merces quædam est proposita, sicut etiam electo semini.

ARTICULUS III.

CONCLUSIO.

Sin autem [3] malum est generatio, in malo dicant fuisse Dominum qui fuit particeps generationis, in malo virginem quæ genuit. Hei mihi! quot et quanta mala! Dei voluntatem maledictis incessunt, et mysterium creationis, dum invehuntur in generationem. Et hinc Docesin fingit Cassianus : hinc etiam Marcioni, et Valentino quoque est corpus animale : quoniam homo, inquiunt, operam dans Veneri, *assimilatus est jumentis*. Atqui profecto, cum libidine vere insaniens, aliena inire voluerit, tunc revera, qui talis est, efferatur : « Equi in fœminas furentes facti sunt, unusquis» que hinniebat ad uxorem proximi sui [4]. » Quod si dicat Serpentem, a brutis animantibus acceptata consilii sui ratione, Adamo persuasisse, ut cum Eva coire consentiret, tanquam alioqui, ut quidam existimant, Protoplasti hac natura usuri non fuissent : rursus vituperatur creatio, ut

[1] Isai. LVI, 3, 4, 5. — [2] Id. LXV, 23.

[3] Pag. 558 et seqq.

[4] Jerem. v, 8.

quæ rationis expertium animantium natura homines fecerit imbecilliores, quorum exempla consecuti sunt, qui a Deo primi formati fuere. Sin autem natura quidem eos sicut bruta deduxit ad filiorum procreationem : moti autem sunt citius quam oportuit, fraude inducti, cum adhuc essent juvenes; justum quidem est Dei judicium in eos, qui non expectarunt ejus voluntatem : sancta est autem generatio, per quam mundus consistit, per quam essentiæ, per quam naturæ, per quam Angeli, per quam Potestates, per quam animæ, per quam præcepta, per quam Lex, per quam Evangelium, per quam Dei cognitio. « Et omnis caro fœnum, » et omnis gloria ejus quasi flos fœni : et fœnum quidem » exsiccatur, flos autem decidit, sed verbum Domini ma» net [1], » quod unxit animam et uniit spiritui. Quomodo autem, quæ est in Ecclesia nostra, œconomia ad finem perduci potuisset absque corpore, cum etiam ipse, qui est caput Ecclesiæ, in carne quidem informis et specie carens vitam transiit, ut doceret nos respicere ad naturam Divinæ causæ informem et incorpoream? « Arbor enim » vitæ, *inquit Propheta,* est in bono desiderio [2], » docens bona et munda desideria, quæ sunt in Domino vivente. Jam vero volunt viri cum uxore in matrimonio consuetudinem, quæ dicta est *cognitio*, esse peccatum : eam quippe indicari ex esu *ligni boni et mali* [3], per significationem hujus vocabuli *cognovit* [4], quæ mandati transgressionem notat. Si autem hoc ita est, veritatis quoque cognitio, est esus ligni vitæ. Potest ergo honestum ac moderatum matrimonium illius quoque ligni esse particeps. Nobis autem prius dictum est, quod licet bene et male uti matrimonio : et hoc est lignum *cognitionis*, si non transgrediamur leges matrimonii. Quid vero? an non Servator noster, sicut animam, ita etiam corpus curavit ab affectionibus? Neque vero si esset caro

[1] Isai. XL, 6, 7. — [2] Prov. XIII, 12. — [3] Gen. III, 5. — [4] Id. IV, 1.

inimica animæ, inimicam per sanitatis restitutionem adversus ipsam munivisset. « Hoc autem dico, fratres, quod » caro et sanguis regnum Dei non possunt possidere, neque » corruptio possidet incorruptionem [1]. » Peccatum enim, cum sit *corruptio*, non potest habere societatem cum *incorruptione*, quæ est justitia. « Adeo stulti, *inquit*, estis, » cum spiritu cœperitis, nunc carne consummamini [2] ? »

Justitiam ergo et salutis harmoniam, quæ est veneranda firmaque, alii quidem, ut ostendimus, nimium intenderunt, blaspheme ac maledice cum quavis impietate suscipientes continentiam; cum pie liceret castitatem, quæ secundum sanam regulam instituitur, eligere; gratias quidem agendo propter datam ipsis gratiam, non habendo autem odio creaturam, neque eos aspernando, qui juncti sunt matrimonio (est enim creatus mundus, creata est etiam castitas), ambo autem agant gratias in iis, in quibus sunt collocati, si modo quoque norunt, in quibus sunt collocati. Alii autem effrænati se petulanter et insolenter gesserunt, revera « Effecti equi in fœminas insanientes, et » ad proximorum suorum uxores hinnientes [3]; » ut qui et ipsi contineri non possint, et proximis suis persuadeant, ut dent operam voluptati; infeliciter illas audientes Scripturas : « Quæ tibi obtigit, partem pone nobiscum, crumenam au» tem unam possideamus communem, et unum fiat nobis » marsupium [4]. » Propter eos idem Propheta dicit, nobis consulens : « Ne ambulaveris in via cum ipsis, declina pe» dem tuum a semitis eorum. Non enim injuste tenduntur » retia pennatis. Ipsi enim, cum sint sanguinum participes, » thesauros malorum sibi recondunt [5]; » hoc est, sibi affectantes immunditiam, et proximos similia docentes, *bellatores, percussores caudis suis* [6], ut ait Propheta, quas

[1] I Cor. xv, 50. — [2] Galat. III, 3. — [3] Jerem. v, 8. — [4] Prov. I, 14. — [5] Ibid., 15, 16, 17. — [6] Apoc. IX, 10.

quidem Græci κέρκους appellant. Fuerint autem ii, quos significat prophetia, libidinosi, intemperantes, qui sunt caudis suis pugnaces, tenebrarum *iræ*que *filii*[1]; cæde polluti, manus sibi afferentes, et homicidæ propinquorum. « Ex»purgate ergo vetus fermentum, ut sitis nova conspersio[2], » nobis exclamat Apostolus. Et rursus, propter quosdam ejusmodi homines indignans, præcipit, « Ne conversari » quidem, si quis frater nominetur vel fornicator, vel ava»rus, vel idololatra, vel maledicus, vel ebriosus, vel raptor, » cum eo, qui est talis, ne una quidem comedere. Ego enim » per Legem Legi mortuus sum, *inquit;* ut Deo vivam, » cum Christo sum crucifixus : vivo autem non amplius ego, » *ut vivebam per cupiditates;* vivit autem in me Christus[3] » *caste et beate per obedientiam præceptorum.* » Quare tunc quidem in carne vivebam carnaliter : « quod autem nunc » vivo in carne, in fide vivo filii Dei. In viam Gentium ne » abieritis, et ne ingrediamini in urbem Samaritanorum[4], » a contraria vitæ institutione nos dehortans dicit Dominus : quoniam « iniquorum virorum mala est conversatio : et hæ » sunt viæ omnium, qui ea, quæ sunt iniqua, efficiunt[5]. Væ » homini illi, *inquit Dominus*, bonum esset ei, si non natus » esset, quam ut unum ex electis meis scandalizaret[6]. Me» lius esset, ut ei mola circumponeretur, et in mari demer» geretur, quam ut unum ex meis perverteret[7]. Nomen » enim Dei blasphematur propter ipsos[8]. » Unde præclare Apostolus : « Scripsi, *inquit*, vobis in epistola, non con» versari cum fornicatoribus[9], *usque ad illud*, Corpus autem » non fornicationi, sed Domino, et Dominus corpori[10]. » Et quod matrimonium non dicat fornicationem, ostendit eo, quod subjungit : « An nescitis, quod qui adhæret mere-

[1] Ephes. II, 3. — [2] I Cor. V, 7. — [3] Galat. II, 19, 20. — [4] Matth. X, 5. — [5] Prov. I, 18, 19. — [6] Matth. XXVI, 24. — [7] Id. XVIII, 6, etc. — [8] Rom. II, 24. — [9] I Cor. V, 11. — [10] Id. VI, 13.

» trici, unum est corpus[1]? » An meretricem quis dicet virginem, priusquam nubat? « Et ne fraudetis, *inquit*, vos » invicem, nisi ex consensu ad tempus[2] : » per dictionem, *Fraudetis*, ostendens matrimonii debitum esse liberorum procreationem : quod quidem in iis, quæ præcedunt, ostendit, dicens : « Mulieri vir debitum reddat : similiter au» tem mulier quoque viro[3] : » post quam exolutionem, in domo custodienda, et in ea quæ est in Christo fide, adjutrix est. Et adhuc apertius, dicens : « Iis, qui sunt juncti » matrimonio, præcipio, *inquit* : non ego, sed Dominus, » uxorem a viro non separari; sin autem separata fuerit, » maneat innupta, vel viro reconcilietur : et virum uxo» rem non dimittere[4]. Reliquis autem dico ego, non Domi» nus : Si quis frater, *usque ad illud*, nunc autem sancta » est[5]. » Quid autem ad hæc dicunt, qui in Legem invehuntur, et in matrimonium, quasi sit solum a Lege concessum, non autem etiam in novo Testamento? Quid ad has leges datas possunt dicere, qui sationem abhorrent et generationem? cum *Episcopum* quoque *qui domui recte præsit*[6] Ecclesiæ ducem constituat; domum autem dominicam *unius mulieris* constituat conjugium. « Omnia *ergo dicit esse* munda » mundis : pollutis autem et infidelibus nihil esse mundum, » sed polluta est eorum et mens, et conscientia[7]. » De ea autem voluptate, quæ est præter regulam, « Ne erretis, » *inquit*; nec fornicatores, nec idololatræ, nec adulteri, nec » molles, nec masculorum concubitores, neque avari, ne» que fures, neque ebriosi, neque maledici, nec raptores, » regnum Dei possidebunt : et nos quidem abluti sumus[8], » qui in his eramus; qui autem in hanc tingunt intemperantiam, ex temperantia in fornicationem baptizant, volupta-

[1] I Cor. VI, 16. — [2] Id. VII, 5. — [3] Ibid. 3. — [4] Ibid. 10, 11, 12. — [5] Ibid. 14. — [6] I Tim. III, 2, 4; Tit. I, 6. — [7] Ibid. 15. — [8] I Cor. VI, 9, 10, 11.

tibus et affectibus esse indulgendum decernentes, incontinentes ex moderatis fieri docentes, et in spe sua membrorum suorum impudentiæ affixi; ut a regno Dei abdicentur, non autem ut inscribantur, qui ad eos ventitant, efficientes; sub falso nominatæ cognitionis titulo, eam, quæ ad exteriores ducit tenebras, viam ingredientes. « Quod reliquum est, » fratres, quæcumque vera, quæcumque honesta, quæcum» que justa, quæcumque casta, quæcumque bonæ famæ : si » qua virtus, et si qua laus, ea considerate; quæ et didicis» tis : quæ etiam accepistis et audiistis et vidistis in me, ea » facite; et Deus pacis erit vobiscum[1]. » Et Petrus similia dicit in epistola : « Ut fides vestra et spes sit in Deum, » cum animas vestras castas effeceritis in obedientia verita» tis[2] : quasi filii obedientiæ, non configurati prioribus de» sideriis, quæ fuerunt in ignorantia; sed secundum eum, » qui vocavit vos, sanctum, et ipsi sancti sitis in omni con» versatione. Quoniam scriptum est, Sancti eritis, quo» niam ego sanctus sum[3]. »

[1] Phil. IV, 8, 9. — [2] I Pet. I, 21, 22. — [3] *Ibid.* 14, 15, 16.

LIBER QUARTUS.

Totus liber quatuor in partes dividi potest, quorum primo de exordio et divisione, secundo de martyrii pretio, tertio de perfectionis gnosticæ variis grabus, quarto denique de conclusione agitur.

ARTICULUS PRIMUS.

EXORDIUM ET DIVISIO.

Consequens autem deinceps[1] esse existimo, ut de martyrio tractemus, et quisnam sit perfectus[2]. Una autem cum his comprehendentur quæcumque natura dicendorum exigit: ut etiam quod æque sit philosophandum et servo et libero, sive sit vir sexu sive fœmina. Et cum quæ deinceps sequuntur, et de fide et de inquisitione absolverimus, genus symbolicum adducemus: ut cum orationem, quæ ad mores pertinet, cursim concluserimus, summatim ostendamus, quanta utilitas allata sit Græcis a barbara philosophia. Quam quidem postquam oculis subjecero, et adversus Græcos et adversus Judæos tradetur compendiosa Scripturarum expositio, et quæcumque in libris præcedentibus, quæ quidem in procemii ingressu uno Commentario statuissemus absolvere, sed propter rerum multitudinem, cui necessario serviendum fuit, non licuit comprehendere. Post hæc a nobis, quoad fieri potest, rerum propositarum impleta declara-

[1] Pag. 318 et seqq.

[2] Vide D. Guillon, a pag. 397 usque ad pag. 402

tione, quæ de naturalibus principiis et a Græcis et ab aliis barbaris, prout ad nos pervenerunt opiniones, tradita sunt, oportet recensere; et adversus præcipua eorum, quæ sunt excogitata a philosophis, argumentari. Quibus fuerit consequens, ut postquam Theologiam cursim percurrerimus, ea, quæ de prophetia tradita sunt, tractemus: ut cum etiam Scripturas, quibus credidimus, validas ac ratas esse omnipotenti auctoritate ostenderimus, serie possimus per ipsas progredi, et hinc omnibus hæresibus unum Deum ostendere, et Dominum omnipotentem, qui per legem et Prophetas et beatum etiam Evangelium fuit sincere prædicatus. Multa autem sequuntur nobis dicenda adversus eos, qui sunt diversæ opinionis, conantibus ea in scriptis dissolvere, quæ ab ipsis afferuntur, et vel invitis persuadere, per ipsas convincendo Scripturas. Perfecto itaque nobis universo proposito, cum jam Commentarios, quales voluerit Spiritus, ad usum instantem ministraverimus (quædam enim ante veritatem omnino præfari necesse est) tunc vere gnosticam naturæ aggrediemur contemplationem, parvis ante magna initiati mysteria, ut vere divinæ sacrorum interpretationi nihil sit impedimento, prius expurgatis atque informatis iis, quæ oportet ante sciri et tradi. Ac naturæ quidem secundum veritatis regulam disciplina, seu inspectio potius, quæ per gnosticam traditionem acquiritur, facto ab ortu mundi initio, inde ad rerum divinarum contemplationem ascendit. Unde eorum, quæ tradentur, principium a creatione, quæ a Prophetis descripta est, ducemus, intermiscentes nonnunquam quæ ab iis, qui diversa sentiunt, dicuntur, et quoad a nobis fieri poterit, dissolventes. Sed hæc quidem mox scribentur, si Deus velit, et quemadmodum ille inspiraverit: nunc autem aggrediendum est id, quod fuit propositum; et absolvenda ea, quæ ad mores pertinet, oratio.

Paulatim autem discurrens, cur libri Stromatum dicantur, ita ostendit[1]:

Sint autem nostri, ut sæpe diximus, Commentarii, propter eos, qui temere ac imperite ad eos legendos sunt accessuri, varia et diversi generis materia, ut ipsum nomen indicat, *contexti*, ab uno ad aliud subinde transeuntes, et per sermonis quidem seriem aliud profitentes, aliud vero exhibentes. « Qui enim aurum, *inquit Heraclitus*, quærunt, » multum terræ fodiunt, et parum inveniunt : » qui autem, cum sint vere aurei generis, quod cognatum est, scrutantur, multum in pauco invenient : inveniet enim Scriptura unum, qui sit eam intellecturus. Juvant ergo et ad revocandum in memoriam, et ad veritatem aperte declarandam, eum, qui valet quærere cum ratione, Stromata commentariorum. Oportet autem vos quoque allaborare, et his alia adinvenire, quoniam iis, qui via ignota proficiscuntur, sufficit rectam solummodo indicasse; postea autem est ingrediendum, et reliquum viæ illis inveniendum. Quemadmodum dicunt, servo aliquando sciscitanti, quidnam agendo placiturus esset domino, respondisse Pythiam : *Invenies, si quæsieris.* Et est quidem revera, ut videtur, difficile, pulchrum latens invenire, quoniam *sudor ante virtutem est positus:*

. . . Via longa est atque acclivis ad ipsam ;
Ardua namque prius : sed cum ad fastigia ventum,
Fit facilis, quæ difficilis valde ante clueret.

Est enim revera *arcta et angusta via* Domini, *et regnum Dei* est *violentorum*[2]. Unde, *Quære,* inquit, *et invenies,* si teneas viam vere regiam, et non alio deflectas. Est ergo in exiguo quidem spatio multa genitalis copia seminum eorum dogmatum, quæ comprehenduntur in hoc opere, quod simile est *agro omnibus herbis pleno*[3], ut ait Scriptura. Unde

[1] Pag. 565 et seq.

[2] Matth. VII, 14; XI, 12; VII, 7. — [3] Job. V, 25.

etiam propriam habent inscriptionem Stromata commentariorum, similem plane illi veteri undique decerptæ oblationi, de qua scribit Sophocles :

Ovisque vellus, vitiumque illic erat
Libamen, uvaque optime recondita :
Eratque fructus, et quidem haud modi unius,
Et pingue olivum, defuit nec flavæ apis
Molimen, olim quod sibi ex cera struit.

Proinde Stromata nostra, ut inquit agricola Timoclis Comici, « ficus, oleum, caricas, mel proferunt, tanquam ex agro feracissimo : » propter quam feracitatem subjungit :

Tu quidem iresionem (3), non agrum cultum refers.

Consuerant enim acclamare Athenienses :

Fert ficus pingues, et panes iresione,
Mella quoque in catino, atque oleum, quo te ungere possis.

Sæpe ergo oportet tanquam ex varie contextis capillis, multa eaque confusa semina discutiendo ac sursum jaciendo, triticum legere.

ARTICULUS II.

DE MARTYRIO.

De martyrio tractaturus docet.

1°. Gnostici dignitatem in amore veritatis habere fundamentum[1] :

Plerique autem perinde affecti sunt ac hyemes, instabiles scilicet ac temerarii. « Multa incredulitas fecit » bona, fides mala : » *Et Epicharmus* : «Memento esse in» credulus, sunt hi mentis nervi. » Jam non credere quidem veritati, affert mortem; sicut credere, vitam. Contra autem mendacio credere, non credere autem veritati, trahit

[1] Pag. 566 et seq.

in exitium. Eadem est ratio de continentia et incontinentia: se continere quidem est bonum opus; malum autem opus, non continere; ab injustitia autem abstinere est principium salutis. Ac mihi quidem videtur Sabbatum per abstinentiam a malis significare continentiam. Et quidnam est, in quo differt homo a bestiis, et rursus quo Dei Angeli sunt homine sapientiores? *Minuisti eum*, inquit, *paulo minus ab Angelis*[1]. De Domino enim non accipiunt hanc Scripturam, quamquam ille quoque carnem ferebat; sed de quovis homine perfecto et gnostico, qui et tempore et indumento minor factus est Angelis. Sapientiam ergo nihil aliud dico quam scientiam, quoniam vita non differt a vita....

Videtur equidem, ut opinor [ille homo], esse similis centauro, figmento Thessalico, compositus ex parte rationis participe et experte rationis, anima et corpore. Sed corpus quidem et circa terram operando versatur, et tendit ad terram: anima autem ad Deum extollitur, quæ quidem, per veram erudita philosophiam, contendit ad suos, qui supra sunt, cognatos, liberata corporis cupiditatibus.

2°. Mortem corporis non esse verum malum[2]:

Oportet autem, ut est consentaneum, cum et corporis naturam, et animæ essentiam diligenter inquisierimus, utriusque finem deprehendere, nec mortem malum esse putare. « Quando enim servi eratis peccati, *inquit Apostolus*, liberi fuistis justitiæ. Quem ergo fructum tunc habuistis ex iis, propter quæ nunc erubescitis? Finis enim illorum est mors. Nunc autem liberati a peccato, Deo autem servi effecti, habetis fructum vestrum in sanctificationem: finem autem, vitam æternam. Stipendium enim peccati mors est; gratia autem Dei, vita æterna in Christo

[1] Psal. VIII, 5.

[2] Pag. 568 et seq.

« Jesu Domino nostro[1]. » Res itaque eo videtur esse deducta, ut ostensum sit, mortem quidem esse eam animæ cum corpore conjunctionem, quæ est dedita peccato : vitam autem, a peccato separationem. Multi autem nos impediunt valli et fossæ cupiditatis, iræque et excandescentiæ voragines, quas transilire necesse, et omnem insidiarum effugere molitionem, eum, qui non amplius *per speculum* [2] Dei cognitionem percipere volet :

Altitonansque viro virtutis Jupiter aufert
Dimidium, quem alii misere servire necesse est.

Servos autem eos, qui sunt *sub peccato,* et qui *peccatis sunt venundati* [3], qui voluptati et libidini sunt dediti, et tenentur amore corporis, vocare solet Scriptura : et bestias potius quam homines, eos, qui sunt « assimilati jumentis, » equos in fœminas insanientes, ad proximorum uxores » hinnientes [4]. » Est *asinus libidinosus*, is, qui est impudicus : *agrestis lupus,* avarus : et *serpens,* is, qui est impostor. Corporis ergo ab anima separatio, quam toto vitæ tempore meditatur philosophus, gnosticam quamdam parit animi alacritatem, ut possit facile ferre mortem naturæ, quæ est solutio vinculorum animæ a corpore. *Mihi* enim *crucifixus est mundus, et ego mundo* [5], inquit : vivo autem jam, cum sim in carne, ut si *in cœlo versarer* [6].

3°. Verum martyrium ex charitate emanare, quocumque modo mors subeatur[7] :

Is certe fert testimonium sibi quidem, quod sit in Deum sincere fidelis : Tentatori autem, quod frustra sit æmulatione percitus in eum, qui est fidelis per dilectionem :

[1] Rom. VI, 20, 21, 22, 23.— [2] I Cor. XII, 12. — [3] Rom. VI, 17, 20; III, 9; VII, 14.— [4] Psal. XLVIII, 12, 20; Jerem. V, 8, etc. — [5] Galat. VI, 14. —[6] Philip. II, 20.

[7] Pag. 569 et seq.

Domino autem, quod ipsius doctrinæ divina persuadendi vis insit, a qua ne metu quidem mortis deficiet : quinetiam facto confirmat veritatem prædicationis, potentem eum esse ostendens, ad quem contendit. Mireris autem ejus dilectionem, quam docet evidenter, dum cognato quidem generi grato animo unitur, et etiam pretioso sanguine ipsos infideles pudore afficit. Is ergo metu propter præceptum declinat Christum negare, ut metui fiat testis. Sed neque propter spem donorum paratorum fidem vendit : sed propter suam in Dominum dilectionem, libentissime hac vita exolvetur; habens etiam gratiam, cum ei, qui causam præbuit hinc exeundi; tum ei, qui ipsi molitus est insidias : quod ab his honestam accepit occasionem, quam ipse non præbuit, seipsum ostendendi quisnam sit, illi quidem per tolerantiam; Domino vero per charitatem : per quam etiam antequam nasceretur manifestus erat Domino, qui tunc ejus propositum novit, qui martyrium passurus foret. Bono itaque animo venit ad amicum Dominum, pro quo et corpus, atque etiam, ut judices sperabant, animam tradidit, et a Servatore nostro, *O frater dilecte!* ut dicam poëtice, propter vitæ similitudinem compellatur. Nos autem *consummationem* vocamus martyrium, non quod vitæ *finem* homo acceperit, ut reliqui loquuntur, sed quod *perfectum* ac *consummatum* opus ostenderit charitatis. Quinetiam Græci quoque veteres laudant finem eorum, qui mortui sunt in bello, non quidem mortem suadentes violentam, sed quod qui in bello vitam finit, mortem non timens recessit, amputatus corpore, cum nec prius animo laborasset, nec emollitus esset, ut solet in morbis accidere hominibus : recedunt enim effœminati et vivere cupientes; et ideo neque puram emittunt animam, sed quæ cupiditates, veluti notas plumbeas, secum effert, nisi fuerint eorum aliqui virtute præstantes. Eorum autem, qui moriuntur in bello,

nonnulli cum cupiditatibus e vita exeunt, quod perinde est, ac si morbo contabuerant. Si autem Deo confiteri sit martyrium, quæcumque anima pure cum agnitione Dei vitam instituit, et præceptis paruit, ea quidem vita et sermone est martyr, quomodocumque liberetur a corpore; fidem scilicet, tanquam sanguinem, per totam vitam, et etiam in exitu, profundens. Jam dicit Dominus in Evangelio : *Qui reliquerit patrem, vel matrem, vel fratres*, et quæ deinceps sequuntur, *propter Evangelium et nomen meum*[1], is est beatus : non quodvis significans martyrium, sed gnosticum, ejus nempe hominis, qui cum ex regula Evangelii vitam egerit, propter dilectionem Domini (*Nominis* enim ratio et *Evangelii*, quorum hic mentio facta est, haud nudam appellationem, sed gnosticam vivendi rationem significat), cum hujus mundi cognatos, tum etiam substantiam ac possessiones relinquit, propterea quod vivat citra nimiam ad ea affectionem... Quidam autem ex hæreticis, cum male Dominum intellexerint, impie simul et timide vitæ tenentur cupiditate, dicentes, verum esse martyrium, veri Dei cognitionem (quod quidem nos quoque fatemur), eum autem esse sui occisorem, et sibi mortem consciscere, qui per mortem fuerit Deum confessus; et alia ejusmodi sophismata, quæ sua suggessit timiditas, in medium afferunt. Adversus quos dicetur, cum tempus postulaverit : dissident enim a nobis de principiis. Dicimus autem nos quoque, eos, qui de industria mortem quærunt (sunt enim quidam, eatenus solum nostri, quod ejusdem nominis participes sint, qui quidem seipsos magno studio contendunt tradere, et propter odium in Creatorem miseri mortem cupiunt), eos, inquam, dicimus seipsos e vita exigere absque ullo martyrio, etsi publice puniantur. Fidelis enim martyrii non servant characterem, quandoquidem verum

[1] Matth. XIX, 29; Marc. X, 29, 30.

Deum non cognovere : vanæ autem morti seipsos tradunt, sicut se temere in ignem conjiciunt Indorum Gymnosophistæ.

4°. Charitatem habenti nullam esse de voluptate vel dolore curam[1] :

Admiratione quoque digni sunt Stoici, qui dicunt, animam nihil affici a corpore, neque ad vitium a morbo, neque ad virtutem a sanitate; sed utraque hæc dicunt esse indifferentia. Jam vero Job[2] quoque propter insignem continentiam et fidem eximiam, pauper quidem ex divite, ex illustri abjectus, ex pulchro deformis, ex sano morbidus factus, nobis est præclarum exemplar propositus, dum pudore afficit eum, qui tentaverat; benedicit ei, qui formaverat; secunda ita fert, ut prima; probe docens, virum Gnosticum casibus omnibus recte posse uti. Ac quod ea quidem, quæ a veteribus præclare sunt gesta, ad nostram emendationem, quædam quasi imagines, proposita sint, his verbis ostendit Apostolus : « Ut mea vincula fuerint in Christo » manifesta in omni prætorio et reliquis, et plures fratres in » Domino, confisi meis vinculis, auderent abundantius abs» que metu loqui verbum Dei[3] : » quandoquidem martyria quoque sunt exemplaria conversionis, gloriose sanctificata. « Quæcumque enim, ait Scriptura, ad nostram doctrinam » scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scriptu» rarum, spem habeamus consolationis[4]. » Videtur autem, si adsit dolor, anima quodammodo ab ipso declinare, et magnifacere a præsenti liberationem molestia. Illo certe tempore quiescit etiam a disciplinis, quando aliæ quoque virtutes negliguntur. Non autem utique dicimus ipsam pati virtutem : nam nec ægrotat virtus. Sed tamen qui est utriusque particeps, et virtutis et morbi, urgenti dolore premitur : et si non fuerit magni et excelsi animi, qui nondum

[1] Pag. 572 et seq.

[2] Job. I. — [3] Philip. I, 13, 14. — [4] Rom. XV, 4.

continentiæ habitum acquisivit, loco pellitur; et instar fugæ invenitur non tolerasse. Eadem est autem etiam ratio de paupertate. Nam ipsa quoque a necessariis, contemplatione, inquam, et pura peccati amotione, cessare cogit animam, ut quæ in victu quærendo versari eum cogat, qui non se totum Deo per dilectionem dedicaverit: sicut rursus sanitas et rerum necessariarum copia, liberam custodit animam, ut quæ nullum habeat impedimentum, et sciat recte uti rebus præsentibus. « Tribulationem *enim* carnis » habebunt, *inquit Apostolus*, qui sunt hujusmodi. Ego » autem vobis parco: volo enim vos esse non sollicitos, ut » decore et honeste Domino indivulse assideatis [1].» Hæc sunt ergo amplectenda, non propter se, sed propter corpus: habetur autem cura corporis propter animam, ad quam fit relatio. Hac enim causa necesse est eum, qui vitam gnostice instituit, discere, quid sit conveniens: nam bonum quidem non esse voluptatem, patet ex eo, quod malæ sint quædam voluptates; alioquin hac ratione videretur bonum esse malum, et malum bonum. Præterea autem si aliquas quidem expetimus voluptates, aliquas vero fugimus, tum non est quævis voluptas bonum. Similiter autem eadem quoque est ratio in doloribus, quorum alios quidem toleramus, alios vero fugimus. Fit autem electio et fuga ex scientia; ac proinde bonum est, non voluptas, sed scientia, propter quam voluptates quasdam nonnunquam eligimus. Jam Martyr eam, quæ spe capitur, voluptatem eligit per præsentem dolorem.

5°. Martyrii ex charitate perpessi beatitudinem pendere ex eo quod propter justitiam, omnibus contemptis, toleretur [2]:

Cum enim dixit [Christus]: « Beati, qui persecutionem pa-

[1] 1 Cor. VII, 28, 32, 35.

[2] Pag. 575.

» tiuntur propter justitiam[1], » aperte nos docet, in omni casu quærere martyrem, qui, si fuerit pauper propter justitiam, *testatur* esse bonum, quam dilexit, justitiam; et si « esu- » riat et sitiat propter justitiam[2], » justitiam testatur esse optimum. Similiter autem qui flet quoque et luget propter justitiam, testatur optimam Legem esse pulchram et honestam. Quemadmodum ergo eos, « qui persecutionem pa- » tiuntur, *ita etiam* qui esuriunt et sitiunt propter justitiam, » beatos » dicit, sincerum approbans desiderium, quod ne fames quidem potuit perfringere. « *Et si* ipsam sitiant justi- » tiam, beati. Beati sunt *autem* pauperes *quoque, sive* spiritu, » sive facultatibus, propter justitiam videlicet[3]. Non ergo absolute pauperes, sed eos, qui propter justitiam voluerint fieri pauperes, eos beatos esse dicit; qui scilicet hujus mundi honores contempserunt, ut bonum acquirerent : perinde ac eos quoque, qui honesti moribus et corpore fuere per castitatem, clarosque et illustres, qui propter justitiam provecti sunt ad filiorum adoptionem, et ideo « accepe- » runt potestatem ut filii Dei fierent, et super serpentes et » scorpios ambularent, et in Dæmones et in Adversarii co- » pias dominatum obtinerent[4]. » Et, ut in summa dicam, Dominica exercitatio grate ac libenter animam abducit a corpore, si quidem ipsa quoque seipsam transferendo avellit. « Qui enim amat animam suam, perdit illam : et qui » perdidit, inveniet ipsam[5]; » si modo nostram fragilitatem applicemus ad Dei incorruptionem. Dei autem voluntas est, ut Deum agnoscamus, qua ratione ejus incorruptionis participes erimus... Facultatibus ergo[6], inquit, contemptis, quas Deus distribuit per tuam magnificentiam, sequere ea, quæ a me dicuntur, contende ad ascensum spiritus; non solum

[1] Matth. v, 10. — [2] Ibid. 6. — [3] Ibid. 3. — [4] Joan. I, 12; Luc. x, 19. — [5] Joan. XII, 25; Matth. x, 39.

[6] Pag. 576.

justificatus per abstinentiam a malis, sed etiam Dominica consummatus beneficentia.... Existimo autem oportere, neque propter metum supplicii, neque propter aliquam doni promissionem, sed propter ipsum bonum accedere ad verbum salutare. Qui autem tales sunt, stant a dextris sanctuarii: qui autem pro donatione eorum, in quæ cadit corruptio et interitus, existimant se vicissim accepturos incorruptionem, in *duorum fratrum* parabola vocati sunt *mercenarii*[1]... Quid autem[2] intelligit Dominus per *Lazari*[3] parabolam, quæ exhibet imaginem divitis et pauperis? Quid vero, *Nemo potest duobus dominis servire, Deo et Mammonæ*[4]? Pecuniæ scilicet amorem sic vocat Dominus. Jam qui suarum possessionum amore tenebantur, ad cœnam vocati non veniunt[5]: non quod non vocarentur, sed quod possiderent cum affectione. *Vulpes* itaque *foveas habent*[6]: Eos, qui in effodiendis et infodiendis versantur divitiis, homines pravos et plane terræ filios, *vulpes* appellavit. Similiter etiam de Herode: « Abite, » dicite huic vulpi: Ecce dæmonia ejicio, et ægros curo » hodie et cras, et tertio consummor[7]. » *Volucres*[8] enim *cœli*, eos, qui *cœlo* a reliquis avibus sunt distincti, ac vere puri, et ad cœlestis Logi, seu Verbi, cognitionem evolare parati, vocavit. Neque solum divitiæ, gloria, et matrimonium, sed etiam paupertas, ei, qui ipsam ferre nequit, innumerabiles affert sollicitudines. Atque has quidem curas significavit in parabola seminis quadripartiti[9], ubi dicit, *semen Logi*, seu Verbi, quod *cecidit in spinas* et sepes, fuisse ab eis *suffocatum*, et fructum nequivisse producere. Discere ergo necesse est, quomodo unoquoque eorum, quæ acci-

[1] Luc. xv, 11.

[2] Pag. 577 et seqq.

[3] Luc. xvi, 19. — [4] Matth. vi, 24; Luc. xvi, 13. — [5] Matth. xxii, 2; Luc. xvi, 16. — [6] Matth. viii, 20; Luc. ix, 58. — [7] Luc. xiii, 32. — [8] Matth. viii, 20; Luc. ix, 58. — [9] Matth. xiii, 4; Luc viii, 5.

dunt, utendum sit, ut per vitam bene ac gnostice actam, ad habitum vitæ æternæ exerceamur. « Vidi *enim, inquit,* » impium superexaltatum et elatum sicut cedros Libani : et » transii, *inquit Scriptura,* et ecce non erat; et quæsivi ip- » sum, et non est inventus locus ejus. Custodi innocentiam, » et vide rectitudinem, quoniam sunt reliquiæ homini paci- » fico[1]. *Talis autem fuerit, qui tranquillus non simulate credit ex* » *toto corde, et toto est animo tranquillus.* Alter enim populus » labiis honorat, cor vero ejus longe abest a Domino[2]. Ore suo » benedicunt, corde vero suo execrantur[3]. Dilexerunt eum » in ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei : cor autem eorum » non erat rectum cum ipso, neque fideles fuerunt in testa- » mento suo[4]. *Et ideo* muta fiant labia dolosa[5], et perdat » Dominus labia dolosa omnia, linguam magniloquam, eos » qui dixerunt : Linguam nostram magnificabimus, labia » nostra a nobis sunt; quis est noster Dominus? Ab afflic- » tione inopum, et ejulatu pauperum nunc exurgam, » dicit Dominus, ponam in salutari, libere agam cum ipso[6]. » *Est enim Christus eorum, qui humiliter se gerunt; non eo-* » *rum, qui eriguntur in gregem ejus.* » « Ne thesaurizate *ergo* » vobis thesauros in terra, ubi tinea et ærugo demolitur, et » fures effodiunt et suffurantur[7]; » fortasse quidem eos insectans, qui tenentur amore possessionum, dicit Dominus : fortasse autem eos in universum, qui sollicitudini et curis se dedunt : quinetiam eos, qui corporis nimium studiosi sunt. Amores enim, et morbi, et malæ cogitationes, rationem et totum hominem *perfodiunt.* Est autem verus noster *thesaurus,* ubi est mentis cognatio : proinde communicativam vim tradit justitiæ, dum indicat oportere reddere consuetudini veteris conversationis, ea, quæ ab ipsa sunt nobis acquisita, et ad Deum recurrere, petentes misericordiam. Is

[1] Psal. xxxvii, 35, 36, 37. — [2] Isai. xxix, 13. — [3] Psal. lxii, 4. — [4] Id. lviii, 36, 37. — [5] Id. xxxi, 18. — [6] Id. xii, 3, 4, 5. — [7] Matth. vi, 19.

est revera « crumena, quæ non veterascit, *viaticum vitæ æter-* » *næ*, thesaurus in cœlo non deficiens [1], *quoniam* miserens » miserebor, cujus miserebor [2], » ait Dominus. Dicunt autem hæc iis quoque, qui volunt esse pauperes propter justitiam : audierunt enim per mandatum, « Latam et spatiosam esse » viam, quæ ducit ad interitum, et multos, qui per eam » transeunt [3]. » De nullo alio loquitur, quam de luxu, et amore mulierum, cupiditate gloriæ et imperii, et similibus animi affectibus. « Stulte *enim, inquit*, hac nocte animam » tuam repetunt : quæ autem ei parasti, cujus erunt [4] ? » Et mandatum quidem his verbis traditum est : « Cavete *ergo* ab » omni avaritia, et plura habendi cupiditate : quoniam non » in eo, quod alicui abundent facultates, vita ejus [5]. Quid » enim prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ » autem suæ detrimentum faciat ? aut quod dabit homo pre- » tium pro anima sua [6] ? Et ideo dico : Ne solliciti sitis animæ » vestræ, quid comedatis; neque corpori, quid induamini. » Anima enim est plus quam cibus, et corpus quam indu- » mentum [7]. » Et rursus : « Scit enim Pater vester, quod his » omnibus opus habetis. Quærite autem primum regnum » cœlorum et justitiam; ea *enim* magna *sunt* : parva *autem*, » *et quæ ad victum pertinent*, *ea* adjicientur vobis [8]. » Annon aperte nos jubet persequi vitam gnosticam, et verbo et facto hortatur quærere veritatem ? Divitem ergo non ex donatione, sed ex proposito æstimat Christus, qui animam instituit. Proinde Zacchæum, aut, secundum alios, Matthiam, publicanorum principem, cum audiisset Dominum dignatum fuisse secum commorari, dixisse ferunt, « Do- » mine, dimidium bonorum meorum do eleemosynam, et » si alicujus aliquid habui per calumniam, reddo quadru-

[1] Luc. xii, 33. — [2] Rom. ix, 15; Exod. xxxiii, 19. — [3] Matth. vii, 13. — [4] Luc. xii, 20. — [5] Ibid. 15. — [6] Matth. xvi, 26. — [7] Id. vi, 31; Luc. xii, 22, 23. — [8] Matth. vi, 32, 33; Luc. xii, 30, 31.

» plum. » Unde etiam respondit Servator : « Filius hominis » cum venisset hodie, invenit quod perierat[1]. » Et rursus, cum vidisset *in gazophylacium* jecisse quidem *divitem* convenienter suis facultatibus, *viduam* autem duos nummos, dixit *viduam jecisse plus quam omnes* : ille enim *ex abundantia*, hæc vero *ex egestate*[2] contulit... « Beati[3], *inquit*, qui persecu » tionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsi filii Dei » vocabuntur : *vel, ut nonnulli ex iis, qui Evangelia transpo-* » *nunt*, Beati, *inquit*, quos persequitur justitia, quoniam » ipsi erunt perfecti : *et*, Beati, qui persecutionem patiun- » tur propter me, quoniam locum habebunt, ad quem non » perveniet persecutio[4]. *Et*, Beati estis, quando vos homi- » nes odio habuerint, quando exterminaverint, quando no- » men vestrum ut sceleratum expunxerint, propter Filium » hominis[5] : » si eos videlicet, qui nos persequuntur, non abominemur; et sustineamus, quæ ab eis infliguntur, supplicia; neque eos odio habeamus, cogitantes nos esse tentatos tardius, quam expectavimus; sed illud potius reputantes, quod martyrii occasio sit, quævis tentatio.

6°. Necessarium esse vi præcepti debitis in circumstantiis martyrium[6] :

Deinde, qui mentitus quidem est, et seipsum ostendit infidelem, et ad Diaboli transfugit exercitum, in quanto eum malo versari credimus? Mentitur itaque Domino, vel potius spei suæ mentitur, eaque frustratur, qui Deo non credit. Non credit autem, qui non facit ea, quæ mandaverat. Quid vero? an non seipsum negat, qui negat Dominum? Domino enim non aufert dominium, qui se ea, quæ

[1] Luc. XIX, 8, 9, 10. — [2] Id. XXI, 1; Marc. XII, 41.

[3] Pag. 581 et seq.

[4] Matth. V, 10. — [5] Luc. VI, 22.

[6] Pag. 582.

cum illo intercedit, privat necessitudine. Qui negat ergo Servatorem, negat vitam; quoniam *lux erat vita*[1]. Eos quidem non dicit esse *modicæ fidei*[2], sed infideles et hypocritas : qui nominis quidem suscipiunt inscriptionem, fideles autem sese abnegant.

Deficiente autem sanguinis martyrio, adsit martyrium virtutis[3] :

Quicumque autem Servatoris mandata exequuntur, in unaquaque actione sunt martyres, seu *testes*, facientes quidem quod vult, et perinde nominantes Dominum, et reipsa *testantes*, cui credunt esse eum, « qui carnem suam cum » concupiscentiis et passionibus suis cruci affixerunt. Si spi» ritu vivimus, *inquit*, spiritu ambulemus[4]. »

7°. Magnam expectandam esse martyrii remunerationem :

« Qui seminat in suam carnem, ex carne metet corrup» tionem : qui autem seminat in spiritum, ex spiritu metet » vitam æternam[5]. » Miseris autem hominibus, quod præbetur per sanguinem Domino martyrium, videtur esse mors violentissima, nescientibus hanc mortis januam, esse veræ vitæ principium : et nec honores post mortem eorum, qui sancte vixerunt, nec supplicia eorum, qui injuste et libidinose se gesserunt, volunt intelligere, non ex nostris solum dico Scripturis (nam omnia fere mandata hæc indicant), sed nec suorum sermonibus volunt aures præbere. Scribit enim Theano Pythagorica : « Esset enim revera malis vita epu» lum, qui postquam omnia commiserunt scelera, deinde » moriuntur, si non esset anima immortalis, mors esset

[1] Joan. I, 4. — [2] Matth. VI, 30.
[3] Pag. 583 et seq.
[4] Galat. V, 24, 25. — [5] Id. VI, 8.

»lucrum.» Et Plato in Phædone : «Si esset enim mors to-»talis dissolutio,» et quæ deinceps sequuntur. Non est ergo cogitandum ex sententia Telephi apud Æschylum, «sim-»plicem viam ferre ad inferos:» sunt enim etiam viæ multæ, et multa, quæ abducunt, peccata. Errabundos hos, ut est verisimile, infideles comice ludificans Aristophanes, «Agite, »*inquit*, obscuræ vitæ homines, generationi foliorum si-»miles, imbecilli, ceræ figmenta, genus instar umbræ, eva-»nidi, involucres, unius tantum diei vitam habentes.» Et Epicharmus, «Hæc, *inquit*, hominum vita, utres inflati.» Nobis autem dixit Servator : «Spiritus promptus, caro in-»firma[1]; *quoniam* prudentia carnis est Deo inimica, *ut ex-»ponit Apostolus* : legi enim Dei non subjicitur, neque enim »potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non pos-»sunt.» Et id amplius explicans, subjungit, ne quis ingrato animo, ut Marcion, inferat malam esse creaturam : «Si »autem Christus est in nobis, corpus quidem mortuum est »propter peccatum, spiritus autem vivit propter justitiam.» Et rursus : «Si *enim* secundum carnem vivitis, estis mori-»turi. Considero enim, quod non sunt condignæ passiones »hujus mundi ad gloriam, quæ revelanda est in nobis; si-»quidem compatimur, ut conglorificemur, ut cohæredes »Christi. Scimus autem, quod diligentibus Deum omnia »cooperantur in bonum iis, qui vocati sunt secundum pro-»positum. Quoniam quos præscivit, eos et prædestinavit »conformes imagini filii ejus, ut sit ipse primogenitus in »multis fratribus. Quos autem prædestinavit, eos et vocavit. »Quos autem vocavit, eos et justificavit. Quos autem jus-»tificavit, eos et glorificavit[2].» Vides per dilectionem do-ceri martyrium. Quod si velis martyr esse propter bonorum remunerationem, rursus audies : «Spe enim salvi facti »sumus. Spes autem, quæ videtur, non est spes. Quod

[1] Matth. XXVI, 41. — [2] Rom. VIII, 7, 8, 10, 13, 18, 17, 28, 29, 30.

»enim videt quis, quid sperat? Si autem, quod non vi»demus, speramus, per patientiam expectamus[1]. Sed etsi »patimur propter justitiam, *inquit Petrus*, beati. Timorem »autem eorum ne timueritis, neque conturbemini : Domi»num autem Christum sanctificate in cordibus vestris. Pa»rati autem semper ad satisfactionem omni poscenti vos »rationem de ea, quæ in vobis est, spe : sed cum modestia »et timore, conscientiam habentes bonam; ut in quo de»trahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram »bonam in Christo conversationem. Melius est enim bene»facientes, si voluntas Dei velit, pati, quam malefacientes[2]. »

8°. Invictam esse propter spem martyrum constantiam[3] :

Et si quis cavillandi animo interroget : Et quomodo fieri potest, ut caro imbecilla resistat Potestatibus et spiritibus Dominationum? Illud sciat, quod Deo omnipotenti et Domino freti, in eoque habentes fiduciam, adversamur Principatibus tenebrarum et morti. « Adhuc te loquente, *in»quit*, dicet, Ecce adsum[4]. » En adjutorem invictum, qui nos defendit. « Ne vobis nova et aliena, *inquit Petrus*, vi»deatur, quæ ad tentationem vobis fit, per ignem probatio; »sed quatenus communicatis Christi passionibus, gaudete, »ut etiam in revelatione ejus gloriæ gaudeatis, exultantes, »si in nomine Christi probris afficimini : beati, quod glo»riæ et Dei spiritus super vos requiescit[5]. Sicut scriptum »est : Propter te mortificamur tota die : reputati sumus ut »oves occisionis. Sed in his omnibus superamus propter »eum, qui nos dilexit[6]. »

Ex mente sed mea quæ vis resciscere,

[1] Rom. VIII, 24, 25. — [2] I Pet. III, 14, 15, 16, 17.
[3] Pag. 585.
[4] Isai. LVIII, 9. — [5] I Pet. IV, 12, 13, 14. — [6] Rom. VIII, 36, 37.

Non audies, nec si cremes, serras graves
Nec capite summo si ad pedes imos liges,
Nec si trecentis vincias me vinculis;

ut dicit ni Tragœdia fœmina se gerens viriliter. Et Antigone Creontis edictum despiciens, dicit audacter,

Non hæc Deorum quippe rex edixerat.

Sed Deus nobis edicit, eique est parendum : « Corde enim » creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem. » Dicit itaque Scriptura : Omnis, qui credit in eum, pudore » non afficietur[1]. »

9°. Gloriam in martyrio expetendam[2]:

Merito ergo scribit Simonides : « Fertur virtus habitare » in rupibus aditu difficilibus, nunc autem eam celerem cas- » tum locum obire. Nec vero aspici potest omnium morta- » lium oculis; cui non sudor mordens animum ab intra ve- » niat, non processerit ad summitatem fortitudinis. » Et Pindarus : « Juvenum autem curæ, quæ versantur cum labo- » ribus, gloriam inveniunt : tempore autem resplendent » facta in æthere illustrata. » Hunc sensum secutus Æschylus, dicit :

. . . . Qui subit laboribus,
Laboris huic propago crescit gloria.

« Majori enim fato majores partes obtingunt, » ex sententia Heracliti.... Indorum philosophi dicunt Alexandro Macedonum : « Traduces quidem corpora de loco, animas » autem nostras non coges facere, quæ nolumus. Ignis » est hominibus maximus cruciatus, eum nos contemni- » mus. » Hinc Heraclitus *unam gloriam omnibus præposuit :*

[1] Rom. x, 10, 11.
[2] Pag. 585 et seq.

profitetur autem « se vulgo cedere, ut se expleant, tanquam » pecora. » ... Talia sunt ea etiam, quæ dicit Plato in Republica, « Etiamsi torqueatur justus, etiamsi effodiatur utro- » que oculo, eum futurum esse beatum.

10°. Mysticos disponi martyrii gradus mysticaque arma præparari[1] :

Primus ergo gradus corporis est doctrina cum timore, per quam abstinemus ab injuria : secundus autem est spes, per quam desideramus quæ sunt optima : perficit autem, ut est consentaneum, charitas, quæ jam gnostice docet. Gentiles enim, nescio quomodo, cum necessitati rationis experti ea, quæ eveniunt, tribuerint, inviti se parere confitentur... Iis autem[2], qui tendunt ad perfectionem, est proposita cognitio rationalis, cujus fundamentum est illa sancta trias, « Fides, spes, charitas; major autem horum chari- » tas[3]... Arma enim militiæ nostræ non sunt carnalia, sed » potentia Deo ad destructionem munimentorum, cogitatio- » nes destruentes, et omnem altitudinem se extollentem » adversus cognitionem Domini[4]. » His armis munitus Gnosticus, o Domine, inquit, da occasionem, et accipe ostensionem : accedat hoc grave et formidabile : pericula ego despicio propter meam in te dilectionem :

Nam sola virtus, rebus in mortalibus,
Nunquam laboris præmium accipit foris;
Ut quæ laboris ipsa præmium est sui.

11°. Martyrii, sicut et cæterarum virtutum, laudem, ad omnes pertinere, ut exemplis demonstratur[5] :

Nam non solum Æsopii, et Macedones, et Lacones, dum

[1] Pag. 587.

[2] Pag. 588.

[3] 1 Cor. XIII, 13. — [4] 2 Cor. x, 4, 5.

[5] Pag. 589 et seq.

torquentur, fortiter tolerant, ut ait Eratosthenes in libro De bonis et malis; sed Zeno quoque Eleates, dum cogeretur arcanum quoddam enuntiare, restitit tormentis, nihil confitens; qui etiam inter moriendum linguam erosam expuit in tyrannum, quem alii quidem Nearchum, alii vero Demylum appellant. Similiter autem fecit etiam Theodotus Pythagoreus, et Paulus Lacydis discipulus, ut dicit Timotheus Pergamenus in libro De fortitudine philosophorum, et Achaicus in Moralibus. Quinetiam Posthumus Romanus captus a Peucetione, non modo nihil ex iis, quæ erant occulta, aperuit, sed cum etiam manum in ignem, tanquam in æs, immisisset, constitit vulto firmo et plane immutabili. Taceo Anaxarchum exclamantem, « Tunde Anaxarchi » capsam, Anaxarchum enim non tundis; » cum pistillis ferreis tunderetur a tyranno. Neque ergo spes felicitatis, neque in Deum charitas, ægre fert ea, quæ accidunt, manet autem libera : et licet in bestias incidat immanissimas, licet in ignem voracissimum, licet tyrannicis conficiatur tormentis, a divina pendens amicitia, minime redacta in servitutem, superas obit regiones, corpore iis tradito, qui id solum possunt tenere. Dicitur autem gens barbara non aliena a gustu philosophiæ, quotannis eligere legatum ad Zamolxin heroëm : erat autem Zamolxis unus ex familiaribus Pythagoræ. Mactatur ergo is, qui fuerit judicatus probatissimus : iis, qui sunt philosophati quidem, sed non electi, mœrentibus, ut qui sint repulsi a beato ministerio. Plena est ergo tota Ecclesia iis, qui per omnem vitam sunt meditati mortem, quæ excitat ad Christum, sicut virorum, ita etiam mulierum temperantium. Licet ei, qui ex more nostro vitam instituit, etiam absque litteris philosophari, seu sit Barbarus, seu Græcus, seu servus, seu senex, seu puellus, seu mulier. Est enim temperantia communis omnium hominum, qui eam delegerint. Est autem apud nos extra

controversiam, eamdem naturam in unoquoque genere, eamdem etiam habere virtutem. Non aliam ergo habere naturam mulier, quod attinet ad humanitatem, aliam vero videtur vir habere, sed eamdem : quare etiam virtutem... Audio autem[1] mulieres quoque Sauromatidas, non minus belligerare, quam viros : et alias Sacidas, quæ a tergo sagittant, simulantes fugere, æque atque viri. Scio etiam fœminas Iberiæ propinquas, et factis et laboribus virilibus utentes, etiamsi uterum gestent et jam parturiant, nihil de iis, quæ sunt agenda, remittere; sed sæpe in ipsa laborum contentione, mulier, quæ peperit, infantem sublatum domum portat. Quinetiam mulieres, non minus quam masculi, et domum custodiunt, et venantur, et greges pascunt;

Acriter et cervi vestigia Cressa secuta est.

Est ergo philosophandum mulieribus similiter ac viris, etiamsi præstantiores masculi primas in omnibus partes ferant, nisi evaserint molles et effœminati. Universo ergo hominum generi necessaria est disciplina et virtus, siquidem tendant ad felicitatem. Quidni enim temere scribit Euripides nunc hoc, nunc illud? Aliquando quidem, « Est quævis » viro conjux deterior, etiamsi optimus ducat probatissi» mam.» Aliquando autem : « Quævis pudica mulier est viri » serva : quæ autem non est pudica, eum, qui una versatur, » superat amentia. »

. . . Nam nil melius, nil est præstantius usquam,
Concordes quam cum in tecto versantur eodem
Vir simul et mulier. . . . .

Caput ergo est id, quod principatum obtinet : si est autem *Dominus viri caput, mulieris autem vir*, vir est domi-

[1] Pag. 591 et seq.

nus uxoris, ut qui sit *imago et gloria Dei*[1]... Quare vel[2] invitis aliquibus et pro virili resistentibus, etiamsi a marito, vel a domino impendeant supplicia, philosophabitur servus et mulier. Quinetiam liber quoque, etiamsi tyrannus ei mortem minitetur, etiamsi ducatur ad judicia, et trahatur ad ultima supplicia, et de facultatibus ac fortunis suis omnibus veniat in periculum, nullo modo abstinebit a vero Dei cultu. Neque unquam deficiet, mulier quidem, quæ cum malo marito habitat; aut filius, si malum habeat patrem, vel improbum dominum servus, forti ac generoso animo virtutem persequentes. Sed ut viro pulchrum et honestum, et pro virtute, et pro libertate, et pro seipso mori, ita etiam mulieri. Non est enim hoc proprium masculorum naturæ, sed bonorum. Et senex ergo et juvenis, et mulier et servus, mandatis obediens fideliter vivet, et, si opus fuerit, morietur, quod quidem fuerit, per mortem vivificari. Scimus quidem certe et pueros, et mulieres, et servos sæpe invitis parentibus, et maritis, et dominis evasisse optimos. Non minus ergo prompto et alacri animo eos esse oportet, qui pie vitam sunt acturi, cum visi fuerint aliqui eos arcere : sed multo magis convenit contendere et egregie decertare, ne victi excidant ab optimis et maxime necessariis consiliis. Neque enim existimo ullam admittere comparationem, utrum sit melius, ascribi in consortium Omnipotentis, an Dæmonum tenebras eligere... Pulchre ergo Epicurus quoque dicit, scribens ad Menœceum : « Nec si sit aliquis juvenis, differat philosophari : » neque si sit senex, defatigetur philosophando : nam nec » est aliquis immaturus, neque nimis provectæ et exhaustæ » ætatis, ad adipiscendam animi sanitatem. Qui autem dicit » nondum esse, vel præteriisse tempus philosophandi, similis est ei, qui dicit ad beatitudinem vel nondum adesse

[1] I Cor. XI, 3, 7.

[2] Pag. 593 et seqq.

» tempus, vel tempus præteriisse. Quare et juniori philo-» sophandum est, et seni : huic quidem, ut senescens juve-» nescat bonis, per gratiam eorum, quæ facta fuerint : illi » autem, ut sit simul juvenis et senex, per futurorum metus » vacuitatem. »

12°. Negante frustra Heraclione, martyrium prodesse etiam peccatoribus in fine vitæ Christum confitentibus [1] :

Etsi non actione aliqua et vita « confessi sunt Christum » coram omnibus, » eo tamen, quod voce confiteantur in judiciis, et usque ad mortem cruciati non negent, ex animi proposito credidisse cernuntur. Propositum autem, quod confitetur, præcipue si ne morte quidem mutetur, omnia simul vitia, quæ gignebantur per cupiditatem corporis, omnino rescindit. Est enim, ut ita dicam, in fine vitæ tota simul per actionem pœnitentia, et vera in Christum confessio, voce testificante.... Illi autem, licet nihil aliud quam confessi fuerint, unum saltem in fine vitæ bonum effecerint. Videtur ergo martyrium esse expurgatio peccatorum cum gloria.

13°. Solvit objecta, quorum hæc præcipua [2] :

Cum [Christus] dixerit [3] : « Quando vos persecuti fuerint » in hac civitate, fugite in aliam [4] : » non suadet fugere, tanquam malum sit pati persecutionem : nec ut mortem extimescentes, jubet nos eam fuga declinare : vult autem nos nulli esse auctores, neque adjutores mali, nec nobis ipsis, nec ei, qui persequitur, nec ei, qui interimit. Denuntiat enim quodam-

[1] Pag. 596.

[2] Pag. 597.

[3] Vide D. Guillon, pag. 415.

[4] Matth. x, 23.

modo, ut sibimet caveamus. Qui autem non obedit, est temerarius, et inconsulte se in pericula conjicit. Si autem qui *hominem Dei* interimit, in Deum peccat, is quoque ejus cædis reus tenetur, qui se offert judicio. Talis autem erit, qui non vitat persecutionem, capiendum se præbens per audaciam. Is est, qui, quantum in se est, adjuvat improbitatem ejus, qui persequitur. Quod si etiam irritet, plane causa est, ut qui provocet feram. Similiter etiam si præbeat aliquam pugnæ causam, vel damni, vel judicii, vel inimicitiarum, is occasionem peperit persecutionis. Et ideo jussi sumus nihil retinere ex iis, quæ ad hanc vitam pertinent : sed « ei, qui tollit pallium, præterea etiam dare » tunicam [1] : » non solum ut permaneamus nimio affectu immunes, sed ne ea vindicantes, eos, qui in judicio contendunt, in nos reddamus efferatos, et per nos eos commoveamus, ut nomen Christianum maledictis appetant.

At inquiunt : Si Deus vestri curam gerit, cur patimini persecutionem, et morte afficimini? an ipse vos eis tradit? Nos autem non sic existimamus, velle Dominum ut in calamitates incidamus, sed prophetice prædixisse ea, quæ essent eventura : fore scilicet, ut propter nomen ejus pateremur persecutionem, ut occideremur, et ut suspenderemur. Quamobrem noluit nos pati persecutionem, sed ea, quæ passuri sumus, prius significavit, per eam, quod sint eventura, prædictionem, nos exercens ad tolerantiam, cui promisit hæreditatem. Quanquam non soli, sed cum multis supplicio afficimur. At illi, inquiunt, cum sint malefici, jure luunt pœnas : ergo vel inviti nobis justitiam suo testimonio tribuunt, qui injuste propter justitiam punimur. Sed neque injustitia judicis attingit Dei providentiam : oportet enim judicem in sua potestate habere suam sententiam, nec, velut organa inanima, nervis quodammodo

[1] Luc. VI, 29.

trahi, et ab externa solum causa vim agendi capere. Unde et ille, perinde ac nos, in quæstionem venit de suo judicio, deque electione rerum eligibilium, et patientia. Quamvis autem non faciamus injuriam, tanquam tamen injuriam facientes, nos intuetur judex. Neque enim nostra novit, neque vult scire : sed quodam inani præoccupatus abripitur præjudicio; unde etiam ipse judicio fit obnoxius. Nos ergo persequuntur, non quod injustos esse deprehenderint, sed quod nos vitæ humanæ injuriam facere existiment, eo quod simus Christiani; et cum ipsi sic vitam instituimus, tum alios hortamur, ut vitam degant similem. Cur autem, inquiunt, cum vos persequuntur, nihil vobis affertur auxilii? Quid enim, quod ad nos quidem attinet, nobis fit injuriæ, cum morte soluti tendimus ad Dominum; nec aliter vitæ mutatione afficimur, quam qui ex una ætate ad aliam transeunt? Si autem sapiamus, iis gratias habebimus, qui nobis præbuerint occasionem celeris migrationis, si propter dilectionem martyres fiamus. Si non, mali homines nos multis esse visi essemus. Si ipsi autem quoque novissent veritatem, omnes quidem in viam insiliissent, non fuisset autem electio. Sed enim nostra fides, cum sit *lux mundi*[1], arguit infidelitatem. «Nam me Anytus quidem »et Melitus interficient, nullo autem modo me lædent. »Neque enim fas esse existimo, ut id, quod est melius, »lædatur ab eo, quod est deterius.» Ideo unusquisque ex nobis secure dicit et confidenter : «Dominus mihi adjutor : »non timebo, quid faciat mihi homo[2]. Justorum enim »animæ in manu Dei sunt, et non tanget eas tormentum[3].»

Concludit denique Basilidem, qui martyrem puniri propter peccata ante mortem commissa contendebat, et Valentinum, qui se mortem consumpsisse delirabat, subobscuris ratiociniis redarguens.

[1] Matth. v, 14. — [2] Psal. CXVIII, 6. — [3] Sap. III, 2.

ARTICULUS III.

DE PERFECTIONE.

Ex martyrii præstantia huc usque evoluta ad elucidandam perfectionem christianam transit, et docet

1° In quo consistat, nempe in exercendis per fidem virtutibus. Quod cum ablatis sancti Clementis papæ testimoniis præcipue confirmet, iis tantum, quæ non rescripta prius fuerunt in epistola ad Corinthios, recensemus[1]:

Eum ergo, qui est perfectus, oportet exercere charitatem, et hinc ad Dei tendere amicitiam, per charitatem ejus mandata exequens. Cum vero jubet diligere inimicos, non diligere quidem malum jubemur, neque impietatem, vel adulterium, vel furtum; sed furem, et impium, et adulterum, non quidem quatenus peccat, et quadam actione humano nomini dedecus infert, sed quatenus est homo, et opus Dei. Peccare certe inter actiones ponitur, non inter substantias : quamobrem nec Dei est opus. Dei autem inimici dicti sunt peccatores, qui sunt inimici mandatorum, quibus non obediunt; sicut amici sunt, qui obediunt : hi quidem propter conjunctionem, illi vero propter alienationem, ex libero animi arbitrio profectam, appellati... « Diligite, *inquit*, inimicos vestros. Benedicite iis, qui vos execrantur, et orate pro eis, qui vos afficiunt contumeliis, » et similia. Quibus adjicit : « Ut sitis similes Patris vestri, qui est in cœlis[2]; » significans eam, quæ Deum refert, assimilationem. Rursus autem inquit : « Sis cito benevolus adversario tuo, donec es in via cum ipso[3]. » *Adversarius* autem non est corpus, ut quidam volunt, sed Diabolus, et qui ei

[1] Pag. 605 et seqq.

[2] Matth. v, 44, 45. — [3] Ibid. 24.

assimilantur, qui una nobiscum *in via* ingreditur, per homines, qui ejus facta imitantur in hac vita terrena. Fieri ergo non potest, ut non patiantur inimicissima, qui se in Christi quidem esse confitentur, in Diaboli autem versantur, operibus. Scriptum est enim : « Ne forte te tradat Ju- » dici, Judex autem ministro [1] *imperii Diaboli.* Persuasum » enim habeo, quod neque mors, *quam afferunt ii qui per-* » *sequuntur;* neque vita, *quæ hic agitur;* neque Angeli, » *qui defecerunt*, neque principatus (Satanæ autem princi- » patus est vita, quam eligit : tales enim sunt, qui sunt ex eo » principatus, et potestates tenebrarum), neque præsentia » *in quibus sumus tempore hujus vitæ, ut spes quidem militis,* » *lucrum vero mercatoris;* neque altitudo, neque profundi- » tas, neque aliqua alia creatura, » per propriam homini operationem resistit fidei ejus, qui suo agit arbitrio. *Creaturæ* autem nomen tribuitur univoce operationibus, ut quæ sit nostrum opus : talis ergo operatio « non poterit nos sepa- » rare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nos- » tro [2]. » Habes summam martyris gnostici.

« Corde *quidem* [3] creditur ad justitiam, ore autem fit con- » fessio ad salutem. Dicit itaque Scriptura : Quisquis credit » in ipsum, pudore non afficietur. Hoc est verbum fidei, » quod prædicamus : quod si confessus fueris verbum in ore » tuo, quod Dominus Jesus, et credideris in corde tuo, » quod Deus eum suscitavit a mortuis, salvus eris [4]. » Evidenter perfectam describit justitiam, quæ et opere et contemplatione completur. « Benedicere *ergo oportet* iis, qui » persequuntur. Benedicite, et nolite execrari [5]. Gloriatio » enim nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, » quod in sanctitate et sinceritate Deum cognovimus : » per

[1] Matth. v, 24. — [2] I Rom. VIII, 38, 39.
[3] Pag. 607 et seqq.
[4] Rom. x, 10, 11, 8, 9. — [5] Id. XII, 14.

hanc parvam occasionem, opus ostendentes charitatis, quod « non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conver- » sati sumus in mundo [1]. » Hæc Apostolus quidem de cognitione. Communem autem fidei doctrinam, dixit *odorem cognitionis* [2], in secunda epistola ad Corinthios. « Nam in » hodiernum usque diem, idem velum multis in lectione » veteris Testamenti manet [3], » non revelatum per conversionem ad Dominum. Propterea ostendit etiam resurrectionem iis qui possunt perspicere eam, quæ est adhuc in carne, vitæ serpentis super ventrem. Unde etiam eos, qui sunt ejusmodi, vocavit *fœtus viperarum* [4], libidinosos, ac voluptarios, ventrique et peni servientes, et propter mundanas cupiditates sua invicem capita abscindentes. « Filioli, ne » diligamus sermone, nec lingua, *ait Joannes, perfectos* » *esse docens*, sed opere et veritate. In hoc cognoscemus, » quod ex veritate sumus [5]. *Si autem* Deus est charitas, *cha-* » *ritas quoque est pietas in Deum*, timor non est in chari- » tate : sed perfecta charitas foras ejicit timorem [6]. Hæc est » charitas Dei, ut ejus præcepta servemus [7]. » Et rursus, ei, qui cupit fieri gnosticus, scriptum est : « Sed sis forma fi- » delium, in sermone, in conversatione, in charitate, in » fide, et castitate [8]. » Fidei enim, ut arbitror, perfectio distinguitur a communi fide. Porro autem divinus quoque Apostolus per hæc tradit regulam gnostici, sic scribens : « Ego enim didici, in iis, in quibus sum, esse contentus. » Scio et esse humilis, scio et abundare. Ubique et in om- » nibus sum institutus, et satiari et esurire, et abundare et » penuriam pati. Omnia possum in eo, qui mihi dat vires [9]. » Jam vero cum aliis quoque disserens, ut iis verecundiam incutiat, non veretur dicere : « Recordemini autem priorum » dierum, in quibus illuminati magnum certamen sustinuis-

[1] 2 Cor. I, 12. — [2] Id. II, 14. — [3] Id. III, 14. — [4] Matth. III, 7. — [5] 1 Joan. III, 18, 19. — [6] Id. IV, 16, 18. — [7] Id. V, 3. — [8] 1 Tim. IV, 12. — [9] Philip. IV, 11, 12, 13.

»tis passionum, partim quidem opprobriis et afflictionibus »facti spectaculum, partim autem socii ita conversantium »effecti. Nam et vincula mea commiserati estis, et rapinam »bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis; cognoscentes »vos habere meliores et manentes facultates. Nolite itaque »amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet re- »munerationem : opus enim habetis patientia, ut cum Dei »voluntatem feceritis, reportetis promissionem. Adhuc »enim parumper qui venit veniet, et non tardabit. Justus »autem meus ex fide vivet. Quod si subtraxerit se, non »placebit animæ meæ. Nos autem non sumus subtractionis »ad perditionem, sed fidei ad acquisitionem *animæ*[1].» Deinde adducit tibi examen exemplorum divinorum. « Annon, *in- »quit*, fide per patientiam se præclare gesserunt, qui lu- »dibria et flagella, et vincula præterea, et carcerem ex- »perti sunt? Lapidati fuerunt, tentati sunt, in cæde gladii »mortui sunt, circuierunt in ovinis et caprinis pellibus, »egentes, afflicti, vexati, quibus dignus non erat mundus : »in solitudinibus errantes, et montibus, et speluncis, et »foraminibus terræ. Et hi omnes testimonio fidei probati, »non acceperunt promissionem : » restat subintelligendum, quod tacite dictum est, *soli*. Subjungit itaque : « Cum de »nobis melius aliquid Deus prævidisset (*bonus enim erat*), »ut non sine nobis consummarentur. Itaque cum et nos »circa nos habeamus tantam nubem *sanctam et pellucidam* tes- »tium, deponentes omne pondus, et nos facile circumstans »peccatum, per patientiam curramus ad nobis propositum »certamen, respicientes ad fidei auctorem et consummato- »rem Jesum[2]. » Et quod unam eamdemque intelligat salutem in Christo, cum justorum, tum etiam nostram, prius quidem dixit aperte; nihilo tamen secius de Mose quoque dicens, subjungit : « Majores existimans divitias, quam

[1] Hebr. x, 32-39. — [2] Id. xi, 36, 37, 38, 39, 40; xii, 1, 2.

» thesauros Ægypti, Christi improperium : respiciebat enim » remunerationem. Fide reliquit Ægyptum, non veritus » iram regis. Invisibilem enim tanquam qui videret, sustinuit[1]. » Divina Sapientia dicit de martyribus : « Visi sunt » in oculis insipientium mori, et reputata est vexatio eorum » exitus, et a nobis discessus, contritio : illi vero sunt in » pace. Etenim si in oculis hominum suppliciis affecti fuerint, spes eorum plena est immortalitatis[2]. » Deinde subjungit, gloriosam expurgationem docens esse martyrium : « Et in paucis castigati, magnis afficientur beneficiis, quo» niam Deus tentavit eos, » hoc est, ad eorum probationem, et ut pudore afficiatur Tentator, sivit eos tentari : « et in» venit eos se dignos, » ut scilicet vocentur filii. « Tanquam » aurum in fornace probavit eos, et tanquam solidam sacri» ficii oblationem excepit eos, et in tempore inspectionis » eorum fulgebunt, et tanquam scintillæ in stipula percur» rent. Judicabunt gentes et dominabuntur populis, et rex » eorum erit Dominus in sæcula[3]. »

Jam vero [4] Apostolus Paulus, « Si corpus meum, *inquit*, » tradidero, charitatem autem non habeam, sum æs reso» nans, et cymbalum tinniens[5]. » Si non ex affectione electa, inquit, per charitatem gnosticam martyrium passus fuero, sed propter metum forte, et spe expectatæ mercedis, labra movens ad testimonium, fuero confessus Dominum, sum homo communis, Dominum resonans, non cognoscens. Est enim et populus, qui diligit labiis : est etiam alius, qui tradit corpus ut comburatur. « Et si distribuero omnes facul» tates meas ad alendos pauperes[6], » inquit, non ex ratione communicationis, quæ proficiscitur a charitate; sed ratione remunerationis, quæ vel ab ipso homine, qui bene-

[1] Hebr. xi, 26, 27. — [2] Sap. iii, 2, 3, 4. — [3] Ibid. 5, 6, 7, 8.

[4] Pag. 614 et seqq.

[5] i Cor. xiii, 1, 3. — [6] Ibid. 3.

ficio afficitur, vel a Domino, qui promisit, expectatur : *Et si habeam omnem fidem, ut montes transferam* [1], et affectus, qui menti tenebras offundunt, abjiciam, non fuero autem fidelis Domino *per charitatem, nihil sum,* ut qui si conferar cum eo, qui gnostice in vulgus fert testimonium, nihil reputer egregium... *Charitas* ergo etiam [2] *Deus* dicitur, cum sit bonus : cujus *charitas proximo malum non operatur* [3], neque injuriam faciens, nec referens : omnibus autem, ut semel dicam, benefaciens, ad Dei imaginem. *Plenitudo ergo Legis est charitas* [4], sicut Christus, hoc est, præsentia Domini qui nos diligit, et quæ est nostra ex Christo doctrina charitatis, et vitæ institutio. Charitate ergo perficitur præceptum non mœchandi, et præceptum uxorem proximi non concupiscendi, quod prius metu fuerat prohibitum. Idem ergo factum refert, an factum sit per metum, an perfectum per charitatem, et an per fidem, an etiam ex cognitione exerceatur. Merito ergo diversa etiam sunt horum præmia; ei quidem, qui est Gnosticus, parata sunt, « quæ » nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis » ascenderunt [5] : » ei autem, qui solummodo credidit, concedit suo testimonio *centum partibus plura* [6], quam ea essent, quæ reliquit : quam promissionem contingit cadere in hominum intelligentiam. Hoc in loco mihi venit in mentem quidam, qui se dicebat esse Gnosticum. Exponens enim illud, « Ego autem dico, qui aspexit mulierem ad concupiscentiam, » jam mœchatus est [7], » non censebat nudam judicari cupiditatem, sed si per cupiditatem, quod ex ea fit opus, procedens ultra cupiditatem, in ipsa peragatur. Aut enim in somnis simul visione utitur, aut etiam corpore. Atque qui historias quidem conscripsere, justi Bocchoridis tale referunt judicium : Adolescens captus amore meretricis, per-

[1] I Cor. XIII, 2. — [2] Joan. IV, 8, 16. — [3] Rom. XIII, 10. — [4] Ibid. — [5] I Cor. II, 9; Isai. LXIV, 4. — [6] Matth. XIX, 29; Marc. X, 29, 30. — [7] Matth. V, 28.

suadet, certa quadam mercede constituta, ut postridie puella ad eum veniat : cum autem puellam in somnis præoccupasset cupiditas, præter spem expleta libidine, eam quam amabat ad se venientem, ut constitutum fuerat, arcet aditu. Illa autem cum id, quod evenerat, didicisset, exigebat mercedem, dicens se ea ratione amatoris explesse cupiditatem. Venerunt ergo ad judicem. Is jusso adolescente crumenam, in qua erat merces, in sole extendere, jussit meretricem umbram apprehendere : lepide imperans, ut simulacrum mercedis redderet pro simulacro complexus. Atque somniat quidem aliquis, visioni assentiente anima : veram autem visionem somniat, qui aspicit ad concupiscentiam; non solum, ut ille dicebat Gnosticus, si simul atque viderit, cum muliere consuetudinem animo concipiat, hoc enim jam est cupiditatis opus ut cupiditatis : sed si quis corporis respexerit pulchritudinem, ait Logos, et ei ex libidine caro pulchra visa fuerit; cum carnaliter et animo peccandi viderit, propterea quod eam fuit admiratus, condemnatur. Contra autem, qui per castam aspicit dilectionem, non carnem, sed animam pulchram esse existimat, corpus, mea quidem sententia, admirans tanquam statuam, per quam pulchritudinem ipse quoque seipsum transmittit ad artificem; et id, quod est vere pulchrum, sanctum signum, lucidum justitiæ characterem ostendens Angelis, qui præsunt ascensui, unctionem dico bene compositæ et quæ Deo placet mentis, qualitatem affectionis inditam animæ, quæ gestit et exultat propter inhabitationem sancti Spiritus. Hanc gloriam, quæ in Mosis [1] facie refulserat, non poterat populus intueri; et ideo gloriæ velamen induit apud eos, qui intuebantur carnaliter. Eos enim qui aliqua inducunt ex rebus mundanis, ii qui detinent, vectigal exigunt ab iis, qui suis gravantur vitiis et animi perturbationibus : cum autem,

[1] Exod. xxxiv, 29, et seq.

qui nudus quidem est ab iis, in quæ cadit vectigal, est autem plenus cognitione et ea quæ est ex operibus justitia, bona precantes transmittunt, virumque cum opere suo beatum pronuntiant: *Et ejus folium non defluet*, ligni, inquam, vitalis, quod est nutritum *secus decursus aquarum* [1]. Comparatur autem justus arboribus frugiferis, non iis solis, quæ in sublime feruntur, sacrificiis. Quemadmodum autem erant in sacrificiorum quoque oblationibus penes Legem, qui hostiarum vitia considerabant: sic appetitionem discernunt a cupiditate, qui sunt in his rebus exercitati: et hanc quidem voluptati tribuunt et intemperantiæ, cum rationis expers sit: appetitionem autem esse statuunt in his, quæ sunt per naturæ præscriptum necessaria, ut quæ sit motus ex ratione.

2°. Docet qui possint illius esse participes, nempe omnes omnino homines: «hujus perfectionis potest et » vir et mulier æque esse particeps. » Et citatis sancti Clementis verbis adjungit [2]:

Sola mulier afflicta jejuniis, restitit armatis copiis innumerabilibus, tyrannicum per fidem solvens decretum. Et tyrannum quidem mitigavit, Aman vero repressit, et Israëlem perfecta ad Deum oratione illæsum conservavit. Taceo enim Susannam et Mosis sororem, quod hæc quidem una duxit exercitum cum Propheta, princeps omnium mulierum, quæ apud Hebræos erant insignes sapientia: illa vero per summam honestatem, vel ad mortem usque procedens, cum ab intemperantibus condemnaretur amatoribus, perstitit firma et constans martyr pudicitiæ. Dion certe philosophus refert quamdam mulierem Lysidicam, propter insignem pudorem, se lavasse cum ipsa tunica: Philoteram autem,

[1] Psal. I, 3.

[2] Pag. 617 et seqq.

cum esset ingressura solium, paulatim contraxisse tunicam, quantum quæ nuda erant tegebantur ab aqua; deinde rursus paulatim ascendentem induisse. Annon enim tormenta quoque tulit fortiter Leæna Attica, quæ cum esset conscia insidiarum, quæ ab Harmodio et Aristogitone parabantur in Hipparchum, nihil omnino est elocuta, etsi valde cruciaretur? Aiunt autem Argolicas quoque, Telesilla poëtria duce, Spartanos, qui magna erant virtute in rebus bellicis, solo intuitu prodeuntes fugasse, et effecisse ut illæ mortem nihil extimescerent. De filiabus quoque Danai dicit similia Danaidis auctor:

Tumque cito Danai sumpserunt arma puellæ,
In ripis pulchro labentis flumine Nili;

et quæ sequuntur. Canunt autem reliqui Poëtæ velocitatem Atalantæ in venatione, et egregiam Anticlæ amicitiam, et Alcestidis in maritum amorem, et Macæriæ et Hyacinthidum fortitudinem. Quid vero? non Theano Pythagorica eo processit philosophiæ, ut ei, qui ipsam curiose aspexerat, et dixerat, *Pulcher cubitus*: responderit: *At non publicus?* Ejusdem gravitatis fertur illud quoque dictum: rogata enim, «Quoto die mulier post congressum cum viro, in sacrum » Cereris venire possit? A proprio quidem, vel statim, *sub- » junxit;* nunquam vero ab alieno. » Quinetiam Themisto quoque, Zoili filia, Lampsacena, uxor Leontei Lampsaceni, dabat operam philosophiæ Epicureæ; sicut Myia, Theanus filia, Pythagoræ; et Arignote, quæ scripsit res gestas Dionysii. Filiæ autem Diodori, cui fuit cognomen Saturnus, fuerunt omnes Dialecticæ, ut ait Philo Dialecticus in Menexeno, quarum hæc ab eo feruntur nomina, Menexene, Argia, Theognis, Artemisia, Pantaclea. Memini autem etiam Cynicæ cujusdam, Hipparchia autem vocabitur, Maronitis, uxor Cratetis, propter quam in Poëcile quoque celebrata fuere Cynogamia. Arete autem, filia Aristippi, Cyrenaïca,

erudiit Aristippum, qui Μητροδίδακτος, id est *a matre doctus*, fuit cognominatus. Apud Platonem etiam philosophabantur Lasthenia Arcadia, et Axiothea Phliasia. Aspasia autem Milesia, de qua multa quoque conscribunt Comici, usus quidem est Socrates ad Philosophiam, Pericles autem ad Rhetoricam. Prætermitto alias, ne sit prolixior oratio, neque recensens poëtrias, Corinnam et Telesillam, Myiam et Sappho; aut pictrices, ut Irenen Cratini filiam, et Anaxandram Nealcis, ut dicit Didymus in Symposiacis. Cleobuli autem sapientis, Lindiorum monarchæ, filiam non pudebat lavare pedes paternorum hospitum. Quemadmodum Abrahæ quoque uxor, beata Sara, paravit ipsa Angelis panes *subcinericios*[1]: et puellæ regiæ pascebant oves apud Hebræos. Unde etiam quæ est apud Homerum Nausicaa, ad lavacra ivit. Velit ergo pudica mulier, primum quidem si fieri possit marito persuadere, ut sit ei socius eorum, quæ ferunt ad beatitudinem: si id autem non possit efficere, sola contendat ad virtutem, marito quidem parens in omnibus, ut invito illo nihil unquam faciat, præter ea, quæ censentur pertinere ad virtutem et salutem. Sed et si quis aut uxorem, aut etiam ancillam, quæ ad tale institutum sine simulatione fertur, ab eo arceat, nihil aliud videtur is tunc facere, quam a justitia quidem et temperentia statuisse abducere, injustam autem simul et intemperantem voluisse domum suam efficere. Fieri ergo non potest, ut vel vir, vel mulier sit in ulla re doctus, qui non fuerit usus disciplina, meditationeque et exercitatione.

3°. Quid complecti debeat, nempe omnium virtutum excellentiam, licet unicuique propria excellentia concedatur[2]:

Hic invenio perfectum multis modis accipi, prout is est qui unaquaque virtute præcellit. Perficitur itaque et con-

[1] Gen. XVIII, 6.

[2] Pag. 622 et seq.

summatur aliquis, et ut pius ac religiosus, et ut tolerans, et ut continens, et ut operarius, et ut martyr, et ut gnosticus. In omnibus autem simul perfectus, nescio an ullus sit, quamdiu est homo, nisi solum is, qui propter nos induit hominem, vel quidem ex nuda Lege. Quis ergo erit perfectus? Qui profitetur abstinentiam a malis. Ea autem est via ad Evangelium, et ad bene faciendum. Sed legalis quidem hominis gnostica perfectio est assumptio Evangelii, ut fiat is perfectus, qui est ex Lege. Ita enim prædixit is, qui erat ex Lege, Moses, esse audiendum, ut accipiamus, ex Apostoli sententia, Christum Legis plenitudinem. In Evangelio autem jam proficit gnosticus, non solum quod utatur Lege tanquam gradu, sed quod eam percipiat, ejusque sensum intelligat, prout tradidit Apostolis, qui dedit Testamenta, Dominus.... Quæ cum ita se habeant [1], Prophetæ quidem perfecti sunt in prophetia, justi autem in justitia, et Martyres in confessione, alii autem in prædicatione, non expertes quidem virtutum communium, sed præterea excellentes in iis, ad quæ sunt ordinati. Quis enim sanæ mentis dixerit, Prophetam non esse justum? Quid enim, non justi quoque, sicut Abraham, prophetarunt?

> Bellica namque Deus dedit huic ut munera obiret,
> Illi ut saltaret, cithara cantuque sonaret,

ait Homerus. « Sed unusquisque habet proprium donum a » Deo; hic quidem sic, ille vero sic [2] : » Apostoli autem fuere pleni in omnibus. Invenies itaque, si volueris, ex eorum Actis et scriptis, cognitionem, vitam, prædicationem, justitiam, castitatem, prophetiam.

4°. Quibus fundamentis inniti debeat, nempe bonis et laudandis:

Est autem ejus opus non a malis abstinentia (ea est enim

[1] Pag. 625.

[2] 1 Cor. VII, 7.

quasi gradus ad majorem profectum), sed nec aliquid boni facere, scilicet propter metum. Scriptum est enim : « Quo » fugiam, et ubi abscondar a facie tua? Si ascendero in » cœlum, tu illic es : si abiero ad extrema maris, illic est » dextera tua : si descendero in abyssos, illic spiritus tuus[1]. » Sed neque propter spem promissi honoris; dictum est enim : « Ecce Dominus, et merces ejus a facie ejus, ut » reddat unicuique secundum opera sua[2]; quæ oculus non » vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascen- » derunt, quæ præparavit Deus iis, qui ipsum diligunt[3]. » Sola autem beneficentia, quæ propter charitatem et propter ipsum honestum fit, est a viro gnostico expetenda... Si quis ergo[4] per hypothesin gnostico proposuerit, utrum malit, Dei cognitionem, an salutem æternam; sint autem ea separata, cum sunt omnino conjuncta; nihil penitus dubitans elegerit Dei cognitionem, propter se judicans esse expetendam eam, quæ fidem transcendit per charitatem ad cognitionem, proprietatem. Hæc est ergo prima viri perfecti beneficentia[5], quando non fit propter aliquod utile, quod ad se pertineat : sed cum judicaverit pulchrum esse et honestum id, quod bonum est facere, vehementer incitata operatio in omnibus reipsa bene se geret; non in aliquo quidem recte, in aliquo vero non : sed in benefaciendi habitu constituta, neque præterea propter gloriam, aut ut philosophi dicunt, εὔκλειαν, id est, *famam illustrem;* neque propter mercedem, aut ab hominibus, aut a Deo, ad imaginem et similitudinem Domini vitam peregerit. Et si qua ratione ei bonum operanti aliquid contrarium occurrerit, talionem parisque pari relationem ut bonam, citra ullam

[1] Psal. CXXXIX, 7, 8, 9, 10. — [2] Isai. XL, 10; LXII, 11; Psal. LXII, 12; Apoc. XXII, 12; Rom. II, 6. — [3] I Cor. II, 9.

[4] Pag. 626 et seq.

[5] Vide D. Guillon, pag. 416.

acceptæ injuriæ recordationem, projiciet, ut qui erga *justos et injustos*[1] existat justus et bonus. Eis, qui sunt ejusmodi, dicit Dominus : *Estote sicut pater vester perfectus*[2]. Ei caro est mortua, vivit autem ipse solus, ut qui sepulcrum in sanctum templum Domino consecraverit, veteri peccatis obnoxia anima ad Deum conversa. Is non est amplius continens, sed ad habitum pervenit impatibilitatis, ut divinam formam induat expectans... Nos autem[3] eum, qui semper et in omnibus est justus, scire cupimus; qui nec timens supplicia, quæ a Lege statuuntur; nec eorum, cum quibus versatur, et qui peccata persequuntur, odium vitans in improbos; nec quod ab iis, quos injuria affecit, impendet periculum reformidans, justus permanet. Qui enim propter hæc abstinet a faciendo aliquid ex iis, quæ sunt injusta, non est sua sponte, sed metu bonus... Si autem ab injuria facienda abstinuerit propter spem remunerationis a Deo consequendæ ob ea, quæ juste fecerit, ne sic quidem sua sponte est bonus. Sicut enim illum metus, sic hunc quoque merces justum facit; vel potius efficit, ut videatur justus... Qui autem nudæ vocationi, quatenus vocatus est, obedit, is neque propter timorem, neque propter voluptates, tendit ad cognitionem. Non enim considerat, an aliquod utile lucrum vel delectatio aliqua extrinsecus consequatur, sed tractus a dilectione ejus, qui vere est amabilis, et ad id, quod fieri oportet, adductus, pius est Dei cultor. Unde nec si per hypothesin a Deo acceperit potestatem faciendi ea, quæ sunt prohibita, citra ullam pœnam : neque si propterea beatorum bona accepturum eum esse, ei promissum fuerit : sed nec si persuasum habuerit fore, ut Deum lateant ea, quæ gerit (quod quidem fieri non potest), in animum unquam est inducturus, ut aliquid agat præter rec-

[1] Matth. v, 45 — [2] Ibid. 48.

[3] Pag. 629 et seq.

tam rationem, cum id, quod vere est honestum, et ex seipso eligendum, et ea ratione expetendum amandumque, semel elegerit.

Unde ab omnibus vinculis liber sic precatur[1]:

Sed ego me liberabo, dixerit, a cupiditate, o Domine! ut mihi tecum intercedat conjunctio: pulchra enim est, quæ utique creata est, dispensatio, et omnia recte administrantur, et nihil fit sine causa. In tuis me esse oportet, o Omnipotens! et licet hic fuero, sum apud te: sed volo expers esse metus, ut ad te possim appropinquare, et paucis etiam contentus, tuam imitans justam electionem, quæ bonos a similibus discernit.

5°. Qui sint gnosticæ vitæ effectus, nempe hominem ad Deum trahere[2]:

Quo modo ergo qui in mari ab anchora stabiliuntur, trahunt quidem anchoram, non illam autem attrahunt, sed seipsos ad anchoram: ita qui per vitam gnosticam Deum attrahunt, non advertentes, seipsos ad Deum adducunt. Qui enim Deum colit, seipsum colit. In vita ergo, quæ versatur in contemplatione, sui quis curam gerit, dum Deum veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum sancte contemplatur.

Trahitur autem homo ad Deum venia et castigatione. Venia quidem, nam[3]

Dimittuntur ergo per Dominum, quæ facta sunt ante fidem, non ut facta non sint, sed ut sint tanquam non facta. Sed ne omnia quidem, dicit Basilides, sed sola dimitti involuntaria, et quæ fiunt per ignorationem; perinde

[1] Pag. 631.

[2] Pag. 633.

[3] Pag. 633 et seq.

ac si homo aliquis, non Deus, tam magnum præberet donum. Huic dicit Scriptura : « Existimasti, ô impie! quod » ero tui similis [1]. »

Castigatione autem : nam

Bonus Deus castigat propter has tres causas : primum quidem, ut is, qui castigatur, seipso melior evadat : deinde, ut ii, qui possunt salvi fieri, per exempla præparentur admoniti : et tertio, ne is, qui injuria afficitur, contemptui habeatur, et aptus sit ad injuriam accipiendam. Sunt autem duo quoque modi correctionis : unus quidem, docendo : alter vero puniendo, quem etiam castigantem diximus. Sciendum est autem eos, qui post lavacrum in peccata incidunt, eos esse, qui castigantur. Quæ enim prius facta sunt, dimissa sunt : quæ autem postea fiunt, expurgantur. De incredulis dictum est, eos esse « reputatos tanquam pulverem, quem » projicit ventus a facie terræ; et guttam, quæ a cado excidit [2]. »

6°. Qua via ad gnosticam vitam procedatur, contemplatione scilicet et mortificatione :

Perfectus quidem Christianus Deum, in quantum potest, continuo contemplatur [3] :

« Beatus est, qui habet scientiæ disciplinam, et neque ad » damna civium, neque ad injustas impellitur actiones, sed » immortalis naturæ senii expertem intuetur ornatum, qua- » nam ratione, et quo pacto, quove modo constiterit. Iis » autem, qui sunt ejusmodi, nunquam turpium factorum » insidet meditatio. » Merito ergo Plato quoque eum, « qui » ideas contemplatur, *dicit*, victurum esse Deum inter ho- » mines : mens autem est locus idearum, mentis vero est » Deus. » Eum, qui Deum invisibilem contemplatur, dixit « Deum viventem inter homines. » Porro autem in Sophista

[1] Psal. L, 21. — [2] Id. I, 4; Isai. XL, 15.

[3] Pag. 634 et seq.

quoque Eleatem hospitem, cum esset Dialecticus, Socrates *Deum* nominavit, « quales sunt dii externis hospitibus si- » miles, qui in urbes ventitant. Quando enim anima trans- » cendit generationem, et per se fuerit, et cum formis seu » ideis versatur, » qualis est, qui Coryphæus dicitur in Theæteto, is factus tanquam Angelus, erit cum Christo, et versabitur in contemplatione, semper Dei voluntatem considerans : revera hic

Solus prudens, isti volitant velut umbræ.

Mortui enim sepeliunt mortuos suos.

Dum autem anima Deo pascitur, corpus mortificatione domandum est[1] :

Jam vero sapientis et Gnostici anima, ut quæ in corpore peregrinetur, eo severe et austere utitur, non in ipsum nimiam affectionem ostendens aut indulgentiam : ut quæ sit e vestigio relictura tabernaculum, si excedendi et migrandi tempus eam vocaverit : « Advena, *inquit*, sum in terra, et » peregrina sum ego vobiscum[2]. » ... Electus vitam agit tanquam hospes, sciens omnia esse possidenda, et dein rejicienda : quæcumque autem bona triplicia esse volunt Peripatetici, eis utitur; quinetiam corpore, sicut aliquis qui procul peregre proficiscitur, diversoriis et habitaculis, quæ ei in via occurrunt : curam quidem gerens etiam rerum mundanarum et loci, in quo diversatur : habitationem autem et possessionem, sicut etiam usum, relinquens, nulla motus perturbatione : prompto et alacri animo eum sequens, qui e vita abducit, nulla occasione se unquam retro convertens : ob incolatum quidem agens gratias, benedicens autem propter exitum, cœlestem amplectens mansionem.

[1] Pag. 639 et seq.

[2] Gen. XXIII, 4; Psal. XXXIX, 12.

« Scimus enim, quod si terrena nostra habitatio taberna» culi dissoluta fuerit, ædificium a Deo habemus, domum » non manufactam æternam in cœlis. Etenim in hoc inge» miscimus, habitaculum nostrum, quod est ex cœlo, su» perindui cupientes; siquidem etiam induti, non nudi inve» niemur. Per fidem enim ambulamus, non per speciem, » *ut ait Apostolus.* Magis autem volumus peregrinari a cor» pore, et apud Deum versari[1].» *Magis* autem est in comparatione : comparatio autem est in iis, quæ cadunt in similitudinem : ut fortior fortibus fortior, timidorum autem fortissimus. Unde subjunxit : « Quamobrem contendimus, sive » peregrinantes, sive apud eum versantes, ei placere, » uni scilicet Deo, cujus omnia sunt opus et creatura, et mundus, et supermundana. Admiror Epicharmum, qui aperte dicit : « Si fueris mente pius, nihil mali patieris mortuus. Supe» rius manet in cœlo spiritus. » Et poëtam Lyricum canentem : « Impiorum autem animæ sub cœlo volant in cruentis » doloribus, sub malorum jugis inevitabilibus : piorum au» tem, in cœlis habitant, cantibus beatorum principem ca» nentes in hymnis. » Non ergo huc de cœlis anima ad ea, quæ sunt deteriora, demittitur : Deus enim refert omnia ad meliora : sed ea, quæ vitam elegit optimam ex Deo et justitia, cœlum terra commutat. Merito ergo Job, qui pervenit ad cognitionem, « Nunc, *inquit*, scio, quod omnia potes; » nihil est autem, quod tu non possis. Quis enim annun» tiat mihi quæ non noveram, magna et admirabilia quæ » nesciebam? Ego autem meipsum vilipendi, existimans » meipsum esse terram et cinerem[2]. »

ARTICULUS IV.

CONCLUSIO.

Debemus autem habere opera clamantia[3], « tanquam in

[1] 2 Cor. v, 1, 2, 3, 7, 8, 9. — [2] Job. xlii, 2, 3, 6.

[3] Pag. 641 et seq.

»die ambulantes [1]. Luceant enim opera tua [2]. Et ecce »homo, et opera ejus ante faciem ejus. Ecce enim Deus, »et opera ejus [3].» Deum oportet imitari, quoad fieri potest, eum, qui est Gnosticus. Mihi autem videntur poëtæ quoque electos appellare « Deiformes, *et* dios, *et* Deo æqua»les, *et* consilio Jovi pares, *et* quorum similis prudentia »divis, *et* Deo similes, » *illud*, « Ad imaginem et similitudi»nem [4], *quasi arrodentes.* » Euripides itaque, « In meo, *in*»*quit,* tergo sunt pennæ aureæ, et aptantur grata Sirenum »talaria, iboque in immensum sublatus æthera, Jovem »conventurus. » Ego autem Christi spiritum oraverim, ut me in meam sustollat Jerusalem. Dicunt enim Stoici quoque, cœlum quidem proprie esse civitatem, quæ autem sunt hic in terra, non esse civitates : dici enim, sed non esse. Res enim bona est civitas, et populus, honestus aliquis cœtus, et multitudo hominum, quæ regitur lege, sicut Logo Ecclesia : quæ est civitas, quæ non potest circumsideri, nec opprimi tyrannide; in terra divina voluntas, sicut in cœlo. Hujus autem civitatis imagines poëtæ quoque condunt in suis scriptis : Hyperboreæ enim et Arimaspiæ civitates, et campi Elysii, sunt respublicæ justorum. Scimus autem Platonis quoque *civitatem esse propositam in cœlo ut exemplar.*

[1] Rom. XIII, 13. — [2] Matth. V, 16. — [3] Isai. LXII, 11. — [4] Gen. I, 26.

LIBER QUINTUS.

Clemens noster, in quinto hoc libro, præmissis quibusdam circa fidem notionibus, duo probanda suscipit, nempe fidei mysteria in sacris litteris convenienter sub allegoriis proponi, et Græcos ex Hebræorum libris decreta sua fuisse mutuatos. Unde, superaddita conclusione, tribus articulis cuncta perficientur.

ARTICULUS PRIMUS.

GENERALES DE FIDE NOTIONES.

1°. Fides non est sine cognitione [1] :

Jam vero neque est cognitio sine fide [2], neque fides sine cognitione. Sed neque pater est sine filio : simul enim cum eo, quod est pater, est filii pater. Filius autem verus est de patre magister : et ut credat quis filio, oportet nosse patrem, ad quem refertur etiam filius. Et rursus, ut patrem præcognoscamus, oportet credere filio, quoniam eum docet Dei filius. Ex fide enim ad cognitionem per filium pater. Cognitio autem filii et patris, quæ est ex gnostica regula, ea quidem, quæ vere sit regula cognitionis, est conceptio et comprehensio veritatis per veritatem.

[1] Pag. 643 et seq.

[2] Vide D. Guillon, pag. 400 et seqq.

2°. Fides alia incœpta, alia consummata[1] :

Videtur Apostolus duplicem fidem annuntiare, vel potius unam, quæ augmentum suscipit et perfectionem. Nam communis quidem fides alteri subjicitur tanquam fundamentum. Iis quidem certe, qui cupiebant curari, ut qui fideliter moverentur, dicebat : *Fides tua te salvum fecit*[2]. Quæ autem eximie superædificatur, fideli consummatur, et rursus perficitur per eam, quæ accedit ex doctrina et ratione peragendi mandata. Hujusmodi erant Apostoli, de quibus dictum est, *fidem montes transmovere et arbores transplantare*[3]. Unde cum sensissent magnitudinem potestatis, rogabant ut *adderetur eis fides*, quæ ut *granum sinapis*[4] morderet utiliter animam, et in ipsa adeo cresceret, ut in ipsa requiescerent de rebus sublimibus rationes.

3°. Fides natura non habetur : aliter enim[5]

Supervacanea præcepta tam in veteri quam in novo Testamento, cum natura salvus fiat aliquis, ut vult Valentinus, et sit natura fidelis et electus, ut putat Basilides : fieri etiam poterat, ut absque adventu Servatoris aliquo tandem tempore posset natura resplendescere. Sin autem necessarium dixerint adventum Domini, evanescit eis naturæ prærogativa : cum doctrina et purgatione et bonorum operum effectione, non autem natura, servetur electio.

4°. Fides non per curiositatem, nec per contentionem, nec ab omnibus, sed a probatis auctoribus, cum sana mente quærenda est[6] :

Ex iis ergo, quæ diximus, infideles esse amentes osten-

[1] Pag. 644.

[2] Matth. IX, 22. — [3] Id. XVII, 20; Luc. XVII, 6; I Cor. XIII, 2. — [4] Luc. XIII, 18.

[5] Pag. 645.

[6] Page 645 et seq.

ditur. « Semitæ enim eorum sunt perversæ, et nesciunt pa-
» cem[1] », inquit Propheta. « Stultas autem et ineruditas quæs-
» tiones vitare » divinitus suasit Paulus, « quoniam generant
» pugnas[2] : » et clamat Æschylus,

Ne in iis labores temere, quæ nihil juvant.

Nam eam quidem, quæ una cum fide convenit, quæstionem, quæ fundamento fidei superædificat splendidam ac magnificam veritatis cognitionem, optimam esse scimus. Scimus autem, quod neque ea utique quæruntur, quæ sunt manifesta; ut, exempli causa, an sit dies, cum est dies : neque ea, quæ sunt incerta, et nunquam fieri possunt manifesta, ut illud, sintne stellæ pares an impares : sed neque ea, quæ convertuntur : ea vero convertuntur, quæ ab iis, qui adversantur in disserendo, ex æquo dici possunt; ut illud, an sit animal, quod est in utero, an non animal. Quartus modus est, quando ex alterutra horum parte producitur argumentum, contra quod dici, et quod solvi non potest. Si ergo quærendi causa omnibus modis de medio tollitur, fides firmatur ac stabilitur. Eis ergo illud producimus, contra quod dici non potest, quod Deus est, qui dicit, et de unoquoque eorum, de quibus quæro, tradit in scriptis. Quis est ergo adeo impius et a Deo alienus, ut Deo non credat, et probationes a Deo postulet, tanquam ab hominibus? Rursus ex quæstionibus, aliæ quidem sensu indigent; ut si quis quærat, an ignis sit calidus, aut nix alba : aliquæ vero admonitione et increpatione, ut ait Aristoteles : ut illa interrogatio, an oporteat honorare parentes. Sunt etiam quædam dignæ, quæ puniantur; cujusmodi est, quærere probationes, an sit Providentia. Cum sit ergo Providentia, non ex Providentia factam fuisse et prophetiam, et eam quæ in Servatorem facta est œconomiam, putare est nefarium. Et fortasse ne conari quidem oportet hæc de-

[1] Isai. LIX, 8. — [2] 2 Tim. II, 23.

monstrare, cum sit manifesta divina Providentia, ex aspectu omnium quæ videntur effectorum quæ arte constant et sapientia, quorum alia quidem ordine fiunt, alia vero ordine manifestantur. Qui nos autem essentia et vita impertiit, etiam participes fecit rationis, nos simul convenienter rationi volens, et bene vivere...

Oportet autem[1] mentem quoque habere sanam, et quæ nulla retardetur pœnitentia a pulchri venatione, ad quod quidem maxime divina opus habemus gratia, rectaque doctrina, castaque et munda animi affectione, et Patris ad ipsum attractione. Terreno enim corpori illigati, sensilia quidem per corpus apprehendimus: quæ intelligentia autem percipiuntur, per ipsam vim rationis. Si quis autem expectaverit, fore, ut omnia sensiliter comprehendat, longe a veritate excidit. Spiritaliter quidem certe scribit Apostolus de Dei cognitione: « Videmus enim nunc tanquam per » speculum, tunc autem facie ad faciem[2]. » Paucis enim datum est spectaculum veritatis. Dicit itaque Plato quoque in Epinomide: « Haud dixerim fieri posse, ut omnes ho- » mines sint beati et felices, præterquam pauci. Donec » vixero, hoc sic definiam. Bona autem spes est fore, ut » postquam excessero omnia consequar. » Eadem sibi volunt, quæ dicuntur apud Mosem: « Nemo videbit faciem » meam, et vivet[3]. » Clarum est enim, neminem unquam vitæ tempore posse Deum evidenter comprehendere. *Qui sunt* autem *mundi corde, Deum videbunt*[4], postquam ad extremam pervenerint perfectionem. Cum enim ad ea, quæ sunt comprehendenda, imbecillis esset anima, et divino magistro egeremus, demittitur Servator, boni possessionis et doctor et suppeditator, arcanum magnæ Providentiæ sanctumque signum et indicium. « Ubi est ergo scriba?

[1] Pag. 647 et seq.

[2] I Cor., XIII, 12. — [3] Exod. XXXIII, 20. — [4] Matth. V, 8.

» ubi inquisitor hujus sæculi? non infatuavit, *inquit*, » Deus sapientiam hujus mundi[1]? » Et rursus : « Perdam » sapientiam sapientum, et intelligentiam intelligentium » reprobabo[2]: » horum scilicet, qui sibi videntur sapientes, et sunt contentiosi. Pulcherrime itaque dicit Hieremias : « Hæc dicit Dominus : State in viis, et interrogate semitas » æternas, quænam sit via bona, et in ea ambulate, et » invenietis expiationem animabus vestris[3]. » Interrogate, inquit, et audite ab iis qui norunt, citra contentionem et decertationem. Cum didicerimus autem viam veritatis, recta ingrediamur, minime nos retro convertentes, donec consecuti simus id, quod desideratur. Merito ergo rex quidem Romanorum (Numa erat ei nomen), cum esset Pythagoreus, primus ex omnibus hominibus posuit templum Fidei et Pacis. « Abrahæ autem, qui credidit, reputata » fuit justitia[4]. » Is cum sublimem eorum, quæ in aëre eveniunt, et excelsam eorum, quæ in cœlo moventur, persequeretur philosophiam, vocabatur Abram, quod exponitur *Pater sublimis*. Postea autem, cum in cœlum suspexisset, sive viso in spiritu Filio, ut quidam exponunt, sive glorioso Angelo, sive etiam alias agnito Deo, creatura et quolibet ejus ordine præstantiore, assumit alpha, nempe cognitionem unius et solius Dei, et dicitur Abraam : ut qui pro naturæ indagatore, sapiens, et Dei amicus factus esset... Propterea[5] hortatur quoque Apostolus, « Ut fides nostra » non sit in sapientia hominum, » qui profitentur persuadere; « sed in Dei virtute[6], » quæ sola et absque demonstrationibus, per solam fidem potest dare salutem... *Quære*, inquit, *et invenies*[7] :

[1] I Cor. I, 20. — [2] Ibid. 19; Isai. XXIX, 14. — [3] Jerem. V, 16. — [4] Rom. IV, 3, 5, 9, 22.

[5] Pag. 649.

[6] I Cor. II, 5.

[7] Pag. 650 et seq.

. . . . Quod autem quæritur,
Capi potest, quod negligitur vero, effugit :

ut ait Sophocles. Similia autem dicit etiam Menander comicus :

. . . . Quidquid quæritur,
Egere cura maximi viri autumant.

Sed perspectivam quidem animæ facultatem ad inventionem oportet dirigere, et quæ impedimentum afferunt expurgare : et rursus contentionem, invidiam, et ipsam litem pessime perdendam abjicere. Pulcherrime enim scribit Timon Phliasius :

Pernicies hominum resonans lis venit inane,
Cui soror et socia est faciens contentio cædes,
Cunctas res alias quæ circumvolvitur : at dein
Cervicem obfirmans, hominem ad spes trudit inanes.

Deinde paulo inferius subjungit :

Quis pugnaturos lite hos commisit acerba ?
Concurrens cum Echo turba indignata, silentes
Ultra viros morbum immisit, multique cadebant :

de oratione falsa negante, et ceratine, et latente, et crocodilino, et sorite præterea, et de ea quam detectam vocant, et de ambiguitatibus et sophismatibus. De Deo ergo quærere, si non ad litem, sed ad inventionem tendat, est salutare. Scriptum est enim in David : « Comedent pauperes, et implebuntur, et laudabunt Dominum, qui quærunt ipsum, vivet cor ipsorum in sæculum sæculi[1]. » Qui enim quærunt vera inquisitione[2], laudantes Dominum, implebuntur dono, quod a Deo proficiscitur, hoc est, cognitione, et vivet anima eorum (anima enim per allegoriam

[1] Psalm. XXII, 26.

[2] Vide D. Guillon, pag. 416.

dicitur *cor*, quæ vitam suppeditavit), quoniam Pater per Filium cognoscitur. Sed nec omnibus, qui impudenter et temere dicunt et scribunt, oportet aures præbere. Nam calices quoque, qui a multis corripiuntur auribus, hoc est ansis, detriti, aures quidem amittunt, præterea autem etiam ipsi excidentes confringuntur. Eodem modo ii quoque, qui multis nugis fidei castam incestarint auditionem, ad veritatem jam tandem obsurdescentes, et inutiles fiunt, et in terram decidunt. Non ergo temere pueris præcipimus, ut apprehensis auribus amicos osculentur, hoc utique tacite significantes, ingenerari per auditum sensum dilectionis : *Deus autem est dilectio* [1], qui cognoscendum se præbet iis, qui diligunt; sicut *Deus est fidelis* [2], qui fidelibus traditur per disciplinam : et oportet nos ei effici conjunctos ac familiares per divinam dilectionem, ut simili contemplemur simile, pure et citra fraudem verbum audientes veritatis, instar puerorum, qui nobis obediunt. Hoc autem erat, quod tacite significabat, quicumque is fuerit, qui inscripsit in aditu templi in Epidauro :

Esse decet castum, sancti qui limina templi
Ingreditur. . . . .

Castitas autem est, sancta cogitare. « Quod si non facti, » *inquit*, fueritis ut hi puelli, non intrabitis in regnum cœ» lorum [3]. » Hic enim Dei templum tribus cernitur fundatum fundamentis, fide, spe, charitate... Justus ergo [4] quæret inventionem, quæ oritur ex charitate, ad quam prospere contendit. *Pulsanti* enim, inquit, *aperietur. Petite et dabitur vobis* [5]. Qui enim *regnum rapiunt*, sunt *violenti* [6], non contentiosis orationibus, sed rectæ vitæ assiduitate : et ora-

[1] I Joan. IV, 16. — [2] I Cor. I, 9; X, 13. — [3] Matth. XVIII, 3.
[4] Pag. 654 et seq.
[5] Matth. VII, 7. — [6] Id. XI, 12.

tionibus, quæ fiunt *sine intermissione*, dicti sunt *vim afferre*, maculis, quas e prioribus peccatis contraxerant, abstersis :

Turmatim vitium certe vel pendere possis.
Deusque duris fert opem laboribus.

« Non enim expugnatu difficilia Musarum dona, in medio » sita sunt, a quolibet auferenda. » Ignorationis itaque animadversio est prima disciplina ei, qui Logo convenienter ambulat. Cum ignorasset quispiam, quæsivit : et cum quæsiisset, invenit magistrum : et cum invenisset, credidit : et cum credidisset, speravit : et cum hinc dilexisset, dilecto similis efficitur, hoc esse studens, quod prius dilexit. Talem fere viam et rationem Socrates indicat Alcibiadi, sic roganti : « Non aliter existimas me de iis, quæ sunt justa, » cognoscere? Certe, si quidem inveneris. Sed non putas » me posse invenire? Et maxime quidem, si quæsieris. » Deinde existimas me non posse quærere? Ego quidem » existimo, si putaris te non nosse. » Hac ratione sunt etiam « prudentium virginum lampades [1], » quæ noctu sunt accensæ in densis tenebris ignorantiæ, quam per noctem innuit Scriptura. Prudentes animæ, mundæ ut *virgines*, cum intelligant se esse sitas in mundana inscitia, lumen accendunt, et mentem excitant, tenebras illuminant, et ignorationem expellunt, et quærunt veritatem, et expectant adventum præceptoris.

ARTICULUS II.

Fidei mysteria in sacris Litteris convenienter per allegorias proponuntur, unde Græci decreta sua fuerunt mutuati.

1°. Bonum est ut Græci propriis placitis edoceantur [2] :

Quod autem nostra sint probabilia, et digna quæ cre-

[1] Matth. xxv, 1, seq.
[2] Pag. 656.

dantur, cognoscent Græci, si sequentem sermonem diligenter perpenderint. Simili enim edocemur simile. Dicit enim Salomon : *Responde stulto secundum stultitiam suam*[1]. Quocirca iis quoque, qui petunt eam, quæ est apud ipsos, sapientiam, ea sunt exhibenda, quæ eis conveniunt et sunt familiaria, ut per ea, quæ ipsis propria sunt, facilius adducantur ad fidem veritatis. *Omnibus* enim *omnia factus sum,* inquit, *ut omnes lucrifacerem*[2]. Nam imber quoque divinæ gratiæ, super *justos et injustos*[3] demittitur. «Num Judæorum solum est Deus, non etiam Gentium? Certe etiam Gentium, si quidem unus est Deus[4], » egregius clamavit Apostolus.

2°. Sacris oportet initiari[5] :

Quidquid est adhuc surdum et cæcum, nec habet scilicet intelligentiam, neque animæ contemplandi cupidæ interritum et perspicacem visum, quem solus præbet Servator, sicut in mysteriis profanum, vel in choreis musicæ imperitum, nondum mundum, nec casta veritate dignum, inconcinnumque et inordinatum et adhuc materialem, stare oportet extra chorum divinum. *Spiritalibus* enim *spiritalia comparamus*[6]. Propterea certe per modum occultationis eum, qui est vere divinus, et maxime nobis necessarius, in adyto veritatis repositum sermonem vere sacrum, Ægyptii quidem per ea, quæ apud ipsos vocantur adyta, Hebræi autem per *velum*, significarunt : quæ adire solis licebat iis, qui erant ex ipsis consecrati, hoc est, Deo dedicati, quibus erant circumcisæ vitiorum cupiditates, per suam in solum Deum charitatem. *Non mundo enim mundum tangere*, Platoni quoque videbatur esse nefarium. Hinc prophetiæ

[1] Prov. XXVI, 5.— [2] I Cor. IX, 22.— [3] Matth. V, 45. — [4] Rom. III, 29, 30.
[5] Pag. 656 et seq.
[6] I Cor. II, 13.

et responsa dantur per ænigmata : nec ostenduntur mysteria quibusvis accedentibus, nec nisi post certas expiationes et præcepta.

3°. Omnes populi allegorias habuerunt[1] :

Jam vero qui docentur ab Ægyptiis, primum quidem discunt Ægyptiarum litterarum viam ac rationem, quæ vocatur epistolographica : secundo autem hieraticam, qua utuntur Hierogrammates : ultimam autem hieroglyphicam : cujus una quidem species est per prima elementa, cyriologica dicta; altera vero symbolica. Symbolicæ autem, una quidem proprie loquitur per imitationem; alia vero, scribitur veluti tropice; alia vero, fere significat per quædam ænigmata. Qui solem itaque volunt scribere, faciunt circulum : lunam autem, figuram lunæ cornuum formam præ se ferentem, convenienter ei formæ, quæ proprie loquitur. Tropice autem, per convenientiam traducentes et transferentes, et alia quidem immutantes, alia vero multis modis transfigurantes, imprimunt. Regum itaque laudes fabulis de diis immiscentes, anaglyphicis describunt. Tertii autem generis, quod fit per ænigmata, hoc sit indicium : alia quidem astra, propter obliquam conversionem, assimilabant corporibus serpentum : solem vero, scarabei; quoniam, cum rotundam ex bubulo stercore effinxit figuram, eam vultu adverso convolvit. Aiunt autem hoc quoque animal, sex quidem mensibus sub terra, alteram vero partem anni vitam degere super terram, et semen in globum emittere, et gignere, et non nasci fœminam scarabeum. Omnes ergo, ut semel dicam, qui de rebus divinis tractarunt, tam Barbari quam Græci, rerum quidem principia occultaverunt; veritatem autem ænigmatibus, signisque ac symbolis, et allegoriis rursus et metaphoris, et quibusdam

[1] Pag. 657 et seqq.

talibus tropis modisque tradiderunt : cujusmodi sunt etiam apud Græcos oracula : et Apollo quidem Pythius dicitur Λοξίας, id est, *obliquus*. Quinetiam Apophthegmata eorum, qui apud Græcos vocantur Sapientes, paucis dictionibus rei majoris significationem innuunt : cujusmodi certe est illud, *Parce tempori :* aut quoniam vita est brevis, et non est hoc tempus temere consumendum, aut contra, parcendum privatis sumptibus, ut, etsi, inquit, multos annos vixeris, non desint tibi necessaria. Similiter etiam illud, *Nosce teipsum*, multa indicat : et quod sis mortalis, et quod homo natus es, et quod, si fiat collatio aliorum, quæ sunt in vita præstantissima, nulla sit tui habenda ratio, quod te gloria insignem, vel divitem esse jactes : vel contra, quod cum sis dives et gloria insignis, non de solis commodis, quibus alios superas, te jactare oporteat; et ad quid natus sis, inquit, cognosce, et cujus sis imago, et quænam sit tua essentia, et quod opificium, et quænam cum Deo conjunctio et affinitas, et quæ sunt his similia. Dicit autem per Esaiam quoque prophetam Spiritus : « Dabo tibi thesauros » tenebrosos, occultos[1] : » Dei autem thesauri, et quæ non deficiunt divitiæ, est, quæ est venatu difficilis, sapientia. Quinetiam poëtæ, qui a prophetis didicere theologiam, per arcana sensa multa philosophantur : Orpheus, inquam, Linus, Musæus, Homerus, et Hesiodus, et qui ea sunt ratione sapientes. Velum autem eis apud vulgus est poëtica delectatio. Somniaque et symbola sunt omnia hominibus obscuriora, non propter invidiam (nefas enim est Deum intelligere patibilem), sed ut ænigmatum notionem subiens inquisitio, ad inveniendam recurrat veritatem. Ea ratione dicit utique Sophocles, poëta tragicus :

Deum ipse credam semper esse ejusmodi,

[1] Isai. XLV, 3.

Oracula ut sapientibus det abdita,
Malum scelestis, multa qui paucis docet.

Malum ponens pro simplici. Aperte itaque de tota nostra Scriptura in Psalmis scriptum est, quod dicta sit in parabola: « Audite, populus meus, legem meam; inclinate aurem ves» tram in verba oris mei. Aperiam in parabolis os meum, » loquar propositiones ab initio [1]. » Præclarus quoque Apostolus sic dicit quodammodo similia : « Loquimur autem sa» pientiam inter perfectos : sapientiam autem non hujus sæ» culi, neque principum hujus mundi, qui destruuntur : sed » loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam; quam » præfiniit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nul» lus ex principibus hujus sæculi cognovit [2]. »

4°. Symbola Pythagorica [3] :

Jam vero a barbara philosophia admodum occulte dependent symbola Pythagorica. Suadet itaque Samius ille, « Do» mi non habere hirundinem, » hoc est, loquacem, et susurronem, et effrænatæ linguæ hominem, qui non potest continere, nec capere ea, quæ illi fuerint communicata. « Hirundo enim et turtur, passeres agri, noverunt tem» pora suorum ingressuum [4], » inquit Scriptura : nec oportet unquam simul habitare cum nugis.

Rursus Pythagoras [5], « Olla ab igne sublata, *præcipit* non » relinquere figuram in cinere, sed eam confundere : *Et*, qui » surgunt e cubili, conturbare stragula. » Innuebat enim, non solum esse delendum fastum et superbiam, sed ne iræ quidem esse relinquendum vestigium. Cum autem ebullire cessaverit, eam esse componendam, et omnem esse delendam injuriæ memoriam. « Sol autem vobis ne occidat su-

[1] Psal. LXXVIII, 1, 2. — [2] 1 Cor. II, 5, 6, 7, 8.

[3] Pag. 660 et seqq.

[4] Jerem. VIII, 7.

[5] Pag. 661.

» per iracundiam [1] », inquit Scriptura. Et qui dixit : *Non concupisces* [2], sustulit omnem acceptæ injuriæ recordationem.... Similiter etiam suadetur, ut *cubile quoque conturbetur*, ut nec alicujus turpis insomnii, nec somni quidem interdiu, sed nec alicujus, quæ fuit in nocte, voluptatis meminerimus. Forte autem caliginosam quoque phantasiam significabat oportere luce veritatis confundere. *Irascimini, et nolite peccare* [3], inquit David : non assentiri phantasiæ, neque factum inducendo iram ratam facere, oportere docens. Rursus *Super terram non esse navigandum*, est symbolum Pythagoricum. Significat autem, vectigalia, et similes conductiones, quæ sunt turbulentæ et instabiles, esse recusandas : propterea dicit Logos, publicanos *difficiliter* [4] salutem assecuturos. Rursus autem : « Non esse gestandos annulos, neque » deorum imagines esse eis insculpendas, » præcipit Pythagoras : sicut Moses multis ante sæculis aperte legem sanxit, nullam oportere sculptilem vel fusilem vel fictam vel pictam imaginem simulacrumve facere [5]; ut sensilia minime attenderemus, sed ad ea transiremus, quæ percipiuntur intelligentia(4). Ut Dei enim majestas vilis et contempta reddatur, efficit frequens videndi consuetudo : et intelligibilem essentiam colere per materiam, est eam per sensum dedecorare. Quocirca Ægyptiorum quoque sacerdotum sapientissimi Minervæ ædem sub dio esse constituerunt, ut Hebræi, qui templum posuerunt absque simulacro... Et in summa [6] Pythagoras, et qui sunt ex eo cognominati, una etiam cum Platone, maxime ex aliis philosophis, usi sunt legislatore, ut conjici potest ex ipsis dogmatibus : et cum per recte conjectantem famam divinationis, non absque instinctu divino concurrissent cum quibusdam vocibus propheticis, et veri-

[1] Ephes. IV, 26. — [2] Exod. XX, 17. — [3] Psal. IV, 4; Ephes. IV, 26. — [4] Matth. XIX, 23. — [5] Exod. XX, 4; Levit XXVI, 1; Deut. IV, 15, 16 et seq.
[6] Pag. 662 et seq.

tatem per partes et species tractassent, non obscuris appellationibus, nec extra rerum declarationem ingredientibus, honorarunt, cum accepissent manifestationem conjunctionis, quæ intercedit cum veritate. Unde Græca quidem philosophia est similis splendori ex lampade, quam homines accendunt, lucem artificiose a sole suffurati. Logo autem prædicato, universa illa sancta lux eluxit. Deinde furtum quidem noctu utile est in ædibus, interdiu autem illustratur ignis, et universa nox illuminatur tanto sole lucis, quæ percipitur intelligentia. Jam vero eorum, quæ a Mose dicta sunt de justitia, compendium fecit Pythagoras, dicens: *Stateram non esse transiliendam* : hoc est, non prætergrediendam esse æqualitatem, quæ versatur in distributionibus, honorando justitiam... Rursus vero [1], cum duas *vias* [2] ponat Evangelium, et Apostoli atque omnes Prophetæ : et unam quidem vocent *arctam et angustam*, quæ contracta sit in præceptis et prohibitionibus; alteram vero contrariam, *latam et spatiosam*, et in quam voluptatibus et iræ liber est aditus : et dicant : « Beatus vir qui non ambulavit in consi- » lio impiorum, et in via peccatorum non stetit [3] » : hinc et Prodici Cei proficiscitur fabula de virtute et vitio : et Pythagoras, jubens *ingredi via regia*, non veretur prohibere sequi vulgi sententiam, quæ plerumque temeraria est et absona.

5°. Symbola legis Judaïcæ : hic de templi figura, vestibus sacerdotum, aliisque similibus, insertis Verbi divini mysteriis, disserit, quæ, cum nihil notandum contineant, prætermittuntur.

6°. Ægyptiorum symbola [4] :

Unde etiam Ægyptii non quibuslibet ea, quæ erant apud ipsos, committebant mysteria : neque rerum divinarum

[1] Pag. 664.

[2] Matth. VII, 13, 14; Luc. XIII, 24. — [3] Psal. I, 1.

[4] Pag. 670 et seq.

cognitionem deferebant ad profanos; sed ad eos solos, qui erant ad Regnum perventuri, et ex sacerdotibus iis, qui judicati fuerant probatissimi, et educatione, et doctrina, et genere. Ergo quod attinet ad occultationem, sunt Hebraicis similia Ægyptiorum ænigmata. Ex Ægyptiis alii quidem in navigio, alii vero super crocodilo solem describunt. Significant autem, quod sol per aërem dulcem et humidum ingrediens, gignit tempus, quod ænigmatice significat crocodilus per quamdam aliam sacerdotalem historiam. Porro autem Diospoli quoque, quæ urbs Ægypti, in æde sacra, quæ vocatur Pylon, expressus est puellus, signum generationis: senex vero, interitus: et rursus Dei symbolum accipiter, ut piscis symbolum odii. Et in alio rursus significato, crocodilus est signum impudentiæ. Videtur ergo universum symbolum simul positum hoc significare: « O qui nascimini » et interitis, Deus odio habet impudentiam. » Et aures et oculos fabricantes ex materia pretiosa, consecrant, diis in templis dedicantes, hoc utique tacite significantes, quod Deus omnia videt et audit. His accedit, quod roboris quidem et fortitudinis signum est eis leo: sicut certe et ipsius terræ, et agriculturæ, et alimenti, est bos; fortitudinis et libertatis, equus: roboris autem rursus cum ingenii solertia, sphinx, quæ totum quidem corpus habet leonis, faciem autem hominis. His quoque similiter, ingenii solertiam, et memoriam, et potentiam, et artem homo significans, ab eis in templis insculpitur. Jam vero in iis quoque, quæ ab ipsis vocantur deorum κωμασίαι, aureas imagines, duos quidem canes, unum autem accipitrem, et ibin unam circumferunt: et quatuor imaginum simulacra, vocant quatuor litteras. Atque duo quidem canes, sunt symbola duorum hemisphæriorum, ut quæ circumeant et custodiant: accipiter vero, solis: est enim igneus, et qui vim habet interimendi: pestilentes itaque morbos soli attribuunt. Ibin

autem, Lunæ : umbrosa nigris, lucida albis plumis assimilant. Sunt autem, qui volunt quidem tropicos significari a canibus, qui custodiunt, et instar janitorum observant, accessum solis ad austrum et septentrionem : æquinoctialem autem, qui est altus et perustus, significat accipiter, sicut ibis obliquum seu signiferum. Numeri enim inventionis et mensuræ, maxime ex animalibus, ibis videtur principium præbuisse Ægyptiis, sicut ex circulis obliquus.

7°. Barbarorum symbola[1] :

Sed enim non solum, qui ex Ægyptiis vi ratiocinandi plurimum valuere, sed ex aliis quoque barbaris ii, qui erant dediti studio philosophiæ, symbolicum genus sunt consectati. Aiunt quidem certe Idanthuram quoque Scytharum regem, ut refert Pherecydes Syrius, Dario qui Istrum trajecerat, bellum minantem, symbolum misisse pro litteris, murem, ranam, avem, jaculum, aratrum. Cum autem de his, ut erat consentaneum, exorta esset dubitatio, Orontopagas quidem tribunus militum, dicebat eos tradituros imperium, conjectans ex mure quidem, habitationes : ex rana autem, aquas : ex ave vero, aërem : ex jaculo autem, arma : ex aratro vero, regionem. Xiphodres autem contra est interpretatus. Dicebat enim : Nisi tanquam aves evolaverimus, aut tanquam mures terram, vel tanquam ranæ aquam subierimus, illorum tela non effugiemus : non sumus enim domini regionis. Anacharsin quoque Scytham dicit dormientem, sinistra quidem continuisse pudenda ; os autem dextera, significantem oportere quidem utrumque, sed majus esse, linguam cohibere, quam voluptatem.

8°. Græcorum symbola[2] :

Et quid opus est, ut in barbaris referendis immorer, cum

[1] Pag. 671 et seq.

[2] Pag. 672.

liceat ostendere ipsos Græcos valde esse usos occultatione? Androcydes certe Pythagoricus litteras, quæ vocantur Ephesiæ, vulgo autem valde sunt celebres, dicit locum tenere symbolorum. Significare autem ἄσκιον quidem *tenebras;* eas enim non habere umbras: κατάσκιον, autem, *lucem;* quoniam illustrat umbram: λὶξ autem, prisca appellatione est *terra,* et τετρὰς, hoc est, *quaternio,* annus, propter horas: δαμναμενεὺς autem sol, qui *domat;* et αἴσια, vox *vera.* Significat autem symbolum, rerum divinarum eum esse ornatum, qui est tenebrarum, si conferantur cum luce, et sol cum anno, et terra cum omnis generis naturæ generatione. Quinetiam Dionysius Thrax grammaticus, in libro de Declaratione symboli de rotulis, dicit ad verbum: « Significabant autem » non per verba solum, sed etiam per symbola, nonnulli » actiones: per verba quidem, sicut se habent, quæ dicun» tur præcepta Delphica: Nihil nimis; et Nosce teipsum, » et quæ sunt his similia: per symbola autem, ut et rota, » quæ vertitur in deorum templis, quæ tracta est ab Ægyp» tiis; et rami, qui dantur iis, qui adorant. »

9°. Mosis symbola: talia scripsisse Mosem ostendit, citatis sancti Barnabæ verbis: unde sic prosequitur[1]:

Et rursus quando dicit in Cantico: « Gloriose enim mag» nificatus est, equum et ascensorem dejecit in mare[2]; » concupiscentiam multiplicem, et belluinum atque impetuosum affectum, una cum ejus auriga qui scilicet habenas laxarat voluptatibus, *in mare projecit,* in mundi nempe dejiciens tumultus et perturbationes. Ita etiam Plato in libro de Anima, et aurigam, et equum qui defecerat, partem scilicet expertem rationis, quæ bipertito dividitur, nempe

[1] Pag. 677 et seq.

[2] Exod. xv, 1.

in iram et cupiditatem, dicit decidere. Qua ratione Phaëthontem quoque propter incontinentiam fabula e curru excidisse significat. Ita etiam se habet de Joseph. Cum ei adolescenti fratres invidissent[1], ut qui amplius aliquid prævideret in cognitione, cum varia exuerunt tunica, et acceptum in lacum projecerunt (lacus autem inanis erat, nec habuit aquam), ut qui variam viri boni cognitionem ex diligenti studio comparatam amandassent, et valere jussissent : aut nuda, quæ est ex Lege, fide utentes, projecerunt in lacum aqua vacuum, ut qui vendidissent in Ægyptum divino verbo desertam. Vacuus autem scientia lacus erat, in quem projectus ille occulte sapiens cum exuisset cognitionem, videbatur similis fratribus, id est, nudus cognitione. Juxta aliam interpretationem varium indumentum accipitur pro cupiditate, quæ in vastum barathrum abscedit. « Si quis autem, *inquit*, lacum aperuerit, vel ædificaverit, et ipsum non texerit, vitulus autem vel asinus in » eum inciderit, lacus dominus solvet pecuniam, et dabit » proximo, quod autem fuerit mortuum, ejus erit[2]. » Hic mihi illam subjunge Prophetiam : « Cognovit bos possesso» rem suum, et asinus præsepe domini sui, Israel autem me » non intellexit[3]. »

10°. Symbola Apostolorum ostendit ex sancto Paulo[4] :

Quocirca alia quidem sunt mysteria quæ fuerunt absconsa usque ad Apostolos, et tradita sunt ab ipsis ut a Domino acceperunt : absconsa autem in veteri Testamento, quæ nunc manifestata sunt sanctis... Quod enim *non sit omnium cognitio*[5], subjungit aperte : « Constructi in charitate, » et in omnes divitias certitudinis intelligentiæ, in agnitio-

[1] Genes. XXXVII, 23 et seq. — [2] Exod. XXI, 33, 34. — [3] Isai. I, 3.
[4] Pag. 682 et seq.
[5] I Cor. VIII, 7.

» nem mysterii Dei in Christo, in quo sunt omnes thesauri » sapientiæ et scientiæ absconditi[1]. Orationi instate, vigi» lantes in ea cum gratiarum actione[2] : » gratiarum autem actio, non solum fit gratia animæ et bonorum spiritualium, sed etiam gratia corporis et bonorum corporis. Adhuc quoque apertius ostendit, *cognitionem non esse omnium*[3], subjungens : « Orantes simul et pro nobis, ut Deus ape» riat nobis ostium ad loquendum mysterium Christi, prop» ter quod etiam vinctus sum, ut manifestem ipsum ita ut » oportet me loqui[4]. » Quinetiam tradebantur Hebræis quædam sine scriptis : « Etenim cum deberetis, *inquit*, esse » doctores, propter tempus, *ut qui in Testamento veteri con» senueritis*, rursus opus habetis, ut vos doceam quænam » sint elementa initii eloquiorum Dei, et facti estis qui» bus lacte sit opus, non solido cibo. Omnis enim qui » lactis est particeps, est imperitus sermonis justitiæ, est » enim parvulus, *ut cui primæ solæ creditæ sint disciplinæ.* » Perfectorum autem est solidus cibus, qui propter habitum » habent sensus exercitatos ad discretionem boni ac mali. » Quocirca, dimittentes initii Christi sermonem, ad per» fectionem feramur[5]. » Quinetiam Barnabas, qui ipse quoque prædicavit verbum una cum Apostolo in ministerio Gentium : *Simplicius*, inquit, *vobis scribo, ut intelligatis...* Non enim invidens[6], inquit, præcepit Dominus in aliquo Evangelio : *Mysterium meum mihi, et filiis domus meæ;* in tuto et extra sollicitudinem statuens electionem, ut cum ea acceperit quæ sunt conjuncta et convenientia iis quæ elegerit, sit zelo superior. Qui enim non habet boni cognitionem, est malus, quoniam *unus est bonus*[7], nempe Pater :

[1] Coloss. II, 2, 3. — [2] Id. IV, 2. — [3] I Cor. VIII, 7. — [4] Coloss. IV, 3, 4. — [5] Hebr. V, 12, 13, 14; VI, 1.

[6] Pag. 684.

[7] Matth. XIX, 17.

Patrem autem ignorare, est mors : ut nosse, vita æterna, per participationem potestatis, in quam non cadit interitus : et non interire quidem, est esse participem divinitatis : interitum autem affert recessus a Dei cognitione. Rursus Propheta : « Et dabo tibi thesauros absconditos, obscuros, » invisibiles, ut cognoscant quod ego Dominus Deus[1]. » His convenienter David quoque psallit : « Ecce enim veritatem » dilexisti, incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti » mihi[2]. Dies diei eructat verbum, *ut aperte scriptum est,* » et nox nocti annuntiat scientiam, *quæ nempe est abdita* » *mystice :* et non sunt loquelæ neque sermones, quorum » non audiantur voces eorum[3] : *a Deo nempe, qui dixit,* Fa- » ciet quis clanculum, et non videbo ipsum ? » Propterea disciplina dicta est *illuminatio*, ut quæ manifestaverit ea quæ erant occulta, cum magister solum aperuerit arcæ operculam, contra quam poëtæ dicunt Jovem bonorum quidem dolium obturasse, malorum autem aperuisse... Merito ergo[4] Plato quoque de Deo tractans in Epistolis, « Di- » cendum est, *inquit,* tibi per ænigmata, ut si quid huic » tabellæ in mari, vel in terra acciderit, qui legit non in- » telligat. » Deus enim universorum, qui omnem vocem, omnem cogitationem, et omnem superat conceptum, nunquam mandari poterit litteris, cum sit potestate sua ejusmodi, ut verbis non possit exprimi : quod ipsum quoque Plato significavit, dicens : « Hæc ergo considerans, cave ne » te aliquando pœniteat eorum quæ nunc indigne excide- » runt. *Maxima autem* hujus rei custodia est, nihil scribere, » sed addiscere. Non potest enim, non potest fieri, ut quæ » scripta sunt non excidant. » His germana dicit sanctus quoque Apostolus Paulus, Propheticam et vere antiquam conservans occultationem, a qua quæ apud Græcos fuerunt

[1] Isai. XLV, 3. — [2] Psal. LI, 6. — [3] Id. XIX, 2, 3.
[4] Pag. 685.

pulchra profluxere dogmata. « Sapientiam autem loquimur » inter perfectos ; sapientiam dico non hujus sæculi, neque » principum hujus sæculi qui destruuntur : sed loquimur » Dei sapientiam in mysterio absconditam[1]. »

11°. Horum ulterior ratio, Dei cognitio ænigmatica[2] :

Plurimi autem homines, id quod est mortale tanquam cochleæ induentes, et circa suas ipsarum libidines instar erinaceorum in orbem conglobati, de beato ac incorruptibili Deo, talia qualia de se opinantur. Non animadvertunt autem, etsi sint nobis propinqui, Deum dedisse nobis innumerabilia, quorum ipse non est particeps : generationem quidem, cum ipse sit ingenitus : nutrimentum autem, cum ipse eo non egeat : et augmentum, cum æqualis consistat : senectutis et mortis potestatem, cum ipse sit senii et mortis expers : quocirca et manus, et pedes, et os, et oculos, et ingressus, et egressus, et iras, et minas, nemo existimet dici Dei affectiones apud Hebræos. Nequaquam : est autem magis pium, quædam ex his nominibus dici allegorice, quæ quidem procedente tempore suo loco aperiemus... Si ergo[3] ablatis omnibus quæ adsunt corporibus, et iis quæ dicuntur incorporea, nos ipsos projecerimus in Christi magnitudinem : et inde in ejus immensitatem sanctitate processerimus, ad intelligentiam omnipotentis utcunque perveniemus, non ita tamen ut quod est, sed quod non est cognoscamus. Figura autem et motus, vel status, vel sedes, vel locus, vel dextra, vel sinistra, de patre universorum ne sunt quidem cogitanda; etiamsi hæc de ipso

[1] I Cor. II, 6, 7.
[2] Pag. 686 et seq.
[3] Pag. 689 et seqq.

scripta sint; sed quid significet unumquodque eorum, ostendetur suo loco. Non est ergo prima causa in loco, sed supra locum et tempus et nomen et intelligentiam. Propterea Moses quoque dicit : *Ostende mihi teipsum*[1], evidentissime innuens Deum non posse doceri, nec verbis exprimi ab hominibus, sed sola ea quæ ab ipso proficiscitur posse potestate cognosci. Inquisitio enim obscura et cæca : gratia autem cognitionis, est ab ipso per filium. Apertissime autem Salomon nobis feret testimonium, dicens : « Prudentia » hominis non est in me, Deus autem dat mihi sapientiam, » scio autem sancta[2]. » Jam vero divinam Providentiam allegorice Moses nominavit *lignum vitæ*[3], quod plantatum fuit in Paradiso : qui quidem Paradisus potest etiam esse mundus, in quo orta sunt omnia quæ processere ex creatione. In eo et Logos floruit et fructum tulit *caro factus*[4], et eos qui ejus *benignitatem gustarant*[5] vivificavit, quoniam nec absque ligno nobis venit in cognitionem. Suspensa enim est vita nostra ad fidem nostram. Porro autem Salomon quoque rursus dicit : « Arbor est immortalitatis iis qui ipsam » apprehendunt[6]. » Et ideo dicit : « Ecce do ante faciem tuam » vitam et mortem, diligere Dominum Deum, et ambulare » in viis ejus, et audire vocem ejus, et credere vitæ. Sin » autem transgressi fueritis justificationes et judicia quæ » dedi vobis, perditione perdemini. Hoc enim est vita et lon- » gitudo dierum tuorum, diligere Dominum Deum tuum[7]. » Rursus « Abraham cum venisset in locum quem dixit ei » Deus, tertio die suspiciens videt locum eminus[8]. » Nam primus quidem dies est qui fit per aspectum rerum pulchrarum; secundus est optimæ animæ desiderium : tertio vero mens perspicit spiritalia, apertis ejus oculis a magistro,

[1] Exod. XXXIII, 18. — [2] Prov. XXX. — [3] Genes. II, 9. — [4] Joan. I, 14. [5] I Pet. II, 3. — [6] Prov. III, 18. — [7] Deut. XXX, 15, 16 et seq. — [8] Gen. XXII, 3, 4.

qui die tertio resurrexit. Possunt etiam tres dies accipi pro mysterio signaculi, per quod, is qui vere est Deus, creditur. Inde *eminus videt locum*, est enim Dei regio captu difficilis, quem appellavit Plato *idearum regionem*, cum a Mose eum accepisset esse locum, ut qui omnia et universa contineat. Merito autem eminus videtur ab Abraham, propterea quod sit in generatione, et per Angelum continenter initiatur. Hinc Apostolus : « Videmus nunc, *inquit*, tanquam per speculum, tunc autem facie ad faciem[1], » nempe per solas illas puras et incorporeas mentis applicationes. Fieri autem potest ut quis in disserendo de Deo, divinet, si aggrediatur per rationem absque omnibus sensibus, contendere ad id quod est unumquodque, et ab iis quæ sunt non prius discedere, quam transcendens ea quæ id supereminent, id quod est bonum, ipsa apprehenderit intelligentia, versans in ipso fine ejus quod potest apprehendi intelligentia, ex Platonis sententia. Rursus Moses non permittens aras et delubra multis in locis construi, uno Dei templo extructo, et unigenitum esse mundum, ut ait Basilides, et unum, quod non videtur Basilidi, Deum annuntiavit : et quoniam eum qui comprehendi non potest, loco non comprehendit gnosticus ille Moses, in templo nullum posuit colendum simulacrum, Deum sub aspectum non cadere, et circumscribi non posse significans, ad Dei autem notitiam Hebræos utcunque adducens, per honorem ejus quod est in templo nominis. Quinetiam verbum prohibens et fanorum constructiones, et omnia sacrificia, omnipotentem non esse in aliquo innuit, per ea, quæ dicit : « Quam domum ædificabitis mihi, inquit Dominus? Cœlum mihi est sedes[2], » et quæ deinceps consequuntur. Et de sacrificiis similiter : « Sanguinem taurorum, et adipem agnorum nolo[3], » et quæ post hæc per Prophetam prohibet

[1] Cor. XIII, 12. — [2] Isai. LXVI, 1. — [3] Psal. L, 13.

spiritus Domini. Pulcherrime igitur his quoque Euripides astipulatur, scribens :

> Quænam domus sit, fabri facta quæ manu,
> Qua contineri possit immensus Deus?

Et de sacrificiis similiter,

> Non his egebit, si modo est verus Deus.
> . . . . Nugæ quæ poëticæ meræ.

« Deus enim non fecit mundum utilitatis gratia, ut hono» res scilicet ab hominibus, et ab aliis diis et dæmonibus, » *inquit Plato*, perciperet, veluti quoddam vectigal accipiens » a generatione : a nobis quidem fumos, a diis autem et » dæmonibus propria eorum munera ac ministeria. » Appositissime ergo et efficacissime ad docendum Paulus in Actis Apostolorum, « Deus, *inquit*, qui fecit mundum, et om» nia quæ in eo sunt, is cum sit Dominus cœli et terræ, » non in manufactis templis habitat, neque ab humanis » manibus colitur aliquo indigens, cum ipse det omnibus » spiritum et vitam et omnia[1]. » Dicit autem Zeno quoque auctor sectæ Stoicæ, in libro de Republica, « Neque opor» tere templa facere, nec simulacra : nihil enim quod sit » compositum esse diis dignum. » Nec veritus est hæc his verbis scribere : « Neque opus erit fana ædificare, fanum » enim non magni pretii, neque res sancta est existimanda. » Nullum autem magni pretii et sanctum est ædificatorum » opus et illiberalium opificum. » Merito ergo Plato quoque, sciens mundum esse Dei templum, civibus ostendit locum civitatis, ubi eis essent reponenda simulacra. Privatim autem prohibuit ut nemo haberet Deorum simulacra : « Nemo ergo alius, *inquit*, diis templa consecret. Nam » aurum quidem et argentum, et in aliis civitatibus priva» tim, et in templis, res est invidiosa : tum ebur ex ina-

[1] Act. XVII, 24, 25.

» nimo corpore extractum, haud satis castum donum Deo.
» Jam ferrum et æs sunt instrumenta bellorum. Ligneum
» autem quodcumque quis voluerit uno e ligno dedicato,
» itemque lapideum in templis communibus. » Merito ergo
in magna epistola : « Id namque nullo pacto verbis exprimi
» potest quemadmodum cæteræ disciplinæ : sed ex diuturna
» circa id ipsum consuetudine vitæque ad ipsum conjunc-
» tione, subito tandem quasi ab igne micante lumen reful-
» gens in anima jam seipsam alit. » Annon hæc sunt simi-
lia iis quæ dicta sunt a propheta Sophonia? « Et assumpsit
» me spiritus, et sustulit in quintum cœlum, et contem-
» plabar Angelos qui Domini vocabantur, et diadema eo-
» rum impositum in sancto Spiritu; et erat sedes uniuscu-
» jusque eorum septuplo major luce solis orientis, habi-
» tantes in templis salutis, et laudantes Deum ineffabilem,
» altissimum[1]. »

« Patrem enim et effectorem hujus universi, et inve-
» nire est difficile, et cum inveneris, ut apud omnes elo-
» quaris, nequit fieri. Verbis enim minime explicari potest,
» ut aliæ disciplinæ, » veri amicus dicit Plato. Recte enim
audierat quod sapientissimus Moses montem ascendens
per sanctam contemplationem, ad fastigium eorum quæ
percipiuntur intelligentia, necessario prohibet ne totus po-
pulus secum ascendat. Et quando dicit Scriptura : « In-
» gressus est autem Moses in caliginem ubi erat Deus, »
hoc significat iis qui possunt intelligere, Deum nec esse
aspectabilem, nec verbis posse enuntiari. *Caligo* autem,
scilicet hominum plurimorum incredulitas et ignoratio,
splendori veritatis omnino officit. Et rursus Orpheus Theo-
logus cum ex eo adjutus dixisset,

Unus perfectus per se, ex uno omnia facta,

aut, *nata*, nam sic quoque scribitur : subjungit :

[1] Textus ille ex apocryphis desumitur.

. . . . Nullus et ipsum
Mortalis cernit, verum omnes aspicit ipse.

Apertius autem subjungit :

Non video hunc, solidus positus nam nimbus in orbem est.
Namque pupillæ oculis hominum mortalibus insunt
Parvæ et mortales : iis insunt nam caro et ossa.

Iis quæ dicta sunt feret testimonium Apostolus dicens : « Novi hominem in Christo raptum usque ad tertium cœ- » lum, et illinc in Paradisum, qui audivit verba arcana quæ » non licet homini loqui[1] : » sic significans, Deum verbis non posse explicari : non propter legem et metum alicujus præcepti, illud, *non licet*, adjiciens, sed sancta potestate Deum verbis enuntiari non posse indicans : siquidem super tertium cœlum enarrari incipit, ut fas est iis qui illic sunt electas animas initiare sacris... De Deo[2] enim dicit poëta Agrigentinus :

Illum non oculis nostris apprendere fas est,
Aut manibus, via quæ revera est maxima, mentes
Ut credant hominum, quæ mox deducere possit.

Et Joannes Apostolus : « Deum nemo vidit unquam : uni- » genitus Deus, qui est in sinu patris, ille exposuit[3]. » Cum autem id quod inaspectabile et ineffabile est, *Dei sinum* nominasset, hinc quidam eum *profundum* vocaverunt, ut qui omnia comprehenderit, et veluti sinu complexus sit, nec possit quis eum assequi, et sit infinitus. Est quidem certe hæc de Deo disputatio tractatu difficillima. Cum enim cujusvis rei principium inventu longe sit difficillimum : est certe omnino primum et antiquissimum principium difficile ad demonstrandum, quod quidem est etiam aliis omnibus causa ut fiant et facta sint. Quemadmodum enim

[1] 2 Cor. XII, 2, 4.
[2] Pag. 694 et seq.
[3] Joan. I, 18.

dici potuit, quod neque est genus, neque differentia, neque species, neque individuum, neque numerus, sed neque accidens aliquod, neque tale cui aliquid accidit? Neque vero totum recte eum dixerit quispiam : nam de magnitudine totum dicitur, quinetiam totius universitatis pater aliquis est. Sed neque dicendum est esse aliquas ejus partes : in unum enim non cadit divisio. Quinetiam ideo est infinitum, non quod ejusmodi concipiatur ut pervadi non possit, sed quatenus nullam suscipit dimensionem, et finem non habet : et ideo est figuræ expers, et quod nominari non potest. Et si aliquando eum minus proprie nominemus [1], vocantes unum, aut bonum, aut mentem, aut ipsum id quod est, aut patrem aut Deum, aut creatorem, aut Dominum : non id dicimus tanquam nomen ejus proferentes, sed propter veri nominis defectum pulchris utimur nominibus, ut in aliis non aberrans, his inniti possit cogitatio. Non enim singula ex his Deum significant, sed omnia simul omnipotentis indicant potentiam.

12°. Hinc gratiæ necessitatem ad cognoscendum verum deducit [2] :

Restat utique ut divina gratia, et solo qui apud ipsum est Logo, ignotum intelligamus; quomodo Lucas quoque, in Actis Apostolorum, Paulum dicere commemorat : « Viri » Athenienses, per omnia tanquam superstitiosiores vos vi- » deo; præteriens enim contemplans quæ colitis simula- » cra inveni et etiam aram in qua scriptum erat, IGNOTO » DEO. Quem ergo ignorantes colitis, eum ego vobis annun- » tio [3]. » ... Dicit autem Plato quoque in Menone, virtutem esse datam divinitus, ut hæc ejus verba ostendunt : «Ex hac

[1] Vide D. Guillon, pag. 418.

[2] Pag. 696 et seq.

[3] Act. XVII, 22, 23.

»ergo ratione, o Meno! apparet nobis virtus divina sorte »accedere quibus accedit.» Annon tibi videtur *divina sors* eum, qui ad omnes pertingit, gnosticum habitum innuere? Apertius autem subjungit : « Sin autem nos nunc in hac »tota recte quæsivimus disputatione, virtus nec fuerit na- »tura, nec ejusmodi ut doceri possit, sed divina sorte ac- »cedet, non absque mente, iis ad quos accesserit.» Ergo divinitus data sapientia, quæ est virtus Patris, excitat quidem nostrum liberum arbitrium, admittit autem fidem, curamque et attentionem remuneratur electionis suprema communicatione.

13°. Gratia lumine superno datur, ministrantibus Prophetis, quibus credendum[1] :

Porro autem ipsum quoque tibi adducam Platonem, aperte volentem ut credatur Dei filiis. Nam cum de diis qui sub aspectum non cadunt et sunt geniti, verba fecisset in Timæo : « Cæterorum qui Dæmones appellantur, »et cognoscere, et enuntiare ortum, *inquit*, majus est opus, »quam ferre nostrum valeat ingenium. Priscis itaque viris »est hac in re credendum, qui diis geniti, ut ipsi dicebant, »parentes suos optime noverant. Impossibile sane deorum »filiis fidem non habere, licet nec necessariis nec verisimi- »libus rationibus eorum oratio confirmetur.» Non arbitror a Græcis posse manifestius ferri testimonium, Servatorem nostrum, et eos qui uncti sunt in Prophetiam, hos quidem cum sint liberi declarati Dei, Dominum autem, cum sit germanus filius, veros esse testes rerum divinarum. Et ideo adjecit, oportere eis credere, cum sint inspirati divinitus. Quod si quis paulo magis tragice dixerit non credendum,

Nam Jupiter non fuerat, hæc qui dixerat :

[1] Pag. 697.

is sciat ipsum Deum per filium prædicasse Scripturas. Fide dignus autem est is qui sua annuntiat : quoniam, « Nemo, » *inquit Dominus*, novit patrem, nisi filius, et cui filius re- » velaverit[1]. » Est ergo hoc credendum ex Platonis quoque sententia, etiam si *absque probabilibus et necessariis demonstrationibus*, per vetus et per novum Testamentum prædicetur et dicatur.

14°. Philosophorum de Deo opiniones ex sancta Scriptura fuerunt desumptæ[2] :

Verum quæ sequuntur, pertexamus, quæque Græci Barbara ex Philosophia suffurati sint, in medium proferamus. Ac primum quidem Stoici Deum ipsum, perinde ut animum, corpore ac spiritu suapte natura constare definiunt. Quod utrumque in Scripturis expressum reperies. Nec enim mihi nunc sensus earum cogites allegoricos cujusmodi ab erudita illa et sapienti veritate traduntur, si forte (ut a peritis in luctatione fieri solet) aliud ostendant, aliud re ipsa exhibeant. At Deum illi naturam omnem permeare volunt, quem nos Effectorem solum, et quidem Verbo Effectorem esse dicimus. Quibus illud Sapientiæ imposuit, « Pervadit autem ac subit per omnia propter suam munditiam[3] : » cum id de illa quam Deus omnium principem creavit Sapientia, dictum esse non intelligerent. Esto, inquiunt : sed tamen Philosophi, nec Stoici tantum, aut Plato, atque Pythagoras, sed etiam Aristoteles Peripateticus, materiam inter principia numerant, non principium unum statuunt. Atqui sciant isti velim, materiam illam, quam omni et qualitate et figura carere dicunt, a Platone

[1] Matth. XI, 27. Luc. III, 22.

[2] Pag. 699 et seqq.

[3] Sap. VII, 24.

quoque non certum quid, sive id quod non est, appellatam esse. Annon autem mystice admodum et scienter ut qui verum illud unum principium agnosceret, in Timæo hæc habet ipsissima? «Nostra vero, *inquit*, ejusmodi ratio »est. De Universi seu principio seu principiis, quidve de »iis sentiamus, in præsentia dicere omittendum, nec alia »de causa, quam quod difficile sit, ea quam sequimur dis»putandi via, quæ nobis hoc in genere videantur exponere.» Cæterum, Propheticum illud, *Terra autem erat invisibilis et indigesta*[1], fingendæ hujus materiæ occasionem iis dedit. Et Epicurus sane, ut casu ac fortuito omnia fieri diceret, in animum induxit, quod illius dicti vim non caperet. *Vanitas vanitatum, omnia vanitas*[2]: quemadmodum Aristoteles, ut lunari orbe Providentiam definiret, ex illo Psalmo hausit, «Domine in cœlo misericordia tua, et veritas tua usque ad »nubes[3].» Neque enim ante Domini adventum propheticorum adhuc mysteriorum aperiebatur sententia. Jam luenda quoque post obitum supplicia, et illos ignium cruciatus, cum Poëtæ passim omnes, tum Græci etiam Philosophi a Barbara Philosophia compilarunt. Plato quidem in ultimo de Republica disertis conceptisque verbis: «Tum enimvero, »*inquit*, feri homines, et aspectu ignei, audito mugitu, »præsto aderant, aliisque seorsum abductis, Aridæum ac »cæteros, manibus simul ac pedibus cervicibusque constric»tis, humi afflictos, et cute detracta, foris secus viam la»niandos per medias raptabant aspalathos.» Nam isti quidem homines ignei Angelos apud eum significant, qui arreptos sceleratos puniunt: juxta illud, «Qui facit An»gelos suos spiritus, et ministros ignem urentem[4].» Ex quibus immortalem animum esse consequitur. Quod enim aut punitur, aut eruditur, id cum sensu præditum sit, vivat necesse est, etiamsi pati dicatur. Quid porro? Numquid

[1] Gen. I, 2. — [2] Eccl. I, 2. — [3] Psal. XXXVI, 5. — [4] Id. CIV, 4.

etiam Plato, et ignis fluvios, et illam terræ altitudinem terræ agnovit, quæ a Barbaris gehenna dicitur, quem ipse Tartarum poëtice nominavit: Cocytum præterea, Acherontem, Pyriphlegethontem, et similia pœnarum loca generaque, quibus hominum mores castigentur, invexit? Idem quos ex Scriptura habemus *parvulorum* ac minimorum *Angelos, qui Deum* ipsum *videant*[1], et diligentem illam vigilemque curam, quæ a præsidibus ac tutelaribus Angelis in nos derivatur, aperiens, ita scribere non dubitat: «Ubi » autem, *inquit*, suum quæque vitæ genus, prout cuique » sors obtigerat, animæ omnes delegerint, tum easdem » Lachesim convenire: hanc una cum singulis, quem ipsi» met Dæmonem optaverint, eum vitæ custodem futurum » emittere, cujus etiam opera, quæ statuerint omnia, per» ficiantur.» Quod ipsum fortasse attributum illud Socrati Dæmonium innuebat. Præterea quem a Moyse acceperant, mundi ortum Philosophi tradidere. Quos inter Plato diserte, «Semperne fuerit, *inquit*, nullo generatus » ortu, an ortus sit sub aliquo temporis principatu, quando» quidem cernitur et tangitur, et est undique corporatus.» Itemque cum ait, « Atque illum quidem Effectorem ac Pa» rentem hujus universitatis, invenire difficile;» non modo generatum esse mundum ostendit, sed etiam ab ipso Deo, tanquam a patre filium, generatum, quippe quem ab illo uno satum, atque ex nihilo creatum esse velit. In qua de mundi ortu opinione Stoici quoque versantur. Diabolum præterea, quem in Barbara Philosophia toties appellari audis Dæmonum principem, maleficum *Animum* Plato vocat Legum decimo, his verbis: «Numquid necesse est, Animum, » qui rebus omnibus, quæ quoquo versum moventur, et mo» deretur, et insit, ipsum quoque cœlum per sese moderari? » Omnino. Unumne autem, an plures? Plures certe, nam

[1] Matth. XVIII, 10.

»pro vobis respondere juvat. Nec pauciores duobus recte »posuerimus, beneficum alterum, alterum maleficum.» Idem in Phædro hæc habet : «Alia quoque mala sunt, at »plerisque Dæmon aliquis præsentem voluptatem admis»cuit.» Quin et Legum decimo, Apostolicum illud plane repræsentat : «Non est nobis colluctatio adversus carnem et »sanguinem, sed adversus principes et potestates, contra »spiritualia eorum qui in cœlis versantur[1],» dum ita scribit : «Cum enim jam inter nos ita convenerit, ut cœlum »multis bonis eorumque contrariis, et his quidem pluribus »refertum esse fateremur; immortalis profecto pugna hæc »sit oportet, et incredibili quadam cautione indigeat.» Similiter mundum agnoscit Barbara Philosophia duplicem, alterum intelligentia, alterum sensu perceptum : e quibus archetypus ille sit, hic vero præclari exemplaris imago. Ac priorem quidem illum, quod mente percipiatur, unitati, hunc vero qui sensus movet, senario attribuit. Nam et apud Pythagoreos, senarius tanquam genitalis numerus, conjugium vocatur. Ergo in unitate cœlum illud, quod in oculos non cadit, terramque sanctam, et lucem mente perceptam constituit, « In principio *enim, inquit*, fecit Deus »cœlum et terram : terra autem erat invisibilis.» Quibus deinde subjungit, «Et dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux[2].» At in ea mundi procreatione, quam sensus attingit, solidum cœlum condidit (quidquid autem est solidum, idem quoque sensus movet), terramque simul ac lucem, quæ oculis cernerentur. Num tibi hoc Plato secutus videtur, dum animantium ideis in eo mundo, quem sola mens capit, relictis, formas illas, quæ in sensum cadunt, pro spiritalium generum varietate molitur? Jure ergo Moses concretum ex *terra* corpus esse docet[3], quod *terrenum* a Platone *tabernaculum* vocatur : animum ratione præditum cœlitus

[1] Ephes. VI, 12. — [2] Genes. I, 1, 2, 3. — [3] Id. II, 7.

a Deo in faciem inspiratum. Hic enim principis illius facultatis sedem esse volunt, adventitium illum animi primum in parentem per sensus ingressum interpretati. Quocirca hominem etiam, *ad imaginem et similitudinem*[1] Dei factum esse. Imago enim Dei, Ratio divina et regia, homo non patibilis: humana autem mens imaginis imago. Quam similitudinem si alio vocabulo expressam cupis, divinam quamdam assectationem a Mose appellatam reperies; ait enim: «Post Dominum Deum vestrum ambulate, et mandata ejus »custodite[2].» Assectatores autem, opinor, cultoresque Dei sunt, quicumque virtute præstant. Atque hinc Stoici Philosophiæ finem esse dixerunt, congruenter naturæ convenienterque vivere, Plato vero ipsammet cum Deo similitudinem, ut Stromate secundo jam ostendimus. Quin et Zeno Stoicus Platonem, et Barbaram Philosophiam secutus Plato, bonos omnes inter sese amicos esse dixerunt. Socrates enim in Phædro «nefas esse *ait*, ut vel malo »malus amicus sit, aut bonus bono non amicus.» Quod ipsum in Lyside, fuse admodum ostendit, ubi amicitiam cum injustitia et improbitate coli nullo modo posse confirmat. Similiter hospes ille Atheniensis «rem Deo perju»cundam esse *docet*, eique congruentem, cujus una quæ»dam sit ac pervetusta ratio; ut simili quidem, si modo erit »modicum, simile amicum sit; immodica vero nec inter »sese, nec modicis amica esse possint: Deus ipse denique »rerum nobis omnium mensura statuatur.» Quibus hæc deinceps Plato subjungit: «Bonus enim omnis bono similis »est; quare uti ad Deum etiam accedit, ita non boni tan»tum omnis, sed ipsius quoque Dei amicus est.» Qui mihi locus alterum illum sub Timæi finem in memoriam revocat, ubi docet hoc, «Cuivis agendum esse, ut intelligentiæ, vim »rei perceptæ, quatenus pristinæ naturæ ratio postulet, simi-

[1] Genes. I, 26. — [2] Deut. XIII, 4.

» lem efficiat : quod ubi perfecerit, tum cum vitæ optimæ » hominibus a diis propositæ, finem obtinere, qui non » præsens modo tempus, sed etiam futurum complecta- » tur. » Illa enim eamdem vim habent quam hæc. Non cessabit qui quærit donec invenerit : cum autem invenerit admirabitur, admirans autem regnabit, regnans autem requiescet. Quid vero? non illa quoque Thaletis quæ ex his sumpta sunt, in sæcula sæculorum Deum gloria affici, et cordis cognitorem a nobis dici aperte interpretatur? Rogatus enim Thales « quid sit Deus : Id, *inquit*, quod neque » habet principium nec finem. » Cum autem rogasset alius « an Deum lateat homo aliquid agens : Et quomodo, *inquit*, » qui ne cogitans quidem? » Porro solum esse bonum id quod est honestum, novit Barbara Philosophia, et virtutem sufficere ad felicitatem, cum dixit : « Ecce dedi ante » oculos tuos bonum et malum, vitam et mortem, elige vi- » tam [1]. » Nam quod bonum est *vitam* appellat, et pulchrum ejus electionem : malum autem electionem contrarii. Boni autem et vitæ unus est finis, esse Dei amatorem. « Hæc est » enim vita tua et dierum longitudo, » id diligere quod pertinet ad veritatem. Illa autem manifestiora sunt. Servator enim cum *Deum diligere* jussisset *et proximum*, dicit « ab » his duobus mandatis totam legem pendere et Prophetas [2]. » Hæc dogmata vulgo jactant Stoici, et ante eos in Phædro precans Socrates : « O Pan et dii alii, date mihi ut intus » sim pulcher. » In Thæteto autem aperte dicit : « Qui enim » pulchre dicit, is pulcher est, bonusque. » Et in Protagora fatetur Protagoræ familiaribus, se eum convenisse qui esset pulchrior Alcibiade : siquidem est pulcherrimum id quod est sapientissimum. Dicebat enim virtutem esse animæ pulchritudinem, contra autem, vitium animæ turpitudinem. Atque Antipater quidem Stoicus tribus quos scripsit libris,

[1] Deut. xxx, 15, 19, 20. — [2] Matth. xxii, 37, 39, 40.

Quod ex sententia Platonis solum honestum est bonum, probat etiam, quod ex ejus sententia sit sufficiens virtus ad beatitudinem : et complura alia adducit dogmata quæ conveniunt cum Stoicis. Ab Aristobulo autem qui fuit tempore Ptolemæi Philadelphi, cujus meminit is qui composuit Epitomen rerum gestarum a Macchabæis[1], multos fuisse libros conscriptos, quibus probat philosophiam Peripateticam ex lege Mosaïca, et aliis dependisse Prophetis. Et hæc quidem ita se habeant. Quinetiam fratres esse nos, tanquam unius Dei filios, ac discipulos Præceptoris unius Plato satis declarare visus est, hunc in modum : « Quotquot, » *inquit*, in civitate versamini (sic enim hanc iis fabulam » pertexemus), fratres estis omnes. Verum fictor ille Deus, » qui ex vobis ad imperandum apti essent, aurum iis dum » procrearentur, admiscuit, ex quo plurimum dignitatis » consecuti sunt. Qui vero ad operam aliis navandam ido» nei forent, his argentum aspersit : agricolis denique ac » cæteris opificibus ferrum atque æs infudit. » Ex quo id necessario consequens esse ait, ut alii quæ ad cognitionem pertinent, quæ sunt opinionis alii complectantur ac diligant. Forte enim naturam illam eximiam et cognitionis avidam præsentit : nisi potius triplici hoc naturam discrimine, tria Rerumpublicarum genera, ut nonnulli opinantur, informat : ut Judæorum quidem argenteam, Græcorum tertiam, Christianorum, quibus aurum illud plane regium, sanctus, inquam, Spiritus infusus est, auream appellarit. Sane quidem Christianorum ipse vitam his in Theæteto verbis expressit : « Dicamus igitur, *inquit*, de summis illis philoso» phandi Principibus : quid enim eos moremur, qui Philoso» phiæ studio perperam abutuntur ? Viam illi, quæ in forum » ducat, ignorant : ubi vel exerceantur judicia, vel senatus, » vel publicum aliud civitatis concilium habeatur nesciunt :

[1] Machab. I, 10.

»leges ac plebiscita, neque dum promulgantur, audiunt; »neque perscripta cum fuerint, omnino vident: Sodalitio»rum ad Magistratus creandos factiones, conventus, et »commessationes cum tibicinis, horum ipsis quidquam fac»titare, ne per somnium quidem in mentem venit. Rectene, »an secus factum in civitate quid fuerit: num cuipiam mali »a majoribus aliquid obvenerit, magis ipsos latet, quam nu»merus, quod aiunt, arenarum. Atque hæc ille omnia sic »ignorat, ut eadem abs sese ignorari nesciat: sed revera »solum ejus corpus in civitate versatur et habitat; ipse qui»dem interea (ut cecinit Pindarus) supra terram evolat, »rerumque cœlestium rationes Astronomiæ vi enucleat, »naturamque adeo totam penitus investigat.» Jam vero cum hoc Domini dicto, *Sit sermo vester, est, est; non, non*[1], alterum illud conferri possit, *At mihi nec falsum concedere, nec verum perimere ullo modo fas est.* Et cum interdicto nobis jurejurando, congruit illud decimi Legum, *In omni re laus et juramentum abest.* Et Pythagoras quidem, Socrates, atque Plato, qui Dei se vocem exaudire confirmant, dum fabricam hujus universi, quam divina manus et perfecte elaboravit, et conservat perpetuo, contemplantur; illud omnino Mosis audiere, *Dixit, et factum est*[2], quo Dei vocem opus ipsum esse declarat. Dum autem in illa hominis ex pulvere molitione versantur, terrenum passim Philosophi corpus appellant: Homerus vero id etiam imprecationis loco ponere non dubitat:

At vos in terram cuncti redeatis, et undam.

Quemadmodum Esaias dum ait, *Et conculcate ipsos quasi lutum*[3]. Et Callimachus diserte:

Erat annus ille, quo volantium cœtus,
Et qui sub undis, atque quadrupes, vocem
Sic proferebat ut lutum Promethei.

[1] Matth. v, 37; Jacob. v, 12 — [2] Gen. I. — [3] Isai. x, 6.

Idemque rursus:

. . . . Si te ipse Prometheus
Finxit, et ex alio non dedit esse luto.

Hesiodus autem de Pandora:

Vulcanumque jubet terram perfundere lympha
Protinus, atque hominis cum voce infundere mentem.

Jam artificiosum ignem, qui certa ratione ac via feratur in generationem, Stoici naturam esse definiunt: ignis autem ac lucis nomine, Deum aut ejus Verbum allegorice Scriptura significat. Quid autem? non ipsemet Homerus, aquam abs terra separatam, planeque retectam aridam paraphrasi quadam explicat? dum ait de Tethyos Oceanique dissidio:

Namque ambos dudum tristis discordia lecto
Complexuque arcet.

Deo præterea summam rebus in omnibus potestatem Græcorum eruditissimi tribuunt. Epicharmus quidem (Pythagoreus autem is fuit) his versibus:

Nil potest Deum latere; fac ut id mente imbibas:
Ille nos per se intuetur, nec nihil solus potest.

Lyricus vero, sic:

Deus potis est ex profunda
Nocte revocare purum diem:
Nigris dein tenebris
Diei nitidum condere hoc jubar.

Qui solus, inquit, illucescente die, noctem efficere potest, Deus is est. Et Aratus in Phænomenis, hæc habet:

Abs Jove principium, nullo qui tempore nobis
Prætereundus erit. Cujus late omnia Numen
Compita, et omne forum, pontique profunda tumentis,
Atque omnes portus implet: nemoque potenti
Auxilio caruisse queat.

Et rationem subjungit:

. . . . Genus omnis ab illo
Quippe trahit,

Creatione videlicet:

. . . . Qui blanda homines pietate fovendo,
Læta ollis dat signa manu, populosque frequentes
Ultro operi accingit: certo namque ordine cœlum
Sideribus sparsit variis, annique coronam
Texuit, apta suis ut munera quæque notarent
Temporibus, lætoque genus subolescere fœtu
Quodque darent. Huic prima omnes, huic ultima semper
Vota ferunt. Salve, o Genitor, quem suspicit orbis,
Atque boni auctorem sentit.

Et ante Aratum Homerus, in clypeo illo, quem Vulcanus elaborarat, mundi procreationem e Mosis exemplari describens, ait:

Fecerat hic terras, cœlumque, salumque profundum,
Astraque purpurea cœlum quæ luce coronant.

Qui enim et Poëtarum, et Oratorum vocibus Jupiter celebratur, is omnino Deum significat. Jam Democritus, ut id quoque dicam, « paucos admodum homines lucem in- » tueri *ait,* qui manus ad eum tollant, quem nos Græci » aërem nunc vocamus. Quippe fatur omnia Jupiter, omnia » novit, dat idem aufertque omnia, omniumque Rex est. » At Bœotius Pindarus, altiore quodam mysterio, Pythagoreus enim is erat,

Virum, *inquit*, unum est ac Deum genus.
Matre spiritum ambo hausimus ab una.

Matris nomine materiam intelligit, unumque præterea horum Molitorem omnium constituit, quem ipse Parentem ἀριστοτέχναν, hoc est, « optimum ac sapientissimum Artificem » nominat, qui pro sua quemque dignitate, ad ipsam quo-

» que Divinitatem provehat. » Platonem enim prætereo, qui palam ac perspicue, in ea quam ad Erastum et Coriscum scribit epistola, Patrem ac Filium, nescio quo pacto, ex Hebraicis litteris palam ac manifeste aperit, ubi sic eos hortatur: « Dum juratis, *inquit*, studio non illiberali, ac studii sorore doctrina mutuo conjuncti, per Deum ipsum rerum omnium sive præsentium, sive futurarum Præsidem, » nec non Præsidis etiam principiique Parentem Dominum » juretis, quem quidem si modo recte philosophabimini, » cognoscetis. » Idem ea quam in Timæo habet concione, Artificem illum Patrem appellat, his verbis: « Vos qui deorum satu orti estis, attendite. Quorum operum ego parens » effectorque sum. » Quare cum idem ita loquitur, « Circa » universorum Regem omnia sunt, ac propter ipsum omnia: » idem bonorum omnium principium est. At circa secundum ea quæ secundo, circa tertium ea quæ tertio ordine » continentur, cuncta versantur: » equidem ista non nisi de sancta Triade accipio, et tertii quidem nomine Spiritum sanctum, secundi vero, Filium intelligo, per quem ex Patris voluntate facta sunt omnia. Præterea Reipublicæ decimo, Eris cujusdam Armenii filii meminit, genere Pamphyli, qui quidem est Zoroastres. Certe Zoroastres ipse ita de se scribit. « Hæc, *inquit*, scriptis mandavit Zoroastres Armenii filius, Pamphylus genere: cum in bello cecidissem, » apud inferos abs diis hæc didici. » Hunc ergo Zoroastrem Plato, die ab interitu duodecimo, jam rogo impositum revixisse memorat. Quibus forte Resurrectionem, forte alterum illud subobscure significat, animos cum recipiuntur in cœlum, per signa Zodiaci duodecim viam inire: per quæ similiter, eosdem ait, cum hic generatio fit, descendere solitos. Nec aliter accipiendum est, duodecim Herculem certamina confecisse, quibus exhaustis, ab universi hujus mundi angustiis animus liberetur. Nec mihi præter-

cundus Empedocles. Physice enim ille sic rerum omnium instaurationis meminit, ut ignis in naturam cuncta olim mutatum iri pronuntiet. Qua in opinione Heraclitus Ephesius manifeste versatur. Is enim mundum unum quemdam sempiternum esse statuit, caducum alterum ac pereuntem agnoscit, at externa specie tenus, quique alius non sit a priore, certa quadam et propria ratione spectato. Nam quod sempiternum illum agnosceret, qui ex universa rerum natura constans, sibi perpetuo similis maneat, diserte profitetur his verbis: « Mundum eumdem, *inquit*, rerum universitatem complexum, Deorum hominumve nemo condidit: sed fuit idem, est, eritque semper, Ignis quidam perpetuo vivens, quique vicissim et accenditur modice, et modice restinguitur. » Quod autem illum ipsum et genitum, et corruptioni obnoxium esse tradiderit, ex sequentibus intelligas: « Sunt enim, *inquit*, ignis conversiones istæ, ut primum ex igni fiat mare, tum pars maris dimidia in terram, dimidia in vaporem igneum abeat. » Nam quod eas conversiones potestate fieri vult, ab eo cujus vi cuncta reguntur Verbo atque Deo, ignem per aërem in humidum converti significat, quod ab eo mare vocatur, exterioris hujus ornatus quoddam quasi semen ex quo deinde cœlum ac terra, quæque amborum sinu continentur, existant. Quemadmodum vero idem sibi reddatur, ac rursus ignescat, plane aperit, dum ita subjungit: « Mare, *inquit*, eodem prorsus modo, eodemque mensionis genere diffunditur, quo priusquam terra fieret. » Quod ipsum de aliis similiter Elementis intellige. Huic affinia docentur a Stoicorum eruditissimis, cum ab iis, de conflagratione, de gubernatione mundi, de eo, qui talis proprie sit, mundo et homine, deque animorum nostrorum permansione disputatur. Rursus Plato ipse Reipublicæ septimo: « Nostrum hunc diem, nocturnum, ob mundi Principes, *opinor*, tenebrarum

» harum[1] : Somnum *vero atque* mortem , » animi descensum in corpus vocavit, Heraclitum secutus. Annon id Spiritus de Servatore nostro Davidis ore prædixit, his verbis : « Ego » dormivi , et soporatus sum; exurrexi , quoniam Dominus » suscipiet me[2]. » Nec enim solam Christi Servatoris resurrectionem, a somno excitationem, sed etiam Domini in carnem descensum allegorice *somnum* [3] appellat. Atque adeo Servator ipse nos ut *vigilemus* admonet, hoc est, ut de vita recte instituenda serio cogitemus, animumque nostrum a corporis complexu abstrahere conemur. Porro diem etiam Dominicum, Reipublicæ decimo, his verbis vaticinatur Plato : « Postquam eo in prato singuli dies septem » constiterint, octavo demum inde proficisci oportet, eo» que quatridui itinere pervenire. » Equidem pratum illud, sphæram stabilem et immotam accipio, qui locus est suavis admodum et placidus, Sanctorumque sedes : at illo dierum septenario, singulos septem planetarum motus, atque omnem efficiendi artem intelligo, quæ ad requietis finem contendit ac properat. Quod autem post errantes illos orbes iter suscipitur, recta perducit in cœlum; is enim octavus est motus atque dies. Denique animos quatriduo proficisci dum ait, iter illud, quod per quatuor Elementa conficitur, declarat. Septimum quoque diem sacrum esse, non Hebræi modo, verum etiam Græci agnoscunt, cujus conversione animantium omnium atque plantarum universitas continetur. Quo Hesiodus ita cecinit :

Lunæ prima dies, tum quarta, et septima sacra est.

Idemque :

Septima jamque dies, læti lux candida solis.

Et Homerus :

Septima sacra dies reserato illuxerat orbi.

[1] Ephes. VI, 12. — [2] Psal. III, 5. — [3] Matth. XXIV, 42, et alibi.

Et :

Septima sacra fuit.

Et rursus :

Septima lux aderat, qua cuncta exacta fuere.

Atque iterum :

Septima ubi orta dies, Acherontis liquimus undas.

Quibus accinit Callimachus Poëta :

Septima jamque dies, qua cuncta exacta, rubebat.

Itemque :

Omine læta dies est septima, septima rerum.

Et :

Ortus, et eximias inter perfecta coruscat.

Et :

Omnia sidereo septena videntur in orbe,
Motibus et propriis certos volvuntur in annos.

Quam diem, uti sanctiorem, ipsæ quoque Solonis elegiæ mirum in modum prædicant. Quid præterea? nonne sacris Litteris congruenter, ubi hæc improborum vox est: « Tollamus justum a nobis, quoniam molestus nobis est[1]; » Plato salutarem Christi dispensationem tantum non prænuntians, ita loquitur secundo de Republica : « Justo, *inquit*, illi, » qui sic animo comparatus erit, verbera imponentur, injicientur vincula, oculi eruentur. Idem postremo hæc omnia perpessus, agetur in crucem. » Socraticus etiam Antisthenes illam Prophetæ vocem : « Cui me assimilavistis? » dicit Dominus[2], *paraphrasi quadam explicans*, Deum nemini » similem esse *ait*, quod ejus in cognitionem ullius ex imaginis specie venire nemo possit. » Quibus affinia Xenophon Atheniensis hæc habet ad verbum : « Qui omnia concutiat, » idemque tranquillet, cum et magnum et potentem esse

[1] Sap. II, 12. — [2] Isai. XL, 18, 25.

» constat; qua vero specie sit, non liquet. Ac ne sol ipse » quidem, ut lucem quoque versum diffundere videatur, » impune tamen sese videri patitur : quisquis enim in eum » impudenter intueri conetur, visum amittit. »

Quæ caro verum oculis, immortalemque videret,
Cœlestemque Deum, cujus super æthera sedes?
Quippe, nec adversi radiantia spicula solis
Mortales subeant defixo lumine visus;

ut jam olim Sibylla cecinit. Jure igitur ac merito Xenophanes ille Colophonius, Deum unum, et corporis expertem esse docens, ita cecinit :

Maximus idem hominum ac superum Deus unicus ille [est,
Quem mortalis homo non mente aut corpore reddat.

Atque iterum :

. . . . Ast homines generari Numina credunt,
Illaque voce sibi cultuque et corpore prorsus
Assimilant.

Itemque :

. . . . Si manus apta bovi, manus apta leoni,
Pingeret, atque hominum tractare assuesceret artes:
Illa bovi similes superos similesque leoni
Fingeret; acer equus specie formaret equina :
Quisque suo proprium vestiret corpore Numen.

Rursus et Bacchylidem Lyricum ita de Divino Numine loquentem audiamus :

Hi fœdis semper gravibusque morbis indomiti :
Innocentes, nec ulla in re mortalibus similes.

Et Cleanthem Stoicum, cujus in quodam poëmate sunt, quæ sequuntur :

Quidnam bonum sit me rogas? jamjam accipe.
Quod ordinatum est integrum, sanctum, pium,

Suique compos, utile, decens, commodum,
Grave, ac severum, quodque semper conferat.
Metu ac dolore majus, et molestia:
Salubre, jucundum, et sibi consentiens.
Clarum, ac modestum, sedulum, lene, ac potens,
Perenne, labis nescium, ac semper manens.

Tum idem vulgi tacite idololatriam carpens, ista subdit:

Opinionem qui sequitur, haud liber est,
Frustra inde quidquam stultus expectet boni.

Non igitur amplius de Deo est ex vulgi opinione sentiendum:

. . . . . . Haud enim Numen reor,
Hominis scelesti clanculum speciem induens,
Tuum hoc cubile petere, prout homines solent,

inquit Amphion Antiopæ. Sophocles vero plane ac diserte:

Ejus parenti namque nupsit Jupiter,
Non flavus auro, non olor pluma nitens,
Qualis puellæ junctus est Pleuroniæ,
Matremque fecit: ast homo plane integer.

Quibus deinceps hæc attexit:

Notis volucrem postibus gressum intulit
Adulter.

Tunc adhuc apertius impotentem fabulosi Jovis libidinem exponens, ita prosequitur:

Non dextra lympham, non cibum lingua attigit:
At pectus acri saucius morsu, thorum
Init, atque Veneri nocte se tota dedit.

Verum ista theatrorum insaniæ reserventur. Heraclitus quidem perspicue, « homines *ait*, seu prius, seu postquam » audierint, commodæ rationis semper ignoratione versari. » Et Lyricus Melanippides ita cecinit:

Audi me, o Pater! stupor mortalium,
Qui semper viventem animum regis.

Et magnus ille Parmenides, ut ait Plato in Sophista, de Deo hunc in modum scribit:

Nec satus est unquam, nec morti obnoxius ulli,
Integer, unigena, inconcussus, nescius ortus.

Imo etiam Hesiodus:

Te Regem ac Dominum immortalis Turba fatetur,
Non alius tecum imperio contendere possit.

Quin et ipsa quoque Tragœdia, ab idolorum cultu abducens, in cœlum oculos tollere nos docet. Sophocles enim, ut refert Hecatæus Historicus, in eo quem de Abramo et Ægyptiis conscripsit libro, hæc palam vociferatur e scena:

Unus profecto est, unus hic tantum Deus,
Qui cœlum et amplas condidit terræ plagas,
Cærulea ponti terga et infrænes notos.
At nos miselli, pectore errantes vago,
Calamitatum finximus solatia,
Formas deorum saxeas, aut æreas,
Aurove ductas fusili, aut eburneas.
His dum immolamus, dum stato augustos die
Reddimus honores, esse nos remur pios.

Quo eodem ex loco Euripides:

Vides sublime fusum immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumjectu amplectitur?
Hunc summum habeto Divum, hunc perhibeto Jovem.

Idem in dramate, quod Pirithoum inscribit:

Te, qui a te ipso es: quique ætherio
Rerum omne genus turbine versas:
Quem clara dies, quem turbida nox,
Et multicolor; quemque astrorum

Vis, non uno lumine fulgens,
Circum assiduo volvitur orbe.

Hic enim *ex sese ortum*, artificem Intellectum vocavit. Quæ sequuntur, ad mundum pertinent, in quo lucis etiam est tenebrarumque conflictus. Similiter Æschylus Euphorionis filius, ita de Deo sane quam graviter :

Æther, solumque est, atque cœlum Jupiter,
Cuncta simul idem est, majus et si quid super.

Platonem quoque novi sentire cum Heraclito, hunc in modum scribente : « Quod unum sapiens est, solum tamen » dici non vult, idemque Jovis nomen amat. » Atque iterum : « Lex est, *inquit*, hujus unius parere consilio. » Quod si altiore sensu dictum illud accipere volueris : *Qui habet aures audiendi audiat*[1], sic ab Ephesio illustratum invenies, « Qui quod audiunt, intelligentia non assequuntur, surdis » illi similes sunt : in quos tritum illud conveniat, præsentes » abesse. » Num vero Græcorum etiam ex ore Principium unum audire gestis? Testem dabo Timæum Locrum, qui libro de Natura sic ad verbum loquitur : « Unum omnium » principium est, quod ortu caret : nam si aliunde ortum » esset, principium jam non esset, sed illud potius unde » ortum haberet. » Quæ opinio, sane vera, ex dicto illo profecta est : « Audi, *inquit*, Israel, Dominus Deus tuus unus » est, eique soli servies[2]. »

Omnibus ecce patet, nulloque errore vagatur,

ut Sibylla cecinit. Jam vero videtur Homerus quoque dicere Patrem et Filium, per aptam, ut videtur, horum divinationem :

Certe cum solus sis vim tibi si afferat Utis,
Haud ratione queat fugier morbus Jovis ulla,

[1] Luc. xiv, 35. — [2] Deut. vi, 4.

Namque Jovem ægiferum nihilum curare Cyclopes
Suerunt.

Et ante eum Orpheus loquens de eo quod est propositum, dixit :

Nate Jovis magni, pater et Jovis ægiferentis.

Xenocrates etiam Chalcedoniensis, qui *summum Jovem* appellat, *infimum* alterum, Patris nonnullam dat ac Filii significationem. Quodque præter omnem opinionem est, Homerus ipse Numen agnoscere videtur, qui deos introducit humano more sensuque commotos, quem tamen ne sic quidem reveretur Epicurus. Est enim Homeri quod sequitur :

Quid me immortalem porro, mortalis Achille,
Præcipiti cursu insequeris? mea Numina nondum
Scilicet agnosti.

Quo quidem Numen ejusmodi esse declarat, quod nec pedibus, nec manibus, nec oculis, nec toto corpore, mortalis quisquam assequi capereque possit. « Cui similem » fecistis Dominum? aut cui imagini assimilavistis eum? *in-* » *quit Scriptura.* Numquid sculptile conflavit faber, aut auri- » fex auro fuso inauravit eum [1]? » et quæ sequuntur. Et Epicharmus comicus in Republica, sic de Logo perspicue :

Humana vita ratione ac numero prorsus indiget,
Numero ac ratione vivimus : ambo nos fovent.

Tum ita diserte :

Ratio mortales regit, moresque servat.

Deinde :

Si est in homine ratiocinatio, est et divina ratio.
Ratio homini innata est, ad casus vitæ varios.
Ratio divina artes cuique moderatur suas :

[1] Isai. XL, 18.

Omnibus per se aperit, quid magis cuique conferat.
Haud enim artem ullam homo reperit, Deus hanc unus [parit.
Ratio nimirum hominis, ratione ex divina sata est.

Porro cum Esaiæ voce hæc Spiritus inclamet : «Quo mihi »multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus : ple»nus sum holocaustis hircorum; adipem agnorum, et san»guinem taurorum nolo [1]; »idemque subjungat paulo post : «Lavamini, mundi estote, auferte nequitias ex animabus »vestris [2] : » tum in eamdem sententiam Menander comicus totidem verbis ita scribit :

Si quis, quod hœdi vel bovis, mi Pamphile,
Cruentet aras sanguine, aut aliud deis
Quodcumque mactet; sive, quod docta manus
Laborat arte, purpura ardenti micans
Aurove textum pallium, aut candens ebur,
Viridem aut smaragdum, muta qua moles sinit,
Animantes imitans, offerat; Numen sibi
Credat secundum : mentis hic nimium levis,
Heu graviter errat. Commodis sit moribus
Homo necesse est : virginis casto innocens
Parcat pudori, parcat alieno thoro.
Furti atque cædis inscias servet manus.
Cave ergo vel acum ne appetas, mi Pamphile :
Te quippe nusquam non videt præsens Deus.

«Deus appropinquans, *inquit*, ego sum, et non Deus de »longe. Num faciet aliquid homo in absconditis, et ego »non videbo eum [3] ? » inquit Deus per Hieremiam. Atque iterum Menander illud Scripturæ : «Sacrificate Sacrificium »justitiæ, et sperate in Domino [4], » paraphrasi quadam exponens, sic ait :

. . . . Neve acum, o suavissime !
Aliena quæ sit, appetas : etenim Deo

[1] Isai. I, 11. — [2] Ibid. 16. — [3] Jer. XXIII, 23, 24. — [4] Psal. IV, 6.

Injusta nulla, justa quæ modo sunt, placent.
Feliciorem ducere hunc vitam sinit,
Qui nocte terram, qui die assiduo colit.
Deo sacrifices, æqui ad extremum tenax,
Ut veste munda splendidus, sic pectore.
At cum tonabit, siste, nec pavido gradu
Fugam capesse, quamdiu nil conscius
Ipse tibi fueris: te Deus præsens videt.

Adhuc te loquente, inquit Scriptura, *dicam, Ecce adsum*[1]. Præterea Diphilus comicus hæc habet de Judicio:

Putasne vero mortuos, Nicerate,
Queis omnis omnem fluxit in luxum dies,
Potuisse latebris fugere captatis Deum?
Est oculus ille, est, cuncta qui justus videt.
Duæ, ut statuimus, inferos secant viæ;
Patet una castis, altera scelestos manet.
Quamvis profundo semper inclusum sinu
Utrumque terra teneat. I, rapias licet,
Furere, spolies, misceas. Erres, cave:
Est, est sub alto Dite judicium super,
Cui magnus orbis Dominus ac Rector præest,
Cujus vel ipsum nomen effari horreo,
Quique diuturnam sontibus vitam trahit.
Quod si quis omni scelera molitus die,
Superos latere credit, is novum scelus
Sibi persuadet, justa quod lento manus
Pendere soleat otio. At quisquis Deum
Non esse fingis, prospice infelix tibi.
Deus ille, Deus est. Si quis interea nocens
Impune peccet, habeat in lucro moram.
Namque ipse meritas postea pœnas luet.

Quibus hunc in modum accinit Tragœdia:

Erit ille quondam sævus ac tristis dies,

[1] Isai. LII, 6.

Cum rutilus alto conditos ignes sinu
Effundet Æther : cum rapax flamma hauriet
Ima atque summa, nec modum capiet furor.

Et paucis interjectis :

. . . . . Ast ubi superstes nihil;
Marium profundi gurgites nulli tum erunt,
Labefactum ab imis sedibus vacuo solum
Gremio jacebit. Haud enim vastis procul
Flammis perustum, summa pennatos greges
Mittit sub astra : sed tamen quidquid prius
Fuerit ademptum, recipit ac proprium tenet.

Affinia reperiemus in Orphicis, quæ sequuntur :

Quod prius abdiderat, lætas in luminis auras
Sollicitus sacro cunctos ex corde refudit.

Qui si caste integreque vixerimus, beati quidem hic erimus; at post discessum ex hac vita longe beatiores, nec ullo tempore circumscribetur nostra hæc felicitas, sed quiete fruemur sempiterna,

Cum superis lare conjuncti, mensaque per ævum,
Casibus haud hominum, sævoque dolore subacti,

ut cecinit Empedoclis philosophica Poësis. Adeoque vel ex Græcorum ipsorum mente futurus est nemo, vel tantus, ut judicii vim superet, vel tam pusillus, ut lateat. Quin et Orpheus idem hæc habet:

Divino in Verbo defixis totus inhære
Luminibus, mentisque memor lustrare recessus,
Intactum per iter constanti incedere gressu,
Æternumque unum cœli modo cernere Regem,
Perge alacris.

Mox visu Deum attingi non posse confirmans, uni alicui genere Chaldæo notum illum fuisse testatur, sive Abrahamum dicat, sive filium ejus aliquem, his versibus :

Ast aliquis tantum Chaldæo a sanguine cretus.

Norat enim qua magnus iter sol flectat in orbem,
Æquatosque habilis, circumque immania terræ
Pondera, sed proprio gyros convertat in axe :
Et volucres effusus equos per cærula mundi
Verset agens, aurasque obeat, pelagusque profundum.

Tum quasi dictum illud, « Cœlum mihi thronus est, terra » autem scabellum pedum meorum[1], » paraphrasi quadam explicaret, ista subjungit :

Ille igitur magni supra laquearia cœli
Immotus, solioque micat sublimis in aureo.
Olli planta humiles subter premit ardua terras :
Oceani extremos attingit dextera fines;
Cujus inexhaustum quasi ab radicibus imis
Ferre negant robur nutanti vertice montes.
Atque ut siderea nunquam discedat ab arce,
Cuncta tamen nostris præsens molitur in oris,
Principium in sese, ac medium finemque coërcens.
Illa secus memorare nefas, membrisque solutis,
Mecum animo volvens trepido. Nam desuper ipse
Cuncta regit....

et quæ sequuntur. His enim prophetica illa omnia declaravit : « Tu si aperueris cœlum, tremor corripiet; et a conspectu tuo montes colliquescent, sicut a facie ignis liquescit cera[2]. » Itemque hæc Esaiæ : « Quis cœlum mensus est palmo, et universam terram pugillo[3] ? » Rursus cum ita cecinit :

Ætheris, o ditisque potens, pelagique, solique,
Qui solidum tonitru quatis alti limen Olympi,
Quemque Lares horrent, metuit quem turba deorum,
Et cui Parca, licet mansuescere nescia, servit.
Matris summe Parens, cujus furor omnia jactat,
Quique cies ventos, et nubibus omnia condis,

[1] Isai. LXVI, 1. — [2] Ibid. 1, 2. — [3] Id. XL, 12.

Flammantique procul vastum aëra turbine sulcas.
Astra tuo certos volvunt sub Numine motus.
Longo indefessi solium stant agmine circum
Aligeri, quorum mortalia credita curæ.
Vere tuo nitidis se floribus arva coronant;
Et tua sævit hiems, gelidis sub nubibus acta,
Et tibi debetur Bromii vindemia fœtus.

Tum diserte omnipotentem Deum sequentibus dictis appellat:

Immunem interitu, solis quem dicere fas est
Cœlitibus. . . . .
Maxime tu Divum, fato comitatus adesto,
Ingens, terribilis, cuncto discrimine major,
Quem mors nulla domat, quemque ardens Æthra coronat.

Qui sane dum *Matris* eum *Patrem* nominat, cum rerum ortum ex nihilo significat, tum iis forte qui *proseminationes* illas invehunt, conjugis etiam Deo tribuendæ occasionem dedit. Cæterum illas quoque Prophetarum voces illustrat Esaias (Amos) dum ait: « Ecce ego firmans tonitru, et creans » spiritum, cujus manus exercitum cœli fundaverunt[1]; » Et Moses, per quem ita Deus, « Videte, videte, quoniam ego » sum, et non est Deus alius præter me. Ego interficiam, et » vivere faciam: percutiam, et ego sanabo, et non est qui » auferat de manibus meis[2]. »

A lætis solet hic duras summittere rebus,
Ac tristes belli furias, lacrymosaque fata,

ut canebat Orpheus. Quam in rem Parius etiam Archilochus ita scribit: « O Jupiter, tuum quidem est imperium » cœli: tu autem opera in cœlis vides improba et justa. » At rursus Thracium Orpheum audiamus:

Oceani extremos complectitur undique fines

[1] Amos IV, 13. — [2] Deut. XXXII, 39.

Dextera, subjectasque premit planta ardua terras.

Quæ quidem ex illis manifeste hausit: «Dominus servabit »civitates quæ habitantur, et orbem universum compre»hendet manu, quasi nidum[1]. Dominus qui fecit terram »in fortitudine sua, *ut inquit Hieremias*, et erexit orbem »in sapientia sua[2].» His Phocylidem adjungas licet, qui Angelos Dæmonum appellans nomine, bonos ex illis alios, alios vero malos ita distinguit, siquidem nos quoque rebelles nonnullos accepimus:

Dæmonibus genus in nostrum non una potestas:
Namque aliis jus est venientem avertere pestem.

Jure ergo idololatriam Philemon comicus ita rescindit:

Fortuna non est ulla quæ fertur Dea,
Non est. At homini quidquid, ut casus tulit,
Acciderit ultro cuique, fortunam vocant.

Et tragicus Sophocles:

Nec superis, *inquit*, pro votis omnia cedunt,
Excepto Jove, principium finemque tenente.

Et Orpheus:

Vis una est, Numenque unum, cœli ignea moles,
Cuncta suo quæ nata sinu convertit in orbem,
Ignem, undas, terram.....

et quæ sequuntur. Lyricus item Pindarus quodam quasi Bacchico furore correptus, ita diserte loquitur:

Quid Deus? Universum.....

et rursus:

Deus omnes procreans mortales.

Dum autem hæc ait:

Quid exiguam tibi sapientiam ab homine homo polliceris?

[1] Isai. x, 14. — [2] Jer. x, 12.

Deum consilia rimari mortali naturæ difficile est.
Est enim mortali matre sata.

Ex illo Isaiæ loco sententiam hanc derivavit : « Quis novit » sensum Domini ? aut quis consiliarius ejus fuit [1] ? » Quibus etiam Hesiodus hunc in modum accinit :

Haud ullus vivit mortali e semine vates,
Qui Jovis ægiferi sensum cognoscere possit.

Quem pariter secutus in Elegiis Solon, jure ita scribit :

Omni homini prorsus mens est ignota deorum.

Mulierem præterea Moses, cum ob neglectum Dei præceptum, summis in doloribus parituram esse prædixisset, ita consentanee Poëta quidam non ignobilis cecinit :

. . . . Sed lux aurea noctem,
Seu lucem nox atra premat, dolor additus illis
Usque aderit : Superique graves immittere curas
Assidue pergent.

Homerus ita cum ait,

Auratasque Patris librabat dextera lances,

Dei æquitatem significat. Quem eumdem Menander comicus bonum esse declarans, ita loquitur :

Ut quisque primum natus in lucem venit,
Moderator illi Genius assistit bonus,
Vitamque format. Nam cave malum putes,
Bonæque vitæ noxium.

Tum subjungit, *omnem bonum esse Deum*, seu Deum omnem bonum appellat, seu, quod vero proprius est, rebus in omnibus bonum esse Deum affirmet. Rursum tragicus Æschylus, cum Dei nobis potestatem declarat, altissimum eum appellare nil veretur his versibus :

[1] Isai. xl, 13.

Secerne cunctis Numen a mortalibus,
Huic simile corpus ne putes ullum cave.
Ignota res est. Nunc velut flamma emicat
Aditumque prohibet: unda mox, caligo mox,
Mox et tremendæ similis apparet feræ,
Vento, atque nubi, fulguri, tonitruo;
Imbrique similis. Pontus huic, fontes, petræ,
Atque orbe toto quidquid undarum coit,
Obsequitur. Illum montium horrescunt juga,
Tremitque tellus, et sinus vasti maris,
Dum Dominus acri cuncta visu despicit,
Immensa quippe est illa majestas Dei.

Numquid illud tibi videtur illustrare: « A facie Domini tremit terra[1]? » Quin et ipsemet Apollo, divinandi tam peritus, suapte testimonio Dei gloriæ serviens, fateri cogitur, Minervam, quo tempore impetum in Græciam Medi faciebant, vota Jovi fecisse pro Attica. Ejusmodi autem responsum illud est:

Jam magnum placare Jovem, Jove nata Minerva,
Haud precibus votisque potest: ...
Pluribus at Superum templis incendia mittit,
Qui nunc fortassis magno terrore subacti,
Expresso sudore fluunt:

et quæ sequuntur. Thearidas autem in suo de Natura opere, hoc modo scribit: « Universitatis hujus principium, principium utique verum unum est. Illud enim ex æternitate unum est atque solum: »

Haud alius quisquam est supremi a Numine Regis,

inquit Orpheus. Quem secutus Diphilus sententiosissime ait comicus: « Omnium parentem,

[1] Psal. LXVIII, 8.

. . . . Pia tu mente perpetuo colas,
Et cujus una tot bona existunt manu.

Jure ergo Plato « præstantissima quæque ingenia ad capes-» sendum illud disciplinæ genus assuefacit, quod jam ante » maximum esse diximus, hoc est ad percipiendam boni cog-» nitionem, eoque tandem ascendendo perveniendum. Quod » quidem non jam, opinor, testam convertere fuerit, sed » animum ita circumducere, ut ex nocturno quodam die, » vere ad illud quod est, hac sua conversione redeat, quam » sane veram Philosophiam esse dicemus. » Cujus illi, qui compotes fuerint, aureo genere satos esse pronuntiat, dum ait : *Fratres quidem universi estis.* Qui autem ex aureo illo genere sunt, iidem accuratissime de rebus omnibus judicare possunt. Parentis igitur ac rerum omnium Effectoris sensum ex omnibus aliquem omnia, nativa quadam vi, ac citra ullius disciplinæ adjumentum hauriunt. Et quidem inanimata cum viventibus affectionum communione junguntur, ex animantibus autem vita præditis alia jam immortalia sunt, et in diem etiamnum laborant. At ex mortalibus alia in metu constituta, maternis adhuc visceribus inclusa gestantur : alia jam sui juris, suo se consilio arbitrioque regunt. Jam hominum genus universum in Græcos Barbarosque dividitur : quorum e numero, nulla prorsus usquam aut agricolarum aut pastorum, ac ne eorum quidem, qui in civitate degunt, natio est, quæ vitam, absque eo quod ejus mentem Naturæ superioris fides occuparit, ducere tuerique possit. Itaque populi omnes, sive Orientem colant, sive littora Occidentis ultima teneant, sive ad Septentrionem, sive ad Meridiem habitent, unam et eamdem ejus, a quo institutum hoc imperium est, anticipationem habent : cum loca pariter et æqualiter omnia, generales quæque vis illius effectricis actiones complexæ sint. Sed tamen curiosi illi e Græcis Philosophi, Barbarorum permoti Philosophia,

multo magis illi, qui nec oculis cernitur, et solus idem ac præpotens, et sapientissimus Artifex est, summusque rerum pulcherrimarum Auctor, providentiam tribuerunt: nec tamen quæ sint ex istis consequentia, nisi a nobis doceantur, pervidere, ac ne modum quidem illum nosse possunt, quem ad Deum cognoscendum natura ipsa præscribit; sed tantum, uti jam sæpe diximus, periphrasi quadam alioqui vera eum circumscribunt. Merito ergo Apostolus: « An Judæorum, *inquit,* solorum est Deus, non etiam Græ» corum [1]? » non solum dicens prophetice, eos qui ex Græcis credunt Græcos Deum esse cognituros, sed illud quoque significans, quod potestate Dominus sit, potestate Deus omnium, et revera omnipotens: cognitione autem non omnium. Neque enim id quod est, neque quomodo Dominus et pater et creator, neque reliquam veritatis norunt œconomiam, nisi ab ipsa didicerint. Similiter etiam prophetica habent eamdem vim cum dicto Apostolico. Nam Esaias quidem dicit: « Si autem dicitis: In Domino Deo nostro confi» dimus, nunc misceamini cum domino meo rege Assyrio» rum. » Et subjungit: « Et nunc num sine Domino ascen» dimus in hanc regionem ut in eam bellaremus [2]? » Jonas autem, ipse quoque propheta, idem tacite significat, cum dicit: « Et accessit ad ipsum is qui proram gubernabat, et » dixit ei: Cur tu stertis? Surge, invoca Dominum Deum » tuum, ut servet nos et non pereamus. » Nam illud quidem, *Deus tuus,* dicens ei qui norat per agnitionem, hoc autem, *ut servet nos Deus,* significavit consensionem gentium adhuc infidelium quæ applicarant mentem ad omnipotentem. Et rursus idem: « Et dixit ad ipsos, Servus Domini » ego sum, et Dominum Deum cœli ego timeo. » Et rursus idem: « Et dixerunt: Nequaquam, Domine, ne pereamus » propter animam hominis hujus [3]. » Malachias autem pro-

[1] Rom. III, 29. — [2] Isai. XXXVI, 7, 8, 10. — [3] Jon. I, 6, 9, 14.

pheta aperte ostendit Deum dicentem : « Sacrificium non » accipiam ex manibus vestris, quoniam ab ortu solis usque » ad occasum nomen meum glorificatum est in gentibus, » et in omni loco mihi offertur sacrificium. » Et rursus : « Quoniam Rex magnus ego sum, ait Dominus omnipo- » tens, et nomen meum clarum est in gentibus [1]. » Cujusmodi nomen? In iis quidem qui crediderunt, filius patrem significans : in Græcis autem, Deus creator. Liberum autem arbitrium Plato his ostendit : « Virtus autem non paret » alterius dominio, quam prout unusquisque vel honorave- » rit vel neglexerit, ita plus aut minus ex ea possidebit : » eligentis culpa est omnis, Deus autem extra culpam. » Deus enim nunquam est causa malorum. « O Trojani bel- » licosi, *inquit Lyricus*, Jupiter regnator superum qui om- » nia aspicit, non est mortalibus causa malorum, sed omni- » bus hominibus in medio est propositum, ut apprehendant » justitiam castam et sanctam Eunomiæ comitem et pruden- » tis Themidis. Beatorum o pueri! qui nunc invenistis so- » ciam una habitantem. » Pindarus autem aperte inducit Jovem Servatorem una habitantem cum Themide, Regem, Servatorem, justum, hoc modo : « Primum quidem, bono » consilio præditam Themin cœlestem, aureis equis, prop- » ter Oceani rupem, Parcæ ad venerabiles Olympi scalas » in viam duxere splendidam, ut esset vetus Jovis Servatoris » conjux. Ea vero, auro ornatas, et præclarum fructum fe- » rentes, peperit bonas Horas. » Qui ergo non credit veritati, humana autem est doctrina inflatus, miserque est et infelix, et qui, ut ait Euripides, « hæc videns, Deum mente » non cogitat, de sublimibus autem rebus disputationis » procul tortuosas jacit fallacias, quas indomita temere » jaculatur lingua de iis quæ non videntur, nullius certe » particeps sententiæ. » Accedens igitur ad veram qui

[1] Malach. I, 10, 11, 14.

vult disciplinam, audiat Parmenidem Eleaten promittentem:

Æthereamque scies naturam et in æthere cuncta
Signa, et sacrati clarissima lumina solis,
Quæ res obscura est valde: unde et nata fuere.
Et lunæ disces errantia signa rotundæ,
Naturamque scies, cœlum et quod circuit orbem:
Unde sit, utque illud major vis omnia cogens
Vinxit, ut astrorum fines teneat.

Et Metrodorum, qui, etsi fuerit Epicureus, hæc divine dixit: « Memento, Menestrate, quod cum sis mortalis, et » vitam accepisti terminatam, anima ascendisti, donec sæ» culum, et rerum videris infinitatem, tam quæ futuræ sunt » quam quæ fuerunt: » quando cum beato choro, ex Platonis sententia, felicem visionem spectaculumque contemplabimur; nos quidem cum Jove sequentes, alii autem cum diis aliis, et beatissima, si fas est dicere, mysteria peragemus ac celebrabimus, ipsi quidem integri et nulli malorum perpessioni obnoxii, quæ in posteriori tempore nos manserunt: integra autem et quieta visa aspicientes et contemplantes in luce pura, puri et nequaquam hoc obsignati quod nunc corpus circumferentes nominamus eo instar ostrei alligati. Pythagorei autem cœlum appellant ἀντίχθονα, id est, *terram ex adverso sitam.* In qua terra, inquit per Hieremiam: « Collocabo te in filios, et dabo tibi terram » electam hæreditatem Dei omnipotentis, cujus qui fuerint » hæredes erunt reges terræ[1]. »

ARTICULUS III.

CONCLUSIO.

Qualia cum [2] mihi affluant inumerabilia alia adjicienda,

[1] Jerem. III, 19.
[2] Pag. 733 et seq.

ut sit dicendi modus, finem imponam orationi, ne id nobis quoque eveniat quod dicit Agatho tragicus :

Qui cæteras res ut potissimas habent,
Et negligenter quod potissimum est agunt.

Cum ergo aperte, ut arbitror, ostensum sit, quomodo quod *fures* a Domino dicti fuerint Græci, sit intelligendum, libens prætermitto dogmata philosophorum. Nam si eorum quoque verba persequeremur, mox commentariorum innumerabilem colligeremus multitudinem, ostendentes omnem quæ est apud Græcos sapientiam, esse a Barbara sumptam Philosophia. Quam contemplationem nihilosecius ut res postulabit attingemus, quando colligemus opiniones Græcorum quæ feruntur de principiis. Sed hoc quoque nobis ex iis quæ dicta sunt licet tacite considerare, quemadmodum sint legendi libri Græcorum, ei qui scit tranare eorum fluctus.

Divinæ mentis possedit qui bona, felix,

ut videtur ex sententia Empedoclis.

Sed miser est, tenebrosa Deum cui opinio curæ.

Cognitionem et ignorationem, felicitatis et infelicitatis esse fines divine significavit. « Oportet enim multarum rerum » esse gnaros viros philosophos, » ex Heracliti sententia, et revera necesse est

Qui quærit bonus esse, ut multum devius erret.

Ex iis ergo quæ prius dicta sunt jam est nobis perspicuum, esse æternam Dei beneficentiam, et vere æqualem naturalem justitiam, a principii experte principio, pro uniuscujusque generis dignitate, ad omnes processisse, quæ nunquam cœpit esse. Neque enim hujus quod est esse Dominum et bonum, principium accepit Deus, qui est semper id quod est. Sed neque cessabit unquam benefacere, etiamsi

singula ad finem perduxerit. Est autem unusquisque nostrum beneficentiæ particeps quo usque vult. Differentiam enim fecit electionis, animæ si fuerit digna, optio et exercitatio. Sic ergo quintus quoque liber Commentariorum secundum philosophiam veram Gnosticorum, qui nominatur Stromateus, finiatur.

LIBER SEXTUS.

Agitur in hoc libro, sicut et in sequenti, de Gnostici institutione, cui præludere tantum videtur Pædagogus. Omnia autem cum ordine digesta, sed quasi forsitan occurentia rescribuntur[1]:

In prato quidem qui varie florent flores, et in horto arborum plantatio, non sunt juxta singulorum species a plantis alterius cujusvis generis separata : etiamsi quidam, eruditis varie decerptis collectaneis, Prata et Heliconas, et Favos et Peplos, conscripserint : sed iis quæ prout occasio se obtulit mihi venerunt in mentem, et neque ordine neque dictione sunt expurgata, sed de industria dispersa sunt, permixtim nobis instar prati variata est Stromatum descriptio. Quæ cum ita se habeant, et mihi erunt ad me excitandum Commentarii : et ei qui est aptus ad cognitionem, si forte in ea inciderit, ejus quod est utile ac conducibile cum sudore fiet inquisitio. Non solum enim cibum, sed multo magis etiam cognitionem labor præcedat æquum est, iis qui per *arctam et angustam* vere *viam*[2] Dominicam, ad æternam et beatam transmittuntur salutem. Nostra autem cognitio, et hortus spiritalis, est ipse noster Servator, in

[1] Pag. 736 et seq.
[2] Matth. VII, 14.

quem implantamur, transpositi et transformati in terram bonam ex vita veteri. Mutatio autem plantationis confert ad fertilitatem et bonitatem fructuum. Lux est autem Dominus et vera cognitio, in quem sumus transpositi.

Priusquam autem incœptum evolvat argumentum de furto Græcorum sermonem aliquantulum prosequitur. Unde, si conclusionem adjicias, triplex sit articulus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE FURTO GRÆCORUM[1].

Priusquam autem aggrediamur id quod est propositum[2], procemii loco fini quinti libri Stromatum addenda sunt ea quæ desunt. Quoniam enim ostendimus, symbolicum dicendi genus esse antiquum, eo autem esse usos non solum prophetas nostros, sed etiam ex priscis Græcis permultos, et non paucos ex aliis barbaris gentilibus, oportebat eorum quoque qui initiantur persequi mysteria. Hæc autem declarare distuli in eum locum, quo ea quæ a Græcis dicta sunt de principiis persequentes, confutabimus: nam hujus quoque contemplationis ostendemus fore mysteria. Cum autem ostenderimus mysticum Græcorum sensum, ex veritate quæ nobis fuit tradita per Scripturas, fuisse illustratum, in quo significato fructum veritatis ad ipsos pervenisse postea, si non sit grave dictu, demonstravimus: age ipsos Græcos furti in seipsos admissi testes adducamus. Qui enim quæ sunt eorum propria tam evidenter a se invicem suffurantur, se quidem fures esse confirmant: vel inviti autem ostenduntur a nobis acceptam usurpasse veritatem, et eis qui erant sui generis clanculum tradidisse. Si enim ne a seipsis quidem abstinent, a nostris vix abstine-

[1] Pag. 737 et seqq.

[2] Vide D. Guillon, pag. 403 et seqq.

bunt. Ac tacebo quidem eorum dogmata in philosophia, cum scriptis fateantur ii qui in sectas distribuuntur, ne ingrati animi criminis convincerentur, se decreta præcipua accepisse a Socrate. Cum autem usus fuero paucis testimoniis eorum qui sermonibus celebrantur, et in magna existimatione habentur apud Græcos, et eorum furandi genus in diversis temporibus abunde convicero, convertar ad ea quæ deinceps sequuntur. Nam cum fecisset Orpheus:

Deterius pejusque aliud quam fœmina nil est;

Homerus aperte dicit:

Deterius graviusque aliud quam fœmina nil est.

Et cum scripsisset Musæus:

Vi longe melior, longe præstantior est ars;

dicit Homerus:

Mente una qui ligna secat non robore vincit.

Et rursus cum fecisset Musæus:

In lucem atque vides almam folia edere terram,
Atque perire alia in ramis, ac rursus oriri
Altera, sic hominum sæclum generatio volvit;

transcribit Homerus:

Ventus fundit humi folia altera, sylvaque rursus
Altera producit viridantia tempore verno:
Nascitur humanum sic sæclum, sicque recedit.

Et rursus cum dixisset Homerus:

De fato functis minime se extollere fas est,

scribunt Archilochus et Cratinus: ille quidem,

Non enim decet defunctos prosequi conviciis:

Cratinus autem in Laconibus:

Terribile est hominibus de mortuis hominibus se valde jactare.

Et rursus Archilochus illud transferens Homericum:

Sum læsus, nec ego pro multis ferre recuso;

hoc modo scribit :

Erravi et aliquem utique alium deprehendit calamitas.

Sicut certe illum quoque versum :

Communis perimit Mars et qui occiderat ante ;

ipse transmutans sic protulit :

. . . . Faciam quidem :
Nam Mars pater est communis mortalibus.

Præterea illud quoque transferens :

Omnis in arbitrio victoria posta Deorum est ;

per hunc iambum juvenibus etiam aperte addit animum :

Victoria ast sita est Deum in arbitrio.

Rursus cum dixisset Homerus :

Illotis plantis in humo duraque cubantes ;

scribit Euripides in Erechtheo :

. . . . . . In solo haud strato cubant,
Pedesque nullis fontibus lavant suos.

Et cum similiter dixisset Archilochus :

Cor alius alio semper oblectat suum ;

convenienter illi Homerico,

De factis aliis alius nam gaudia sumit ;

dicit Euripides in OEneo :

Sed alius aliis moribus capitur magis.

Audivi autem Æschylum quidem dicentem :

Est qui beatus, is maneat domi decet ;
Rem qui gerit male, ille idem faciat quoque ;

Euripide similiter in scena clamante :

Felix beatus si quis et domi manet :

cum sic dicat etiam Menander in Comœdia :

Domi manere oportet, et esse liberum,
Aut non beatum illum esse vere dicier.

Rursus cum Theognis dicat :

> Qui exulat, est illi non ullus fidus amicus ;

fecit Euripides :

> Procul fugit quivis amicus pauperem.

Et cum dixisset Epicharmus : « O filia, hei mihi, cum qua- »nam fortuna me facis habitare, *et subjungat*, Nunc is al- »teram maritus sumit adolescentulam, altera autem quæ- »rit alium ; » scribit Euripides :

> Conjungere juveni est profecto turpe anum.
> Namque hic adire gestit ad juvenculam,
> Sed machinatur ipsa egens illi malum.

Præterea cum Euripides quidem dixisset in Medea :

> Etenim mali munus viri haud est utile ;

Sophocles in Ajace flagellifero, dicit illud iambicum :

> Dona hostium non dona sunt, nec proderunt.

Cum autem fecisset Solon :

> Nascitur ex nimiis opibus petulantia multa ;

eodem modo scribit Theognis :

> Nascitur ex nimiis opibus petulantia pravis.

Unde etiam Thucydides in historiis : « Solent autem, *inquit*, »permulti homines quibus maxime res secundæ aliquan- »tisper evenerunt, fieri insolentes. » Philistus quoque simi- liter eadem imitatur, sic dicens : « Multa autem quæ con- »venienter rationi feliciter succedunt hominibus, sunt et »ad famam et ad rerum adversarum cautionem tutiora. »Quibus enim præter spem et expectationem res secundæ »accidunt, solent evadere insolentes. » Rursus cum fecisset Euripides :

> Ex patre nati matreque itidem qui colunt
> Vitam severam, filii sunt optimi ;

scribit Critias : « Incipio autem ab ortu hominis, quemad-

» modum fuerit corpore præstantissimus et fortissimus : si is » qui plantat exerceatur et strenue comedat, et corpus vexet » laboribus : materque futuri infantis et sit robusto corpore » et se exerceat. » Rursus cum Homerus dixisset de clypeo, quem fabricatus erat Vulcanus :

Tellurem mareque et cœlum fabricatus in illo est,
Oceani magnam et vim fluminis indidit illi,

dicit Pherecydes Syrus : « Zas facit magnum pulchrumque » pallium, et varie in eo describit terram et Ogenum et do- » mos Ogeni. » Et cum dixisset Homerus :

Qui pudor ipse hominem multum læditque juvatque ;

Euripides scribit in Erechtheo :

Quid de pudore dixero ægre judicem :
Egemus illo, nec nimis magnum est malum.

Ex mutua autem comparatione furtiva loca sumpseris, et ex iis qui simul floruerunt, et in iisdem inter se concertarunt. Ex Euripide quidem in Oreste :

Somni illecebra grata, quæ morbum levas ;

et Sophocle ex Eriphyle :

Abi ad soporem, qui malo huic medebitur.

Et Euripide ex Antigone :

Nothum dedit probrosum natura nomine ;

Sophocles autem ex Alevadibus :

Quidquid bonum est, naturam habet talem quoque.

Rursus Euripides quidem in Ctimeno :

Etenim labori commodat manum Deus;

Sophocles autem in Minoe :

Qui nil agunt, iis non fortuna fert opem.

Quinetiam Euripides quidem ex Alexandro :

Ostendet autem tempus, ex quonam indice
Te vel probum vel improbum cognoverim ;

Sophocles autem ex Hippono :

Nihilque celes, quippe cuncta quod videt
Auditque cuncta, tempus illud explicat.

Sed illa quoque similiter persequamur. Nam cum Eumelus fecerit :

Mnemosyne atque Jove est soboles prognata novena;

Solon sic incipit elegiam :

Natæ ex Mnemosyne et Jove, qui est regnator Olympi.

Rursus Euripides illud Homericum paraphrastice circumloquens :

Quisnam hominum es? tibi quænam est patria, quippe pa- [rentes?

his iambis utitur in Ægeo :

Dicemus ecqua te relicta patria
Passim vagari ut hospitem? quænam tua
Terra est? tuum quemnam asseris dici patrem?

Quid vero? nonne cum dixisset Theognis :

Potetur nimium si vinum, est res mala : sed si
Utatur bene quis, res bona, non mala fit;

scribit Panyasis :

. . . . Bona res est munere Divum
Vinum quod modicum, immodicum at res pessima vi- [num?

Quinetiam cum dicat Hesiodus :

Nam tibi pro igne malum reddam quod recreet omnes,

facit Euripides : « Ignis in locum longe profecto pervicacius » malum, producta mulier. » Ad hæc cum dicit Homerus :

Perdendus venter nulla ratione repleri
Quit, mala plurima qui miseris mortalibus affert,

scribit Euripides :

Nam cuncta egestas vincit et venter malus,
Ex quo profecto cuncta profluunt mala.

Præterea scribente Callia comico, « Insanientibus aiunt

» oportere omnes insanire : » similiter Menander in Comœdia quæ inscribitur Πωλούμενοι :

Adesse semper non decet prudentiam.
Etiam evenire aliqua oportet.

Et cum dixisset Antimachus Teius :

Ex donis hominum generi mala plurima fiunt ;

fecit Augias :

Namque hominum mentes cum factis munera fallunt.

Cum autem dixisset Hesiodus :

Namque homini melior fuerit possessio nulla,
Conjux quam bona, nil scelerata at pejus habetur ;

dixit Simonides :

Uxore nil vir possidet melius bona,
Nec quid scelesta pejus evenit viro.

Rursus cum dixisset Epicharmus, « Ut diu victurus agita » mente, nec tamen diu ; » scribit Euripides :

Quin, cum nihil sit opibus incertum magis,
Fugamus usquam quidquid est molestiæ ?

Similiter cum dixisset comicus Diphilus, *Mutatur usque vita nostra, nec manet ;* ait Posidippus :

Expers molestiæ acta nemini fuit
Vita, beatus nec finem usque ad ultimum
Permansit.

Et alioqui id dicit tibi Plato, scribens de homine quod sit animal mutabile. Rursus cum dixisset Euripides : « O mi- » seranda hominum vita, quam tibi cuncta in præcipiti » stant : modo namque surgis in altum, nunc devergis, nec » tibi certus terminus usquam est, ubi sistat homo, nisi » cum venit, Jovis arbitrio, frigida mœsti finis lethi, » scribit Diphilus :

Nusquam ulla vita est, omnibus carens malis,
Curis, molestiis, ægrimoniis suis,

Quæ cuncta, medici ad instar, una funditus
Mors tollit, ut sopore nos tetigit suo.

Præterea cum dixisset Euripides :

Multæ facies sunt fortunæ,
Multaque præter spes eveniunt;

tragicus similiter Theodectes scribit : « Fluxas vagasque res » agi mortalium. » Et cum dixisset Bacchylides : « Apud quos » autem mortalium, Dæmoni visum est, ut toto tempore vitam » agant mediocrem, et in tempore ad canam perveniant se- » nectam, priusquam incidant infortunia ? » scribit Moschion comicus :

Vere beatus ille præter cæteros,
Cui vita semper fluxit æquali modo.

Invenias et cum dixisset Theognis :

Non juvenis vetulo conjux est apta marito,
Quæ, cymba ut clavi, haud audiet imperio :

Aristophanem comicum scribentem :

Non fœminæ juveni maritus convenit
Senex.

Cum autem fecisset Anacreon,

Cupidinem tenellum,
Vittis cano revinctum
Floridis celebrans :
Tyrannus hic deorum est,
Hominesque subdit unus ;

scribit Euripides :

Cupido solos quippe non domat viros,
Et fœminarum sæcla, sed cœlum petit,
Divosque turbat, et profunda Nerei.

Sed ne nostra longius procedat oratio, dum hoc agimus ut ostendamus, quam sint Græci proclives ad furtum, et in orationibus, et in dogmatibus, age adducamus Hippiam Sophistam Eleum qui aperte nobiscum facit, et id ipsum

tractabat, quod ad considerandum est nobis propositum. Sic autem dicit: «Ex his fortasse dicta sunt alia quidem ab » Orpheo, alia vero a Musæo breviter, alia alibi : alia autem » ab Hesiodo, alia vero ab Homero, alia vero ab aliis poëtis, » alia vero in iis quæ scripta sunt soluta oratione; alia qui- » dem a Græcis, alia vero a Barbaris. Ego autem cum ex his » omnibus ea quæ sunt maxima et ejusdem generis compo- » suero, hanc novam et multiformem conficiam orationem.» Ut autem nec philosophiam nec historiam, nec ipsam dicendi facultatem esse immunem ab hac reprehensione ostendam, consentaneum est ut ex his quoque pauca adducamus. Nam cum diceret Alcmæon Crotoniata: «Inimicum » facilius est cavere quam amicum;» in Antigone Sophocles fecit:

. . . . Quippe quod
Perverso amico est ulcus usquam turpius?

Xenophon autem dixit: «Non aliter inimicos læserit quis- » piam, quam si videatur esse amicus.» Quinetiam cum in Telepho dixisset Euripides:

Græcine vero serviemus barbaris?

Thrasymachus in oratione pro Larissæis dicit: «Archelao » serviemus, cum simus Græci, Barbaro?» Cum autem fecisset Orpheus:

Lympha animæ est, sed mors est commutatio lymphis:
Ex lympha tellus, lympha ex tellure creatur.
Ex illo autem anima est, integrum quæ aëra mutat;

Heraclitus, ex his, ea quæ ab ipso dicta sunt componens, scribit: «Animabus mors est, aquam fieri : aquæ autem » mors est, fieri terram : ex terra autem fit aqua, ex aqua » vero anima.» Jam vero cum Athamas Pythagoricus dixisset: «Sic oriebatur universi principium, et sunt radices » quatuor, ignis, aqua, aër, terra : ex his enim gignuntur » ea quæ gignuntur;» Agrigentinus fecit Empedocles:

Cunctarum rerum radices quattuor audi :
Ignem primum, et aquam, et terram, deinde æthera [summum.
Ex his præterita, et præsentia, suntque futura.

Et cum diceret Plato : « Propterea Dii quoque qui norunt » homines, quos plurimi faciunt, eos a vita celerius libe- » rant ; » Menander fecit :

Dii quos amabunt, citius e vita auferent.

Cum autem in Œnomao scriberet Euripides :

Obscura rebus scimus e præsentibus ;

in Phœnice autem :

Obscura certis indiciis discimus ;

dicit Hyperides : « Quæ autem sunt obscura, necesse est » eos qui docent investigare signis, et iis quæ sunt proba- » bilia. » Et cum rursus dixisset Isocrates : « Conjectanda » autem sunt futura ex iis quæ prius facta sunt ; » Andocides non veretur dicere : « Oportet enim iis quæ prius facta sunt, » uti tanquam signis futurorum. » Præterea cum fecisset Theognis :

Argentum reprobum atque aurum falsamve monetam,
Non ægre sapiens vir reperire queat.
Mentem autem chari num pectore fallat amici
Callidus atque intus corda dolosa tegat,
Hoc reprobum mage nil dii dant mortalibus ægris,
Nec cuiquam facile est hoc reperire tamen ;

Euripides scribit :

O Jupiter ! cur scire nos auri quidem
Voluisti aperta signa, si quod haud probum est :
At quo malus vir a bono distinguitur,
Non ulla toto est indicina corpore ?

Hyperides autem ipse quoque dicit : « Nullus character » animi est in vultu hominibus. » Rursus cum fecisset Stasinus :

Stultus qui natos occiso patre relinquit,

dicit Xenophon : « Mihi enim videor similiter nunc fecisse, » atque si quis, patre occiso, ejus filiis pepercerit. » Et cum Sophocles fecisset in Antigone :

Nam cui pater materque non superstites,
Qui fratrem ab illis alterum expectaverit?

dicit Herodotus : « Nam cum mater et pater non sint am- » plius, fratrem non habebo. » Ad hæc cum dixisset Theo- pompus :

Bis pueri senes recta ratione,

et ante eum Sophocles in Peleo :

Natum Æaci nunc sola servo in ædibus,
Senemque curo, nutrio, et formo quasi :
Bis quippe puer est, vulgo ut inquiunt, senex,

dicit orator Antipho : « Senis enim nutritio est similis edu- » cationi pueri. » Quinetiam philosophus quoque Plato : « Se- » nex ergo, ut videtur, bis fuerit puer. » Porro autem cum dicat Thucydides : « Et soli Marathonitæ periculum adiisse, » dixit Demosthenes : « Per eos qui Marathone periculum » adierunt. » Sed nec illa omittam, quod cum Cratinus dixisset in Pœtine :

Apparatum quidem fortasse cognoscitis,

dicit orator Andocides : « Apparatum quidem, o Judices ! » vehemensque animi studium et contentionem adversario- » rum meorum omnes propemodum scitis. » Similiter etiam Nicias in oratione de Deposito, adversus Lysiam : « Appa- » ratum quidem adversariorum, et animi studium et con- » tentionem videtis, Judices. » Et post eum dicit Æschines : « Apparatum quidem, o viri Athenienses ! et veluti instruc- » tam aciem videtis. » Rursus cum dixisset Demosthenes : « Quantum quidem, o Athenienses ! fuerit in hac causa » studium, et quam sollicita postulatio ac prehensatio, » existimo vos omnes propemodum sensisse : » et Philinus

similiter: « Quantum quidem fuerit, o Judices! studium, » et qualis veluti aciei instructio et adornatio in hac causa » dicenda, neminem vestrum ignorare existimo. » Rursus cum dixisset Isocrates: « Perinde ac si esset pecuniæ cognatus, non illius; » Lysias dicit in Orphicis: « At manifeste » apparuit, eum non esse cognatum corporum, sed pecu- » niæ. » Nam cum Homerus quoque fecisset:

Quod si evitato hoc bello mortisque periclo,
Essemus senii expertes mortisque futuri,
Non inter primos vellem hancce capescere pugnam,
Prælia sed nec ego te nunc præclara juberem
Indugredi: verum, innumeras nam sæva pararint
Mortis fata vias, quæ impendent, posse caveri
Nec datur, insignis nobis age fama paretur
Pugna, aut ex nobis alii ingens gloria detur;

scribit Theopompus: « Nam si cum præsens quidem vitas- » semus periculum, liceret reliquum tempus secure tran- » sigere, non esset mirandum si vitæ essemus cupidi. Nunc » autem vitæ nostræ tot fatalia imminent pericula, ut mor- » tem in prælio oppetere, videatur esse magis optandum. » Quid vero? annon cum Chilo quoque Sophista dictum illud enuntiasset: « Sponde, noxa præsto est; » Epicharmus eamdem sententiam alio nomine protulit, dicens: « Sponsio » est noxæ filia, sponsio vero mulctæ? » Quinetiam cum medicus scripsisset Hippocrates: « Respicere oportet et tem- » pus, et regionem, et ætatem, et morbos; » dicit Euripides in hexametro:

. . . . Qui volunt mederier,
Ut unaquæque poscit urbs et incolæ,
Hos terram oportet nosse, sic morbo manus
Demum admovere.

Rursus cum dixerit Homerus:

Dico nulli homini mortem vitare licere;

dicit Archinus, « deberi quidem mortem omnibus homini- » bus, aut prius aut posterius. » Et Demosthenes : « Nam » omnibus quidem hominibus vitæ finis est mors, etiamsi » qui seipsum servet inclusum in cavea. » Et cum dixisset Herodotus, ubi agebat de Glauco Spartano, Pythiam dixisse : *In Deo perinde esse dicere ac facere*, dixit Aristophanes :

Cogitare atque facere sunt idem ;

et ante eum Eleates Parmenides : « Idem est enim, mente » agitare et esse. » Annon etiam cum Plato dixisset : « Nos » autem hoc forte ostendemus non absurde, quod visus qui- » dem est amoris principium : affectionem autem spes mi- » nuit, alit vero memoria, conservat autem consuetudo ; » scribit Philemon comicus :

Primo videmus, tum subit mirarier,
Deinde contemplamur, et dein spes venit :
Ita fit amor ex his ?

Quinetiam cum dixisset Demosthenes : « Mors enim nobis » debetur omnibus, » et quæ deinde consequuntur ; scribit Phanocles in libro qui inscribitur Amores seu Pulchri,

Parcarum nemo pensi effugit haud pote quisquam hoc
Quotquot terra sinu divite mater alit.

Porro autem invenies quoque quod cum Plato dixisset : « Cujusvis enim plantæ primum quod recte ortum est ger- » men, ad suæ naturæ virtutem est præcipuum ut apposi- » tum finem imponat ; » Historicum scribere : « Quinetiam » nulli plantæ agresti est a natura insitum ut mansuescat, » ubi teneriorem ætatem præterierint. » Et illud Empedoclis :

Ipse ego namque fui puer olim, deinde puella,
Arbustum, et volucris, mutus quoque in æquore piscis,

Euripides transcribit in Chrysippo : « Nihil ex illis, quæ

»nascuntur, moritur; verum variat forma, monstratque »novam.» Et cum Plato in libris de Republica dixisset *mulieres esse communes*, Euripides scribit in Protesilao :

Communis ipse fœminarum sit thorus.

Quinetiam cum scriberet Euripides :

Quod namque satis est temperanti sufficit,

Epicurus dicit aperte : *Sufficientia res est omnium ditissima.* Et rursus cum scribat Aristophanes :

Stabili foveris sorte, sis justus modo,
Vives bene expers et tumultus et metus,

dicit Epicurus : *Justitiæ fructus maximus est, vacuitas perturbationis.* Atque furti quidem Græcorum, quod attinet ad sententiam, species cum sint ejusmodi, sufficiant ad exemplum evidens ei qui potest perspicere. Jam vero quod non sententias solum et dictiones suffurati et paraphrastice enuntiaverint, satis planum est, et ostendetur. Quin et furta commisisse integra arguentur. Nam cum quæ erant aliorum, tota omnino surripuissent, enuntiarunt tanquam propria : ut Eugamon Cyrenæus, ex Musæo librum integrum de Thesprotis, et Pisander Camireus Pisini Lindii Heracleam, et Panyasis Halicarnasseus a Cleophilo Samio Œchaliæ captivitatem. Homerum quoque invenias magnum illum poëtam, illos versus :

Atque ut vir nutrit ramum viridantis olivæ,

et quæ deinceps consequuntur, ad verbum transtulisse ex Orpheo de extincto Baccho. Et quæ ab Orpheo in Theogonia facta sunt de Saturno :

Atque is obliquus crassa cervice jacebat,
Ut quem cuncta domans jam somnus ceperat, ...

ea Homerus transtulit ad Cyclopem. Hesiodus autem facit de Melampode :

Facta autem a superis quæ sunt audire libenter

Par homines : pravi atque boni clarissima sunt hæc
Signa, ...

et quæ deinceps consequuntur, quæ ad verbum accepit a Musæo poëta.... Atque hæc quidem[1] ita se habeant: vita enim me deficiet si velim sigillatim persequi Græcorum furta a nimio sui amore profecta, et quemadmodum pulcherrimorum quæ sunt apud ipsos decretorum sibi vindicant inventionem, quam a nobis acceperunt.

Jam vero non solum convincuntur a Barbaris dogmata surripere sua, sed et imitari quæ apud nos divina virtute ab iis qui sancte vixerunt dum nostri curam gerunt, fiebant admirabiliter et præter opinionem, eaque tanquam Græcas fabulas prodigiose narrantes. Atque eos quidem rogabimus, verane ea quæ scribunt esse dicant, an falsa. Sed falsa quidem non dicent, non enim seipsos sua quidem sponte maxime damnabunt stultitiæ, quod falsa scribant, sed vera esse confitebuntur. Et quomodo eis adhuc videntur incredibilia, quæ per Mosen et alios Prophetas facta sunt miracula? Omnium enim hominum curam gerens Deus omnipotens, alios quidem præceptis, alios vero minis, et nonnullos quidem signis prodigiosis, aliquos vero benignis convertit ad salutem promissis. Verumenimvero cum diuturna siccitas Græciam aliquando affligeret, et fructuum esset maxima sterilitas, qui remanserunt, inquiunt, propter famem Delphos supplices venientes, rogarunt Pythiam, quomodo liberarentur a tam gravi calamitate. Ea respondit, calamitatis unum esse remedium, si uterentur precibus Æaci. Eis ergo morem gerens Æacus, cum in Græcum montem ascendisset, mundis in cœlum extensis manibus communem Deum invocans precatus est, ut afflictæ misereretur Græciæ. Simul ac autem cœpit precari, felix statim tonitru insonuit, et totus aër circumcirca fuit obductus nu-

[1] Pag. 752 et seqq.

bibus. Vehementes autem et continui imbres erumpentes, totam implevere regionem. Hinc efficitur abundans et copiosa fructuum feracitas, qui Æaci, tanquam agricultura, fuere impetrati precibus. « Et invocavit, *inquit*, Samuel » Dominum, et dedit Dominus voces et pluviam in die » messis [1]. » Vides unum esse Deum, qui per subjectas potestates *pluit super justos et injustos* [2] ? Plena est autem nostra Scriptura Dei exaudientis, et unamquamque efficientis petitionem, per justorum orationes. Rursus narrant Græci, quod cum Etesiæ venti aliquando deficerent, Aristæus in Ceo sacrificarit Jovi Isthmio : maxima enim erat calamitas, cum ardore omnia essent exusta, et cum venti non spirarent qui solebant fructus refrigerare, eos facile revocavit. Delphi autem, cum Xerxes bello invasisset Græciam, dixisset autem Pythia :

Placate, o Delphi! ventos, jam fata favebunt,

altari posito, et facto ventis sacrificio, eos habuere adjutores. Nam cum circa Sepiadem promontorium spirassent vehementer, Persicæ classis universum apparatum contrivere. Empedocles quoque Agrigentinus Κωλυσανέμας, id est, *venti prohibitor*, fuit cognominatus. Dicitur certe quod cum ex monte Agrigenti gravis quidam aliquando spiraret ventus, qui non solum morbos importabat incolis, sed eorum etiam uxoribus sterilitatis erat causa, fecisse ut is cessaret. Quocirca ipse quoque scribit in versibus :

Indefessorum ventorum flamina tolles,
Qui spirando hominum perdentes arva fatigant,
Cumque voles, eadem tu rursus flamina pones.

Dicebantque aliquos quidem ipsum sequi « qui opus habe» bant divinationibus, alios vero qui gravibus morbis diu » cruciati fuerant. » Atque justos quidem et curationes et

[1] Reg. XII, 18. — [2] Matth. V, 45.

signa et miracula efficere, ex nostris credidere Scripturis. Utque etiam aliquæ virtutes seu potestates movent ventos, et imbres distribuunt, audiant Psalmographum : « Quam » dilecta tabernacula tua, Domine virtutum [1] ! » Is est virtutum et principatuum et potestatum Dominus, de quo dicit Moses : ut cum eo simus, « et circumcidite durum cor » vestrum, et cervicem vestram non amplius indurabi» tis. Dominus enim dominorum et Deus deorum, Deus » magnus et fortis [2], » et quæ deinceps consequuntur. Et Esaias : « Tollite, *inquit*, in altum oculos vestros, et vi» dete quis hæc omnia fecerit [3]. » Porro autem dicunt aliqui pestilentias, et grandines, et procellas, et quæ sunt his similia, non ex sola perturbatione materiali, sed etiam ex aliqua dæmonum, aut angelorum non bonorum ira fieri solere. Jam vero aiunt Magos qui sunt Cleonis, observantes sublimia nubium quæ erant grandines ejaculaturæ, canticis et sacrificiis iram depellere. Quod si forte eis quandoque defuerit animal, suo cruentato digito sacrificant. Mantinica quoque Diotima, Atheniensibus sacrificantibus ante pestilentiam, effecit ut morbus differretur decem annis. Sicut etiam Epimenidis Cretensis sacrificia, iisdem Atheniensibus in tantum tempus Persicum bellum distulerunt. Existimant autem nihil referre an has animas Deos an Angelos dicamus. Jam vero qui sunt eorum doctrinæ periti, in multis templis tanquam Deorum statuas, omnes fere mortuorum loculos posuere, dæmones quidem vocantes eorum animas, eas autem coli ab hominibus docentes, ut quæ divina Providentia propter vitæ puritatem potestatem acceperint, ut ad hominum ministerium locum qui est circa terram obirent. Sciebant enim aliquas animas ex natura corpore teneri. Sed de his cum agetur de Angelis, mox suo tempore disseremus. Democritus autem quod ex cœli et

[1] Psalm. LXXXIV, 1. — [2] Deut. X, 16, 17. — [3] Isai. XL, 26.

sublimium rerum observatione multa prædiceret, cognomen Sapientiæ invenit. Cum itaque eum benigne accepisset frater Damasus, facta e quibusdam stellis conjectura, futuram multam pluviam prædixit. Atque illi quidem ei credentes, fructus collegerunt : nam cum esset æstas adhuc, erant in areis : alii autem omnia amiserunt, cum maxima et ino pinata ingruisset pluvia. Quomodo autem sunt Græci adhuc non credituri apparuisse Deum in monte Sina [1], quo tempore ardebat quidem ignis nihil consumens ex iis quæ nascebantur in monte : et tubarum ferebatur sonitus, qui absque ullis inspirabatur instrumentis? Ille enim Dei in montem descensus, divinæ potestatis est adventus, quæ pervadit omnem mundum, prædicatque lucem, ad quam aditus non datur. Talis enim est Scripturæ conveniens allegoria. Cæterum visus est ignis, ut dicit Aristobulus, cum totus populus, qui erat non minus quam centum myriadum, præter pueros et ætate minores, circa montem esset congregatus : esset autem montis ambitus non minor quam quinque dierum. Per totum ergo locum visionis, eis omnibus in orbem utpote castrametantibus, visus est ignis ardens circumcirca. Quo fit ut descensus minime fuerit certo loco terminatus : Deus enim est ubique. Dicunt autem ii quoque qui conscripserunt historias, in Britannia insula esse quamdam speluncam monti subjectam, in fastigio autem hiatum : cum autem ventus in speluncam incidit, et in fossæ sinu alliditur, audiri sonum cymbalorum quæ numerose pulsantur. Sæpe autem cum in sylvis quoque moventur folia, per confertum spiritus impetum, editur sonus avium cantui similis. Cæterum ii qui composuere Persica, in locis quæ in Magorum regione sunt eminentiora, referunt tres montes in longissimo campo ordine sitos : eos autem qui locum transmittunt, cum ad primum quidem

[1] Exod. III, 2 ; XIX, 18, 19 ; XX, 18.

montem pervenerint, confusam audire vocem, non secus quam si millia hominum aliquot clamorem ederent in acie : ad medium autem ubi est perventum, majorem simul et evidentiorem strepitum percipere : tandem autem audire in fine canentes pæana, perinde ac si vicissent. Cujusvis autem soni causa est, ut existimo, et locorum lævitas et concavitas. Rejectus itaque qui ingressus est spiritus, in eumdem locum procedens, sonat vehementius. Et hæc quidem ita se habent. Deus autem omnipotens, etsi nihil sit ei subjectum, potest vocem et visionem auditu ingenerare, ut suam indicans majestatem, præter naturalem consequendi ordinem, ad convertendam eam quæ nondum credit animam, ut accipiat id quod datur præceptum. Cum autem esset nubes et mons altus, quare non poterat diversus exaudiri sonitus, dum per operantem causam moveretur spiritus ? Quamobrem dicit etiam Propheta : « Vocem verborum » vos audiistis, et similitudinem non vidistis [1]. » Vides quemadmodum vox Dominica, Verbum expers figuræ, Verbi virtus, Verbum Domini lucidum, Veritas quæ de cœlo desuper ad congregationem venit Ecclesiæ, per lucidum ac propinquum operabatur ministerium.

Sed et aliud quoque inveniemus testimonium, ad confirmandum, quod cum præstantissimi Philosophi pulcherrima ex iis quæ sunt apud eos dogmata a nobis sumpserint, iis se veluti jactent et glorientur : nempe quod ex aliis quoque Barbaris quædam decerpserint quæ ad unamquamque conferunt sectam, maxime autem ex Ægyptiis, cum alia, tum dogma de migratione animæ in corpora. Suam enim quamdam ac peculiarem exercent Ægyptii Philosophiam. Hoc autem maxime ostendunt sacræ eorum cæremoniæ. Primus autem procedit Cantor, unum aliquod afferens ex symbolis Musicæ. Eum dicunt oportere accipere duos libros ex libris

[1] Deut. IV, 12.

Mercurii : ex quibus unus quidem continet hymnos deorum, alter vero rationes vitæ regiæ. Post cantorem vero procedit Horoscopus, qui in manu habet horologium et palmam, symbola Astrologiæ. Eum libros Mercurii qui tractant de Astrologia, qui quidem sunt quatuor numero, oportet semper habere in ore. Ex quibus unus quidem est de ordine inerrantium quæ videntur astrorum, alius vero de coitu et illuminatione solis et lunæ, reliqui de eorum ortu. Deinceps autem Ἱερογραμματεὺς, id est, scriba sacrorum, pennas habens in capite, et librum in manibus ac regulam, in qua est et atramentum ad scribendum, et juncus quo scribunt, progreditur. Hunc oportet scire et ea quæ vocantur hieroglyphica, et mundi descriptionem, et geographiam, et ordinem solis et lunæ, et quinque errantium, Ægyptique chorographiam et Nili descriptionem, et descriptionem instrumentorum ornamentorumque sacrorum, et locorum eis consecratorum, mensurasque, et ea quæ sunt in sacris utilia. Deinde post eos qui prius dicti sunt, sequitur qui dicitur Στολιστὴς, id est, ornator, qui justitiæ cubitum, et ad libandum habet calicem. Is scit omnia quæ vocantur παιδευτικὰ, id est, ad disciplinam et institutionem pertinentia, et μοσχοσφαγιστικὰ, hoc est, quæ ad ritum mactandorum spectant vitulorum. Sunt autem decem quæ pertinent ad honorem eorum qui sunt apud eos deorum, et Ægyptiam continent religionem : nempe sacrificia, primitiæ, hymni, preces, pompæ, dies festi, et quæ sunt his similia. Post omnes exit Propheta, qui propatulam in sinu gestat hydriam : quem sequuntur qui emissos panes portant. Is, ut qui sit sacrorum præfectus, ediscit libros decem qui vocantur Sacerdotales : continent autem de legibus, et diis, et universa sacerdotum disciplina : Propheta enim apud Ægyptios præest etiam distributioni vectigalium. Sunt ergo quadraginta duo libri Mercurii valde necessarii, ex quibus

triginta quidem et sex, qui continent omnem Ægyptiorum philosophiam, ediscunt ii qui ante dicti sunt : reliquos autem sex παστοφόροι, id est, qui gestant pallium, ut qui pertineant ad medicinam, nempe de constructione corporis, et de morbis, et de instrumentis, et medicamentis, et de oculis, et postremo de mulieribus. Et res quidem Ægyptiorum, ut paucis dicam, sunt ejusmodi. Indorum autem philosophia fuit ipsa quoque valde celebrata. Alexander quidem certe Macedo, cum Indorum decem cepisset Gymnosophistas qui videbantur esse optimi et præstantissimi, sermonisque brevitate cæteris antecellere, quæstiones eis proposuit, eum qui non apte responderet se esse de medio sublaturum minatus. Et cum ex iis quidem majorem natu judicare jussisset, primus quidem examinatus, utros existimet esse plures, vivosne an mortuos : « Vivos dixit, non esse » enim mortuos. » Secundus autem, terrane an mare majores aleret belluas : « Terra, *inquit*, nam ejus quoque pars est » mare. » Tertius autem, quodnam sit animantium callidissimum, quod huc usque non fuit cognitum : « Homo, *inquit.* » Quartus autem rogatus, quanam ratione moti, Sabba, qui erat eorum princeps, impulissent ad defectionem : respondit : « Volentes eum vel honeste vivere, vel male mori. » Quintus autem rogatus, utrum existimaret fuisse priorem, diem an noctem : « Uno die, *inquit*; » dubiarum enim quæstionum dubias etiam responsiones esse, necesse est. Sextus autem rogatus, quanam ratione fieri posset ut quis maxime diligeretur : « Si cum sit, *inquit*, potentissimus, non fuerit » terribilis. » Septimus autem rogatus, quomodo ex hominibus fieret Deus aliquis : « Si ea, *inquit*, fecerit quæ fieri non po- » test ut homo faciat. » Octavus autem interrogatus, quid sit fortius, vita an mors : « Vita, *inquit*, quæ tam multa mala » ferat. » Nonus autem examinatus, quousque bene sit homini vivere : « Quousque, *inquit*, non existimet melius esse mori

» quam vivere. » Cum autem jussisset Alexander, ut decimus quoque diceret aliquid, erat enim Judex : « Alius, *inquit*, » alio dixit deterius. » Cum autem dixisset Alexander : « Ergo » tu quoque morieris primus, qui hæc judicas. » « Et quomodo, » *inquit*, o Rex, verax fueris, qui dixisti te primum eum esse » interfecturum qui pessime respondisset ? » Et quod omnis generis scriptorum Græci dicti sint fures, satis, ut opinor, pluribus ostensum est indiciis.

Hinc data occasione de cognitione Dei apud Gentiles disserit, allatisque Apocryphorum librorum testimoniis docet Christum et Apostolos apud inferos Judæis simul et gentibus Evangelium prædicasse, ut suam justitiam bonitatemque commendaret; quæ quidem opinio vix ab errore purgari potest, ut videtur apud D. Calmet, in diss. *de Gentilium Salute.*

Deinde, argumentum resumens, illud confirmare nititur plurimorum Ecclesiæ infensorum testimonio [1] :

Princeps Valentinus, in ea quæ est de Amicis homilia, scribit ad verbum : « Multa ex iis quæ scripta sunt in libris » publicis, inveniuntur scripta in Dei Ecclesia. Hæc enim » sunt inania quæ a corde proficiscuntur verba. » « Lex quæ » scripta est in corde, ea est populus dilecti, qui diligitur, » et ipsum diligit [2]. » Libros autem communes, sive Judaicas, sive philosophorum dicit Scripturas; communem facit veritatem. Isidorus quoque Basilidis simul filius et discipulus, in primo libro expositionum Prophetæ Parchor, ipse quoque scribit ad verbum : « Dicunt autem Attici quædam fuisse significata Socrati, dæmone eum consequente. Dicit etiam

[1] Pag. 767.

[2] Rom. II, 15.

» Aristoteles, omnes homines uti dæmonibus, qui eos se- » quuntur eo tempore quo migrant in corpus, quam cum a » Prophetis accepisset doctrinam, et in suos retulisset li- » bros, non tamen unde accepisset eam confitetur. » Et rursus in secundo ejusdem operis sic scribit : « Nec existi- » met aliquis, quod dicimus esse proprium electorum, hoc » fuisse prædictum ab aliquibus Philosophis. Non est enim » hoc eorum inventum, sed cum sumpsissent a Prophetis, » id tribuerunt ei qui est sapiens ex eorum sententia. » Et rursus in eodem : « Mihi enim videtur, ut ii qui sibi philo- » sophiam vindicant, discant quid sit quercus alata, et va- » rium quod in ea est pallium; quæ omnia Pherecydes alle- » gorice dixit in Theologia, e Chami prophetia ista petens.»

ARTICULUS II.

DE GNOSTICI INSTITUTIONE.

1°. Veræ philosophiæ notio [1] :

Sapientiam (dicimus) solidam rerum divinarum et humanarum cognitionem, firmam quamdam et stabilem, et quæ non potest excidere comprehensionem, et quæ continet ea quæ sunt, et præterita, et futura : quam nos docuit per suam præsentiam et per Prophetas Dominus, estque ejusmodi ut non possit excidere, ut quæ a Verbo sit tradita... Hanc ergo sapientiam concupiscit philosophia, animæ et verbi rectitudinis, et vitæ puritatis : quæ est benevole affecta in sapientiam, et omnia facit ut eam consequatur. Philosophi autem apud nos quidem dicuntur qui amant sapientiam, quæ est omnium opifex et magistra, hoc est, filii Dei cognitionem. Apud Græcos autem dicuntur Philosophi, qui disputationes de virtute suscipiunt.

[1] Pag. 767 et seq.

2°. Veræ philosophiæ origo[1] :

Quod si ita est, ex disciplina cognitio et scientia : si est autem disciplina, necesse est quærere magistrum. Nam Cleanthes quidem sibi magistrum ascribit Zenonem, et Theophrastus Aristotelem, et Metrodorus Epicurum, et Plato Socratem. Sed etsi venero ad Pythagoram, et Pherecydem, et Thaletem, et primos Sapientes, consisto eorum quærens magistrum. Et seu dixeris Ægyptios, seu Indos, seu Babylonios, seu Magos ipsos, non cessabo eorum doctorem requirere. Porro autem te quoque deduco ad primum ortum hominum, et illinc incipio quærere quis fuerit magister: nullus quidem ex hominibus, nondum enim didicerant. Sed nec aliquis ex Angelis : neque enim quomodo indicant Angeli quatenus Angeli, ita audiunt homines. Neque enim quomodo sunt nobis aures, ita est illis lingua : neque instrumenta vocis quis dederit Angelis, labra, inquam, et quæ juxta ea sita sunt, et guttur, et arteriam, et viscera, et spiritum, et aërem qui pulsatur. Multum autem abest ut Deus insonet sanctitate quæ adiri non potest, qui ipse quoque separatus est ab Archangelis. Jam vero Angelos quoque accepimus didicisse veritatem, et qui eis præsunt principatus : ortum enim habuere. Restat ergo ut nos quoque ascendentes, eorum desideremus doctorem. Quoniam autem unum est ingenitum, nempe Deus omnipotens, unum est etiam prægenitum, « per quod omnia » facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Unus enim est » revera Deus, qui fecit principium universorum[2], » significans primogenitum filium, scribit Petrus, præclare intelligens illud : « In principio fecit Deus cœlum et terram[3]. » Is autem dictus est Sapientia ab omnibus Prophetis, is est magister omnium quæ orta sunt, Dei consiliarius qui præsci-

[1] Pag. 769 et seqq.

[2] Joan. I, 3. — [3] Gen I, I.

vit omnia. Is autem ab alto, a prima mundi constitutione, « multifariam multisque modis [1] » et docuit et perficit. Unde merito dictum est : « Ne dixeritis vobis magistrum super » terram [2]. » Vides undenam ansas acceperit vera philosophia, etiamsi Lex sit imago et umbra veritatis : est enim Lex veritatis umbra. Sed Græcorum nimius amor sui, quosdam homines prædicat doctores. Quomodo ergo ad Deum creatorem omnis recurrit cognatio, ita etiam ad Dominum eorum, quæ bona sunt et honesta, doctrina, et quæ justificat, et quæ ad hoc deducit et fert opem. Si qui autem ex aliqua creatura semina veritatis quomodocumque accepta non enutrierunt, sed terræ sterili et aridæ mandantes, ea herbis suffocarunt agrestibus, quomodo Pharisæi a lege declinarunt, doctrinas humanas inducentes, non est eorum causa magister, sed qui perperam audire voluerunt. Qui autem ex iis crediderunt et Domini adventui et Scripturarum declarationi, ii attingunt cognitionem Legis : sicut etiam philosophi, per doctrinam Domini perducuntur ad agnitionem veræ philosophiæ. « Eloquia enim Domini elo» quia casta, argentum ignitum, probatum terræ, purga» tum septuplum [3] : » scilicet quod ut argentum sæpe purgatum probatur justus, Domini nummus effectus, et regalem accipiens characterem.

Si ergo [4] et ipsum Christum dicimus sapientiam, et ejus operationem, eam quæ fit per Prophetas, per quam ediscitur traditio Gnostica, ut ipse præsens sanctos docuit Apostolos. Cognitio autem ipsa est, quæ per successionem ad paucos ex Apostolis absque scriptis tradita pervenit.

Nam [5] Paulus quoque in Epistolis non videtur reprehendere philosophiam : sed eum qui ad Gnosticum fastigium

[1] Hebr. I, I. — [2] Matth. XXXIII, 8, 9, 10. — [3] Psal. XII, 6.

[4] Pag. 770 et seq.

[5] Pag. 771 et seq.

pervenit, non vult amplius recurrere ad Græcam *philosophiam*, eam allegorice vocans *mundi elementa*[1], ut quæ elementa quodammodo doceat, et sit veluti disciplina præcedens veritatem. Quocirca ad Hebræos quoque scribens, qui a fide ad legem reflectebantur : « An rursus, *inquit*, opus » habetis ut vos doceam quænam sint elementa initii eloquiorum Dei? et opus vobis esse cœpit lacte, et non solido » cibo[2]. » Similiter autem ad Colossenses quoque qui convertuntur ex Græcis : « Videte ne quis vos deprædetur per » philosophiam et inanem deceptionem, secundum traditio» nem hominum, secundum elementa hujus mundi, et non » secundum Christum[3], » scilicet alliciens, reverti ad philosophiam quæ elementaris est doctrina. Quod si quis dicat, per hominum intelligentiam fuisse inventam a Græcis philosophiam : atque invenio Scripturas dicentes, intelligentiam esse a Deo missam. Psalmographus certe maximum esse donum existimat intelligentiam, et petit dicens : « Ser» vus tuus ego sum, fac ut sim intelligens[4]. » Numquid autem multiplicem petens cognitionem, scribit David : « Bo» nitatem et disciplinam et cognitionem doce me, quoniam » mandatis tuis credidi[5]? » Ubi fatetur Testamenta esse maximæ auctoritatis, et dari solis præstantioribus.... Et quoniam[6] dicunt Græci, præeunte Protagora, inventam fuisse disputandi rationem, qua omni argumento aliud opponeretur, dici convenit etiam aliquid adversus tales orationes. Dicit enim Scriptura : « Qui multa dicit, vicissim quoque » audiet[7]. » Parabolam autem Domini quis intelliget, nisi sapiens et sciens, et qui diligit Dominum suum? « Sit ergo, qui ta» lis est, fidelis : sit ejusmodi ut possit explicare cognitionem,

[1] Coloss. II, 8. — [2] Hebr. v, 12. — [3] Coloss. II, 8. — [4] Psal. CXIX, 125. — [5] Ibid. 66.

[6] Pag. 772 et seq.

[7] Job. XI, 2.

» sit sapiens in sermonibus discernendis, sit in factis admi-» rabilis, sit castus et mundus. Eo enim debet esse magis » humilis, quo videtur esse major, » dicit Clemens in epistola ad Corinthios... Porro autem[1] illi qui dicunt philosophiam esse profectam a diabolo, illud quoque sciant, quod Scriptura dicit, *diabolum transfigurari in Angelum lucis*[2]. Quid agentem? Prophetantem scilicet. Si autem prophetat ut Angelus lucis, vera dicit scilicet. Si angelica et lucida prophetat, tunc etiam prophetat utilia... Non est ergo falsa philosophia, etiamsi qui est fur et mendax, per transfigurationem operationis vera dicat. Neque vero propter eum qui dicit, sunt imperite ea prius damnanda quæ dicuntur (quod in iis quoque qui nunc prophetare dicuntur est observandum), sed sunt consideranda quæ dicuntur, an veritatem habeant. Jam vero si juxta communem sermonem, quæcumque sunt vitæ necessaria et utilia, divinitus ad nos venire dicamus, minime errabimus : vel potius si dicamus, ipsam quoque philosophiam Græcis veluti proprium datum esse testamentum, ut quæ sit fundamentum Christianæ philosophiæ, etiamsi qui ex Græcis philosophantur, ad veritatem sua sponte obsurdescant, Barbarorum contemnentes vocem, aut etiam reformidantes mortis periculum quod fideli a legibus civilibus intentatur. Quomodo autem in Barbara philosophia, ita etiam in Græca *seminata* sunt *zizania*[3], a solito agricola zizaniorum : unde etiam et quæ sunt apud nos exortæ sunt hæreses pariter cum bono tritico et genitali : et qui Epicuri impietatem, et voluptatem, et quæcumque alia præter rectam rationem sata sunt, ex præscripto Græcæ tradunt sapientiæ, divinitus datæ Græcis agriculturæ sunt fructus adulterini. Hanc dicit Apostolus *sapientiam hujus sæculi*[4], quæ est scilicet voluptaria, et

[1] Pag. 773 et seq.

[2] 2 Cor. XI, 14. — [3] Matth. XIII, 25. — [4] 1 Cor. II, 6.

nimio tenetur sui amore, ut quæ doceat quæ sunt hujus mundi, et quæ ad ipsum solum spectant, et consequenter, quod ad præfecturam attinet, est subjecta iis qui hic sunt *principibus*[1]. Quamobrem partialis hæc philosophia quodammodo tradit elementa ejus quæ vere perfecta est scientia, quæ versatur circa ea quæ ultra mundum sunt, et percipiuntur intelligentia, et his adhuc magis spiritalia, « quæ » oculus non vidit, et auris non audivit, nec in cor hominis » ascenderunt [2], » priusquam quod de iis est verbum, magister noster nobis aperiat sancta sanctorum, et his præterea sanctiora per ascensum revelet iis, qui germane sincereque et non adulterine sunt hæredes Dominicæ adoptionis.

3°. Veri Gnostici, id est, philosophiæ discipuli, dotes[3] :

Jam enim audemus dicere (hic enim est fides cognitionis), eum omnia scire, et firma comprehensione comprehendere ea etiam quæ sunt nobis dubia et inexplicabilia, qui vere est cognitione præditus : cujusmodi fuit Jacobus, Petrus, Joannes, Paulus, et reliqui Apostoli. Est enim prophetia cognitione plena, ut quæ data sit a Domino, et rursus per Dominum declarata Apostolis... Quanquam [4] dicunt aliqui sapientem hominem persuasum habere, esse quædam quæ comprehendi nequeant, adeo ut non aliter comprehendat, quam quod comprehendit ea, quæ comprehendi nequeant esse incomprehensibilia, quod quidem est commune, et eorum qui parum possunt prospicere. Nam qui est ejusmodi, affirmat esse aliqua quæ compre-

[1] I Cor. II, 6. — [2] Ibid. 9.

[3] Pag. 774.

[4] Pag. 775.

hendi nequeant. Gnosticus autem ille, de quo loquor, ea comprehendit quæ videntur aliis non posse comprehendi, ut qui credat Dei filio nihil esse incomprehensibile, unde nec esse ejusmodi ut doceri non possit. Qui enim propter suam in nos charitatem passus est, eum nihil quod faciat ad doctrinam cognitionis subduxisse æquum est. Fit ergo ipsa fides [1], firma et stabilis demonstratio, quoniam ea quæ a Deo sunt tradita, sequitur veritas. Quod si quis etiam desiderat multarum rerum experientiam, «novit antiqua, » et conjectat futura, scit strophas orationum, et solutiones » ænigmatum. Præscit signa et prodigia, et temporum even- » tus [2], » discipulus sapientiæ.

Talis enim est Gnosticus, ut in eum eæ solæ cadant affectiones quæ sunt ad conservationem corporis necessariæ, nempe fames, sitis, et similia. Sed in Servatore quidem corpus, ut corpus, necessaria postulare ministeria ut in vita permaneat, fuerit ridiculum. Comedebat enim non propter corpus quod sancta virtute continebatur: sed ne eis qui cum eo versabantur, in mentem veniret de eo aliter sentire, sicut postea quidam existimarunt eum apparuisse visione et phantasmate. Ipse autem, prorsus, passionis erat expers, ut quem nullus subiret motus affectionis, neque voluptas, nec dolor. Apostoli autem cum iram et metum et cupiditatem, per Dominicam doctrinam, Gnostice admodum superassent, ne ea quidem quæ videntur bona ex iis quæ passionem inferunt motionibus, utpote audaciam, æmulationem, gaudium, cupiditatem susceperunt, ut qui propter firmum quemdam et stabilem statum mentis, nihil penitus mutarentur, sed in exercitationis habitu semper manebant alieni ab alteratione, post Domini quidem certe resurrectionem. Nam etsi quis eas, quæ prius dictæ sunt,

[1] Vide D. Guillon, pag. 416.

[2] Sap. VIII, 17, 18.

motiones, si cum ratione fiant, bonas esse concedat: at in perfecto quidem certe minime sunt admittendæ, qui neque habet audaciam: neque enim versatur in rebus gravibus et molestis, cum ex iis quæ sunt in vita, nihil grave molestumve existimet, neque potest eum aliquid hujusmodi abducere a Dei charitate: neque tranquillitate animi opus habet, neque enim in dolorem incidit animive angorem, cum persuasum habeat omnia recte fieri: neque irascitur, neque est enim quod eum ad iram moveat, cum semper Deum diligat, et ad hoc solum totus sit conversus, et ideo ex Dei creaturis nullam habet odio. Sed neque æmulatur, nihil enim ei deest ad assimilationem, quo sit bonus et honestus. Sed neque amat aliquem communi hac amicitia, sed Creatorem diligit per creaturas. Neque ergo in cupiditatem aliquam incidit aut appetitionem, neque quoad animam alterius cujusvis rei indiget, cum jam per charitatem versetur cum dilecto, cui quidem jam est familiariter conjunctus per electionem, et per habitum qui procedit ab exercitatione, ei appropinquat continentius, et est beatus propter bonorum abundantiam. Quamobrem his de causis maxima vi contendit in hoc assimilari Domino ipso ut nullas admittat passiones: est enim Logos Dei intelligens, per quem mentis, sive intelligentiæ, imago in solo homine cernitur: quo respectu etiam Deiformis et Deo similis fit per animam vir bonus, et rursus Deus est hominis formæ similis. Forma enim uniuscujusque est mens, ex qua proprium suscipimus characterem. Quo fit ut qui peccant in hominem, sint profani et impii. Est enim ridiculum dicere, quod eum qui est Gnosticus et perfectus, non oporteat excindere iram et audaciam, utpote quod absque his neque sit adversus ea quæ ingruerint excitandus, neque quæ sunt gravia toleraturus. Sed si etiam cupiditatem ab eo abstulerimus, fore ut ab omnibus rebus molestis et asperis contur-

betur et obruatur, et ideo e vita pessime excedat, si non sit ejus particeps, nec, ut quibusdam videtur, eum capiat earum rerum desiderium, quarum capit viros bonos et honestos. Si ergo omnis conjunctio et conciliatio quæ cum iis quæ sunt bona et honesta initur, fit cum appetitione: quomodo potest esse sine passionibus is qui ea quæ sunt honesta expetit? Sed hi, ut videtur, nesciunt divinitatem charitatis. Non est enim utique charitas ejus qui diligit appetitio, sed est benevola conjunctio in unitatem fidei restituens eum qui est Gnosticus, loco et tempore minime indigentem. Qui autem per charitatem jam versatur in iis in quibus est futurus, ut qui spem præceperit per cognitionem, nihil expetit, ut qui, quoad fieri potest, habeat quod est expetendum. Merito ergo manet in uno immutabili habitu, diligens Gnostice.

Sed[1] nec eorum quæ vulgo jactantur bonorum, hoc est, patibilium bonorum quæ propinqua sunt passionibus, est particeps Gnosticus: ut, exempli causa, lætitiæ, quæ adjuncta est voluptati: et mœstitiæ, ipsa enim adjuncta est dolori: et cautionis, subjicitur enim metui; sed nec excandescentiæ, collocata est enim prope iram; etiamsi quidam dicant, ea jam non esse amplius mala, sed bona. Fieri enim non potest, ut qui jam semel est consummatus per charitatem, et inexplebilem contemplationis delectationem æterne et insatiabiliter percipit, eaque fruitur, parvis et humilibus quibusdam et abjectis delectetur. Quæ enim justa ei amplius restat causa cur ad bona mundana revertatur, qui eam acceperit *lucem ad quam non patet aditus*[2], etsi nondum tempore et loco, at illa quidem certe Gnostica charitate, propter quam sequitur hæreditas, perfectaque restitutio? dum is qui mercedem solvit, id per opera

[1] Pag. 777.
[2] 1 Tim. vi, 16.

præstat, quod electione Gnostica, per charitatem prius accepit Gnosticus. Annon enim peregrinans apud Dominum per suam in eum charitatem, etiamsi in terra cernatur ejus tabernaculum, seipsum quidem a vita non educit (non est enim ei permissum), sed animam abducit a passionibus (est enim hoc ei concessum), vivit etiam cupiditatibus suis morte affectis, et corpore non amplius utitur, sed solum ei permittit uti necessariis, ne ei præbeat causam dissolutionis? Quomodo ergo est ei amplius opus fortitudine, qui in malis non versetur, ut qui ne sit quidem præsens, sed totus sit cum eo quem diligit? Quis vero est etiam usus temperantiæ, cum ea non egeat? Tales enim habere cupiditates, ut temperantia opus sit ad eas coërcendas, nondum est mundi, sed ejus qui adhuc movetur animi perturbationibus. Fortitudo autem assumitur propter metum et timiditatem. Non est enim utique decorum, quod Dei amicus, quem Deus prædestinavit ante mundi constitutionem, ut referatur in summam filiorum adoptionem, voluptatibus subjiciatur vel timoribus, et occupetur in comprimendis animi perturbationibus. Audacter enim dixerim, quemadmodum is est prædestinatus per ea quæ aget, et id quod consequetur: ita ipse quoque a se prædestinatum, per eum quem cognovit, habet quem dilexit: nec futurum incertis conjecturis apprehendit, sicut plerique vivunt conjectantes, sed per fidem Gnosticam, accepit id quod est incertum et obscurum aliis: et per charitatem jam est ei præsens id quod est futurum. Credidit enim, et per prophetiam, et per præsentiam, Deo qui non mentitur, et habet id quod credidit, et obtinet promissionem: veritas autem est qui promisit, et finem promissionis, propterea quod fide dignus sit is qui promisit, firmiter accepit per scientiam. Is autem qui eum in quo est statum, novit esse firmam futurorum comprehensionem, futuro occurrit per charitatem. Ideoque nec optabit

propinamus, nostram lenientes cupiditatem, et Deum glorificantes propter copiosam donationem eorum quibus fruuntur homines, et quod perpetuo suppeditet nutrimenta ad augmentum corporis et animæ. Est autem supervacanea respuenda Musica illa nimis artificiosa, quæ frangit animos et varie afficit passionibus, ut quæ sit aliquando quidem lugubris, aliquando vero impudica et incitans ad libidinem, aliquando autem limphata et insana. Eadem ratio est etiam de Astronomia: ea enim cum rerum sublimium cognitione, de figura universi, et cœli conversione, et astrorum motione agens, ad creantem virtutem propius adducit animam, docetque nos facile sentire tempora anniversaria, mutationem aëris, ortusque et occasus siderum. Unde ars etiam navigandi et Agricultura, plurimam ex ea capit utilitatem: sicut Architectura, et ars ædificandi, ex Geometria. Efficit autem quam maxime hæc quoque disciplina ut anima sit ad percipiendum promptior, et verum perspiciat, et falsum arguat, certasque assensiones inveniat et proportiones, adeo ut venetur simile in dissimilibus: inducitque nos ut inveniamus longitudinem absque latitudine, et superficiem quæ caret altitudine, et punctum quod nullas habet partes, et a sensilibus nos traducit ad ea quæ percipiuntur intelligentia. Philosophiam ergo adjuvant disciplinæ, et ipsa Philosophia ad tractandum de veritate. Ecce enim chlamys primum fuit vellus, deinde carptum fuit, et subtegmen stamenque factum est, deinde fuit contextum. Oportet ergo animam prius esse præparatam, et varie elaboratam, antequam optima evadere poterit.

Cum autem [1] propter proximorum utilitatem, alii quidem se conferant ad scribendum, alii vero ad verbum tradendum se comparent, cum alia doctrina est utilis, tum Scripturarum Domini lectio est necessaria ad eorum quæ di-

[1] Pag. 786.

cuntur demonstrationem, præcipue si ii qui audiunt accedunt ex Græcorum scholis. Quamdam talem Ecclesiam describit David : « Astitit regina a dexteris tuis in vestitu de» aurato, circumdata, variegata [1] : » Atque iterum Græcis, et aliis præstantibus « aureis fimbriatis circumdata et va» riata [2]. Veritas autem per Dominum : Consilium *enim* tuum, » *inquit*, quis novit, si non tu dederis sapientiam, et miseris » sanctum tuum Spiritum ab altissimis, et ita correctæ fue» rint viæ eorum qui sunt in terra, et didicerint homines ea » quæ tibi placent, et salvi fuerint sapientia [3]? » Nam Gnosticus, per Scripturam novit antiqua, et conjicit futura : scit strophas orationum, et ænigmatum solutiones : præscit signa et prodigia, et eventus temporum, ut prius diximus. Vides fontem disciplinarum manare a sapientia.

Gnosticus [4], et justus, et sanctus, cum prudentia contendit pervenire ad mensuram perfectæ ætatis. Quod autem non solum actiones et cogitationes, sed etiam verba sint munda ei qui est cognitione præditus : « Probasti cor meum, » visitasti me noctu, *inquit*, inflammasti me, et non inventa » est in me iniquitas. Ne loquatur os meum opera homi» num [5]. » Et quid dico opera hominum? scilicet ipsum agnoscit peccatum, non id cujus ipse agit pœnitentiam; est enim hoc commune aliorum quoque fidelium, sed quodcumque est peccatum : neque enim certum aliquod condemnat, sed simpliciter omne peccatum : neque quod quis male fecit, sed quod non sit faciendum, adducit. Unde est etiam duplex pœnitentia : una quidem communis, propterea quod peccaverit : altera vero, cum peccati naturam didicerit, primo loco persuadet ab ipso desistere peccato, cui est consequens ut non peccet. Ne ergo di-

[1] Psal. XLV, 3. — [2] Ibid. 13, 14. — [3] Sap. VII, 17, 18.
[4] Pag. 788.
[5] Psal. XVII, 3, 4.

cant, quod qui facit injuriam et peccat, delinquit per dæmonum obsessionem : sic enim nulli esset culpæ affinis. Cum autem in peccando eadem eligat quæ dæmones, et sit instabilis, et levis, et varius in cupiditatibus ut dæmon, fit homo dæmoniacus. Jam qui est natura quidem malus, cum propter vitium factus sit peccator, redditus est improbus, id habens quod sponte elegit : ad peccatum autem cum sit pronus, in actionibus etiam peccat : contra autem vir bonus se recte gerit.

Quocirca[1] Gnosticus circumscribit cupiditates, et quoad possessionem, et quoad usum, nec transilit necessitatis terminum. Hic ergo vivere necessarium existimans ad augendam scientiam et parandam cognitionem, non ipsum vivere, sed bene vivere faciet plurimi. Neque filios, neque rursus matrimonium, aut parentes præferens charitati in Deum, et ei quæ est in vita justitiæ. Uxor autem ei fit soror post liberorum suceptionem, eodem loco habetur ac si esset eodem patre nata, tunc solum viri recordans, quando filios aspexerit, ut quæ sit revera futura soror post carnis depositionem, quæ dividit et distinguit cognitionem spiritualium, proprietate sexuum. Ipsæ enim per se pares sunt animæ : animæ neutræ, nec masculæ, nec fœminæ, quandoquidem neque uxores ducunt, nec nubunt.

Orat ergo[2] Gnosticus etiam cogitatione omni hora per charitatem Deo conjunctus, et familiaris effectus. Et primum quidem petet remissionem peccatorum, postea non amplius peccare : deinde posse benefacere, et omnem quæ facta est per Dominum creationem et dispensationem intelligere, ut *mundo corde*[3] effectus per agnitionem quæ est per Filium Dei, *facie ad faciem*[4] in beati spectaculi mysterio

[1] Pag. 790.
[2] Pag. 791.
[3] Matth. v, 8. — [4] I Cor. XIII, 12.

initietur, exaudiens Scripturam quæ dicit : *Bonum est jejunium cum oratione*[1]. Jejunia autem significant omnem generaliter abstinentiam ab omnibus prorsus malis, tam quæ actu fiunt, quam quæ verbis, et ipsa cogitatione. Est ergo, ut videtur, justitia quadrata, omni ex parte æqualis et similis, in verbo, in facto, in abstinentia a malis, in beneficentia, in perfectione cognitionis, nusquam ullo modo claudicans, ne videatur injusta et inæqualis. Quatenus ergo est aliquis justus, est omnino is quoque fidelis : quatenus autem est fidelis, nondum est etiam justus. Justitiam dico quæ fit per profectum et consummationem, per quam Gnosticus justus dicitur. Jam vero Abrahæ qui factus fuerat *fidelis, reputatum est ad justitiam*[2], ut qui processerat ad id quod est fide majus et perfectius. Non enim qui abstinet solum a mala actione, est justus, nisi præterea ipsi accedat ut et benefaciat, et cognoscat, propter quam causam abstinendum quidem sit ab his, illa vero sint agenda. Per *arma justitiæ dextera et sinistra*[3], dicit Apostolus justum transmitti ad summam hæreditatem, his quidem munitum, illis vero etiam agentem. Non enim solum armaturæ tegumentum, et abstinentia a peccatis, sufficit ad perfectionem, nisi assumpserit etiam opus justitiæ, scilicet bene agendi vim. Tunc autem perfecte instructus et Gnosticus factus justitia conspicitur, jam hinc non secus ac Moses, *facie*[4] animi glorificatus, quam quidem prius diximus corpus characterem tribuens justæ animæ. Nam quemadmodum tinctura lanæ indita in ea manens, proprietatem quamdam et diversitatem ab alia lana tribuit : ita etiam in anima transit quidem labor, manet autem quod est bonum et honestum : et quod jucundum quidem est relinquitur, quod turpe autem est abstergitur. Hæc sunt enim qualitates, quæ

[1] Tob. xii, 8. — [2] Gen. xv, 6. Rom. iv, 3. — [3] 2 Cor. vi, 7.— [4] Exod. xxxiv, 29.

utrique animæ formam et characterem tribuunt, ex quibus una quidem cognoscitur esse glorificata, altera vero condemnata. Certe sicut ex vita juste acta, et ex ea quæ continenter ei intercedebat cum Deo loquente consuetudine, Mosis vultui insidebat glorificata quædam coloris species : ita etiam justæ animæ divina quædam vis bonitatis inhærens per inspectionem, prophetiam, et administrantem vim, quasi radii intellectualis, perinde atque caloris solaris, quiddam imprimit conspicuum justitiæ signaculum, lucem animæ unitam per charitatem continuam, quæ Deum fert et a Deo fertur. Hinc quæ Servatori Deo fit assimilatio, exoritur Gnostico, qui quidem evasit perfectus, quantum licet humanæ naturæ, *sicut pater,* inquit, *qui est in cœlis*[1].

Qui ergo[2] primum suis passionibus moderatus est, seque exercuit ut impatibilis evadat, et crevit ad beneficentiam Gnosticæ perfectionis, est hic quidem æqualis Angelis : jam autem lucidus, et tanquam sol resplendens per beneficentiam, contendit justa cognitione per Dei dilectionem, ad sanctam mansionem, sicut Apostoli... Licet ergo[3] nunc eis quoque, qui se in Dominicis exercuere mandatis, et perfecte ac Gnostice vixere convenienter Evangelio, ascribi in numerum Apostolorum. Hic est revera presbyter Ecclesiæ, et verus diaconus, id est, minister Dei voluntatis, si faciat et doceat quæ sunt Domini, non ut qui ordinetur ab hominibus, neque quod sit presbyter justus censeatur; sed quod sit justus referatur in presbyteratum. Et licet hic in terris non fuerit prima sede honoratus, sedebit in quatuor et viginti thronis populum judicans, ut dicit Joannes in Apocalypsi... Nam hic quoque in Ecclesia progressiones, episcoporum, presbyterorum, diaconorum sunt, ut ar-

[1] Matth. v, 48.

[2] Pag. 792.

[3] Pag. 793 et seq

bitror, imitationes gloriæ Angelicæ, et illius œconomiæ ac dispensationis, quam dicunt Scripturæ expectare illos, qui insistentes vestigiis Apostolorum, vixerunt in perfectione justitiæ convenienter Evangelio. Hos sublatos in nubibus scribit Apostolus, primum quidem diaconos futuros, deinde cooptandos esse in presbyteratum profectu gloriæ (*gloria enim differt a gloria*) : donec creverint in *virum perfectum.*

Qui sunt tales, ut ait beatus David, *requiescent in monte sancto Dei*[1], suprema scilicet Ecclesia, in qua congregantur Dei philosophi, qui vere sunt *Israëlitæ mundi corde, in quibus nullus est dolus*[2], qui non permanserunt in septenario quietis, sed Deo assimilati bonorum operum affectione, ad octonarii beneficentiæ hæreditatem sublati sunt, insatiabilis contemplationis puræ ac sinceræ speculationi attendentes.

Fidelis[3] etsi e carne exierit, necesse est ut vitia deponat, ut possit ad propriam pervenire mansionem. Plus est autem cognoscere quam credere : sicut etiam quam salvum esse, majus est postquam salvus factus est, supremo honore dignum esse habitum. Cum ergo per multam disciplinam vitia exuerit fidelis noster[4], transit ad maximum supplicium quod est melius priori mansione, inferens secum proprietatem pœnitentiæ eorum peccatorum quæ admisit post baptismum. Discruciatur ergo adhuc amplius, cum vel nondum, vel ne omnino quidem ea assequatur, quorum videt alios esse participes. Præterea autem pudore afficitur ob ea quæ deliquit (quæ quidem sunt fideli maxima supplicia). Bona est enim Dei justitia, et justa est ejus bonitas. Et licet cessaverint cruciatus in implendis quas luunt pœnis, et expiandis quæ admissa sunt ab unoquoque delic-

[1] Psal. xv, 1. — [2] Joan. 1, 47; Matth. v, 8.

[3] Pag. 794 et seq.

[4] Vide D. Guillon, pag. 406.

tis, habent tamen maximum permanentem dolorem, quod cum sint inventi digni alio ovili, non una sint cum iis qui sunt gloria affecti propter justitiam. Jam vero Salomon *sapientis* nomine Gnosticum intelligens, hæc dicit de iis qui mirantur dignitatem ejus mansionis : « Videbunt enim mor- » tem sapientis, et non intelligent quid de eo decreverit, et » ad quid eum stabilierit Dominus[1], » et dicent de ejus gloria : « Is est quem aliquando habuimus in derisum, et in » parabolam opprobrii, insipientes. Vitam ejus existimavi- » mus insaniam, et mortem ejus ignominiosam. Quomodo » est enumeratus inter filios Dei, et in sanctis est sors ejus[2]. »

« Dominus *ergo*[3], *inquit*, dat mihi linguam disciplinæ : » ut sciam *in tempore;* quando oporteat loqui sermonem[4], » non solum in ferendo testimonio, sed etiam in interrogando et respondendo. « Et disciplina Domini aperit os meum[5]. » Est ergo Gnostici ut sciat uti sermone, et quando, et quomodo, et apud quos oportet...

Jam vero « oleaster inseritur in pinguedine oleæ[6] : » quinetiam nascitur eadem fere specie qua oleæ sativæ. Nam id quod est insitum, pro terra utitur, arbore in qua inseritur. Omnes autem plantæ simul jussu divino germinarunt. Quocirca etiamsi sit oleaster agrestis, eos tamen coronat qui in Olympicis vincunt certaminibus. Et ulmus vitem in altum extollens, eam docte esse fertilem. Videmus autem plus nutrimenti attrahere agrestes arbores, propterea quod non possint concoquere. Quæ sunt ergo agrestia, minus concoquunt quam sativa : et causa cur ea sint agrestia, est privatio facultatis concoctricis. Plus ergo nutrimenti accipit inserta olea, propterea quod sit plantata in agresti. Assuefit autem veluti concoquere nutrimentum, dum assimilatur pinguedini sativæ.

[1] Sap. IV, 17. — [2] Id. V, 3, 4, 5.
[3] Pag. 799 et seq.
[4] Isai. L, 4. — [5] Ibid. 5. — [6] Rom. XI, 17.

Sic etiam Philosophus, qui agresti oleæ assimilatur, cum multa habeat non concocta, propterea quod et libenter inquirat, et facile assequatur, et pinguedinem appetat veritatis, si per fidem, divinam acceperit virtutem, in bonam et mitem insertus cognitionem, tanquam oleaster insitus in Logon vere pulchrum et misericordem, et quod traditur nutrimentum concoquit, et fit bona et sativa olea. Insitio enim eas quæ erant inutiles facit generosas, et quæ erant steriles, cogit esse fertiles, arte agriculturæ, et scientia Gnostica. Aiunt autem insitionem fieri quatuor modis: uno quidem, quo inter lignum et corticem oportet eum adaptare qui inserit: quo quidem modo Cathechismum suscipiunt, qui sunt ex gentibus idiotæ, qui verbum accipiunt in superficie. Altero autem, quando ligno fisso, in ipsum plantam generosam immiserint: quod quidem accidit in iis qui sunt philosophati. Eis enim dissectis dogmatibus, ingeneratur agnitio veritatis: ita autem Judæis quoque aperta veteri Scriptura, nova et generosa planta oleæ inseritur. Tertia autem insitio agrestes tangit et hæreticos, qui vi trahuntur ad veritatem: nam cum utrumque surculum falce acuta deraserint, donec medullam quidem nudaverint, sed non ulceraverint, eas inter se vinciunt. Quartus autem modus insitionis est qui dicitur inoculatio: a generoso enim trunco circumciditur oculus, ita ut cum eo in orbem cortex circumscribatur, unius palmi magnitudine. Deinde æqualiter cum oculo circumscriptus eraditur truncus, et sic immittitur circumligatus, et luto circumlitus, integro servato oculo et minime inquinato. Hoc est genus doctrinæ Gnosticæ, quæ res potest perspicere ipsas. Hoc quidem certe genus est maxime utile in arboribus sativis.

4°. Veræ philosophiæ fundamentum; nempe cognitio dogmatica et moralis:

Quod ad dogma attinet, Veritatem apud nos tantum esse per Scripturam et Traditionem sic ostendit[1] :

Inventio autem est finis et requies inquisitionis quæ pervenit ad comprehensionem, quod quidem est cognitio : et ipsa proprie inventio est cognitio, ut quæ sit comprehensio inquisitionis. Signum autem dicunt esse id quod præcedit, aut quod est una, aut quod sequitur. Ejus ergo quæ est de Deo inquisitionis inventio quidem est doctrina quæ est per Filium. Signum autem quod sit Servator noster ille ipse Filius Dei, sunt quæ ejus adventum præcedunt Prophetiæ, quæ ipsum prædicant : et quæ comitabantur ejus ortum sensilem de ipso testimonia : et quæ post ejus assumptionem prædicantur et aperte ostenduntur virtutes ejus. Quod ergo sit apud nos veritas, indicium est, quod ipse docuerit Dei Filius. Si enim in omni quæstione hæc generalia inveniuntur, res et persona, quæ vere est veritas, apud nos solos esse ostenditur. Nam veritatis quidem quæ ostenditur persona est Filius Dei : res vero, virtus fidei, quæ quodcumque ei adversatur, et vel ipsum totum mundum repugnantem superat.

Quæ autem [2] ad veritatem inveniendam adjuvant, ne ipsa quidem sunt rejicienda. Ipsa certe philosophia, quæ annuntiat Providentiam, et beatæ quidem vitæ remunerationem, miseræ autem punitionem, summatim theologiam tractat. Quæ autem accurate et exacte traduntur, et quæ sigillatim habentur, ea utique non servat. Neque enim de Filio Dei, neque de ea quæ est per Providentiam œconomia tractat, ut nos : non enim divinam noverat religionem. Quamobrem hæreses quoque, quæ sunt in Barbara philosophia [3], etiamsi unum Deum dicant, etiamsi Christum celebrent, id in genere dicunt, non ex veritate. Nam et

[1] Pag. 801.

[2] Pag. 802.

[3] Vide D. Guillon, pag. 407.

alium Deum adinveniunt, et Christum non accipiunt, sicut tradunt Prophetiæ. Verumenimvero quæ sunt apud eos falsa dogmata, quamdiu adversantur vitæ quæ agitur ex veritate, sunt contra nos.

Regula autem [1] ecclesiastica est concentus et consensio Legis et Prophetarum, convenienter testamento quod traditur per Domini adventum... Propter multas (autem) causas occultant Scripturæ sententiam. Primum quidem, ut diligenter inquiramus, et semper in intelligenda salutari vigilemus doctrina. Præterea, ne omnibus quidem conveniebat hominibus intelligere, ne fraudi iis esset, si aliter acciperent ea quæ a sancto Spiritu dicta sunt salutariter. Quocirca electis hominibus, et iis qui ex fide cooptati sunt ad cognitionem asservata sancta mysteria Prophetiarum, teguntur parabolis. Scripturarum enim stylus est parabolicus... Jam vero [2] universa quoque œconomia quæ prædicta est a Prophetis de Domino, videtur omnino parabola iis qui veritatem non norunt, quando Filium Dei, qui fecit omnia, carnem suscepisse, et in utero Virginis conceptum esse (quatenus scilicet fuit genita sensilis ejus caruncula), et consequenter quatenus fuit genitus passum esse et resurrexisse, unus quidem dicit, alii vero audiunt: « Judæis quidem scanda- » lum, Græcis autem stultitiam [3], » ut dicit Apostolus. Explicatæ autem Scripturæ et iis *qui aures habent* [4] verum ostendentes, illud ipsum quod passa est caro quam suscepit Dominus, *Dei virtutem et sapientiam* [5] esse annuntiant. Postremo parabolicum Scripturæ genus cum sit, ut ostendimus, antiquissimum, merito apud Prophetas maxime abundavit, ut etiam philosophos qui erant apud Græcos, et eos qui erant apud alios Barbaros sapientes, ostenderet

[1] Pag. 803.

[2] Pag. 804.

[3] 2 Cor. I, 23. — [4] Matth. XI, 15; et alibi. — [5] 2 Cor. I, 24.

sanctus Spiritus ignorasse futurum Domini adventum, et mysticam, quæ ab ipso tradenda fuit, doctrinam. Merito ergo quæ Dominum prædicat Prophetia, ne præter multorum dicens opiniones aliquibus videretur blasphemare, ea quæ significantur figuravit vocibus, quæ possint etiam ducere ad alias mentis conceptiones. Jam vero Prophetæ omnes, qui Domini adventum, et sancta quæ cum ipso erant, prædixerunt mysteria, persecutionem passi sunt, occisi sunt, sicut ipse quoque Dominus qui eis explanavit Scripturas. Ejus quoque discipuli, qui verbum prædicaverunt, postquam ipse excessit e vita, usi sunt parabolis... Habet autem[1] alias quoque quasdam proprietates sermo Hebræus, sicut etiam unusquisque ex reliquis, peculiari quodam constans loquendi genere, quod gentis ostendit stylum et figuram... Prophetia autem minime utitur figuris in dictionibus, propter ornatum orationis. Quia autem non omnium est veritas, multis modis occultatur, iisque solis qui sunt initiati ad cognitionem, qui veritatem quærunt propter charitatem, lucem exoriri facit. Dicitur autem Prophetiæ species proverbium a Barbara philosophia : dicitur quoque parabola et deinde ænigma. Quinetiam dicitur *sapientia*, et ut ab ea diversum quid *disciplina*, et rursus *sermones prudentiæ*, et *strophæ verborum, et vera justitia*, et rursus doctrina *dirigendi judicium* : et *astutia quæ simplicibus* accidit ex disciplina, et *sensus et intelligentia*[2], quæ ei inditur qui est recenter imbutus catechesi. « Qui hos, *inquit*, audivit » Prophetas sapiens, erit sapientior, gubernationem autem » possidebit intelligens, et intelliget parabolam et obscuram » orationem, et sapientum dicta et ænigmata[3]. »

Quinetiam[4] jubetur Esaias propheta, *novo*[5] libro accepto

[1] Pag. 805.

[2] Prov. I, I, 2, 3, 4. — [3] Ibid. 5, 6.

[4] Pag. 806.

[5] Isai. VIII, I.

in eo *scribere* quædam : sanctam cognitionem, per Scripturarum expositionem, futuram prædicente Spiritu, quæ illo tempore nondum erat scripta, propterea quod nondum cognosceretur : dictum enim fuerat ab initio iis solis qui intelligunt. Jam vero cum Apostolos docuerit Servator, scriptæ non scripta jam quoque nobis traditur traditio, quæ novis cordibus, secundum novum illum librum, per potentiam Dei inscribitur.

Quoad autem morum regulas, habet Gnosticus fidelem præceptorum Domini cognitionem : hæc autem denario consecrantur numero[1] :

Primum quidem præceptum Decalogi[2] ostendit unum solum esse Deum omnipotentem, qui populum transtulit ex Ægypto per solitudinem in terram patriam, ut per divinas quidem operationes comprehenderent, ut poterant, ejus potentiam : ab eorum autem quæ sunt genita abstinerent idololatria, omnem spem habentes in Deo vero. Secundum autem[3] significat non oportere assumere, neque inferre magnam et omni veneratione dignam ejus potentiam, quæ quidem est nomen (hujus enim solummodo discendi multi erant adhuc capaces), neque transferre ejus nuncupationem ad res genitas et inanes, quas quidem fecere homines artifices : in quibus is qui est non ponitur. (In identitate enim ingenita, qui est, est ipse solus.) Tertium autem[4] significat, mundum a Deo esse factum : et dedisse nobis septimum diem ad quiescendum, propter eam quæ est in vita afflictionem, et malorum perpessionem. Deus enim indefessus, nullisque obnoxius est passionibus, et nullius indiget : quiete autem indigemus nos qui carnem

[1] Pag. 809 et seqq.

[2] Exod. xx, 1, 2, et seq. — [3] Ibid. 7. — [4] Id. xx, 8.

gestamus.... Quintum (quartum) deinceps[1] sequitur præceptum de honore patris et matris. Deum autem aperte dicit patrem et Dominum : quocirca eos etiam, qui ipsum agnoverunt, appellat filios et deos. Dominus ergo et pater est, qui est Creator omnium : mater autem non, ut quidam existimant, est substantia ex qua sumus geniti, neque, ut aliqui exposuerunt, Ecclesia, sed divina cognitio et sapientia, ut dicit Salomon, *justorum matrem*[2] appellans Sapientiam, et est propter se eligenda. Et rursus etiam boni et honesti cujuscumque, a Deo per filium cognitio proficiscitur. Dein consequitur præceptum de adulterio. Est autem adulterium, si quis relicta ecclesiastica, et vera cognitione, et de Deo persuasione, accedat ad falsam quæ non convenit opinionem, aut in Deos referens aliquid ex iis quæ sunt facta vel alicujus ex iis quæ non sunt simulacrum aliquod constituens, itaque transiliens cognitionem, vel potius ab ea desiliens. A Gnostico autem aliena est falsa opinio, sicut vera est ei conjuncta et familiaris. Quocirca præclarus quoque Apostolus unam fornicationis speciem vocat idololatriam[3], consequenter Prophetæ qui dicit : « Mœchatus est » cum ligno et lapide[4]. Ligno dixit: Pater meus es tu; et » lapidi : Tu me genuisti[5]. » Deinde de cæde consequitur præceptum. Est autem cædes *firma* ac constans *ablatio*. Verum ergo de Deo et ejus æternitate sermonem qui vult *auferre*, ut falsum inserat, dicens vel universum nulla regi Providentia, vel mundum esse ingenitum, vel negans aliquid ex iis quæ sunt firma ac stabilia in vera doctrina, is est perniciosissimus. Post hoc autem sequitur de furto præceptum. Quemadmodum ergo qui aliena furatur, cum magnam faciat injuriam, in ea quæ meretur mala merito incidit : ita qui divina opera sibi vindicat per fingendi vel

[1] Pag. 816 et seqq

[2] Prov. I, 8; XXXI, 1. — [3] Coloss. III, 5. — [4] Jer. III, 9. — [5] Id. II, 27.

pingendi artem, et dicit se esse effectorem animantium et plantarum : et similiter qui veram imitantur philosophiam, sunt fures. Sive fuerit quis agricola, sive pater filii, est minister dejectionis seminum : Deus autem præbens omnium augmentum et perfectionem, adducit ea quæ gignuntur ad id quod cujusque naturæ convenit. Plurimi autem, una cum Philosophis, augmenta et mutationes tribuunt astris principaliter, quod in se est, universorum patrem privantes sua indefessa et inexhausta potentia. Elementa autem et astra, hoc est, potestates administrantes, ordinata sunt ad ea exequenda quæ divinæ œconomiæ conveniunt, eaque parent, et aguntur ad ea quæ sunt eis imperata, quo ea duxerit verbum Domini : quandoquidem divina potentia omnia occulte operari solet. Qui ergo dixerit se aliquid excogitasse vel fecisse ex iis quæ pertinent ad creationem, impii et nefarii incœpti dabit pœnas. Decimum autem præceptum est de omnibus cupiditatibus. Quemadmodum ergo qui concupiscit ea quæ non decet, cogitur reddere rationem : sic etiam non permittitur res falsas concupiscere, neque existimare, ex iis quæ sunt genita, animata quidem per se posse, inanima autem omnino non posse salutem dare vel lædere. Et si quis dicat antidotum non posse mederi, et cicutam interimere, ignorat se callido decipi sophismate. Nihil enim ex iis operatur absque eo qui herba et medicamento utitur, sicut nec securis absque eo qui scindit, neque serra absque eo qui secat. Quemadmodum autem per se quidem non operantur, habent autem aliquas qualitates naturales, quæ per artificem applicatæ proprium opus efficiunt : ita per generalem Dei Providentiam ministerio eorum quæ moventur propinquius, propagatur ad singulas res efficax operatio.

5°. Hinc vera philosophia non a Græcis, sed a Christianis discenda[1] : nam

Græci philosophi Deum non cognoscunt quem nominant, quoniam Deum nequaquam colunt ut Deum... Non enim de Deo dicunt aliquid, sed suas affectiones Deo attribuentes exponunt. Agunt enim vitam, quærentes id quod est probabile, non autem id quod verum... Fieri ergo[2] non potest ut simus participes contemplationum Gnosticarum, nisi nos exinaniamus prioribus cogitationibus : simpliciter enim ac in universum dicitur veritas de quolibet quod intelligentia sensuve percipitur. Jam vero facile est distinguere veram picturam a vulgari, et musicam honestam ab impudica. Ergo Philosophi quoque est aliqua veritas separata ab aliis Philosophis, et vera pulchritudo distincta ab adulterina. Non ergo partes veritatis, de quibus prædicatur nomen veritas, sed ipsa veritas est indaganda, non autem sola nomina. Quod enim de Deo dicitur, non est res una, sed innumerabiles.

Quemadmodum autem[3] ei qui habet manus, naturale quiddam est apprehendere ; et ei qui oculos sanos, lucem videre : ita ei qui fidem acceperit, proprium est esse participem cognitionis, si jacto *fundamento, aurum, argentum, lapides pretiosos* allaborare, et ei *superædificare*[4] voluerit. Non ergo pollicetur se velle esse participem, sed imperare : neque se, futurum, sed esse regalem et lucidum, et Gnosticum. Neque nomine, sed re ipsa res velle attingere convenit.

[1] Pag. 817.
[2] Pag. 818.
[3] Pag. 819.
[4] I Cor. III, 12.

ARTICULUS III.

CONCLUSIO.

Quamobrem non est absurdum[1], datam quoque esse philosophiam a divina Providentia, quæ præpararet ad eam quæ est per Christum perfectionem, si non erubescat a Barbara cognitione discere philosophia profectum ad veritatem. Sed sunt *pili* quidem *numerati*[2], et minimi motus; philosophia autem quomodo non est in numero? Atqui Sampsoni quoque data est vis in pilis[3], ut etiam rejectitias artes circa res quæ ad usum vitæ pertinuerint, quæ jacent et humi manent post excessum animæ, agnosceret non posse absque divina potestate percipi. Jam vero divina Providentia, inquit, desuper ex iis quæ sunt principalia, tanquam ex capite, pervadit ad omnes, « sicut unguentum, *inquit*, » quod descendit in barbam Aaron, et in oram vestimenti » ejus[4], » hoc est, magni Sacerdotis, « per quem omnia facta » sunt, et sine ipso factum est nihil[5]... » Qui ergo[6] dicunt Philosophiam non venire huc a Deo, videntur omnino dicere fieri non posse ut Deus videat omnia singularia, neque eum esse causam bonorum omnium, siquidem unumquodque eorum sit ex singularibus, verum nihil ex iis quæ sunt, omnino constitit, nolente Deo: quod si eo volente, tum est a Deo Philosophia, cum talem esse qualis est ipsam voluerit, propter eos qui non alia ratione abstinerent a malis. Deus enim novit omnia, non solum ea quæ sunt, sed etiam quæ futura sunt, et ut erit unumquodque, et eos qui sunt singulares motus prævidens, *intuetur omnia, et omnia exaudit*, et nudam animam aspiciens intrinsecus, uniuscujusque etiam ex singularibus

[1] Pag. 819 et seqq.

[2] Luc. XII, 7. — [3] Judic. XIII, 5; XVI, 17. — [4] Psalm. CXXXIII, 2. — [5] Joan. I, 3.

[6] Pag. 821 et seqq.

æternam habet intelligentiam, et quod fit in theatris, et in partibus rei uniuscujusque, inspiciendo, circumspiciendo, et simul aspiciendo, hoc evenit in Deo. Is enim simul omnia ac unumquodque etiam sigillatim aspicit uno intuitu, non tamen omnia per principale institutum. Multa enim ex iis quæ sunt in vita, per humanam rationem ortum accipiunt, cum divinitus acceperint suscitabulum. Ecce enim sanitas per medicinam, et bona corporis habitudo per alipticam, et divitiæ per negotiationem oriuntur, et adsunt, per divinam quidem Providentiam, verum humana opera concurrente. A Deo autem est etiam intelligentia. Atque divinæ quidem voluntati maxime obedit bonorum virorum liberum eligendi arbitrium: quoniam bonorum quidem et malorum hominum multa sunt commoda communia: fiunt tamen utilia solis bonis et probis, quorum causa Deus hæc fecit. Ad usum enim bonorum virorum enata est vis eorum, quæ data sunt divinitus. Quinetiam eorum cogitationes qui sunt virtute præditi, per divinam fiunt inspirationem, cum anima quodammodo sit disposita, et divina voluntas in humanas animas transmittatur, certis Dei ministris, ad talia ministeria opem ferentibus. Nam per gentes et civitates sunt distributæ Angelorum præfecturæ: fortasse autem etiam ex iis sunt deputati singulis. Pastor itaque et singularum ovium curam gerit: iis tamen maxime providendi et visendi tenet eum cura, qui sunt et præclaro ingenio, et populo multum possunt prodesse. Ii autem sunt qui et ad regendum et docendum sunt apti, per quos Providentiæ evidentia aperte ostenditur, quando vel per doctrinam, vel per magistratum et administrationem, vult Deus benefacere hominibus; vult autem semper, et ideo movet eos qui sunt apti ad ea utiliter efficienda quæ pertinent ad pacem et virtutem et beneficentiam. Quidquid autem est virtute præditum et a virtute ori-

tur, et refertur ad virtutem, et aut ad hoc datur ut fiant boni, aut ad hoc ut ii qui sunt boni, utantur iis commodis quæ dedit natura : adjuvat enim et in universis et in singularibus. Quomodo ergo non est absurdum, ut qui Diabolo confusionem tribuunt et injustitiam, eum rei præclaræ et quæ est ex virtute, nempe Philosophiæ, datorem constituant? Tum enim Græcis ad hoc, ut boni viri fierent, Diabolus ipsa divina Providentia magis benignus videretur. Contra autem existimo legis esse proprium et rectæ rationis, reddere quod unicuique convenit, et quod est ejus proprium, et quod ad eum pertinet. Nam ut lyra est solius cytharædi, et tibia solius tibicinis, ita commoda bonorum virorum sunt possessiones : ut ejus, qui est beneficus, natura est benefacere : ut ignis est calefacere, et lucis illuminare. Malum autem non faciet bonus, ut neque lux tenebras, aut ignis frigefaciet : ita contra, vitium non fecerit aliquid quod sit ex virtute : est enim ejus operatio male facere, ut tenebrarum, oculos confundere. Non est ergo vitii opus Philosophia, quæ facit homines virtute præditos : restat itaque ut sit Dei, cujus solum opus est benefacere : et quæcumque a Deo dantur, recte dantur et accipiuntur. Porro autem et si usus Philosophiæ non est malorum, sed datus est Græcorum optimis et præstantissimis, hinc quoque clarum a quo data sit, a Providentia scilicet, quæ unicuique distribuit pro meritis ea quæ conveniunt. Merito ergo Judæis quidem Lex, Græcis autem data est Philosophia usque ad adventum : ex eo autem tempore universalis est vocatio, ad peculiarem populum justitiæ, per eam quæ est ex fide doctrinam, per unum congregante Domino, qui est unus solus Deus amborum, Græcorum scilicet et Barbarorum, vel potius totius humani generis... *Dei autem est terra et ejus plenitudo* [1], bona divinitus venire ad homines docens

[1] 1 Cor. x, 26.

Scriptura dixit; per divinam scilicet virtutem ac potestatem, perveniente distributione ad humanum auxilium. Jam vero sunt tres modi omnis utilitatis, quam alius alteri impertitur: unus quidem per assectationem, ut pædotriba dum effingit puerum: alius autem per assimilationem, ut qui alterum ut profectum faciat prius proficiendo hortatur, et ille quidem adjuvat eum qui discit, hic autem simul prodest ei qui profectum capit. Tertius autem modus est qui fit jussu, quando pædotriba non amplius informans eum qui discit, nec ipse luctam exercens puero ad imitationem proponit, sed tanquam jam satis exercitato nominatim imperat ut luctetur. Gnosticus igitur, cum a Deo potestatem juvandi acceperit, alios quidem juvat, effingens assectatione, alios vero adhortans assimilatione, alios vero præceptione docens et erudiens. Certe ipse quoque pari ratione adjutus est a Domino. Sic ergo cognoscitur utilitas quæ a Deo pervenit ad homines, simul adhortantibus Angelis. Etenim divina virtus præbet bona per Angelos, sive videantur, sive non videantur...

Gnosticus noster[1] semper versatur in iis quæ sunt præcipua. Sed si quando est ei otium, et tempus relaxandi animi ab iis quæ sunt præcipua, loco alterius recreationis, Græcam quoque attingit philosophiam, veluti bellarium aliquod ad cœnam illaturus, non ut qui neglexerit præstantiora, sed ut qui acceperit quantum decet, idque propter eas quas dixi causas. Qui autem in Philosophia appetiverunt ea quæ non sunt necessaria, sed supervacanea, et solum contentiosis vacant sophismatibus, discedunt ab iis quæ sunt necessaria et præcipua, rationum plane umbras persequentes. Ac bonum quidem est scire omnia: cui autem imbecillus est animus ad multarum disciplinarum susci-

[1] Pag. 824 et seq.

piendam peritiam, ea sola eliget quæ sunt præcipua et meliora.

Hæc cum ita se habeant[1], oportet Græcos discere per Legem et Prophetas, colere unum Deum qui est vere omnipotens. Deinde illud doceri per Apostolum : *Nobis autem nullum est simulacrum in mundo*[2], quoniam in rebus genitis nihil potest Dei referre imaginem. Præterea doceri, quod nec eorum quos colunt simulacra sunt imagines : neque enim quoad figuram tale est genus animarum, cujusmodi fingunt Græci statuas... Postquam autem simulacra reliquerint, tunc audient Scripturam : *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Pharisæorum*[3], qui justificantur per abstinentiam a malis, ita ut præterea cum ea quæ est in his perfectione, *proximum* quoque possitis *diligere* et ei benefacere, non eritis *regales*[4]. Augmentum enim ejus quæ est ex lege justitiæ, Gnosticum indicat. Sic cum fuerit aliquis collocatus in capite quod suum regit corpus, cum pervenerit ad summum fidei, ipsam, inquam, cognitionem circa quam sunt omnes sensus, assequetur similiter summam hæreditatem... Cæterum[5], qui ex Græcis gloriantur, quod ab eis comprehensa fuerit veritas, dicant nobis a quonam gloriantur se didicisse. A Deo quidem non dixerint : ab hominibus autem confitentur. Et si hoc ita est, aut a seipsis sero didicerunt, sicut certe ex ipsis quoque quidam insolenter gloriantur, aut ab aliis similibus. Sed non sunt fide digni cum de Deo dicunt homines, quatenus homines. Neque enim qui homo est, potest pro dignitate de Deo vera dicere; imbecillus et morti obnoxius, de ingenito, et eo in quem non cadit interitus : et opus de eo qui fecit. Deinde qui non potest de seipso vera dicere, an

[1] Pag. 825 et seq.

[2] 1 Cor. VIII, 4. — [3] Matth. V, 20. — [4] Jac. II, 8.

[5] Pag. 826 et seq.

non multo magis nec de Deo quidem ei credendum est? Quantum enim abest homo a Dei potestate, tam est etiam ejus oratio imbecilla, etiamsi non Deum, sed de Deo dicat, et Verbo divino. Est enim imbecilla natura humana oratio, et quæ non possit Deum dicere, non dico nomen, est enim hoc commune non solum Philosophis, sed etiam Poëtis eum nominare, neque essentiam, neque enim potest fieri, sed vim et opera Dei. Et quidem qui Deum sibi ascribunt magistrum, vix perveniunt ad Dei notitiam, opem eis ferente gratia ad quantulamcumque cognitionem, utpote voluntate voluntatem, et sancto Spiritu sanctum Spiritum contemplari assuefacti, « quoniam spiritus scrutatur Dei » profunda. Animalis autem homo non capit ea quæ sunt » Spiritus[1]. » Sola ergo est a Deo tradita, quæ est apud nos sapientia, a qua dependent omnes fontes sapientiæ, quicumque ad veritatem feruntur. Venientis certe ad homines Domini qui nos erat docturus, innumerabiles fuere significatores, annuntiatores, præparatores, præcursores jampridem ex mundi constitutione, per opera, per verba præsignificantes, prædicentes esse venturum, et quomodo, et quando, et quænam essent futura signa. Eminus certe lex præmeditatur et prophetia. Deinde præcursor ostendit præsentem, post quem prædicatores docentes adventus virtutem declarant. Philosophi Græcis solis, neque iis omnibus placuere, sed Platoni quidem Socrates, et Xenocrati Plato, Aristoteles Theophrasto, et Cleanthi Zeno. Qui suos solos persuaserunt asseclas. Magistri autem nostri verbum non mansit in sola Judæa[2], sicut Philosophia in Græcia, sed diffusum est per totum orbem terræ, Græcorum simul et Barbarorum gentibus et vicis et totis urbibus persuadens, totas domos et seorsum unumquemque ex iis qui auscultarunt,

[1] I Cor. II, 10, 14.

[2] Vide D. Guillon, pag. 420.

et ex ipsis etiam Philosophis non paucos jam traducens ad veritatem. Et Græcam quidem philosophiam si quivis magistratus prohibuerit, ea statim perit: nostram autem doctrinam a prima usque prædicatione prohibent simul reges et tyranni, et singuli duces et magistratus cum universis satellitibus, et innumerabilibus etiam hominibus, in nos belligerantes, nosque pro viribus excindere conantes. Illa autem magis etiam floret: non enim emoritur ut doctrina humana, neque flaccescit ut donum imbecillum. Nullum enim Dei donum est imbecillum: manet autem ejusmodi ut prohiberi nequeat, cum prædictum tamen sit fore, ut ea perpetuo patiatur persecutionem. Deinde de Poëtica quidem dicit Plato: « Res quædam levis et sacra est Poëta, nec » potest versus facere priusquam fuerit Deo afflatus et » mente excesserit. » Democritus quoque similiter: « Poëta » autem quæcumque quidem scripserit cum Dei afflatu et » sacro spiritu, sunt valde pulchra. » Et scimus quidem qualia sunt, quæ dicunt Poëtæ. Quod vero omnipotentis Dei prophetæ, instrumenta fuerint divinæ vocis, nemo obstupescet! Gnostici igitur veluti statuam effingentes, jam quidem ostendimus, quænam sit ejus morum magnitudo et pulchritudo, veluti delineando. Qualis autem sit contemplatione rerum naturalium, postea ostendetur, cum de ortu mundi tractare cœperimus.

LIBER SEPTIMUS.

Septimus hic liber totus in Gnostici informatione versatur; unde cum sit Pædagogi velut complementum, integrum prelo subjiciendum non immerito visum est.

I. Jam vero tempus est ut Græcis ostendamus[1], solum esse vere pium ac religiosum, eum qui est Gnosticus, ut cum didicerint Philosophi, qualis sit is qui vere est Christianus, suam damnent inscitiam, ut qui temere et nulla ratione nomen persequantur; nulla autem causa eos impios, et a Deo alienos vocent, qui norunt eum qui vere est Deus. Apud Philosophos autem evidentioribus oportet uti rationibus, ut ex sua ipsorum doctrina exercitati jam possent intelligere, etiamsi seipsos nondum dignos præbuerint, qui sint facultatis credendi participes. Dictionum autem Propheticarum mentionem in præsentia non faciemus, tempore opportuno postea usuri Scripturis. Quæ autem ab eis significantur summatim indicabimus, Christianismum describentes, ne interrumpamus orationis continuationem, si una assumamus Scripturas, idque iis qui nondum intelligunt earum dictiones. Postquam autem ostenderimus Scripturæ sensum, tunc eis cum jam crediderint, ex abundanti producentur ipsa Scripturæ testimonia. Quod si ea quæ a nobis

[1] Vide D. Guillon, pag. 408 et seqq.

dicuntur, videantur aliquibus ex vulgo diversa a Scripturis Domini, sciendum est ea illinc et spirare et vivere, cumque ex eis argumentum habeant, profiteri se sententiam solam eorum quæ dicuntur, non vero ipsas dictiones esse adductura. Nimis enim diligens pertractatio quæ non fit in tempore, merito videri possit esse supervacanea: tum vero non considerare omnino id quod est principium, nimiæ fuerit socordiæ et egestatis. Vere autem «beati sunt qui scrutantur testimo» nia Domini: toto corde exquirentes ipsum [1]. » De Domino autem testimonium ferunt Lex et Prophetæ. Est ergo nobis propositum ostendere, solum Gnosticum esse sanctum et pium, riteque eum qui est vere Deus colere, prout ejus decet majestatem: eum autem qui sic Deum colit prout ejus majestatem decet, consequitur ut ipse a Deo ametur, et Deum amet. Quidquid ergo est excellens, existimat esse honorabile pro dignitate: et in rebus quidem sensilibus, esse honorandos magistratus et parentes, et omnem seniorem: in iis autem quæ docentur, antiquissimam philosophiam et vetustissimam prophetiam: in his autem quæ intelligentia percipiuntur, id quod est vetustius generatione, tempore et principio carens principium, et eorum quæ sunt primitias, Filium: a quo discere oportet eam, quæ superius est, causam, nempe Patrem universorum, quæ quidem est vetustissima et omnium beneficentissima, et voce non utique traditur, sed reverentia et silentio cum sancta admiratione est præcipue colenda et veneranda: quæ quidem enuntiatur a Domino, quantum possunt audire ii qui discunt, intelligitur autem ab iis qui a Domino electi sunt ad cognitionem, qui sunt, ut ait Apostolus, *exercitati sensibus* [2]. Dei ergo cultus, quem præstat Gnosticus, consistit in continua animæ suæ cura, et occupatione circa Deum per indesinentem charitatem. Cultus enim qui versatur circa

[1] Psalm. CXIX, 2. — [2] Heb. V, 14.

homines, unus quidem est qui reddit meliores : alius vero, qui in ministerio occupatur. Et Medicina quidem corpus, Philosophia vero animam reddit meliorem. Ac parentibus a filiis, magistratibus autem ac principibus ab iis qui parent eorum ditioni per ministerium accedit utilitas. Similiter in Ecclesia, istius cultus quæ facit meliores, presbyteri servant imaginem : ejus autem, quæ servit, diaconi. Ambobus his ministeriis Angeli Deo serviunt in dispensatione rerum terrenarum : et ipse etiam Gnosticus, qui Deo quidem inservit, hominibus autem ostendit eam qua fiunt meliores contemplationem, quomodocumque ad erudiendum fuerit constitutus, ad hominum correctionem. Ille enim solus est pius ac religiosus qui pulchre ac citra ullam reprehensionem, in rebus humanis Deo servit. Sicut quippe ea plantarum cultura est optima, per quam nascuntur et comportantur fructus, quæque ex illis per scientiam ac peritiam agriculturæ hominibus utilitatem affert : ita Gnostici religio ac pietas, eorum hominum fructus qui per ipsum crediderunt in se accipiens, cum plures ad agnitionem veniant, eoque salvi fiant, optimum per suam peritiam comportat proventum. Quatenus autem θεοπρέπεια (ita enim vocatur cultus Dei majestati conveniens) est habitus qui id conservat quod Deum decet : θεοπρεπὴς, id est, qui convenienter Dei majestati Deum colit, solus erit Dei amicus. Is autem erit qui novit quid illum deceat et in scientia et in vita, qua sit vivendum ei qui est futurus Deus et jam Deo assimilatur. Ea ergo ratione erit etiam in primis Dei amans. Nam ut qui patrem honorat, amat patrem : ita qui Deum honorat, Deum amat. Qua quidem ratione mihi quoque videntur esse tria effecta Gnosticæ potestatis : primo, res nosse : secundo, id efficere quodcumque Logos dictaverit : tertio, ea quæ occulta sunt apud veritatem, prout Deo dignum est tradere posse. Is ergo cui persuasum fuerit Deum

esse omnipotentem, et divina mysteria didicerit a Filio ejus unigenito, quemadmodum fuerit is ἄθεος, id est impius? nam ἄθεος quidem est qui non putat esse Deum: δεισιδαίμων autem, hoc est, superstitiosus, qui timet dæmonia: qui omnia in deorum refert numerum, et lignum, et lapidem, et spiritum, et hominem qui vivit e ratione redactum in servitutem.

II. Fides ergo est nosse Deum, quæ est prima post fiduciam doctrinæ Servatoris, nullo modo injusta facere, idque existimare decere Dei agnitionem. Eo respectu in terra quidem res est præstantissima homo, qui est maxima in Deum pietate. In cœlo autem res est præstantissima, Angelus, qui loco propius et jam purius est æternæ et beatæ vitæ particeps. Perfectissima autem et sanctissima, et maxime principalis, et quæ maxime imperat, et est maxime regia, et longe beneficentissima, est natura Filii, quæ est soli omnipotenti propinquissima (5). Hæc est maxima excellentia, quæ omnia ordinat ex voluntate Patris, et optime gubernat universum, indefessa et inexhausta potestate cuncta operans, propterea quod agit arcanas respiciens notiones. Nunquam enim a sua excedit specula Dei Filius, ut qui non dividatur, non dissecetur, non transeat a loco ad locum, sit autem semper ubique, et contineatur nusquam: totus mens, totus lux paterna, totus oculus, qui omnia videt, omnia audit, scit omnia, potestate scrutatur potestates. Ei subjecta est universa militia Angelorum et deorum: Verbo, inquam, paterno quod sanctam suscepit dispensationem, propter eum qui subjecit. Propterea ipsius sunt omnes homines: sed alii quidem per agnitionem, alii vero nondum: et alii quidem ut amici, alii vero ut servi fideles, alii vero ut absolute servi. Hic est magister, qui mysteriis quidem erudit eum qui est Gnosticus: et spe bona eum qui est fidelis: et corrigente disciplina per sentientem operationem, eum qui

est duro corde : hinc est Providentia privatim, publice, et ubique. Dei autem esse Filium, et eum esse quem nos Servatorem et Dominum dicimus, aperte divinæ ostendunt Prophetiæ. Hac ratione qui est omnium Græcorum et Barbarorum Dominus, persuadet iis qui volunt : non enim cogit eum qui ab ipso salutem accipere valet eligendo, et omnia implendo, quæ ab ipso exiguntur ad spem accipiendam. Hic est qui dat Græcis sapientiam per inferiores Angelos. Sunt enim jussu divino et antiquo *per gentes distributi Angeli*[1]. Sed *pars Domini* est opinio credentium. Aut enim omnium hominum curam non gerit Dominus, idque ei accidit, aut quod non possit (quod quidem est nefarium, est enim signum imbecillitatis), aut quod nolit cum possit, quæ non est boni affectio : minime vero socors ob delicias, qui propter nos carnem accepit patibilem. Aut curam gerit universorum, quod quidem est consentaneum, cum sit Dominus universorum. Servator enim est : non horum quidem servator, illorum vero non. Pro ea autem quam habet unusquisque aptitudine, suum divisit beneficium, et Græcis et Barbaris (6), et iis, qui ex his prædestinati quidem fuerant, suo autem tempore sunt vocati, fidelibus et electis. Neque ergo poterit is cuipiam invidere, qui omnes quidem ex æquo vocavit : iis autem qui eximie crediderunt, honores tribuit eximios. Neque ab alio prohibitus unquam fuerit, qui est omnium Dominus, et boni omnipotentisque Patris voluntati maxime servit (7). Sed neque in Dominum qui impatibilis est et sine principio genitus, unquam cadit invidia : sed nec res hominum ita habent, ut eis possit invidere Dominus. Alius autem est qui invidet in quem cadit affectio. Sed nec dici potest Dominum nolle dare salutem humano generi propter ignorationem, quod nesciat quomodo sit gerenda cura uniuscujusque. Ignoratio enim

[1] Deut. xxxii, 8, 9.

Deum non tangit, qui ante mundi constitutionem fuit Patris consiliarius : hæc erat enim sapientia *qua* Deus *delectabatur*[1] omnipotens. Dei enim virtus sive potestas est Filius, utpote ante omnia quæ sunt genita, Logos patris maxime principalis, et ejus sapientia. Qui et proprie etiam dici poterit magister eorum qui per ipsum sunt formati. Sed neque ab aliqua voluptate abstractus, relinquit unquam hominum curam, qui cum suscepisset carnem quæ natura genita fuerat patibilis, ad impatibilitatis habitum eam erudivit. Quomodo autem est Servator et Dominus, si non est omnium Servator et Dominus? Sed est quidem servator eorum qui crediderunt, propterea quod scire voluerint : eorum autem qui non crediderunt est Dominus quousque confiteri valentes, propriam et eis convenientem ab ipso acceperint beneficentiam. Omnis autem Domini operatio, relationem habet ad omnipotentem, et est Filius paterna quædam, ut ita dicam, operatio. Nunquam ergo Servator habet odio homines, qui ex præcellenti in homines charitate, non despexit carnis humanæ imbecillitatem, sed ea indutus, ad communem venit hominum salutem : est enim communis fides eorum qui elegerunt. Sed neque proprium opus unquam negliget, quod soli ex aliis animalibus homini mentis perceptio indita sit in creatione Dei : neque alia melior et convenientior hominum administratio Deo erit, quam quæ est ordinata. Semper ergo convenit ei quod est secundum naturam melius ac præstantius, ut præsit ei quod est deterius, et ut ei qui aliquid valet præclare regere detur ejus administratio. Est autem id quod vere regit et præest, divinus Logos et ejus Providentia, quæ omnia quidem observat, nullius autem ex iis qui ad eam pertinent despicit curationem. Ii autem qui ad ipsum pertinere, et ei esse conjuncti elegerunt, erunt qui per fidem initiantur. Hic omnium bonorum,

[1] Prov. VIII, 30.

voluntate patris omnipotentis, auctor et causa Filius est primus effector motus, potestas quæ sensu non potest comprehendi. Non enim id quod erat, visus est iis qui non poterant capere propter imbecillitatem carnis. Cum autem carnem accepisset sensilem, venit ostensurus hominibus sufficientes esse eorum vires, ut possint obedire mandatis. Cum sit ergo virtus paterna, facile superat ea quæ voluerit, ne minimum quidem relinquens, cujus curam non gerat ejus administratio. Neque enim si id fieret totum ab eo utique recte esset effectum. Maximæ autem, ut arbitror, potestatis est omnium partium, etiam usque ad minimam, accurata examinatio, pervadens ad primum universorum administratorem, qui ex voluntate patris gubernat omnium salutem, aliis ordinatis qui sub aliis præfectis observent, et curam gerant, donec perveniatur ad magnum pontificem. Ab uno enim desuper principio, quod convenienter patris voluntati operatur, dependent prima, secunda, et tertia. Deinde in summo fine ejus quod apparet, beati positi sunt Angeli, atque adeo usque ad nos ipsos, alii sub aliis sunt collocati, qui ex uno et per unum et servantur et servant. Quemadmodum ergo vel minima pars ferri, lapidis magnetis spiritu movetur per multos annulos ferreos extensa: ita etiam qui sunt virtute præditi, divino spiritu attracti, cum prima mansione conjunguntur, deinceps autem alii usque ad postremam: qui autem sunt mali ex imbecillitate, cum per injustam insatiabilitatem in malum habitum inciderint, cum nec se teneant, neque ab alio teneantur, circumfluunt circumacti perturbationibus, humique decidunt. Lex enim hæc principio data est, ut qui velit eligat virtutem. Quocirca præcepta quoque, quæ et in Lege et ante Legem erant non justis data (*justo enim non est Lex lata*[1]), statuerunt, ut qui elegisset quidem,

[1] 1 Tim. 1, 9.

æternam vitam et beatum præmium acciperet : qui autem rursus vitio esset delectatus concessere ut versaretur cum iis quæ elegerat : et rursus ut anima quæ assidue evadit melior ad acquirendam virtutem, et parandam, augendamque justitiam, meliorem locum accipiat in universo, ut quæ per unumquemque profectum extendatur ad habitum impatibilitatis, donec *profecerit ad virum perfectum* [1], nempe ad cognitionis simul et hæreditatis excellentiam. Salutares hæ conversiones, pro ordine mutationis, dividuntur, et temporibus, et locis, et honoribus, et cognitionibus, et hæreditatibus, et ministeriis, usque ad transcendentem continuamque in æternitate contemplationem Domini. Quod est autem amabile, adducit ad sui contemplationem quemlibet, qui se totum applicavit ad contemplationem per dilectionem cognitionis. Quocirca præcepta dedit et priora et posteriora, ex uno fonte hauriens Dominus, nec eos qui erant ante Legem, sine lege esse sinens : nec eos qui non audiebant Barbaram philosophiam, ferri effrænatos permittens. Nam cum illis quidem præcepta, his vero præbuisset philosophiam, incredulitatem conclusit in ipsius adventum, quo tempore est inexcusabilis quisquis non crediderit. Nam a diverso tum Græco tum Barbaro profectu, ad eam quæ est per fidem deducit perfectionem. Si quis autem ex Græcis, prætermissa quæ præcedit Græcorum philosophia, veram doctrinam protinus invasit, is etsi plane rudis, longo alios superavit intervallo, cum salutis compendium per fidem elegerit ad perfectionem. Quæcumque ergo nihil impediebant quominus esset homini liberum eligendi arbitrium, effecit ut ea ad virtutem opem ferrent, ut aliqua ratione iis etiam qui possunt obscure et exiliter perspicere, is qui revera solus est unus omnipotens, bonus appareat Deus, a sæculo in sæculum dare salutem

[1] Ephes. IV, 13.

per Filium. Is autem nulla ratione est causa mali : ad universi enim salutem, ab eo qui est universorum Dominus, omnia sunt ordinata, et universe et sigillatim. Est ergo officium justitiæ salutaris unumquodque semper ad id quod est melius, quoad fieri potest, deducere : ad salutem enim et permansionem ejus quod est præstantius, convenienter suis moribus ordinantur minora. Statim enim quidquid est virtute præditum, mutatur in melius, habens propriam causam mutationis, electionem cognitionis, quam habebat anima in sua potestate. Castigationes autem necessariæ, bonitate magni qui omnia observat judicis, tum per adjunctos Angelos, tum per varias præjudicationes, tum per perfectum omni ex parte judicium, cogunt eos qui plane dedoluerunt, duci pœnitentia.

III. Alia autem taceo, Dominum glorificans. Cæterum dico Gnosticas illas animas, quæ excellentia contemplationis uniuscujusque sancti ordinis vitæ institutum superant, quibus beatæ deorum habitationes sunt distributæ, cum inter sanctas sanctitate eximiæ fuerint reputatæ, et integræ ex integris translatæ, in meliora meliorum locorum loca venerint et non in speculis aut per specula divinam amplectentes contemplationem, quam maxime autem evidenti et plane sincero divinæ visionis sempiternæ sempiterno exceptas convivio, quo satiari non possunt quæ supra modum amant animæ, et inexplebili fruentes lætitia in sæcula nunquam terminanda, permanere, honoratas, ut ita dicam, identitate omnimodæ excellentiæ. Hæc est contemplatio quæ comprehendi potest ab iis qui sunt mundo corde. Hæc est ergo operatio ejus qui est consummatus in cognitione, ut cum Deo habeat consuetudinem per magnum pontificem, pro viribus Domino assimilatus per universam in Deum pietatem, quæ tendit ad hominum salutem per curam exercendæ in nos beneficentiæ : et rursus per sa-

cra ministeria, et per doctrinam, et per bonorum operum effectionem. Jam vero Gnosticus seipsum creat et fabricatur; quinetiam eos qui ipsum audiunt, exornat Deo similis factus : ei nempe qui natura impatibilis est, impatibilitatem exercitatione comparatam, quoad fieri potest, assimilans, idque quia a Domini consuetudine et conversatione minime potest avelli. Mansuetudo autem, ut ego quidem opinor, et benignitas, et eximia in Deum pietas, sunt regulæ assimilationis Gnosticæ. Has ego dico virtutes esse *sacrificium Deo gratum et acceptum, cor a fastu alienum* [1] cum recta scientia, dicente Scriptura, esse *Dei holocaustum* [2], cum quicumque ex hominibus assumptus est ad sanctitatem, illuminatur ad eam quæ discerni non potest unionem. Nam seipsos *redigere in captivitatem*, et seipsos interimere, *veteri qui per cupiditates corrumpitur, homine* interfecto, novoque suscitato a *veteri* mortis *conversatione* [3], et Evangelium jubet et Apostolus, depositis cum peccato perturbationibus animi. Hoc erat quod Lex quoque tacite significabat, jubens peccatorem tolli de medio, et a morte ad vitam traduci, hoc est impatibilitatem, quæ ex fide provenit. Quod cum non intelligerent ii qui Legem docebant, Legem autem accepissent, ac si contentionum daret ansas, dederunt occasionem iis qui eam temere volunt calumniari. Propter quam causam merito nos Deo non sacrificamus, qui nullius indiget, et omnia præbuit hominibus : sed eum glorificamus qui est pro nobis sacrificatus, nos ipsos sacrificantes, ad id quod est nullius indigens, ex eo quod nullius indiget, et ab impatibili ad id quod est impatibile. Deus enim sola nostra salute delectatur. Merito ergo ei non offerimus sacrificium, qui non vincitur a voluptatibus, cum inferius, nec usque ad crassissimas perveniat nubes, longe etiam ab

[1] Philip. IV, 18. — [2] Psal. LI, 17, 19. — [3] Rom. VI, 6, 7. 2 Cor. X, 5. Ephes. IV, 22, 23, 24. Coloss. III, 8, 9, etc.

iis consistat quæ fit per fumum exhalatio, si modo perveniat. Nullius ergo indiget Deus, nec capitur voluptate, nec est aut lucri aut pecuniæ cupidus, cum abundet, et cuilibet quod ortum est et indiget, omnia præbeat. Sed nec sacrificiis, neque donariis, neque rursus gloria et honore Deus invocatur, neque aliis ejusmodi allicitur : sed solis viris bonis et honestis apparet, qui justum nunquam prodiderint vel propter metum intentatum, vel propter promissa magnifica (8). Qui autem non perspexere humanæ animæ libertatem, quæ quod ad vitæ attinet electionem, redigi in servitutem non potest, ea quæ ab imperita fiunt injustitia ægre ferentes, non esse Deum existimant. Similique his opinione, qui in voluptatum intemperantiam, et vehementes dolores, et in repentina infortunia incidentes, aut casibus adversis fracti, dicunt non esse Deum : vel si sit, non omnia intueri. Alii autem sunt quibus est persuasum, eos qui dii existimantur, sacrificiis et donis posse placari, ut faveant eorum libidinibus, neque volunt credere solum esse eum qui est vere Deus, qui est in veræ justæ bonitatis identitate. Pius ergo est Gnosticus. Is quippe primo quidem sui curam gerit, deinde proximorum; ut fiant quam optimi. Etenim filius bono patri gratificatur, si se ipse bonum præbeat, et patri similem : et pariter principi is qui ejus subjicitur imperio. Nam credere quidem et parere est in nostra potestate. Malorum autem causam si quis putaverit materiæ imbecillitatem, et inconsideratos ignorationis impetus, et rationis expertes propter inscitiam necessitates; cum has Gnosticus perinde ac feras aliquas bestias per disciplinam longe superaverit divinum imitans institutum, benefacit pro viribus hominibus qui voluerint : et si quando fuerit in magistratu constitutus, non secus ac Moses, præibit ad salutem iis in quos obtinebit imperium, et mansuefaciet id quod est agreste et

infidele : cum honore quidem eorum qui sunt optimi ac præstantissimi, supplicio autem improborum, quatenus conveniens rationi est ad disciplinam. Imago enim valde divina et Deo similis, est viri justi anima, in qua per præceptorum obedientiam ædificatur et collocatur dux mortalium et immortalium omnium, rexque et genitor bonorum, qui vere est Lex et præscriptum, et Verbum æternum : et privatim singulis, et communiter omnibus est unus Servator. Hic est revera unigenitus, et omnium regis et omnipotentis Patris gloriæ figura, quæ Gnostico imprimit perfectam contemplationem ad sui imaginem, ut sit jam tertia divina imago, quæ quoad ejus fieri potest assimilatur causæ secundæ, eique qui est revera vita, per quam veram vitam vivimus : veluti describentes eum qui Gnosticus a nobis dicitur, qui versatur in iis quæ sunt stabilia, nec omnino mutari possunt. Sibi ergo et suis imperans, stabilem possidens comprehensionem divinæ scientiæ, germane ac sincere accedit ad veritatem. Eorum enim quæ intelligentia percipiuntur cognitio et comprehensio, jure dici potest stabilis scientia : cujus ea quidem pars quæ versatur in rebus divinis, hoc habet munus ut consideret quæ sit prima causa, quid vero sit *per quod facta sint omnia, et sine quo factum est nihil*[1] : et quænam sint ea quæ se habent ut penetrantia, quæ autem ut continentia : et quæ sint conjuncta, quæ vero ut disjuncta : et quemnam habeat ordinem unumquodque eorum, et quas vires, et quod ministerium afferat unumquodque. Et rursus in rebus humanis, quid sit ipse homo, et quid sit ei secundum et præter naturam, et quemadmodum rursus agere vel pati oporteat, et quænam sint ejus virtutes, et quænam vitia, et de bonis et malis et mediis : tum quæcumque de fortitudine, de prudentia et temperantia, et de ea quæ est supra omnes omni ex parte per-

[1] Joan. I, 3.

fecta virtus, justitia, tractari solent. Ac prudentia quidem et justitia utitur ad parandam sapientiam : fortitudine autem, non solum in ferendis casibus, sed etiam in resistendo voluptati et cupiditati, dolorique et iræ: et in summa, cuivis rei quæ nos vel vi vel fraude aliqua allicit. Non enim vitia et honesta sustinere oportet, sed et persuaderi ut ea sustineamus, quæ sunt terribilia. Invenitur autem dolor quoque utilis tum ad medendum, tum ad erudiendum, et castigandum: et per eum corriguntur mores ad utilitatem hominum. Fortitudinis autem species sunt, tolerantia, mentis sublimitas, magnitudo animi, liberalitas, magnificentia. Propter quam causam, nec reprehensione, nec vulgi mala fama afficitur Gnosticus, neque opinionibus subjicitur, neque assentationibus : et in sustinendis laboribus, sive agit aliquid quod oportet, sive casus omnes fortiter superat, revera vir videtur inter alios homines. Et rursus conservans prudentiam, modeste ac temperate vivit in quiete animæ, ea quæ præcipiuntur excipit tanquam quæ sibi conveniant : ea vero quæ sunt turpia, ut aliena aversatur, et veluti mundus et supermundanus, ornate et decore se gerens, et nullo modo delinquens. Maxime quidem dives, ex eo quod nihil concupiscat, ut qui paucis egeat, et omnium bonorum abundet copia, propter boni cognitionem. Ejus enim justitiæ est primum munus, amore complecti eos qui sunt ejusdem generis, et cum eis agere et versari, et in terra et in cœlo. Ea ratione libenter quoque impertit et communicat si possideat: et cum sit comis ac benignus, summo odio habet malos, quodvis maleficium perfecte abhorrens. Oportet ergo discere esse fidelem et sibi et proximo, et parere præceptis. Hic est enim Dei servus, qui sua sponte se subjicit præceptis : qui autem non jam propter præcepta, sed propter ipsam cognitionem est mundus corde, is est Dei amicus. Neque enim nascimur

natura virtute præditi, neque ea postquam sumus nati, ut aliquæ aliæ partes corporis, accedit postea naturaliter: nam sic non esset voluntarium, nec laudabile: sed nec ex eorum quæ quotidie eveniunt usu accedente et consuetudine, sicut sermo, virtus perficitur (vitium enim propemodum hoc modo ingeneratur), sed nec ex arte aliqua, sive ex iis quæ proponunt sibi quæstum, sive ex iis quæ pertinent ad curam corporis, accedit cognitio. Sed nec ex liberalibus disciplinis: bene enim cum eis agitur, si tantum possunt præparare animam et ei ministrare. Nam leges civiles malas actiones forte possunt reprimere: sed ad persuadendum comparati sermones, cum versentur in superficie, stabilem et scientificam mansionem veritatis non efficient. Philosophia autem Græca veluti præpurgat et præparat animam ad fidem accipiendam, super quam veritas ædificat cognitionem. Hic est verus athleta, qui in magno stadio, nempe pulchro hoc mundo, coronatur, veram assecutus victoriam adversus omnes animi perturbationes. Nam et agonotheta est omnipotens Deus, et qui præmia distribuit est unigenitus Dei Filius: spectatores autem sunt Angeli et dii: variumque et ex omni genere pugnæ constans certamen *non est adversus carnem et sanguinem*, sed adversus spiritales potestates quæ per carnes operantur vehementes vitiorum et affectionum motus. Qui hæc magna superaverit prælia, et tentatorem, qui veluti quædam certamina intentat, prostraverit, is potitus est immortalitate: falli enim non potest Dei sententia in justissimo judicio. Ac vocatum quidem est theatrum ad certamen, in stadio autem decertant athletæ; et ex his utique superat qui aliptæ paruerit. Omnibus enim præmia a Deo proposita sunt æqualia, et est ipse alienus a reprehensione: misericordiam autem consequitur is qui potest, et potens est is qui voluerit. Hac ratione mentem quoque ac-

cepimus, ut sciamus quod agimus; et illud, *Nosce teipsum*, hic est scire propter quid orti simus : orti autem sumus ut eligeremus obedire præceptis, si quidem velimus esse salvi. Hæc est Nemesis, propter quam Deum non licet effugere. Est ergo officium hominis, Deo parere, qui variam annuntiavit salutem per præcepta. Grati autem animi conciliatio est confessio : benefactor enim prior incipit benefacere. Qui autem cum iis quas oportet considerationibus alacri animo acceperit mandata et custodierit, is est fidelis. Qui autem pro accepto beneficio pro viribus refert gratias per charitatem, is jam est amicus. Una est autem ab hominibus præcipua gratiæ relatio, ea facere quæ Deo sunt optima. Nam tanquam proprium fœtum, et sibi quodammodo cognatum affectum, magister et servator accipit utilitates et correctiones hominum ac si in suum ipsi honorem et gratiam fierent : e contra damna et offensiones quas accipiunt ii qui ipsi crediderunt, tanquam ingrati animi in se admissa crimina, propriaque probra et dedecora existimat. Quod enim aliud probrum ac dedecus Deum attigerit? Quocirca nec possunt omnino referri gratiæ pro dignitate salutis, si conferantur cum utilitate quæ a Domino proficiscitur. Sicut autem qui vexant possessiones, dominos injuria afficiunt, et qui milites, eorum imperatorem : ita Domini est contemptio, eorum qui sunt illi dedicati, vexatio. Sicut enim sol non solum cœlum, et totum mundum illuminat, super terram et mare resplendens, sed etiam per fenestras et parvum quodlibet foramen, vel in intima penetralia domorum lucem emittit : ita Verbum undiquaque effusum, vel minima respicit ex iis quæ in vita geruntur.

IV. Græci autem sicut humana forma præditos, ita humanis quoque passionibus obnoxios deos existimant. Et quemadmodum eorum formas sibi similes singuli describunt, ut ait Xenophanes : « Æthiopes quidem nigros et

» simos, Thraces autem fulvos et cæruleos : » ita etiam animos assimilant iis qui eos effingunt, Barbari quidem agrestes et efferatis moribus : Græci autem mansuetiores, sed in quos tamen cadunt passiones. Quocirca necesse est quidem ut improbi malas de Deo suscipiant cogitationes, probi autem optimas. Quamobrem qui est animo vere regio et Gnosticus, is cum et pie Deum colat, et sit alienus a superstitione, persuasum habet eum solum, qui est solus Deus, esse honorandum, venerandum, magnificum, beneficum, principem et auctorem bonorum omnium, malorum autem non esse causam. Atque de Græcorum quidem falsa religione satis, ut arbitror, ostendimus in libro qui dicitur Protrepticus, abunde adhibitis iis quæ eo faciebant historiis. Non sunt ergo repetenda ea quæ aperte dicta sunt : quatenus autem fuerit ad hæc illustranda necessarium, cum ad hunc locum pervenerimus eatenus satis est pauca ex multis adducere, quibus ostendamus eos esse impios qui Deum pessimis hominibus assimilant. Aut enim eorum sententia Dii læduntur ab hominibus, et tum qui læduntur a nobis apparebit esse hominibus deteriores : aut si non læduntur, quare perinde ac iracunda anicula ad iram incitata indignantur ? quemadmodum dicunt Dianam propter Œneum iratam fuisse Ætolis. Quomodo enim cum Dea esset non cogitavit, non per contemptum, Œneum, sed vel quod esset oblitus, vel quasi sacrificasset neglexisse ? Bene autem ipsa quoque causam suam defendens apud Minervam, propterea quod ei succenseret quod in templo peperisset, dicit :

. . . . Spolia, gaudes, cum vides,
Erepta cæsis, lacera, semidiruta.
Nec execraris ista : sin me hic conspicis
Peperisse, turges;

« quanquam cætera quoque animalia quæ in templis pa-

» riunt, eis nullam faciunt injuriam. » Merito ergo superstitiosi, cum tam proclives ad iram pertimescant, omnia quæ eveniunt, existimant esse signa et causas malorum : si mus aram quæ erat e luto constructa perfoderit, et cum nihil haberet, lecythum corroserit : si gallus qui alitur, vespere cecinerit, hoc alicujus signum esse statuentes. Talem quemdam ludificatur Menander in comœdia quæ inscribitur Δεισιδαίμων, id est, Superstitiosus :

Bonum mihi quid accidat, boni Dei.
Nam dexteri pedis ligans corrigiam
Rupi.

« Merito, o nugator ! erat enim putrida : tu autem es par-» cus et sordidus, qui nolis novos emere. » Lepidum est illud Antiphontis : nam cum quidam male præsagiret ex eo quod sus porcellos devorasset, isque eam vidisset ob sordes ejus qui ipsam alebat, fame valde attenuatam : « De signo, » *inquit*, lætare, quod cum sic esuriret, filios tuos non co-» mederit. Quid mirum, *inquit Bion*, si mus calathum ar-» roserit, cum non inveniret quod comederet ? Hoc enim » fuisset mirum, si (ut ludens argutabatur Arcesilaüs) » murem calathus comedisset. » Recte certe Diogenes quoque admiranti cuidam quod invenisset pistillum a serpente in gyrum circumdatum : « Ne mireris, *inquit*; esset enim » illud mirabilius, si vidisses rectum serpentem esse a pis-» tillo circumdatum. » Oportet enim animantia rationis expertia currere, pugnare, parere et mori : quæ cum illis sint secundum naturam, præter naturam a nobis ne accipiantur :

Et volucres multæ veniunt sub lumina solis.

Philemon quoque comicus talia ridet in Comœdia :

Cum conspicantem video, quisnam sternuit,

Aut est locutus forte, vel prodit foras,
Hunc vendo dicto citius, aut muto in foro.
Loquitur sibi ipse sternuitque quilibet.
Res ut futuræ, sponte sic fiunt sua.

Deinde sobrii quidem petunt sanitatem : implentes autem se et comessationibus festis diebus volutantes morbos attrahunt. Multi autem suspensas quoque timent inscriptiones. Lepide admodum Diogenes, cum invenisset scriptum ante domum cujusdam improbi : *Insignis victoria, Hercules hic habitat; nihil mali ingrediatur. Et quomodo ingredietur,* inquit, *dominus ædium?* Ii autem ipsi omne lignum, et omnem lapidem pinguem, ut dicitur, adorantes, lanas flavas, et frusta salis, et faces, et scillam, et sulphur timent, incantati a præstigiatoribus per quasdam immundas expiationes. Deus autem, qui revera est Deus, sanctos solum novit justi mores, sicut impuros, injustos et sceleratos. Videre quidem certe licet ova ab his quæ purgantur si fota fuerint, vivificari : atqui hoc nequaquam fieret, si ejus ipsius, quod purgatur, mala participarent. Eleganter certe comicus quoque Diphilus his ridet præstigiatores :

Prœtidas expurgans nempe, ipsarumque parentem
Prœton Abantiaden, et anum quintam super illis,
Scilla una tædaque una, quot corpora dixi.
Jungitur et sulphur pariter pariterque bitumen,
Oceanique frementis et alti jungitur unda.
At tu, aër, has per nebulas mihi mitte precanti
Anticyram, ut cimicem hunc fieri faciam mihi fucum.

Recte quoque Menander :

. . . . Si verus tibi
Morbus quis esset, pharmaco vero foret
Opus, sed ecce reperisti pharmacum
Inane inani quod tibi fingis malo.
Jam profuturum crede, si te fœminæ

Lustrent in orbem, fontibus lavent tribus,
Jungantque lentem pariter et multum salem.
Bene est piatus, conscius sibi bene.

Jam vero dicit Tragœdia : « Oreste, quis te perdit morbus ? » Conscientia ipsa, quoniam sum mihi conscius me perpetrasse gravia. » Revera enim non est alia puritas quam abstinentia a peccatis. Pulchre ergo dicit etiam Epicharmus : *Mundam si mentem habeas, es mundus toto corpore.* Porro autem animas quoque dicimus oportere prius purgari a malis et improbis dogmatibus per rectam rationem, et tunc sic converti ad memoriam præcipuorum religionis capitum : nam ante mysteriorum quoque traditionem, exhiberi oportere existimant quasdam expiationes iis qui sunt initiandi mysteriis, utpote cum oporteat impia deposita opinione ad veram converti traditionem.

V. Annon enim recte et vere nullo loco circumscribemus eum qui non potest circumscribi, neque in templis manufactis concludimus eum qui omnia continet ? Ædificatorum autem et lapicidarum, sordidæque et illiberalis artis quodnam fuerit sanctum opus ? Annon sunt iis meliores qui aërem et id quod continet, vel potius totum mundum et universitatem, existimarunt esse digna Dei excellentia ? Ridiculum enim fuerit, ut ipsi dicunt Philosophi, hominem, qui est ludus deorum, Deum efficere, et ex ludicra arte Deum fieri : quoniam id quod fit, fit idem et simile ei ex quo fit, ut quod fit ex ebore eburneum, et quod ex auro aureum. Quæ autem a vilibus hominibus conficiuntur simulacra et templa, fiunt ex inerti materia : quare ipsa quoque fuerint inertia, materialia, et profana, et ut artem perfeceris, sordes semper participant et illiberalitatem. Non sunt ergo utique sacra et divina artis opera. Quidnam vero collocari possit, cum nihil sit quod non sit collocatum, quoniam omnia sunt in loco ? Quod vero collocatur,

ab aliquo collocatur cum prius collocatum non esset. Si ergo Deus collocatur ab hominibus, fuit aliquando non locatus, et nec omnino quidem erat. Id enim erat non locatum, quod non erat : quandoquidem quidquid non est, non collocatur : quod autem est, collocari non poterit ab eo quod non est; sed nec ab ullo alio : nam ipsum quoque vere est : restat itaque ut a seipso. Et quomodo aliquid seipsum generabit? aut quomodo ipsum quod est, seipsum quoad esse collocabit? Utrum cum prius non esset collocatum, seipsum collocavit? Sed ne sic quidem fuisset, quoniam id quod non est, collocari non potest. Et quod existimatum est esse collocatum, quomodo quod prius habuit, hoc seipsum postea fecerit? cujus autem sunt ea quæ sunt, quomodo hoc aliquo adhuc opus habuerit? Sed et si Deus est homini forma similis, perinde ac homo opus habebit nutrimento et tegumento et domo, et aliis quæ consequenter accidunt. Nam qui eamdem habent formam et easdem affectiones, eodem quoque victu egebunt. Si autem sacrum duo hæc significet, nempe et Deum ipsum, et id quod est constructum in ejus honorem, cur non proprie eam quæ in Dei honorem per agnitionem sancta facta est ecclesiam, Dei sacrum dixerimus, quod est magni pretii, et non illiberali arte constructum, sed neque manu præstigiatoris ornatum, sed voluntate Dei templum effectum? Non enim nunc locum, sed electorum congregationem, appello ecclesiam. Melius est hoc templum ad accipiendam Dei dignitatis magnitudinem. Animal enim quod est magni pretii, ei qui est omni pretio dignus, imo cujus pretio nihil omnino respondet, consecratum est propter insignem sanctitatem. Erit autem is Gnosticus qui magni pretii est, qui est in honore apud Deum, in quo Deus est collocatus, hoc est, in quo consecrata est Dei cognitio. Hic divinam inveniemus effigiem et sanctam imaginem in justa anima, quando ea qui-

dem fuerit beata, ut quæ est præpurgata, beata autem efficiat opera. Hic est et quod nondum collocatur, et quod est collocatum : hoc quidem in iis qui jam facti sunt Gnostici : illud autem in iis qui sunt in promptu ut fiant, etiamsi nondum sint digni Dei scientiam accipere. Nam quidquid est crediturum, jam tanquam fidele et Deo positum in honore simulacrum, virtute præditum, Deo est dedicatum.

VI. Quemadmodum ergo Deus loco non circumscribitur, neque animalis figuræ unquam assimilatur : ita nec in eum similes cadunt affectiones, neque alicujus indiget, sicut quæ sunt nativa, ut sacrificium instar alimenti propter famem concupiscat. In quodcumque cadunt affectus, in id cadit interitus, et ei qui non nutritur, cibum præbere est stultitia. Porro autem comicus quoque ille Pherecrates lepide in comœdia quæ inscribitur Fugitivi, fecit Deos cum hominibus expostulantes de sacris, « quod cum Diis sacrificarent, primum secerneretur id quod eorum dedecori assignaretur, cum dicit : Nonne cum femora ad inguen usque valde circumlinxistis, et lumbos satis attenuastis, ipsam deinceps spinam tanquam limatam distribuistis nobis quasi canibus? Deinde cum vos vestri invicem pudeat, multis modis celatis. » Eubulus autem qui est ipse quoque comicus, hoc modo ipse quoque scribit de sacrificiis :

Diis quippe caudam consecratis et femur,
Tanquam scelestis nempe pædiconibus.

Et in Semele introductum Bacchum facit disceptantem : « Primum quidem quod mihi sacrificant quidam sanguinem et vesicam, cordis autem ne superficiem quidem. Ego enim neque dulci vescor victima, nec femoribus. » Scripsit autem Menander : « Cum summos lumbos, bilem, et quæ comedi non possunt ossa diis imposuerint, ipsi consumunt alia. » Annon enim a nidore sacrificiorum vel bes-

tiis est abstinendum? Sin autem revera nidor est munus deorum qui sunt apud Græcos, cur non prius quoque coquos in deos referunt, qui æquali dignantur beatitudine, et non ipsum adorant caminum, qui est huic venerabili nidori propinquior? Quinetiam, Hesiodus dicit Jovem deceptum a Prometheo in divisione carnium accepisse

Arte mala ossa bovis nitida pinguedine tecta.
Hinc fit ut ossa viri sacras adolere per aras
Assueti veteris imitentur orig'nis usum.

Sed nequaquam dixerint, quæ ex indigentia oritur cupiditate vexatum nutriri Deum. Eum itaque efficient plantæ similem, ut qui nutriatur absque appetitione; et bestiis quæ latent in cavernis: quas dicunt aut in aëris crassitudine, aut etiam ipsa proprii corporis exhalatione nutriri, et citra offensionem augeri. Atque si citra ullam egestatem eis Deus nutritur, quid est opus nutrimento ei qui non indiget? Sin autem gaudet honorari, cum natura nullius indigeat, non abs re nos Deum precibus honoramus, et hoc sacrificium optimum et sanctissimum cum justitia emittimus, justissimo Logo eum honorantes, per quem accipimus cognitionem, ea quæ didicimus per eum glorificantes. Est ergo quod est hic terrestre apud nos altare, congregatio eorum qui intenti sunt orationibus, unam quodammodo vocem habens communem et unam mentem. Quæ per odoratum autem accipiuntur nutrimenta, etsi sint diviniora iis quæ per os, tamen arguunt respirationem. Quid ergo de Deo dicunt, utrum perspirat sicut genus dæmonum? an inspirat solum, ut aquatilia per branchiorum dilatationem? an circumspirat, ut insecta per compressionem incisionis pennarum? Sed nulli ex his, si sapiant, Deum assimilaverint. Quæ autem respirant per pulmonis ad thoracem objectam dilatationem, ea attrahunt aërem. Deinde si Deo dederint

viscera et arterias, et venas, et nervos, et partes, inducent eum nihil differentem. Conspiratio autem proprie dicitur in ecclesia. Est enim ecclesiæ sacrificium, oratio quæ a sanctis exhalatur animis, cum sacrificium simul aperitur et tota mens Deo. Sed antiquissimam quidem aram in Delo sanctam vulgo jactarunt. Ad hanc autem solum dicunt etiam accessisse Pythagoram, cæde et morte minime inquinatam : aram autem vere sanctam esse justam animam, et qui ab ea emittitur suffitum sanctam orationem, nobis dicentibus non credent? Esui autem carnium, ut arbitror, prætextus ut esset aliquis, excogitata sunt hominibus sacrificia : licebat autem alioqui absque tali cultu simulacrorum, ei qui vellet, vesci carnibus. Quæ enim ex lege fiunt sacrificia, allegorice nostram significant religionem : ut turtur et columba quæ offeruntur pro peccatis, emundationem partis animæ quæ caret ratione, Deo esse acceptam significant. Si quis autem ex justis esu carnium animam non onerat, satis consentanea utitur ratione : non qua Pythagoras et ejus asseclæ, somniantes animæ transmigrationem. Videtur autem Xenocrates seorsum tractans de nutrimento ex animalibus, et Polemon in opere de Vita secundum naturam, aperte dicere, quod noxium sit carnis nutrimentum, quod confectum est et assimilatum animis bestiarum. Ea ratione Judæi quoque maxime abstinent a carne suilla, utpote quod hoc animal sit maxime sceleratum, quoniam maxime omnium fructus effodit et corrumpit. Sin autem dicant hominibus data esse animantia : nos quoque id confitemur, sed non omnino ad comedendum : sed neque omnia, sed quæcumque non laborant. Quocirca non male Plato comicus in comœdia quæ inscribitur *Festa*, dicit :

Ex quadrupedibus autem nullum deinceps oporteret nos [occidere,
Præter sues : carnes enim

Habent suavissimas, et nihil ad nos redit ex sue
Præterquam setæ et lutum et clamor.

Unde etiam dicebat Æsopus, « maxime clamare sues, quia » quando trahuntur intelligunt se ad nihil aliud esse utiles » quam ad sacrificium. » Quocirca Cleanthes quoque dicebat *eos pro sale habere animam, ne carnes putrescerent.* Alii ergo eo vescuntur, ut qui sit inutilis : alii vero, ut qui fructus perimat : et alii eo non vescuntur, quod sit animal proclive ad coitum. Ea ratione neque hircum lex sacrificat, præterquam propter solam malorum ablegationem, quandoquidem voluptas est malitiæ metropolis. Jam vero hircinarum quoque carnium esum dicunt conferre ad morbum comitialem : dicunt autem et maximum augmentum fieri ex carnibus porcinis. Quocirca iis quidem qui corpus exercent est utilis, iis autem qui ipsam conantur augere animam, propter eam quæ ex esu carnium ingeneratur hebetudinem, non utique. Fortasse autem Gnosticus quispiam exercitationis quoque gratia abstinuerit a carnibus, et ne caro nimis luxuriet, et nimio impetu feratur ad rem veneream. « Vinum enim, » *inquit Androcydes*, et carnis ingurgitationes, corpus qui» dem robustum efficiunt, animam vero debiliorem. » Est ergo impium et a religione alienum hoc nutrimentum ad perfectam intelligentiam. Quocirca Ægyptii quoque in iis quæ eorum ritu fiunt purificationibus, non permittunt Sacerdotibus vesci carnibus : et avicularum carnibus utuntur tanquam levissimis : pisces autem non tangunt, cum propter alias quasdam fabulas, tum maxime quod ejusmodi cibus carnem reddat flaccidam. Jam vero animantia quidem terrestria et volucria, eumdem quem nostræ animæ, aërem inspirantia, nutriuntur, ut quæ cognatam aëri habeant animam. Pisces autem ne hunc quidem dicunt respirare aërem, sed illum qui cum aqua fuit contemperatus statim in primo mundi ortu, sicut etiam cum reliquis elementis, quod etiam

est indicium materialis permansionis. Oportet ergo Deo offerre sacrificia, non sumptuosa ac splendida, sed quæ sunt accepta, et suffitum illum in lege compositum, qui constat ex multis linguis et vocibus in oratione, vel potius qui ex diversis gentibus et sexibus per donum testamentorum construitur *in unitatem fidei*, et in laudibus congregatur, mente quidem pura, justa autem et recta vitæ institutione, ex sanctis operibus et justa oratione. Nam *quis adeo stultus*, ut ait lepor Poëticus, *et tam ignavi est animi*,

> Tam credulus quis est ut autumet deos,
> Tostaque bile, et ossibus tantum meris,
> Quæ forte rodant nec famelici canes,
> Lætarier, sibique munus poscere hoc,

et iis qui hæc faciunt gratiam reddere, quamvis sint piratæ, aut latrones, aut tyranni? Nos autem dicimus ignem sanctificare, non carnes, sed animas peccatrices; ignem dicentes non illum edacem et omnia consumentem et plane sordidum et illiberalem, sed prudentem, qui pervadit animam per ignem transeuntem.

VII. Jubemur autem colere et honorare eumdem, quem et Verbum esse et Servatorem atque ducem habemus persuasum, et per ipsum, Patrem, non selectis diebus, ut aliqui alii, sed continenter per totam vitam hoc agentes, et modis omnibus. Certe genus electum, per præceptum justificatum, *Septies*, inquit, *laudem dixi tibi*[1]. Unde nec in definito loco[2], neque in templo selecto, neque diebus aliquibus festis et præstitutis, sed per totam vitam is qui est Gnosticus, in omni loco, etiamsi per se sit solus, etsi secum habuerit alios qui eamdem fidem amplexi sunt, Deum honorat, hoc est, agit gratias propter rectæ vitæ cognitionem. Si autem alicujus boni viri præsentia, per sui

[1] Psal. CXIX, 164.

[2] Vide D. Guillon, pag. 418 et seq.

observantiam et reverentiam, eum quicum versatur semper in melius format et effingit : quomodo is qui cum Deo semper est præsens, per cognitionem et vitam, et gratiarum actionem, non jure se melior semper evadat in omnibus et factis et verbis et affectu? Talis est is cui est persuasum, Deum ubique adesse, non autem certis ac definitis locis esse conclusum : ut cum se absque eo esse aliquando existimaverit, noctu et interdiu intemperantiæ se dedat et libidini. Per totam ergo vitam diem festum agentes, ubique et omni ex parte Deum adesse persuasi, laudantes agros colimus, hymnos canentes navigamus, et in omni alio vitæ instituto ut decet ex arte versamur. Propius autem Deo jungitur Gnosticus, ut qui simul quidem gravitatem et hilaritatem ostendat in omnibus. Gravitatem quidem, propterea quod ad Deum se convertat : hilaritatem autem, propterea quod humana bona reputet quæ dedit nobis Deus. Videtur autem cognitionis excellentiam Propheta sic ostendere : « Benignita» tem et disciplinam et cognitionem doce me[1] : » ascendendo amplificans id quod est principale perfectionis. Hic ergo homo est vere regalis, hic sacerdos sanctus Dei : quod quidem nunc quoque servatur apud eos qui sunt prudentissimi ex barbaris, qui sacerdotale genus provehunt ad regnum. Hic ergo nequaquam se tradit confusæ turbæ quæ theatris dominatur. Quæ autem dicuntur et fiunt et videntur voluptatis illicientis gratia, ne in somnis quidem admittit. Neque has ergo quæ visu percipiuntur voluptates, nec eas quæ in aliis fruendis capiuntur varietates : ut sumptuosos suffitus qui odoratum alliciunt, aut condimenta ciborum, et quæ ex variis vinis sentiuntur delicias gustum inescantes : neque odoriferas ex variis floribus contexturas, quæ per sensum animam effœminant : sed honestum rerum omnium usum ad Deum semper referens, et cibi, et potus, et unctio-

[1] Psal. CXIX, 66.

nis, universorum datori offert primitias, gratias agens et per donum et unctionem, et per Verbum ei datum : ad conviviales epulas raro veniens, nisi si quod amicitiam concordiamque profitetur convivium, ut veniat ei persuaserit. Est enim ei persuasum, Deum omnia scire et audire, nec vocem solum, sed etiam cogitationem. Nam auditus quoque qui fit in nobis per meatus corporeos, non per vim corpoream, sed per quemdam sensum animalem et intelligentiam quæ discernit, voces aliquid significantes apprehendit. Non est ergo Deus humana forma præditus, ut audiat, neque ei sensibus est opus, ut placuit Stoicis, « præcipue auditu » et visu ; non posse enim unquam aliter apprehendere : » sed et aëris ad patiendum facilitas, et acerrima Angelorum consensio, et vis quæ animæ attingit conscientiam, inexplicabili potestate etiam absque sensili auditione simul cum cogitatione cognoscit omnia. Quod si quis dicat vocem inferius in aëre volvi, nec ad Deum pervenire : at cogitata sanctorum secant non solum aërem, sed totum mundum. Statim autem vis divina, perinde ac lux, totam perspicit animam. Quid vero, non etiam ipsa animi consilia ad Deum perveniunt, et suam quasi emittunt vocem? annon ea etiam transmittuntur a conscientia? Quamnam autem vocem expectaverit, qui secundum propositum suum, electum etiam ante nativitatem, et id quod futurum est, tanquam quod sit, cognovit? Annon profundum cujusvis animæ elucescere facit lux potestatis, cum *penetralia*, ut ait Scriptura, *scrutetur lucerna potestatis?* Totus auditus, et totus oculus est, ut his nominibus utar, Deus. Nullam ergo religionem servat, neque in hymnis, neque in sermonibus, sed neque in Scripturis aut dogmatibus, indecens de Deo opinio; verum ad humiles et indecoras deflectit notiones et cogitationes : quo fit ut *multorum laudatio nihil differat a maledicto*, propter veritatis ignorationem. Atque quorum quidem sunt desideria et appeti-

tiones, et ut semel dicam, animi impulsiones, pro iis fiunt etiam precationes. Quamobrem nemo potum desiderat, sed bibere potum : sed nec hæreditatem, verum esse hæredem : ita neque cognitionem, sed nosse : neque rectam rempublicam, sed rempublicam gerere. Pro iis ergo rebus preces fiunt, quæ petuntur; et ea petuntur, quæ cupiuntur. Precari autem et appetere fiunt inter se invicem, ad habendum bona et ea, quæ adjuncta sunt, commoda. Is itaque qui cognitione tanquam possessione quadam est præditus, et petit et precatur ea quæ sunt vere bona, nempe bona animæ, ipse quoque cooperans ut perveniat ad habitum bonitatis, ut non amplius habeat bona tanquam aliquas adjunctas disciplinas, ipse autem sit bonus. Quocirca eos maxime decet precari qui Deum norunt ut oportet, et ei congruam habent virtutem, qui sciunt quænam sint vere bona, et quæ sint petenda, et quando, et quomodo singula. Est autem extrema inscitia, ab iis qui non sunt dii tanquam a diis petere; aut quæ non sunt utilia petere, quæ sibi mala sunt sub specie boni flagitantes. Unde merito cum sit unus bonus Deus, ab ipso ex bonis alia quidem nobis dari, alia vero permanere, precamur nos et Angeli, sed non similiter. Non est enim idem, petere ut donum permaneat, atque ab initio ut id accipiamus contendere. Quinetiam aversio et depulsio malorum, est species precationis, sed ea precatione nunquam est utendum ad damnum hominum, nisi justitiæ curam gerens Gnosticus, dispenset hanc petitionem iis qui mali sensum exuerunt. Est ergo, ut audacius dicam, precatio, cum Deo conversatio[1]. Quare licet susurrantes, et nec labra quidem aperientes tacite loquamur, intus clamavimus. Quamlibet enim internam collocutionem Deus exaudit perpetuo. Hinc et caput et manus in cœlum extendimus, et pedes excitamus in ultima acclamatione

[1] Vide D. Guillon, p. 419.

orationis, promptitudine et alacritate spiritus assequentes essentiam quæ apprehenditur intelligentia : et una cum sermone corpus a terra abducere conantes, erigentes animam desiderio meliorum alatam cogimus in sancta progredi, magno animo carnis vinculum despicientes. Scimus enim optime, eum qui est Gnosticus, totum mundum libenter transcendere, velut Judæi Ægyptum, ut aperte ostendat, se Deo quamproximum esse futurum. Quod si nonnulli certas ac definitas horas constituunt precationi, ut verbi causa, tertiam, sextam, nonam : at Gnosticus, per totam orat vitam, dum per preces suas cum Deo studet versari. Reliquit autem, ut semel dicam, omnia quæ non sunt utilia, cum eo jam pervenerit, ut jam hinc acceperit consummationem ejus qui ex charitate agit. Jam vero triplicem horarum divisionem, quæ totidem sunt honoratæ precibus, sciunt qui norunt beatam sanctarum mansionum trinitatem. Hic mihi veniunt in mentem quidam qui diversa sentiunt, nempe qui Prodici hæresim sequuntur, a quibus docetur non esse orandum. Ne ergo de hac impia sua sapientia, tanquam nova hæresi se efferant, sciant eam a Philosophis qui dicuntur Cyrenaici se accepisse. Suo autem tempore adversus impiam falso nominatorum istorum dicetur cognitionem, ne si huic Commentario insereretur, cœptam interrumperet orationem prolixa de iis disputatio, cum id hoc loco ostendimus, eum solum esse vere pium ac religiosum Dei cultorem, qui ex regula ecclesiastica vere est Gnosticus, cui soli id quod petit secundum Dei voluntatem tribuitur, et cum petiit, et cum cogitavit. Quemadmodum enim quidquid vult potest Deus, ita quidquid petierit Gnosticus, id accipit. Omnino enim novit Deus eos qui bonis digni sunt, et qui non. Unde dat ea quæ singulis conveniunt. Quamobrem indignis, etiamsi sæpe petierint, non dabit : dabit vero iis qui sunt digni. Neque

superflua tamen propterea est petitio, etiamsi absque petitione dentur bona. Jam et gratiarum actio, et petitio eorum quæ pertinent ad conversionem proximorum, est opus Gnostici: qua quidem ratione oravit quoque Dominus, gratias quidem agens quod ministerium perfecerat: rogans autem ut ad cognitionem venirent quamplurimi, ut in iis qui salvi fiunt, per salutem ex agnitione Deus glorificetur, et qui est solus bonus et qui solus servator, per Filium ex sæculo in sæculum agnoscatur. Quinetiam fides qua quis credit accepturum esse se quod petit, quædam precatio est, in animo Gnostice reposita. Cæterum, si conversationis cum Deo occasio est precatio, accedendi sane ad Deum nulla est prætermittenda occasio. Ejus certe, qui est Gnosticus, sanctitas connexa cum beata Providentia, per spontaneam confessionem, ostendit perfectum Dei beneficium. Est enim veluti quædam mutuo respondens Providentiæ cura, sanctitas Gnostici, et reciproca amici Dei benevolentia. Neque enim Deus invitus est bonus, quo modo ignis est præditus vi calefaciendi; verum voluntarie bona impertit, etiamsi anticipet petitionem. Neque vero invite salvus erit is qui fit salvus (non est enim inanimus), sed omnino voluntarie et libero animi arbitrio contendet ad salutem. Quocirca præcepta quoque homo accepit, ut qui ex se moveri possit ad utrum velit ex iis quæ sunt eligenda et fugienda. Non facit ergo Deus bona ex necessitate, sed libera voluntate benefacit iis qui ex se convertuntur. Non est enim servilis quæ ad nos venit divinitus, tanquam à deterioribus ad meliores procedens, Providentia. Sed miseratione nostræ imbecillitatis, exercentur continuæ Providentiæ dispensationes, sicut pastoris erga oves, et regis erga eos qui ejus parent imperio, et nostrum erga præfectos nostros, qui eos regunt qui sunt eis commissi, eo ordine qui fuit eis traditus a Deo. Dei ergo sunt servi et cultores, qui liberalissimum et

maxime regalem cultum ac servitutem exhibent, qui fit per piam mentem et cognitionem. Est ergo omnis quoque locus vere sacer, et etiam omne tempus in quo Deum mente concipimus. Quando autem is cujus est bona mens, gratusque animus, petit per orationem, quodammodo ipse ad acceptionem aliquid confert, eo quod ex precatione appareat, eum libenter accipere quod desiderat. Quando enim nostram propensionem acceperit is qui est dator bonorum, ejus conceptionem omnia simul bona consequuntur. Certe per orationem examinantur mores, quomodo se habeant ad officium. Si autem vox et loquela nobis data est ut nos invicem intelligamus, quomodo non ipsam animam et mentem Deus exaudit, cum jam certe anima animam, et mens mentem exaudiat? Unde loquaces Deus linguas non expectat, ut hominum interpretes, sed cognoscit omnium, ut semel dicam, mentes; et quod nobis vox significat, hoc Deo nostra loquitur cogitatio, quam etiam ante creationem sciebat esse venturam in mentem. Licet ergo etiam absque voce emittere orationem, modo quis quidquid est intrinsecus spiritale, intendat in vocem quæ mente percipitur, per indivulsam ad Deum conversionem. Quoniam autem diei natalis imago est Oriens, atque illinc quoque lux augetur quæ primum illuxit ex tenebris, iisque qui volutantur in ignoratione exortus est dies cognitionis veritatis, quemadmodum sol oritur, ideo ad ortum matutinum habentur preces. Unde etiam templorum antiquissima respiciebant ad Occidentem, ut qui vultu stant ad simulacra converso, doceantur verti ad Orientem. « Dirigatur oratio mea tan» quam incensum in conspectu tuo : elevatio manuum mea» rum sacrificium vespertinum[1], » aiunt Psalmi. Sceleratis ergo hominibus oratio, non solum aliis, sed etiam sibimetipsis est perniciosissima : siquidem etiamsi ac quæ fausta

[1] Psal. CXLI, 2.

et prospera dicunt, postquam petierint, acceperint, ipsa hæc lædunt eos qui acceperunt, ut qui sint usus eorum nescii. Orant siquidem ut ea possideant quæ non habent bona, atque quæ videntur bona, non ea quæ sunt, petunt. Gnosticus autem, eorum quæ possidet stabilitatem, ad ea autem quæ eventura sunt aptitudinem, eorum autem quæ est accepturus, petet æternitatem. Quæ autem vere sunt bona quæ versantur in animo, ea ut et sint sibi et permaneant, precatur : unde neque aliquid ex iis quæ absunt desiderat, contentus præsentibus. Neque enim est propriis bonis defectus, cum jam sibi sit sufficiens ex divina gratia et cognitione. Sed cum suis quidem sit contentus, aliis autem non egeat, omnipotentem autem cognoscat voluntatem, et simul habeat et precetur, maxime autem omnipotenti adhærescat potentiæ, dum studet esse spiritalis, per interminatam charitatem, unitur spiritui. Sic magni est et excelsi animi, qui id quod est omnium præstantissimum, quod omnium optimum, possidet per scientiam, et facile quidem applicatur ad contemplationem : eorum autem quæ cadunt in contemplationem, in anima vim habet permanentem, hoc est, perspicacem scientiæ acrimoniam. Hanc autem ut possideat potestatem quam maxima vi contendit : eaque quæ cum mente pugnant in potestate habet sua, et in contemplatione quidem perpetuo residens, et in ea se exercens exercitatione, ut a jucundis abstineat, et in faciendo recte se gerat, magna præterea instructus experientia, tam in doctrina, quam in iis quæ ad vitam pertinent, dicendi libertatem possidet, non quidem vim effrænatæ linguæ, sed vim quæ simplici utitur oratione, nihil eorum quæ convenienti tempore dici possunt, et de quibus maxime dicendum est pro dignitate, celans neque propter gratiam, neque propter timorem. Qui ergo ea quæ ad Deum spectant, ab ipso mystico veritatis accepit choro, sermone quæ

virtutis ostendit magnitudinem, quemadmodum et dignum est, quæque ad eum spectant, demonstrans, cum excelso quodam quem precatio suppeditat animo, utitur, iisque quæ mente sola concipiuntur et spiritu per cognitionem quasi copulatur. Quo fit ut sit semper benignus, mansuetus, aditu facilis, affabilis, patiens, gratus, bona præditus conscientia. Idem est rigidus et austerus, idque non solum ut non corrumpatur, sed etiam ad hoc ut non tentetur. Nunquam enim animum voluptati aut dolori submittit, aut ab eis expugnatur. Judex, si ad id vocet Logos, immobilis fit, animi motibus nihil penitus largiens, immutabiliter qua justum jubet proficisci ingrediens, persuasum habens omnia pulcherrime administrari, quæque virtutem elegerint, semper in melius proficere animas, donec ad ipsum bonum venerint, ut quæ in vestibulis ut ita dicam Patris, magno pontifici propinquæ evaserint. Hic ergo Gnosticus est fidelis, cui est persuasum quæ sunt in mundo optime administrari. Æquo certe is fert animo omnia quæ eveniunt. Merito ergo nihil ex iis quæ ad vitam pertinent, ad usum necessarium requirit: ut cui sit plane persuasum, quod qui omnia novit Deus, id quod est utile suppeditat bonis etiam non petentibus. Sicut enim artifici artificiose, et gentili gentiliter: ita etiam Gnostico Gnostice præbentur singula. Et qui ex gentibus quidem convertitur, fidem: qui autem jam ascendit ad cognitionem, charitatis petet perfectionem. Gnosticus autem, qui ad summum jam pervenit gradum, precatur ut contemplatio augeatur et permaneat: sicut qui est homo vulgaris, ut sit perpetuo sanus. Quinetiam petet ut a virtute nunquam excidat, ipse interea cooperans maxime ut perpetuo maneat ejusmodi ut non possit excidere. Novit enim aliquos quoque ex Angelis, propter socordiam humi esse lapsos, quod nondum perfecte ex illa in utramque partem proclivitate, in simplicem illum atque unicum expediissent se

habitum. Ei vero qui ex hoc loco, ad summum cognitionis gradum, et extremam viri perfecti se exercuit sublimitatem, omnis et locus succurrit et tempus postquam semel sine ullo lapsu vitam transigere elegit, seque in eo constanti ac uniformi mentis stabilitate exercet. Quibus autem gravis aliquis adhuc relinquitur angulus deorsum vergens, una quoque detrahitur id quod per fidem sustollitur. Ei ergo, qui exercitatione Gnostica virtutem quæ non potest amitti comparavit, efficitur naturalis habitus. Et sicut lapidi gravitas, ita hujus scientia evadit hujusmodi ut amitti non possit : nec invito, sed sponte, vi rationis et cognitionis atque Providentiæ, eo deducitur ut non amittatur. Quippe cavendo eo deducitur ut amitti non possit. Cautionem enim ne peccet, bonam autem considerationem, ne rursus amittat virtutem, tenebit. Cognitio autem videtur bonam præbere considerationem, docens discernere ea quæ possunt adjuvare ad hoc ut virtus permaneat. Res est ergo maxima Dei cognitio : quocirca ea quoque ita conservatur virtus ut amitti nequeat. Qui autem Deum novit est sanctus et pius : qui est ergo Gnosticus, eum solum esse pium jam probatum est. Isque gaudet quidem de bonis præsentibus : lætatur autem propter ea quæ sunt promissa, tanquam jam præsentia. Neque enim cum latent tanquam adhuc absentia, propterea quod qualia sint jam ante cognoverit. Cognitione ergo persuasus quale sit unumquodque ex futuris, jam hoc possidet. Quod enim est mancum ac defectivum, metiendum est ex eo quod ad ipsum pertinet. Si ergo possidet sapientiam, et est divinum quædam sapientia : qui est particeps ejus quod non indiget, non erit indigens. Nam in sapientiæ communicatione non se invicem movent et retinent operatio et id quod participat : neque aliquid tum aufertur, aut fit indigens. Apparet ergo non minui operatio per ipsam communicationem. Sic ergo habet omnia bona Gnosticus,

potestate : sed nondum etiam numero, tum enim dimoveri non posset, quod attinet ad divinos qui debentur profectus et administrationes. Hunc quoque Deus adjuvat, propinquiore honorans curatione. Annon enim bonorum virorum gratia, et ut ea possiderent, et illis usui vel potius saluti essent, omnia facta sunt? Non ergo eis auferet ea quæ sunt propter virtutem, propter quos sunt quæ facta sunt. Clarum est enim quod bonam ipsorum naturam et sanctum institutum honorans, iis qui bene vivere constituerunt, vires inspirat ad reliquam salutem : alios quidem solum adhortans, aliis vero qui ex se digni evaserunt opem ferens. Est enim omne bonum ejusmodi ut adnascatur ei qui est Gnosticus : siquidem ei est finis scire et facere scienter unumquodque. Quemadmodum autem medicus præbet sanitatem iis qui ei cooperantur ad sanitatem : ita etiam Deus æternam salutem iis qui cum eo cooperantur ad cognitionem et ad bonas actiones. Porro simul cum actione, quandoquidem in nostra sint potestate ea quæ præcepta imperant, perficitur promissio. Ac mihi videtur illud quoque recte dici apud Græcos. Athleta quidam non ignobilis inter veteres, cum longo tempore corpusculum exercuisset ad fortitudinem, petens Olympia, cum Pisani Jovis aspexisset statuam : « Si omnia, *inquit*, ô Jupiter ! mihi recte » parata sunt ad certamen, merito mihi redde victoriam. » Sic enim Gnostico, cum inculpate et cum bona conscientia, quod ad se attinet, omnia impleverit, et ad doctrinam, et ad exercitationem, et ad bonorum operum effectionem, et ad hoc ut Deo sit gratus, id omne, salutem deducit ad perfectionem. Hæc ergo a nobis exiguntur quæ sita sunt in nostra potestate, et eorum quæ ad nos pertinent tam præsentium quam absentium electio, et desiderium, et possessio, et usus, et permansio. Quorcirca vere puram et immaculatam oportet habere animam, eum qui cum Deo con-

versatur, et ut seipsum bonum perfecte efficiat: sin minus, progrediatur saltem ad cognitionem, et eam desideret, a vitii autem operibus omnino sit separatus. Quinetiam decet eum omnes preces et probe facere et cum probis [1]. Est enim lubricum ac periculosum cum peccatis aliorum communicare. Una ergo cum iis qui recentius crediderunt, Gnosticus de iis precabitur de quibus una etiam agere convenit. Universa autem ejus vita, tanquam quidam dies festus est. Atque ei quidem sacrificia, sunt ipsæ preces et laudes, et quæ ante cibum fiunt Scripturarum lectiones: psalmi autem et hymni, dum cibus sumitur, et antequam eatur cubitum, sed et noctu, rursus orationes. Per eas seipsum unit choro divino, ex memoria continua, in semper memoranda ascriptus contemplatione. Quid vero? non aliud quoque sacrificium, nempe dogmatum et pecuniarum in egenos largitionem cognoscit? Maxime. Sed nec ea quæ fit ore utitur verbosa precatione, ut qui quæ petere oporteat, a Domino didicerit. In omni ergo loco orabit, sed non ut aperte populo appareat. Quin vero et inter ambulandum, et in sermone et quiete et lectione, et operibus quæ fiunt ex ratione, omni modo precatur. Quin si in ipsius animæ penetralibus solum cogitaverit, atque *inenarrabilibus gemitibus* Patrem invocaverit: ille prope adest eo adhuc loquente. Cum sint autem tres fines cujusvis actionis, propter id quidem quod est bonum et utile omnia operatur: voluptatis autem causa aliquid agere, his relinquit qui vulgarem vitam sequuntur.

VIII. Longe autem abest ut qui in tali pietate probatus est, sit ad mentiendum propensus et ad jurandum: est enim jusjurandum confessio definitiva cum divina assumptione. Qui est autem semel fidelis, quomodo seipsum infidelem præbuerit, ut etiam opus habeat jurejurando, et

[1] Vide D. Guillon, pag. 410.

non ita vitam instituat, ut ea sit firmum ac definitum jusjurandum, fidemque ostendat confessionis in constanti stabilique vita et sermone? Si autem in judicio ejus qui facit et loquitur, positum est facere injuriam, non in perpessione ejus qui patitur persecutionem, neque mentietur, neque pejerabit, ut qui Deum afficeret injuria, cum eum sciat natura esse hujusmodi ut minime lædi possit. Sed neque propter proximum mentietur, vel aliquid transgredietur, quem didicit diligere, etiamsi non sit familiaris. Propter seipsum autem multo minus aut mentietur, aut pejerabit, siquidem nunquam sua sponte in seipsum injustus invenietur. Sed neque jurat, ut qui in affirmatione quidem, *Ita* [1], in negatione autem, *Non* [2], usurpare constituerit. Jurare enim est jusjurandum, vel tanquam jusjurandum, mente conceptum proferre ad aliquid persuadendum. Sufficit ergo ei vel affirmationi vel negationi addere illud : Vere dico, ut fidem iis faciat, qui responsi ejus non perspiciunt stabilitatem. Oportet enim eum habere, ut ego quidem existimo, apud externos quidem vitam fide dignam, ut ne postuletur quidem ab eo jusjurandum : apud seipsum autem et qui cum eo conversantur, animi æquitatem, quæ est justitia voluntaria. Jam vero recte Gnosticus jurat, proclivis autem ad jurandum non est, verum raro quidem accedit ad jurandum, eo quem diximus modo. Quanquam ut sit verax in jurejurando, fit ex ea quam veritate habet consensione. Hoc ergo fit, quatenus quis se recte gerit vulgo in officiis. Curnam ergo est opus jurejurando ei qui ita vivit ut jam pervenerit ad summum veritatis? Qui igitur ne jurat quidem, multum abest ut sit pejeraturus : qui autem nihil transgreditur ex iis quæ pacta et conventa sunt, is nunquam juraverit : quandoquidem utrum violaverit an perfecerit, facto confirmat : sicut certe mentiri et pejerare, in dicendo

[1] Matth. v, 37. — [2] Jac. v, 12.

et jurando, est præter officium. Qui autem juste vivit, nihil ex iis quæ officium fieri postulat, transiliens, ubi examinatur judicium veritatis, is factis vere jurat. Est ergo ei superfluum linguæ testimonium. Cum ergo sit ei semper persuasum Deum esse ubique, et erubescat non verum dicere, et falsum dicere cognoscat se esse indignum, divina et sua ipsius contentus est conscientia : et ideo non mentitur, neque præter pacta conventa facit aliquid. Unde etiam neque jurat, si fuerit rogatus : neque unquam quod juravit negat, ne falsum dicat, etiamsi moriatur in tormentis.

IX. Gnostici autem dignitatem, maxime auget et amplificat, qui aliorum docendorum suscepit præfecturam, ut qui maximi quod est in terris boni dispensationem et verbo et facto acceperit, per quam tanquam mediator hominem cum Deo conjungit. Sicut autem qui res terrenas colunt ac venerantur, precantur simulacra perinde ac si audiant, stabilia ducentes pacta conventa quæ eis fiunt auctoribus : ita in animatis imaginibus, scilicet hominibus, vera Logi magnificentia a fide digno magistro accipitur : et quod in eos confertur beneficium, refertur ad ipsum Dominum, ad cujus imaginem docens is qui revera est homo, creat et concinnat, ad salutem renovans, hominem catechumenum. Quomodo enim ferrum Martem Græci appellant, et vinum Bacchum, propter quamdam relationem : ita Gnosticus, proximorum utilitatem propriam salutem existimans, merito dicetur Domini imago animata, non quoad formæ proprietatem, sed quoad communionem potestatis, et similitudinem prædicationis. Quidquid habet in mente, id etiam fert in lingua : atque apud eos qui digni sunt audire, ex assensione et sententia simul loquitur et vivit. Vera enim simul sentit et dicit, nisi quando loco medicinæ, ut medicus ad ægrotantes, ad eorum qui laborant salutem, mentietur, aut falsum dicet, ut aiunt Sophistæ. Ecce enim Timotheum

præclarus circumcidit Apostolus, cum interea vociferaretur et scriberet *circumcisionem*[1] manufactam nihil prodesse (9) : sed ne repente a lege avellens ad eam quæ est ex fide cordis circumcisionem, adhuc reluctantes eos qui audiebant Hebræos, a Synagoga sese cogeret distrahere, se Judæis accommodans, *factus est Judæus, ut omnes lucrifaceret*[2]. Qui ergo propter proximorum salutem quibus se accommodat, se demittit, is nullius simulationis omnino cogitur esse particeps ob periculum quod imminet justis ab iis qui eis invident. Propter solam autem propinquorum utilitatem, faciet quædam quæ primario non fierent ab eo, si non faceret illorum causa. Is enim seipsum tradit pro Ecclesia, pro familiaribus quos ipse in fide genuit, in exemplum iis qui suscepturi sunt summum illud officium, benigni et pii doctoris, ut ostendat verborum veritatem et operetur charitatem in Dominum. Is est ejusmodi ut a timore non redigatur in servitutem, verus in sermone, tolerans in labore, nec in prolato sermone unquam mentiens, et in eo se semper ita gerens ut non peccet : quandoquidem ipsum mendacium, ut quod cum aliquo dolo dictum sit, non est sermo otiosus, sed exerçetur ad vitium. Undique ergo veritati testimonium fert solus Gnosticus, et facto et oratione : semper enim in omnibus omnino se recte gerit, et in sermone, et in actione, et in ipsa cogitatione. Hæc ergo est, ut summatim dicam, Christiani pietas et religio. Si hæc facit rite, et convenienter rectæ rationi, pie facit et juste. Si hæc autem ita se habent, Gnosticus solus revera erit pius, justus, religiosusque Dei cultor. Non est ergo Christianus atheus, quod fuerat propositum ostendere philosophis, quare nullum malum vel turpe, quod est injustum, ullo modo unquam operabitur. Consequenter ergo nec se gerit impie, sed vel solus pie ac sancte Deum colit, eum, in-

[1] Rom. II, 25. Ephes. II, 11. — [2] I Cor. IX, 19 et seq.

quam, qui vere est Deus, princeps, et rex omnium, et omnipotens, ex vera religione pure et caste colens.

X. Est enim, ut ita dicam, cognitio, quædam hominis, tanquam hominis, perfectio, quæ completur per rerum divinarum scientiam, et moribus, et vita, et sermone, congruens et consentiens sibi et Logo divino. Per hanc enim fides perficitur, utpote cum per eam solummodo fidelis efficiatur perfectus. Est ergo fides aliquod bonum intrinsecus positum, et quæ absque eo quod Deum quærat, Deum esse confitetur, et tanquam qui sit glorificat. Unde oportet ab hac fide eductum et in ea auctum, gratia Dei, quoad fieri potest, ejus accipere cognitionem. Dicimus autem cognitionem differre a sapientia quæ per doctrinam acquiritur : nam quatenus aliquid est cognitio, eatenus idem omnino est etiam sapientia; quatenus autem est aliquid sapientia, non eatenus est omnino cognitio. In sola enim sermonis prolati cognitione, nomen sapientiæ accipitur. Verumenimvero de Deo non dubitare, sed credere, est fundamentum cognitionis. Est autem utrumque Christus, fundamentum, inquam, et ædificium, per quem est et principium et finis. Et extrema quidem non docentur, nempe principium et finis; fides, inquam, et charitas. Cognitio autem quæ datur ex traditione per Dei gratiam, veluti quoddam depositum committitur iis qui seipsos doctrina dignos exhibuerint, ex qua elucescit charitatis dignitas, ex luce in lucem. Dictum est enim, *habenti dabitur*[1]. Fidei quidem cognitio : cognitioni autem, charitas : charitati autem, hæreditas. Hoc autem fit quando quis pependerit a Domino per fidem, cognitionem, et charitatem, et una cum eo ascenderit, ubi est fidei nostræ et charitatis Deus et custos. Hinc denique traditur cognitio iis qui ad hoc sunt apti et selecti, eo quod majori præparatione opus sit

[1] Luc. XIX, 26.

et præexercitatione, et ad ea audienda quæ dicuntur, et vitam componendam, et ad considerate progrediendum ad id quod est ultra eam quæ est ex lege justitiam. Ea nos deducit ad finem interminatum et perfectum, prius docens eam quæ nobis est futura, Deo convenientem cum diis vivendi rationem, cum ab omni pœna et supplicio fuerimus liberati, quæ sustinemus ex peccatis ad salutarem disciplinam. Post quam redemptionem, præmium et honores dantur consummatis, cum cessaverint quidem a purgatione, cessaverint autem etiam ab alio quocumque ministerio, quantumvis sancto, et inter sanctos: deinde eos qui fuerint mundi corde, in propinquitatem Domini evectos, manet perpetuæ contemplationis restitutio, et deorum appellantur nomine, qui in iisdem sedibus sunt collocati, in quibus alii dii qui sunt primi sub Servatore constituti. Est ergo cognitio, velox ad purgationem, et apta ad illam acceptam mutationem in melius. Unde etiam facile traducit ad id quod est animæ cognatum ac divinum et sanctum, et per cujusdam proprii luminis mysticos profectus transmittit hominem, donec in supremum quietis locum restituerit eum qui est mundo corde, docens Deum scienter et per comprehensionem contemplari facie ad faciem. Hæc est enim utique animæ cognoscentis perfectio, ut cum omnem purgationem et ministerium superaverit, sit cum Domino, ubi est proxime ei subjecta. Fides ergo, ut ita dicam, est brevis et compendiosa eorum quæ necessaria sunt cognitio. Cognitio autem est firma ac stabilis demonstratio eorum quæ assumpta sunt per fidem, quæ per doctrinam Domini super fidem ædificatur, quæ transmittit ad infallibilitatem et scientiam, et perfectam comprehensionem. Ac mihi quidem ea videtur esse prima salutaris mutatio, quæ fit a gentibus ad fidem, ut prius dixi: secunda autem, quæ est a fide in cognitionem. Illa vero desinens in charitate, amicum,

id quod cognoscit, ei reddit quod cognoscitur. Et fortasse qui est ejusmodi, jam præoccupavit, ut sit *similis Angelis*. Post supremam igitur quæ est in carne excellentiam, semper prout convenit mutatus in melius, ad paternam aulam, ad vere Dominicam per sanctam hebdomadem contendit mansionem, futurus, ut ita dicam, lumen peculiari modo stans et manens, quod est omni ex parte omnino immutabile, qui est primus modus Dominicæ operationis; ejus quæ dicta est a nobis remunerationis, pro pietate indicium. Ex multis autem quæ sunt testimoniis, unum exemplum adducam, quod sic summatim effertur a propheta David: « Quis » ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto » ejus? Innocens manibus, et mundo corde, qui non accepit in vano animam suam, neque juravit in dolo proximo » suo. Hic accipiet benedictionem a Domino, et misericordiam a Deo Servatore suo. Hæc est generatio quærentium » Dominum, quærentium faciem Dei Jacob [1]. » Breviter, ut arbitror, nobis Gnosticum significavit Propheta: cursimque et obiter, ut videtur, nobis demonstravit David, Servatorem esse Deum, eum vocans *faciem Dei Jacob*, qui annuntiavit et docuit de spiritu. Quorcirca Apostolus quoque appellavit Filium *characterem gloriæ Patris* [2], qui veritatem de Deo docuerit, et expresserit quod Deus et pater unus est et solus omnipotens, *quem nemo novit nisi Filius, et cui Filius revelaverit* [3]. Unum autem esse Deum, per eos qui *quærunt faciem Dei Jacob*, indicatum est: quem solum esse Deum patrem bonum exprimit Servator noster et Deus. *Generatio autem quærentium* eum est genus electum, quod est vi inquirendi ad cognitionem præditum. Et ideo Apostolus quoque dicit: « Nihil vobis prodero, nisi vobis locutus fuero, » aut in revelatione, aut in cognitione, aut in prophetia, » aut in doctrina [4]. » Quanquam nonnulla quoque recte fiunt

[1] Psal. xxiv, 3, 4, 5, 6.—[2] Hebr. i, 3.—[3] Matth. xi, 27.—[4] i Cor. xiv, 6.

ab iis qui non sunt Gnostici : sed non ex ratione, sicut fit in fortitudine. Nonnulli enim cum sint natura iracundi, et deinde id absque ratione aluerint, ad multa citra rationem quodam feruntur impetu, faciuntque similia iis qui sunt fortes : adeo ut tanquam illiberales opifices eadem nonnunquam recte gerant, quod attinet ad tolerantiam : sed neque ex eadem causa, ex qua Gnosticus, neque idem sibi proponentes, nec si totum corpus tradant. *Charitatem enim non habent*, ut ait Apostolus, quæ generatur per cognitionem. Quæcumque ergo fit a sciente, ea est recta actio : quæcumque autem ab insciente, mala est, etiamsi pervicacissime persistat, quoniam non agit fortiter ex consideratione : neque dirigit actionem ad aliquid utile ex iis quæ ad virtutem dirigunt, et procedunt a virtute. Eadem autem ratio est etiam in aliis virtutibus : adeo ut etiam in religione obtineat. Non ergo Gnosticus solum quoad sanctitatem eo modo se habet : verum religioni ex scientia profectæ sunt etiam consentanea præcepta de reliqua vitæ institutione. Vitam enim Gnostici, nunc est nobis propositum describere, non autem adducere dogmatum contemplationem, quam con venienti tempore postea exponemus, servato rerum ordine.

XI. Is ergo universa vere et magnifice percepit, ut qui divinam acceperit doctrinam. Facto igitur ab admiratione rerum creatarum initio, atque eo ipso certum indicium, quod ad percipiendam sit idoneus cognitionem, domo secum afferens, fit alacer et promptus domini discipulus. Simul ac autem de Deo audire cœpit ac de Providentia, credidit ex iis quæ est admiratus. Hinc impulsus omnibus modis dat operam disciplinæ, omnia agens quibus possit accipere cognitionem eorum quæ desiderat. Desiderium autem per profectum fidei, consistit contemperatum cum inquisitione : id autem est fieri dignum tali tantaque contempla-

tione. Sic Dei Gnosticus gustabit voluntatem : non aures enim præbet, sed animum, rebus quæ significantur ab iis quæ dicuntur. Cum ergo ipsas rerum essentias et res ipsas acceperit per verba, merito animam quoque deducit ad ea quæ oportet, illud, *Non mœchaberis, Non occides* [1], peculiari modo accipiens, ut dictum est Gnostico, non ut ab aliis concipitur. Pergit ergo se exercens contemplatione scientifica, ut paulatim quoque se exerceat in iis quæ magis universe et magnificentius dicta sunt, recte sciens, quod *qui docet hominem scientiam* [2], ut ait Propheta, est Dominus, per os hominis Dominus operans. Ideo carnem quoque accepit. Merito ergo nunquam jucundum præfert utili, nec si casu aliquo invadat eum meretricioque more forte fortuna provocet formosa mulier : quoniam nec Joseph quidem ab instituto abducere potuit uxor domini. Ab ea autem exui se patiebatur per vim tenente tunicam, ut qui a peccato quidem fuerit nudatus, honestatis autem ornamentum induerit. Nam etsi oculi domini, Ægyptii inquam, Joseph non videbant, at omnipotentis quidem certe inspiciebant. Nam nos vocem quidem audimus, et corpora contemplamur : Deus autem ipsam rem examinat, a qua fertur vox et aspectus. His consequenter, si vel morbus, vel casus aliquis Gnosticum invaserit, atque adeo mors quæ est omnium maxime terribilis, manet animo interritus, sciens quæcumque sunt hujusmodi esse naturæ necessitatem : sed sic quoque Dei virtute ea effici medicamentum salutis, ut quæ per disciplinam eos beneficio afficiant qui difficilius transformantur, et vere bona pro meritis dispertiantur Providentia. Utens igitur rebus creatis, quando et quantum dicet Verbum, eique qui creavit agens gratias, usus earum fit Dominus. Nunquam acceptæ est memor injuriæ, nemini fit infensus, etiamsi sit odio dignus propter ea quæ facit : colit

[1] Exod. xx, 15, 13. — [2] Psal. xciv, 10.

enim creatorem, diligit autem vitæ socium, ejus misertus, et pro eo orans propter ejus ignorantiam. In corpus quoque suum per consensionem afficitur : cui quidem natura patibili est alligatus. Non tamen primario movetur ex perturbatione. In involuntariis certe casibus, a doloribus seipsum deducens ad ea quæ sunt ejus propria, non abducitur ab iis quæ sunt ab eo aliena : sed iis solum cedit et se accommodat quæ sunt ei necessaria, quousque illæsa conservatur anima. Non enim existimatione solum aut externa specie vult esse fidelis, sed cognitione et veritate, hoc est, firmo stabilique facto, et sermone efficaci. Non solum ergo laudat bona et honesta, sed ipse etiam contendit esse bonus et honestus, a bono et fideli servo factus per charitatem amicus, propter perfectionem habitus, quam ex vera disciplina et multa exercitatione pure acquisivit. Cum ergo magna vi contendat ut perveniat ad summum cognitionis, moribus ornatus, habitu compositus, omnia habens commoda ejus qui est vere Gnosticus, pulchrasque respiciens imagines; multos quidem qui perfecte vixerunt, patriarchas, plurimos autem prophetas, et nobis innumerabiles Angelos, et postremo Dominum qui nos docuit, et ostendit fieri posse ut summam illam vitam assequamur : ideo omnia mundi bona quæ sunt in promptu et ad manum, non diligit, ne humi remaneat, sed ea quæ sperantur, vel potius jam sunt cognita, quoad comprehensionem autem sperantur. Hac ergo ratione labores, et tormenta, et afflictiones sustinet, non ut qui sunt fortes apud Philosophos propter spem quod præsentes quidem sunt cessaturi dolores, sint autem rursus jucundorum futuri participes; sed cognitio ei persuasionem ingeneravit firmissimam, se esse recepturum quæ sperat futura. Quocirca non solum quæ hic sunt supplicia, sed etiam jucunda contemnit omnia. Aiunt certe beatum Petrum, cum vidisset uxorem suam duci ad mor-

tem, lætatum quidem esse quod vocaretur, et quod domum reduceretur, eam adhortatus ac consolatus, nomine compellasse, ac dixisse, *Heus tu memento Domini.* Tale erat beatorum illorum matrimonium, et usque ad charissimos perfecta affectio. Ea ratione Apostolus quoque : *Qui uxorem ducit, sit tanquam qui non ducat* [1], inquit, volens matrimonium minime moveri affectione, et nequaquam divelli a charitate in Dominum, quam tenere e vita ad Dominum peregrinanti uxori suasit, qui vere vir erat. Annon ergo eis fides spei post mortem satis erat testata, qui etiam in ipso tormentorum articulo Deo agebant gratias? Firmam et constantem, ut opinor, fidem possidebant, quam fideles quoque consequebantur operationes. Est ergo in quovis casu fortis ac valida Gnostici anima, quæ veluti corpus athletæ, et optima est habitudine, et maximas habet vires. Est enim optimi quidem consilii in iis quæ ad homines pertinent, quid sit justo faciendum decernens : ut quæ principia cœlitus, et ut divinitati fierit similis, lenitatem quamdam ac moderationem in voluptatibus corporis doloribusque sibi comparavit : audacter autem insurgit adversus metus, in Deo habens fiduciam. Revera ergo terrestris divinæ virtutis imago est anima Gnostica, perfecta virtute exornata ex his omnibus simul, natura, exercitatione, et quæ simul cum eo crevit, ratione. Hæc pulchritudo animæ fit templum sancti Spiritus, quando dispositionem Evangelio consentientem per totam vitam habuerit. Qui est ejusmodi, insurgit adversus omnem metum, omne periculum, et quidquid est formidabile : non solum mortem, sed etiam paupertatem, et morbum, et ignominiam, et quæcumque sunt hujus generis, ut qui et a voluptate vinci nequeat, et rationis expertibus dominetur cupiditatibus. Bene enim novit quæ sint agenda et quæ non; ut qui strenue noverit quænam sint revera

[1] I Cor. VII, 29.

gravia, et quæ non. Unde scienter ea sustinet quæ oportet, et quæ decere ei dictat ratio; scienter distinguens ea de quibus habenda est fiducia, hoc est, ea quæ sunt bona, ab iis quæ videntur, et terribilia ab iis quæ apparent, morte scilicet, morbo, et paupertate : quæ quidem sunt opinionis potius quam veritatis. Hic est revera vir bonus, qui per habitum vel dispositionem animæ virtute præditæ remotus ab animi perturbationibus universam illam vitam superavit quæ perturbationibus est obnoxia. Hujus omnia a seipso dependent ad finem acquirendum. Nam quæ fortunæ dicuntur incommoda, ea viro bono non sunt formidabilia, quoniam non sunt mala : quæ autem vere sunt gravia, ea sunt a Christiano Gnostico aliena, utpote quæ ex diametro pugnant cum bonis, sunt enim mala, nec fieri potest ut eidem eodem tempore simul insint contraria. Qui citra ullam ergo reprehensionem agit actum vitæ, quem ei Deus agendum præbuerit, quæ sunt agenda et quæ sustinenda cognoscit. Annon enim ab ignoratione eorum, quæ sunt gravia aut non gravia, oritur timiditas? Quare, solus Gnosticus fidenti est animo, ut qui norit bona quæ sunt, et futura sunt : cum his autem, ut dixi, una sciat ea quæ non sunt revera gravia : sciens quippe solum vitium esse inimicum, et exitium afferre iis qui proficiunt ad cognitionem, armis Domini munitus, adversus id bellum gerit. Non enim si quid ex imprudentia, et diaboli operatione vel potius cooperatione consistit, hoc protinus imprudentia erat aut diabolus. Quoniam nulla operatio est prudentia : prudentia enim est habitus. Nulla autem operatio est habitus. Non ergo ea quæ per ignorationem consistit, actio jam est ignoratio, sed vitium quidem est propter ignorationem, non tamen ignoratio : neque enim affectus, neque peccata sunt vitia, etsi procedant a vitio. Nemo ergo citra rationem fortis, est Gnosticus. Nam pueros quoque sic dixerit aliquis fortes, qui quæ sunt

formidabilia sustinent, propter eorum quæ sunt gravia ignorationem: ignem quidem certe sic tangunt. Sed et feras quæ in hastas incurrunt, cum sint fortes citra rationem, virtute quis præditas vocaverit? Fortasse autem hi quoque fortes dicent præstigiatores se in gladios rotantes, qui ex quadam experientia propter vilem mercedem malam artem exercent. Qui est autem revera fortis, cum per populi malitiam in manifestum sit periculum adductus, quod occurrit fidenter admittit: hac ratione discretus ab aliis qui dicuntur martyres, quod alii quidem sibi ipsis præbeant occasionem, et se nescio quomodo in ipsa pericula injiciant (si loqui sic fas est), hi vero primo ex recta ratione declinantes, deinde cum Deus vocaverit prompto et alacri animo se tradentes, et confirmant vocationem ex eo quod nihil temere de se constituerint, et virum præbent in vera ac rationali fortitudine probandum. Neque ergo metu majorum minora tolerant ut reliqui: neque timentes ne vituperentur ab iis qui sunt ejusdem loci et sententiæ, in confessione persistunt vocationis, sed propter suam in Deum charitatem libentes parent vocationi, nullum alium sibi scopum proponentes, nisi ut Deo placeant, non autem propter præmia laborum. Nam alii quidem propter gloriæ cupiditatem: alii vero quod vitent aliud gravius supplicium: alii vero propter quasdam lætitias et voluptates post mortem futuras, patiuntur: qui pueri sane in fide sunt; beati quidem, sed qui nondum viri evaserunt in ea quæ est erga Deum charitate, sicut Gnosticus. Sunt enim, sunt quemadmodum in gymnicis certaminibus, ita etiam in Ecclesia, coronæ virorum et puerorum. Charitas autem ipsa propter se est expetenda, non propter aliquid aliud: Gnostico igitur, una cum cognitione augetur perfectio fortitudinis, ex vitæ exercitatione, dum semper meditatur affectuum victoriam. Metu ergo et formidine vacuum, et in Domino confidentem,

reddit suum athletam, inungens ipsum et exercens charitas: quemadmodum ei tribuit justitia ut per totam vitam verum dicat. Est enim justitiæ compendium dicere: *Erit vestrum Ita, Ita, et Non, Non*[1]. Eadem ratio est etiam temperantiæ. Neque enim propter honoris cupiditatem, sicut athletæ propter coronas et gloriam: neque rursus propter pecuniæ cupiditatem, ut nonnulli præ se ferunt temperantiam, gravi vitio ad bonum persequendum impulsi. Sed neque qui propter corporis sui amorem sanitatis gratia, neque qui propter rusticitatem est continens, et non gustat voluptates, ullus vere est temperans. Certe cum semel voluptates gustaverint qui laboribus vitam terunt, continentiæ inflexam duritiem infringunt ad voluptates. Tales autem sunt ii quoque qui lege et metu prohibentur: qui si occasionem nacti fuerint furtim legem transgrediuntur, quæ honesta sunt fugientes. Quæ est autem propter seipsam expetenda temperantia, ut quæ per cognitionem perficiatur et semper maneat, dominum et imperatorem efficit hominem, ut sit temperans is qui est Gnosticus, et nec afficiatur a voluptatibus, nec liquescat doloribus, sicut aiunt adamantem igne minime liquescere. Horum ergo causa, est sanctissima et omnium scientiarum præcipua charitas. Per cultum enim ejus quod est optimum et excellentissimum, quod ex uno characterem accipit, amicum simul et filium efficit Gnosticum; *perfectum* revera *virum*, ut qui creverit *in mensuram ætatis*[2]. Quinetiam quæ est circa eamdem rem concordia est consensio: quod autem idem est, unum est. Amicitia autem perficitur per similitudinem, cum communitas sita sit in uno. Gnosticus igitur, cum diligat eum qui vere est unus Deus, et vir est vere perfectus, et Dei amicus, et in filii locum cooptatus: hæc enim sunt nomina nobilitatis et cognitionis, et perfectionis in Dei visione,

[1] Matth. v, 37. Jac. v, 12. — [2] Ephes. iv, 13.

quam summum profectum capit anima Gnostici, munda plane effecta, *facie*, ut ait ille, *ad faciem* [1] Deum omnipotentem in æternum videre dignata. Tota enim effecta spiritalis, cum ad id quod est cognatum processerit in Ecclesia spiritali, manet in Dei requie.

XII. Atque hæc quidem hactenus. Cum autem ita se habeat Gnosticus, et quod ad corpus attinet, et quod ad animam, et quod ad propinquos, seu fuerit servus, seu hostis lege factus, seu alius qualiscumque, æqualis est et similis: nam convenienter legi divinæ non *despicit fratrem* eodem patre et eadem matre natum: cum certe qui affligitur levat consolationibus, adhortationibus, iis quæ sunt ad vitam necessaria succurrens; dans omnibus egentibus, licet non similiter, verum juste et pro meritis. Quinetiam ei qui ipsum persequitur et odio habet, si eo indigeat. Parum curans eos qui dicunt, propter metum ei dedisse: si non fecerit propter metum, sed ut ei opem ferret. Qui enim ut inimicis subveniant non parcunt pecuniæ, et malorum osores sunt, quomodo non erit in suos major eorum charitas? Qui talis est, ex hoc progreditur ad perfecte sciendum, et cuinam maxime, et quantum, et quando, et quomodo sit daturus. Quis autem ejus viri jure fuerit inimicus, qui nullam inimicitiarum causam præbet omnino? Et annon, sicut dicimus de Deo, Deum nulli adversari, nec esse alicujus inimicum (est enim creator omnium, et nihil est ex iis quæ consistunt, quod nolit; dicimus autem ei esse inimicos eos qui non parent, et ex ejus præceptis non ambulant, ut qui ejus testamentum prosequantur odio), idem etiam in Gnostico inveniemus? Ipse enim nulli unquam ullo modo erit inimicus: nisi quod ejus inimici dici poterint, qui in viam ei contrariam convertuntur. Et alioqui is qui est in nobis distribuendi habitus, dicitur justitia: quin-

[1] I Cor. XIII, 12.

etiam habitus discernendi pro meritis aut magis aut minus, in quibus id oportet fieri ex scientia, summæ est species justitiæ. Ac sunt quidem quædam quæ vulgi more recte geruntur ab aliquibus, ut continentia a voluptatibus, quemadmodum inter gentes, ex eo quod non possit consequi quod videt aliquis, et ex eo quod timet homines: sunt autem etiam qui propter majores voluptates abstinent ab iis quæ sunt jucunda in præsentia. Ita ergo etiam in fide, aut propter promissionem, aut propter Dei metum se nonnulli continent. Et est quidem fundamentum cognitionis, talis continentia, et quædam ad id quod est melius deductio, et ad id quod est perfectum impulsus. *Initium* enim *sapientiæ*, inquit, *est timor Domini*[1]. Qui est autem perfectus, propter charitatem *omnia suffert, omnia sustinet, non ut homini placens, sed Deo*[2]. Quamquam eum quoque laus sequitur per consequentiam, non ad suam utilitatem, sed ad imitationem et usum eorum qui laudant. Dicitur autem alia quoque significatione *continens*, non solum is qui comprimit animi perturbationes, sed etiam is qui bona *continuit*, et firmiter acquisivit scientiæ magnitudinem, ex qua producit eas quæ ex virtute fiunt operationes. Ea facit ut si quis casus evenerit, a proprio habitu nunquam excedat Gnosticus: est enim solida et immutabilis boni quæ scientiam constituit possessio, ut quæ divinarum rerum et humanarum sit scientia. Cognitio ergo nunquam fit ignoratio, neque bonum mutatur in malum. Quocirca et comedit, et bibit, et uxorem ducit, non per se ac principaliter, sed necessitate adductus. Uxorem autem ducere, dico, si Logos dixerit, et ut convenit. Qui enim fuerit perfectus, exempla habet Apostolos: et revera vir esse probatur, non in eo quod vitam elegerit monasticam: verum ille viros vincit, qui in matrimonio, et liberorum pro-

[1] Prov. I, 7. — [2] I Cor. XIII, 7. 2 Thess. II, 4.

creatione, et domus cura, citra voluptatem et dolorem se exercet, et cum in familiæ versetur curatione, indivulsus tamen est a Dei charitate, insurgitque adversus omnem tentationem quæ affertur per filios, uxorem et famulos, et possessiones. Ei autem qui domum non habet, magna ex parte evenit ut non tentetur. Qui ergo sui solummodo curam gerit, vincitur ab eo, qui cum sit inferior quidem in iis qui pertinent ad suam salutem, superior autem in eorum, quæ ad vitam spectant, dispensatione, exiguam revera conservat imaginem, per veritatis curam. Sed nobis quidem, quam fieri potest maxime, prius varie exercenda est anima, ut ad suscipiendam cognitionem sit expedita et facilis. Non videtis quomodo mollitur cera et purgatur æs, ut novum accipiat characterem? Jam vero ut mors est animæ separatio a corpore, ita cognitio est veluti mors rationalis, abducens et separans animam a motibus et perturbationibus, et deducens ad vitam bonarum operationum, ut tunc Deo dicat libere: *Vivo sicut tu vis.* Nam cujus est institutum ut placeat hominibus, is Deo placere non potest: quoniam non quæ conferunt, sed quæ delectant plerique eligunt: qui autem Deo placet, bonis hominibus per consequentiam fit gratus et acceptus. Quomodo ergo cibus et potus et venus ei amplius fuerit delectabilis, cum etiam sermonem qui aliquam affert voluptatem, motumque cogitationis et operationem jucundam, habeat suspectam? *Nemo* enim *potest duobus dominis servire, Deo et mammonæ*[1] : non pecuniam intelligens sic nude dicit, sed suppeditationem quæ fit a pecunia in varias voluptates. Revera non potest fieri ut qui Deum cognovit magnifice et vere, eis quæ adversantur serviat voluptatibus. Est ergo unus quidem solus ab omni cupiditate alienus ab initio, benignus et clemens Dominus, qui propter nos factus est

[1] Matth. vi, 24. Luc. xvi, 13.

homo. Quicumque autem student assimilari characteri qui ab ipso datus est, ut fiant expertes cupiditatis per exercitationem magna vi contendunt. Qui enim concupivit, et seipsum postea continuit, instar est viduæ, quæ rursus fit virgo per temperantiam. Is eam cognitionis mercedem Servatori et magistro reddidit, quam ipse petiit; nempe abstinentiam a malis, et bonarum actionum operationem, per quas accedit salvus. Sicut ergo qui artes didicerunt, per ea quæ sunt docti alimenta acquirunt : ita Gnosticus, per ea quæ scit, vitam acquirens, fit salvus : qui enim noluerit perturbationem excindere animæ, seipsum occidit. Sed, ut videtur, alimenti quidem defectus est ignorantia animæ : nutrimentum vero, cognitio. Hæ autem sunt Gnosticæ animæ, quas assimilavit Evangelium virginibus sanctificatis quæ Dominum expectant[1]. Nam virgines quidem sunt, ut quæ a malis abstinuerint, expectant autem Dominum propter charitatem : suumque accendunt lumen ad rerum contemplationem, prudentes animæ, dicentes : O Domine! jam tandem desideramus te recipere : secundum ea quæ tu mandasti viximus, nihil prætermittentes eorum quæ præcepisti. Quamobrem promissa quoque petimus. Precamur autem quæ sunt utilia, cum non conveniat a te petere quæ sunt pulcherrima; et accipiemus omnia pro utilibus, etiamsi videantur esse mala quæ offerentur nobis exercitia, quæ quidem nobis tua offert dispensatio ac cura, ad stabilitatem exercendam et constantiam. Atque is quidem qui Gnosticus est, propter insignem sanctitatem, est paratior, non assequi si petat, quam assequi si non petat. Precatio quidem est ei universa vita, et cum Deo conversatio. Quod si mundus sit a peccatis, omnino quod vult assequetur. Justo enim dicit Deus : *Pete et dabo tibi, cogita et faciam.* Si sunt ergo utilia, accipiet protinus : inu-

[1] Math. xxv, 1, et seq.

tilia autem nunquam petit, et ideo non accipiet: ita, quod vult, erit. Quod si quis dicat nobis, quosdam etiam peccatores impetrare id quod petant: hoc quidem raro fit, propter justam Dei bonitatem. Datur autem eis etiam qui possunt aliis benefacere: unde non fit donatio propter eum qui petiit: sed divina dispensatio, qua providet alterum esse per ipsum salvum futurum, rursus justam facit donationem: iis autem qui sunt digni, ea etiam quæ vere sunt bona dantur licet non petentibus. Quando ergo non necessitate vel metu vel spe fuerit justus aliquis, sed ex libero animi instituto, hæc dicitur via regia, quam ingreditur regale genus: sunt autem lubricæ et præcipites aliæ ab ea declinationes. Si quis ergo metum et honorem abstulerit, nescio an toleraturi jam sint afflictiones præclari isti, et qui tanta in loquendo utuntur libertate philosophi. Cupiditates ergo et alia peccata dicta sunt tribuli et valli. Operatur ergo Gnosticus, in vinea Domini, plantans, putans, irrigans, vere divinus agricola eorum qui sunt plantati in fide. Et qui malum quidem non fecerunt, æquum censent ut otii mercedem accipiant: qui autem bona fecit ex nudo ac puro animi instituto, exigit mercedem ut bonus operarius. Duplum certe accepturus est, tum ob ea quæ non fecit, tum et ea quæ bene fecit. Hujusmodi Gnosticus a nemine tentatur, nisi Deus permiserit, idque propter eorum qui cum eo versantur utilitatem. Confirmat certe alios ad fidem per virilem provocando eos tolerantiam. Et profecto propterea beati Apostoli, ad confirmandas et stabiliendas Ecclesias, ad experientiam et martyrium ducti sunt perfectionis. Cum ergo habeat Gnosticus vocem hanc assidue in auribus sonantem quæ dicit: *Quem ego percussero, tu ejus miserere*, petit ut ii etiam qui eum habent odio, ducantur pœnitentia. Nam quod de maleficis in stadiis sumitur supplicium, est etiam puerorum non contemplari: non potest enim

fieri ut ab iisdem unquam doceatur vel delectetur Gnosticus, qui ex libero animi instituto, ut bonus et honestus se exercuit. Ideoque adversus voluptates, durum semper infractumque habuit animum, et in peccata nunquam incidens, alienorum non castigatur exemplis malorum : multum autem abest ut terrenis voluptatibus et spectaculis delectetur, qui mundanas, etsi sint divinæ, contempsit promissiones. « Non omnis *ergo* qui dicit, Domine, » Domine, ingredietur in regnum Dei, sed qui facit volun» tatem Dei[1]. » Is autem erit operarius Gnosticus, qui mundanas quidem vincit cupiditates, licet sit adhuc in carne. De iis autem quæ cognovit futuris, et quæ adhuc sub visum non cadunt, tam certam habet persuasionem, ut ea magis adesse putet, quam quæ sunt præsentia. Hic est idoneus operarius, qui iis quidem quæ novit lætatur : quod autem in hujus vitæ necessitatibus volutetur, animo contrahitur, nondum dignatus efficaci eorum quæ novit participatione. Ac idcirco tanquam aliena utitur hac vita, quatenus requirit id necessitas. Novit ipse jejunii quoque ænigmata horum dierum, quarti, inquam, et sexti. Dicitur autem ille quidem Mercurii, hic vero Veneris. Hinc ille jejunat in vita, et ab avaritia, et a libidine, ex quibus omnia oriuntur vitia. Fornicationis enim sæpe jam tres ex Apostoli sententia superius posuimus differentias, libidinem, avaritiam, idololatriam. Jejunat ergo etiam ex Lege a malis actionibus, et ex Evangelii perfectione a malis cogitationibus. Ei adhibentur etiam tentationes, non ad emundationem, sed ad propinquorum, ut diximus, utilitatem : si laborum facto periculo et dolorum, eos contempserit et ablegarit. Eadem est etiam ratio de voluptate : est enim res maxima, cum quis eam expertus fuerit, deinde abstinere. Quid enim magnum, si quis se contineat ab iis quæ

[1] Matth. VII, 21.

non novit? Is vero exequens præceptum Evangelii, facit illum diem Dominicum, quo malam abjecerit animi sententiam et acceperit eam quæ est ex cognitione, eam quæ est in ipso Domini glorificans resurrectionem. Quinetiam cum scientificæ contemplationis acceperit comprehensionem, se Dominum videre existimat, visum suum deducens ad ea quæ cadunt sub aspectum, etsi videatur videre ea quæ non vult videre : castigans videndi facultatem, cum senserit se voluptate affici ex applicatione visus. Nam hoc solum vult videre et audire quod ad se pertinet. Jam vero fratrum animas considerans, carnis quoque pulchritudinem ipsa aspicit anima, quæ solum id quod est honestum consuevit intueri absque voluptate carnali. Fratres autem sunt qui revera per electam creationem, et morum consensionem, et operum substantiam, eadem faciunt et cogitant et loquuntur opera sancta et honesta, quæ Dominus voluit ipsos, cum sint electi, sentire. Nam fides in hoc consistit, ut eadem eligant : cognitio autem in eo, quod eadem didicerint et sentiant : spes autem in eo, quod eadem faciant. Quod si propter vitæ necessitatem in se nutriendo consumat exiguam temporis particulam, fraudari se debito existimat, dum avellitur per negotium. Hinc fit revera ut ne somnium quidem videat, quod non electo conveniat. Nam totus revera is est hospes, et peregrinus in tota vita, qui in civitate habitans, contemnit ea quæ in civitate sunt et quæ alii mirantur, vivitque in civitate ut solitudine, ut non locus eum cogat, sed vivendi institutum ostendat esse justum. Hujusmodi Gnosticus, ut summatim dicam, Apostolicam compensat absentiam, recte vivens, accurate cognoscens, suos juvans necessarios, montes propinquorum transmovens, et inæqualitates ipsorum animæ abjiciens. Quanquam unusquisque nostrum sua vitis est et operarius. Idem etiam quæ sunt optima agens vult latere homines,

Domino simul et sibi ipsi persuadens se vivere ex præceptis, et hæc præferre propter ea quæ esse credidit. « Ubi » enim, *inquit*, est mens alicujus, illic est etiam ejus thesaurus[1]. » Ipse per charitatis perfectionem seipsum diminuit, ne unquam contemnat afflictum fratrem, si se sciverit facilius laturum egestatem quam frater. Existimat certe illius dolorem esse dolorem proprium, et si ex sua præbens inopia propter beneficentiam aliquo afficiatur incommodo, id non ægre fert, sed adhuc magis auget beneficium. Habet enim puram et sinceram fidem, eam quæ est de rebus: per opera et contemplationem laudans Evangelium. Et sane non *laudem ab hominibus* accipit, *sed a Deo*[2], peragens ea quæ docuit Dominus. Idem per spem propriam, avulsus non gustat ea quæ sunt in mundo pulchra, omnia quæ hic sunt magno animo despiciens: sed et miseretur eorum qui post mortem castigati, per supplicium inviti confitentur, bonam semper habens conscientiam, et semper paratus ad exitum, ut *peregrinus et hospes* earum quæ hic sunt hæreditatum, memor tantum propriorum: quæ autem hic sunt omnia aliena existimans: non solum Domini mandata admirans, sed, ut ita dicam, per ipsam cognitionem particeps divinæ voluntatis, vere familiaris Domini et mandatorum electus, ut qui sit justus: imperandi autem et regnandi potestate præditus, ut qui sit Gnosticus. Omne præterea aurum, quod est super terram, et sub terra, et regnum quod est a finibus ad fines Oceani despiciens, ut solum Domini cultum teneat. Quocirca et comedens, et bibens, et uxorem ducens, si dicat Logos, quinetiam somnia aspiciens, sancta facit et cogitat; ea ratione semper mundus ad orationem. Quinetiam precatur cum Angelis, ut qui jam sit etiam æqualis Angelis, neque est unquam extra sanctam custodiam, et licet oret solus, ha-

[1] Matth. VI, 21. — [2] Rom. II, 29.

bet chorum Angelorum una assistentem. Sed et novit duplicem, et ejus qui credidit operationem, et ejus quod creditur, pro dignitate excellentiam. Nam justitia quoque est duplex, una quidem propter charitatem, altera vero propter metum. Dictum quidem certe est : timor *Domini castus, permanens in sæculum sæculi*[1] : qui enim convertuntur a timore ad fidem et justitiam, permanent in sæculum. Jam vero abstinentiam a malis operatur is qui timet. Adhortatur autem benefacere charitas super ædificans ipsi voluntarium, ut quis audiat a Domino : *Non vos amplius dico servos, sed amicos*[2]; et cum fiducia accedat ad preces. Genus autem ipsum precationis est gratiarum actio propter præterita, præsentia, et futura, ut quæ sint per fidem jam præsentia : id autem cognitionis præcedit acceptio. Quinetiam petit ut vivat vitam in carne definitam, tanquam Gnosticus, tanquam expers carnis, et consequatur quidem quæ sunt optima, fugiat autem quæ sunt deteriora. Petit autem sublevationem quoque eorum quæ nos peccavimus, et conversionem ad agnitionem, tam acriter sequens eum qui vocat in excessu, quam ille vocat præcedens, per bonam conscientiam ut ita dicam festinans ad agendas gratias, et ut, cum illic fuerit cum Christo, ut qui seipsum dignum præbuerit propter puritatem, per quamdam quasi temperationem habeat Dei virtutem quæ suppeditatur per Christum. Non enim caloris participatione calidus, neque ignis, lucidus, sed vult totus esse lux. Idem accurate novit id quod dictum est : « Nisi odio habueritis patrem et matrem, » et præterea propriam quoque animam, et nisi signum » portaveritis[3]. » Nam et carnales affectiones, quæ voluptatis maximas habent illecebras, odit, magnoque despicit animo omnia quæ ad creationem et nutritionem carnis sunt accommodata. Etiam insurgit adversus animam corpoream, im-

[1] Psal. XIX, 9. — [2] Joan. XV, 14, 15. — [3] Luc. XIV, 26, 27.

perium detrectanti spiritui, experti rationis, frænum injiciens, quoniam *caro concupiscit adversus spiritum*[1]. *Signum* autem *portare* est mortem circumferre, adeo ut vivus adhuc omnibus renuntiet; quoniam non est æqualis charitas ejus qui *seminavit carnem*, et ejus qui animam creavit ad scientiam. Hic cum ad benefaciendi habitum pervenerit, dicto citius beneficio afficit, orans ut fratrum quidem peccatorum sit particeps ad confessionem et cognatorum conversionem, ad propria autem bona amicissimis communicanda paratissimus. Ipsi autem sic ei sunt amici. Augens autem quæ apud ipsum deponuntur semina, ea quam mandavit Dominus agricultura, manet quidem nulli peccato affinis, fit autem continens; et spiritu quidem degit cum sui similibus in choris sanctorum, etiamsi adhuc in terris detineatur. Hic toto die et nocte dicens et faciens jussa Domini, supra modum lætatur, non solum cum mane surgit et meridie, sed etiam cum deambulat, et dormit, et vestes induit et exuit, et docet filium, si natus ei fuerit filius, inseparabilis a mandato et a spe: Deo semper agens gratias, sicut animalia glorificantia, quæ allegorice dicuntur per Esaiam: tolerans præterea cujusvis tentationis: *Dominus*, inquit, *dedit, Dominus abstulit*[2]. Talis erat Job quoque, qui propter singularem in Dominum charitatem, omnia sibi externa una cum sanitate auferenda, deposuit: *Erat* enim, inquit, *justus, sanctus, abstinens ab omni improbitate.* Verbum autem *sanctitatis*, omnia quæ ad Deum spectant jura, totamque vitæ rationem comprehendit. Quæ cum sciret, erat Gnosticus. Oportet enim, neque si sint bona, eis esse nimium deditum, cum humana sint; neque rursus si mala, nimium ægre ferre; sed utrisque esse superiorem, hæc quidem conculcando, illa vero ad egenos transmittendo. In accommodando se autem Gnosticus ad-

[1] Galat. v, 17. — [2] Isai. vi, 2, 3. Job. i, 21.

modum est cautus, ne forte non intelligatur, aut accommodatio fiat tandem dispositio.

XIII. Nunquam meminit eorum, qui in se peccarunt, sed eis remittit : quocirca juste etiam orat, ubi dicit, « Di» mitte nobis, nam nos quoque dimittimus[1]. » Nam hoc quoque unum est ex iis quæ vult Deus, nihil concupiscere, nullum habere odio : unius enim voluntatis opus omnes homines. Annon autem Gnosticum volens *perfectum* esse Servator noster, *sicut Patrem cœlestem*[2], hoc est seipsum, dicens : *Venite, filii, audite a me timorem Domini*[3], non vult hunc amplius opus habere auxilio quod datur per Angelos, sed a seipso cum dignus evaserit accipere, et a seipso habere præsidium per obedientiam? Qui talis est, exigit a Domino, non petit : et si egeant fratres, non petet Gnosticus, pecuniæ copias quas eis impertiatur : sed precabitur illis suppeditari ea quibus indigent. Nam sic dat etiam Gnosticus preces iis qui indigent, et non per preces inscienter simul præbet et simpliciter. Et paupertas quidem sæpe et morbus, talesque tentationes loco admonitionis præbentur in correctionem præteritorum, et ad curam futurorum. Qui est ejusmodi, petet ut hi subleventur; ut qui habeat eximium cognitionis munus non in vanam gloriam : verum ex hoc ipso quod sit Gnosticus, exercet ipse beneficentiam, ut qui factus sit instrumentum Dei bonitatis. Dicunt autem in traditionibus, Matthiam Apostolum subinde dixisse : « Si electi vicinus peccaverit, peccavit electus : » nam si se ita gessisset ut jubet Logos, ejus vitam ita esset » reveritus vicinus ut non peccasset. » Quid ergo dicemus de Gnostico? *An nescitis*, inquit Apostolus, *quod templum Dei estis*[4]? Divinus ergo est Gnosticus, et jam sanctus, qui Deum fert et ab eo afflatur. Jam vero ostendens Scriptura

[1] Matth. VI, 12. Luc. XI, 4. — [2] Matth. V, 48. — [3] Psal. XXXIV, 11. — [4] 1 Cor. III, 16.

eum esse alienum a peccato, eos qui offenderunt, vendit alienigenis : « Ne aspiciat autem ad concupiscentiam mu- » lierem alienam, » dicens, aperte dicit peccatum esse alienum, et præter naturam templi Dei. Templum autem, unum quidem est magnum, ut Ecclesia : alterum vero parvum, ut homo qui servat semen Abrahæ. Non concupiscet ergo aliquid aliud, qui habet Deum in se requiescentem. Jam vero relictis omnibus quæ sunt impedimento, et despecta tota quæ eum abstrahit materia, cœlum secat per scientiam : et spiritalibus transmissis essentiis, et omni principatu et potestate, tangit supremos thronos, ad illud solum tendens, propter quod solum cognoscebat. *Serpente*[1] ergo juncto cum *columba*, simul perfecte vivit et cum bona conscientia, spem fidei commiscens ad expectationem futuri. Sentit enim donum quod accepit, ut qui dignus sit habitus qui consequeretur, et translatus sit à servitute, in filiorum adoptionem, consequenter scientiæ : ut qui neque non cognoverit Deum, sed potius sit ab ipso cognitus propter finem, et pro gratiæ dignitate ostendat operationes : opera enim sequuntur cognitionem, non secus ac umbra corpus. Merito ergo nihil eum conturbat ex iis quæ accidunt, neque quidquam veretur ex iis quæ utilitatis causa a divino fiunt consilio : neque erubescit mori, ut qui bonam habeat conscientiam, ut ostendatur potestatibus, ab omnibus, ùt ita dicam, animæ maculis emundatus, et qui sciat post excessum ex hac vita fore, ut secum melius agatur. Unde jucundum et utile nunquam dispensationi et divino præfert consilio, per mandata seipsum exercens ut evadat Domino acceptus in omnibus, et apud mundum laudabilis, quandoquidem dependent omnia ab uno Deo omnipotente. *In propria* inquit, *venit* Filius Dei, *et sui eum non receperunt*[2]. Quamobrem etiam in usu rerum mundanarum, non solum

[1] Matth. x, 16. — [2] Joan. I, 11.

agit gratias et admiratur creaturam, sed etiam utens ut oportet, laudatur, quoniam ei finis desinit in contemplationem ex operatione Gnostica, quæ fit convenienter mandatis, profectam. Hinc jam per scientiam colligens viaticum contemplationis, postquam magnifice accepit magnitudinem contemplationis, procedit ad translationis sanctam remunerationem. Audivit enim Psalmum dicentem : « Circumdate Sion, et comprehendite eam, narrate in turribus » ejus [1]. » Significat enim, ut arbitror, eos qui Logon alte susceperunt, futuros altos ut turres, et firmiter staturos in fide et cognitione. Et hæc quidem quam fieri potest brevissime dicta sint Græcis instar seminis, de Gnostico. Sciendum est autem, quod si unum vel alterum ex his fidelis recte gesserit, non tamen geret omnia, neque cum summa illa scientia cum qua Gnosticus.

XIV. Atque illius, ut ita dicam, affectuum vacuitatis, quam Gnostico tribuimus, per quam fidelis hominis perfectio, « per charitatem in virum procedens perfectum ad mensuram pervenit ætatis [2], » Deo assimilata, vere facta æqualis Angelis, succurrunt multa quidem alia, quæ ex Scriptura adduci possunt, testimonia. Satius autem existimamus hanc laudem propter disputationis nimiam prolixitatem, iis relinquere qui volunt laborare, permittentes ut una etiam elaborent dogmata, per allegationem Scripturarum. Unius autem brevissime meminero, ne locum prætermittam non annotatum. Dicit enim divinus Apostolus in priore Epistola ad Corinthios : « Audet aliquis vestrum habens negotium » cum alio, judicio contendere apud injustos et non apud » sanctos? An nescitis quod sancti mundum judicabunt [3] ? » et quæ sequuntur. Cum sit autem locus prolixior, adhibitis Apostoli, quæ maxime ad rem faciunt, verbis, quam poterit brevissime fieri, et quasi in transitu ipsum interpreta-

[1] Psal. XLVIII, 12. — [2] Ephes. IV, 13. — [3] I Cor. VI, 1, 2.

bimur locum, sensumque Apostolici adducemus dicti, quo describit perfectionem Gnostici. Non constituit enim Gnosticum, in hoc solum quod injuria potius afficiatur, quam afficiat; sed et docet eum etiam oblivisci acceptæ injuriæ, ne permittens quidem male precari ei qui fecit injuriam. Scit enim Dominum quoque aperte jussisse *orare pro inimicis* [1]. Dicere enim eum qui est affectus injuria judicio contendere apud injustos, nihil est aliud quam velle videri vicem reddere, et velle injuriam referre, quod quidem est ipsum quoque similiter injuria afficere. Ubi autem dicit velle se aliquos apud *sanctos judicio contendere*, notat eos qui petunt precibus ut iis qui fecerunt injuriam par pari referatur : et esse quidem prioribus secundos meliores, sed nondum plane obedientes, nisi injuriæ perfecte obliviscentes, ex doctrina Domini precentur etiam pro inimicis. Pulchrum est ergo quod bonam mentem ex ea quæ est ad fidem pœnitentia acceperint. Nam etsi veritas videatur habere inimicos qui ipsi invident, ipsa tamen nulli est inimica : nam et *Deus facit solem suum oriri super justos et injustos* [2]. Quinetiam ipsum Dominum misit ad justos et injustos, et qui contendit Deo assimilari, per maximam injuriæ acceptæ oblivionem, remittens *septuagesies septies* [3], utpote per totam vitam et universam in mundo oberrationem, quæ hebdomadum numeratione significatur, est benignus et clemens in quemlibet, etiamsi quis per universum suæ vitæ tempus, injuria afficit Gnosticum : non enim solam possessionem vult virum bonum aliis eorum permittere qui ipsum affecere injuria, sed etiam vult justum ab illis judicibus petere remissionem peccatorum, iis qui in ipsum peccaverunt. Et merito, siquidem in eo solum quod est externum, et in eo quod pertinet ad corpus, quamvis usque ad mortem procedatur, detrimento afficiunt ii qui conantur facere injuriam :

[1] Matth. v, 44. — [2] Ibid. 45. — [3] Id. xviii, 22.

ex quibus nihil est quod sit Gnostici proprium. Quomodo autem *Angelos* qui defecerunt judicabit quispiam, qui ipse defecerit ab illa lenitate, et acceptæ injuriæ oblivione, quam præscribit Evangelium? « Cur non ergo potius, *inquit*, » injuria afficimini? Cur non potius fraudamini? Sed vos in- » juriam facitis et fraudatis[1], » eis scilicet qui per ignorantiam peccant, precantes male : et fraudatis Dei clementia et bonitate, quantum est in vobis, eos quibus male precamini, *et etiam fratres;* eo nomine non eos solos qui sunt in fide, sed etiam futuros proselytas designans. An enim is qui nunc est inimicus sit postea crediturus, nos nondum scimus. Ex quibus aperte colligitur, etsi non sint omnes, at nobis tamen ipsis debere videri fratres. Jam vero omnes quoque homines quod sint unius Dei opus et unam imaginem in una natura induti, etiamsi sint alii aliis magis obscurati, solus agnoscit is qui est scientia præditus, qui etiam per creaturas agnoscit operationem, per quam rursus Dei adorat voluntatem. *An nescitis quod injusti regnum Dei non possidebunt*[2]? injuriam ergo facit qui refert injuriam, seu facto, seu verbo, sive ipsa voluntatis cogitatione, quam post legis pædagogiam circumscribit Evangelium. *Et hoc quidem eratis :* tales scilicet quales adhuc sunt quibus ipsi non ignoscitis. *Sed abluti estis*[3] : non absolute ut reliqui, sed per cognitionem abjecistis animales affectiones, ut pro viribus assimilaremini bonitati divinæ Providentiæ, tum per tolerantiam, tum per acceptæ injuriæ oblivionem. *Super justos et injustos*[4], Sermonis et operum benignitatem, sicut sol, illucentes. Hoc igitur assequetur Gnosticus sive animi magnitudine, sive imitatione ejus quod est melius. Tertia est autem causa, *Remitte et remittetur tibi*, veluti cogente mandato ad salutem per insignem bonitatem. *Sed sanctificati estis*[5] : ei enim qui ad hunc venit habitum,

[1] I Cor. VI, 7, 8.—[2] Ibid. 9.—[3] Ibid. 11.—[4] Matth. V, 45.—[5] I Cor. VI, 11.

sanctum esse contingit, ita ut in nullam animi cadat perturbationem, sed perinde sit ac si carne careat, et sine hac terra sanctus evaserit. Quamobrem *justificati estis*, inquit, *nomine Domini*[1], facti estis, ut ita dicam, ab ipso justi sicut ipse: et Spiritui sancto, quoad fieri potuit, commixti et contemperati estis. Annon enim *omnia mihi licent? Sed non in potestatem redigar*[2], inquit, ut aliquid faciam vel cogitem, vel loquar præter Evangelium. *Escæ* autem *ventri, et venter escis, quas Deus destruet*[3], hoc est, eos qui sic cogitant et vivunt, tanquam nati sint ut comedant, non autem comedunt ut vivant quidem per consequentiam, cognitioni autem attendant principaliter. Et numquid eos esse dicit veluti carnes sancti corporis? Corpus autem allegorice dicitur Domini Ecclesia, spiritalis et sanctus chorus, ex quibus ii qui solo vocantur nomine, non autem vivunt ex ratione, sunt carnes. *Hoc autem corpus* spiritale, hoc est sancta Ecclesia, neque cum *fornicatione*, neque ab Evangelio defectione, quæ decent vitam gentilem, ullo modo oportet inire consuetudinem. Fornicatur enim in Ecclesiam, suumque corpus, is qui gentiliter vivit in Ecclesia, sive facto, sive verbo, sive etiam ipsa cogitatione. *Qui* huic *adhæret meretrici*, hoc est operationi præter testamentum, fit aliud *corpus*, non illud sanctum *in carnem unam*, et vitam gentilem, et spem aliam: *qui autem adhæret Domino* in *spiritu*, corpus spiritale per diversum genus congressionis. Filius hic totus, homo sanctus, impatibilis, Gnosticus, perfectus, formatus doctrina Domini, ut cum facto et verbo et ipso spiritu Domino adhæserit, recipiat illam mansionem quæ debetur ei qui sic vir evasit. Sufficit hoc specimen eis qui habent aures. Non est enim evolvendum mysterium, sed tantum est indicandum, quantum sufficit ad revocandum in memoriam iis qui sunt participes cognitionis, qui

[1] I Cor. VI, 11. — [2] Ibid. — [3] Ibid. — [4] Ibid. 16, 17.

etiam intelligent quemadmodum dictum sit a Domino : *Estote ut pater vester perfecti*[1], *perfecte* peccata remittentes, et acceptæ injuriæ obliviscentes, et viventes in habitu impatibilitatis. Sicut enim perfectum dicimus medicum, et perfectum philosophum : ita, ut opinor, perfectum Gnosticum. Sed nihil ex his, etsi sit maximum, assumitur ad Dei similitudinem : non enim, ut Stoici, valde impie hominis et Dei eamdem esse dicimus virtutem. Annon ergo debemus esse perfecti, ut vult Pater ? Nequaquam enim fieri potest ut sit aliquis perfectus ut est Deus : vult autem Pater nos ita viventes ut obediamus Evangelio, perfectos fieri citra reprehensionem. Si ergo cum hoc ita sit dictum ut aliquid subintelligi debeat, id quod deest subaudierimus, ut sententia suppleatur iis qui possunt quod deficit intelligere : et voluntatem Dei cognoscemus, et pro dignitate mandati simul pie et magnifice vivemus.

XV. Quoniam autem restat nunc ut respondeamus iis quæ a Græcis et Judæis nobis objiciuntur : in nonnullis autem dubitationibus similiter atque prædictis nos reprehendunt quæ aliam sequuntur doctrinam hæreses : operæ faciemus pretium, si prius expurgatis iis quæ in medio sunt, parati ad solvendas dubitationes, progrediamur ad sequens Stroma. Primum ergo hoc adversus nos adducunt, dicentes non oportere credere propter dissensionem hæresium : distrahit enim nos ac defatigat etiam ipsa veritas, dum alii alia constituunt dogmata. Quibus respondemus, quod et apud vos Judæos, et apud eos qui inter Græcos fuere in maxima existimatione Philosophos, fuere plurimæ hæreses : neque tamen ideo dubitandum esse dicitis quin sit philosophandum, aut Judaïcæ hærendum disciplinæ, propter eam quæ est inter se vestrarum dissensionem sectarum. Præterea autem fore ut in veritate seminentur hæreses, velut in fru-

[1] Matth. v, 48.

mento *zizania* [1], prophetice dictum est a Domino : et fieri non potest, ut non fiat id, quod prædictum est esse futurum. Hujus autem causa est, quod quidquid est pulchrum sequitur reprehensio. Num ergo si quis pacta conventa non observaverit, et transgressus fuerit eam quæ fit apud nos confessionem; propter eum qui non stetit suæ professioni, abstinebimus nos quoque a veritate? Sed ut oportet virum probum minime esse mendacem, et nihil infirmare eorum quæ pollicitus est, etiamsi aliqui alii pacta conventa transiliant : ita nos quoque nullo modo convenit transilire regulam Ecclesiasticam : maximeque eam quæ fit de rebus maximis professionem, nos quidem observamus, illi vero transiliunt. Est ergo credendum iis qui firmiter adhærent veritati. Jam vero nobis large hac defensione licet uti iisque respondere, quod medici quoque quorum convenienter suis sectis diversæ sunt sententiæ, ex æquo reipsa curant. Num ergo quispiam ægrotans, et qui ut curetur opus habet, non admittit medicum, propter eas quæ sunt in medicina hæreses? Ita quoque qui anima ægrotat, et est plenus simulacrorum vanitate, sanitati sane et ad Deum conversioni nunquam hæreses prætexat. Certe propter *probatos*, inquit, sunt *hæreses* [2] : *probatos* autem dicit, vel eos qui venientes ad fidem, majori delectu accedunt ad doctrinam Dominicam, tanquam probos argentarios qui nummum Domini adulterinum discernunt ex falsa impressione; aut eos qui in ipsa fide jam probati evaserunt, et in vita et in cognitione. Propterea ergo majori cura opus est et Providentia, ut examinetur quomodo sit exacte vivendum, et quænam sit vera pietas. Clarum est enim quod cum veritas sit ardua et difficilis, propterea certe oriuntur quæstiones, ex quibus, præ nimio sui amore et gloriæ cupiditate, nascuntur hæreses eorum qui non didicerunt quidem, neque

[1] Matth. XIII, 25 et seq. — [2] I Cor. XI, 19.

vere acceperunt, sed sibi cognitionis sumpsere persuasionem. Est ergo nobis majori studio et cura perscrutanda, ea quæ vere est veritas, quæ sola circa eum qui vere est Deus versatur. Laborem autem consequitur dulcis inventio et memoria. Est ergo labor inveniendi subeundus propter hæreses, sed non est omnino deficiendum. Neque enim si appositus sit fructus, unus quidem verus et maturus, alius vero factus ex cera quam maxime similis, propter similitudinem est abstinendum ab utroque. Simul autem discernendum est comprehensiva contemplatione, et principali consideratione, verum ab eo quod apparet. Et quemadmodum si una quidem sit via regia, et multæ etiam aliæ, ex quibus aliquæ ferunt in præcipitium, aliquæ vero ad fluvium rapide fluentem, aut ad mare profundum, non dubitaverit quispiam viam ingredi propter dissensionem, sed utetur via regia et trita et sejuncta a periculo : ita cum alii alia dicant de veritate, non est discedendum, sed diligentius est inquirenda ejus accuratissima cognitio. Nam cum oleribus hortensibus una etiam nascuntur herbæ. Num propterea abstinent agricolæ a cultura hortorum? Cum ergo habeamus a natura multa quæ nos incitant, et dant occasionem ad ea quæ dicuntur examinanda, etiam veritatis invenire consequentiam debemus. Quocirca merito etiam condemnamur, si non assentiamur iis quibus oportet parere, nec discernamus id quod repugnat, et indecorum, et præter naturam est, et falsum, a vero et consentaneo, et decoro, et eo quod est secundum naturam. Quibus quidem est utendum, tanquam occasionibus agnoscendæ ejus quæ vere est veritatis. Græcis ergo est inanis hic prætextus : volentibus enim licebit invenire veritatem. His autem qui causas adducunt quæ carent ratione, manet condemnatio indeprecabilis. Utrum enim tollunt an concedunt esse demonstrationem? Existimo omnes esse concessuros præter eos qui sensus quoque tol-

lunt. Si sit autem demonstratio, necesse est descendere ad quæstiones, et per ipsas Scripturas discere demonstrative, quomodo lapsæ sunt hæreses; et contra, quomodo in sola veritate et antiqua Ecclesia sit perfectissima cognitio, et ea quæ est revera optima hæresis. Ex iis autem qui declinant a veritate, alii quidem seipsos solos, alii vero propinquos quoque conantur fallere. Atque ii quidem qui appellantur δοξόσοφοι, hoc est, opinione sua sapientes, qui se veritatem invenisse existimant, nullam habentes veram demonstrationem, ii seipsos decipiunt, acquiescendum existimantes: quorum non parvus est numerus, qui et quæstiones declinant ne confutentur, et doctrinam vitant ne condemnentur. Qui autem eos qui accedunt decipiunt, sunt valde astuti, qui etiamsi satis assequantur se nihil scire, probabilibus tamen argumentis obscurant veritatem. Alia est autem, ut opinor, natura probabilium argumentorum, et alia verorum. Et quod necesse sit nomen hæreseon ita usurpari ut veritati opponatur, et ab ea distinguatur, cognoscimus: a qua cum quædam ad hominum perniciem avulserint Sophistæ, humanis et a se inventis ea infodientes artibus, glorientur se præesse diatribæ seu scholæ potius quam Ecclesiæ.

XVI. Sed qui in rebus pulcherrimis laborem impendere sunt parati, non desistent prius quærere veritatem, quam ex ipsis Scripturis acceperint demonstrationem. Ac sunt quidem communes hominibus facultates judicandi, sicut sensus: alia autem, eorum qui consultarunt, et exercuerunt ea quæ vera sunt: nempe quæ vera et falsa, per mentem et ratiocinationem artificiose distinguunt. Maximum est autem deposita sui opinione, consistere in medio accuratæ scientiæ et temerariæ sapientiæ opinionis, et nosse quod qui æternam sperat quietem, cognoscit etiam ejus introitum esse laboriosum et *arctum*. Et qui semel admisit Evange-

lium, ne ille salutare, inquit, qua hora cognoverit, *ad ea quæ sunt retro convertatur sicut uxor Loth*[1], neque ad priorem vitam quæ dat operam rebus sensilibus, sed neque recurrat ad hæreses. In consuetudinem enim nescio quomodo suam pertrahunt, cum eum qui revera est non noverint Deum. *Qui enim diligit patrem vel matrem plus quam me,* qui sum vere pater et magister veritatis, qui regenero et recreo, foveoque et alo electam animam, *non est me dignus*[2], ut sit, inquit, Dei filius, et Dei discipulus, et simul etiam amicus et cognatus : « Nemo enim ad ea quæ sunt » retro respiciens, et manum suam mittens ad aratrum, est » aptus regno Dei[3]. » Sed, ut videtur, multis in hodiernum diem videtur Maria esse puerpera propter ortum filii, cum non sit puerpera. Quidam enim dicunt, eam postquam peperisset, inspectam ab obstetrice, inventam fuisse virginem. Tales autem sunt nobis Scripturæ Dominicæ, veritatem parientes, et manentes virgines cum occultatione mysteriorum veritatis. *Peperit et non peperit*[4], inquit Scriptura, ut quæ ex se, non ex conjunctione conceperit. Quamobrem Gnosticis quidem conceperunt Scripturæ. Quod quia non intellexere hæreses, quasi quæ non conceperunt eas ablegant. Cum autem omnes homines idem habeant judicium, alii quidem quod Logos dictat sequentes faciunt argumenta: alii autem cum seipsos dediderint voluptatibus, Scripturam torquent ad suas cupiditates. Opus est autem, ut opinor, amatori veritatis robore animi. Necesse enim labi in maximis, eos qui res maximas aggrediuntur, nisi regulam veritatis ab ipsa veritate acceptam tenuerint. Qui autem eo devenerunt, ut a recta via exciderint, merito etiam falluntur in plurimis singularibus, propterea quod non habeant verorum et falsorum judicium plane exercitatum, in iis quæ oportet eligendis. Si enim haberent, parerent Scripturis

[1] Luc. XVII, 31, 32. — [2] Matth. x, 37. — [3] Luc. IX, 62. — [4] Ex apocryph.

divinis. Quemadmodum ergo si quis fiat bestia ex homine, similiter atque ii qui fuerant infecti venenis Circes : ita homo Dei esse, et Domino fidelis esse desiit, qui adversus Ecclesiasticam recalcitravit traditionem, et in humanarum hæreseon desiluit opiniones. Qui autem ex hoc errore reversus obediit Scripturis, et vitam suam permisit veritati, Deus quodammodo ex homine efficitur. Principium enim doctrinæ habemus Dominum, qui et per Prophetas, et per Evangelium, et per beatos Apostolos, *multifariam multisque modis*[1] a principio ad finem deducit cognitionis. Principium autem si quis alio opus habere existimaverit, non utique vere poterit manere principium. Qui est ergo ex seipso fidelis, ei merito fides habetur in Dominica Scriptura et voce, quæ per Dominum operatur ad hominum beneficium. Ipsa autem tanquam criterio utimur ad res inveniendas. Quidquid autem judicatur, non creditur priusquam fuerit judicatum, quare nec est principium id quod opus habet judicio. Merito ergo cum fide comprehenderimus principium indemonstrabile, ex abundanti etiam ab ipso principio de principio demonstrationes sumentes, voce Domini erudimur ad agnitionem veritatis. Neque enim hominibus simpliciter enuntiantibus fidem habeamus, quibus licet etiam enuntiare contrarium. Si autem non satis est simpliciter quod videtur dicere, sed insuper oportet probare quod dictum est, tum non expectamus testimonium hominum, sed voce Domini probamus quod quæritur, quæ est magis fide digna quam quævis demonstratio : vel potius quæ est sola demonstratio, per quam scientiam, qui solum gustavere Scripturas, sunt fideles. Qui autem etiam ulterius processerunt, sunt perfecti indices veritatis ; ii scilicet qui sunt Gnostici : quandoquidem etiam in iis quæ ad vitam pertinent, eos qui sunt rudes, superant artifices, et super

[1] Hebr. I, I.

communes notiones exprimunt id quod est melius. Sic ergo nos quoque ex ipsis de ipsis Scripturis perfecte demonstrantes, ex fide persuademus demonstrative. Quod si Propheticis quoque Scripturis uti ausi fuerint qui sectantur hæreses, primum quidem non omnibus, deinde non perfectis, neque ut dictat corpus et contextura Prophetiæ: verum eligentes ea quæ dicta sunt ambigue, traducunt ad proprias opiniones, paucas voces sparsim carpentes, neque id considerantes quod ex ipsis significatur, sed ipsa nuda dictione utentes. Nam in omnibus fere quæ adducunt locis, ipsos sola intueri videbis nomina, ut qui mutent significata, neque quemadmodum dicuntur cognoscant, neque iis quas afferunt allegationibus, ita, ut earum natura postulat, utantur. Veritas autem non invenitur in translatione significationum (sic enim omnem veram everterent doctrinam), sed in eo quod quis consideret quid Domino et omnipotenti Deo perfecte conveniat, et eum deceat, et in eo ut confirmet unumquodque ex iis quæ demonstrantur per Scripturas, ex ipsis rursus similibus Scripturis. Neque ergo volunt converti ad veritatem, ut quos pudeat sui in seipsos amoris deponere prærogativam: neque sciunt qua ratione possint suas stabilire opiniones, Scripturis vim afferentes. Cum autem ad falsa in vulgus proferendum dogmata processerint, cum omnibus fere Scripturis evidenter pugnantes, et semper a nobis qui contra eos dicimus confutati, quod reliquum est, nunc adhuc quoque pergunt se opponere, partim quidem ex Propheticis aliqua non admittendo, partim autem nos, quasi simus alterius naturæ, et quæ sunt illorum propria non possimus intelligere, calumniando. Nonnunquam autem etiam cum convincuntur, sua negant dogmata, aperte confiteri erubescentes quæ se seorsum sic docere gloriantur. Id enim in omnibus hæresibus videre licet, si ipsorum dogmatum quis persequatur nequitias.

Nam postquam a nobis eversi fuerint, ostendentibus ipsos aperte adversari Scripturis, duorum alterum ab iis qui tuentur aliquod dogma fieri videbimus: aut enim suorum dogmatum consequentiam, aut ipsam prophetiam, vel potius suam ipsorum spem despiciunt. Semper enim id potius sumunt, quod eis visum fuerit esse evidentius, quam quod dictum est a Domino per Prophetas, et ab Evangelio, quodque Apostolorum testimonio comprobatum est et confirmatum. Cum viderent ergo sibi imminere periculum, non de uno dogmate, sed de conservanda hæresi; non veritatem invenire (nam cum ea quæ sunt in medio posita et in promptu apud nos legerunt, tanquam vilia ea contempserunt), sed quod est commune in fide superare contendentes, excesserunt a veritate. Nam cum Ecclesiasticæ cognitionis non didicerint mysteria, neque veritatis perceperint majestatem, ut qui in perscrutando rerum profundo fuerint socordes, et superficie tenus legerint, Scripturas valere jusserunt. Inani ergo sapientiæ opinione elati, perpetuo litigant, aperte ostendentes se magis curare ut videantur philosophi, quam ut philosophentur. Jam vero cum non necessariis rerum nitantur principiis, et humanis moti opinionibus, nihil non ut ad finem suum perveniant moliantur, contendunt magis quia se convinci vident, adversus eos, qui veram tractant philosophiam, et quidvis potius tolerant, et omnem, ut aiunt, rudentem movent, etiamsi futuri sint impii, propterea quod non credant Scripturis, quam a sectæ sibi grato honore traducantur, et a vulgo jactata in eorum Ecclesiis prima sede, propter quam, illum quoque convivialem, in illa quæ falso nomine appellatur Agape, primum accubitum amplectuntur. Quæ est autem apud nos agnitio veritatis, ut ex iis quæ jam fidem obtinuerunt fides habeatur, efficit; quæ quidem est essentia, ut ita dicam, demonstrationis. Sed omnis, ut videtur,

hæresis ab initio habet aures quæ non audiunt id quod est utile, sed solum patent iis quæ dicuntur ad voluptatem. Nam curatus utique esset eorum aliquis, si tantum voluisset parere veritati. Est autem triplex ratio curandi nimiam de se opinionem, sicut etiam quemvis affectum; cognitio causæ, et quomodo ea possit auferri, et tertium, animæ exercitatio, et assuefactio ut possit sequi ea quæ recte judicata fuerint. Quemadmodum enim oculus turbatus, ita etiam anima conturbata iis dogmatibus quæ sunt præter naturam, non potest veritatis lucem perfecte videre; sed ea quæ sunt ante pedes perperam videt. Dicunt itaque anguillas quoque excæcatas capi in aqua turbida. Et sicut improbi excludunt pædagogum, ita etiam hi arcent Prophetias a sua Ecclesia, suspectas eas habentes propter reprehensionem et admonitionem. Scilicet quam plurima consarciunt mendacia et figmenta, ut jure videantur non admittere Scripturas. Hac ergo ratione non sunt pii, ut qui divinis præceptis non acquiescant, hoc est, sancto Spiritui. Quemadmodum amygdalæ dicuntur inanes, non in quibus nihil inest, sed in quibus id quod inest est inutile: ita etiam hæreticos dicimus qui sunt inanes Dei consiliorum et Christi traditionum, qui non aliter amari sunt ac agrestis amygdala, et sunt principes auctoresque dogmatum, nisi si quæ propter veri evidentiam deponere et occultare non potuerunt. Quemadmodum ergo in bello non est ordo deserendus quem dedit imperator militi: ita nec deserendus est ordo quem dedit nobis Logos, quem accepimus principem ac ducem cognitionis et vitæ. Vulgus autem ne hoc quidem examinavit, an sit sequendus aliquis, et quisnam hic, et quemadmodum. Quale enim est Verbum, talem quoque vitam esse convenit fideli, ut possit sequi Deum qui ab initio omnia recta via dirigit. Postquam autem transgressus fuerit Verbum quispiam, et per id,

Deum, si propterea imbecillior fuit quod aliqua repentina se obtulerit species, efficiendum est ut sint in promptu species rationales : sin autem more qui prius invaluit victus, vulgaris, ut ait Scriptura, factus fuerit, curandum est ut mos illi penitus aboleatur, et ut ei resistat, exercenda est anima. Si autem pugnantia quoque aliqua dogmata videtur attrahere, ea sunt subducenda, et eundum est ad eos qui quieta dogmata efficiunt, et divinis Scripturis eos incantant qui sunt rudes et imperiti, et strepitum pertimescunt, per testamentorum consequentiam eis veritatem explanantes. Sed, ut videtur, magis declinamus ad ea quæ sunt opinabilia, etiamsi sint contraria, quam ad veritatem : est enim illa austera gravisque. Atque cum sint quidem tres animæ affectiones, ignoratio, opinio, scientia : qui in ignoratione quidem versantur, sunt gentes : qui autem in scientia, vera Ecclesia : qui vero in opinione, ii qui sectantur hæreses. Nihilo ergo apertius videmus affirmantes eos qui sciunt de iis quæ sciunt, quam hos de iis quæ opinantur, quod attinet ad affirmandum absque demonstratione. Se itaque invicem despiciunt et irrident, fitque ut idem sensus ab aliis quidem in maximo honore habeatur, ab aliis autem damnetur amentiæ. Atqui didicimus aliud quidem esse voluptatem, quæ est attribuenda gentibus : aliud autem contentionem quæ in hæresibus præponitur : aliud gaudium, quod, ut proprium, est Ecclesiæ assignandum : aliud autem lætitiam, quæ danda est vero Gnostico. Quemadmodum autem si quis Ischomacho se dederit instituendum, eum faciet agricolam : et si Lampidi, nautam : et Charidemo, imperatorem : et Simoni, equitandi gnarum : et Perdici, cauponem : et Crobulo opsoniorum conditorem : et Archilao, saltatorem : et Homero, poëtam : et Pyrrhoni, contentiosum : et Demostheni, oratorem : et Chrysippo, dialecticum : et Aristoteli, physicum : et Platoni, philosophum : ita qui

paret Domino, et per eum datam sequitur Prophetiam, perfecte efficitur ad magistri imaginem; Deus in carne versatur. Hanc ergo altitudinem minime assequuntur, qui non sequuntur Deum eos ducentem : ducit autem per Scripturas divinitus inspiratas. Et cum sint innumerabilia quæ fiunt ab hominibus, sunt utique duo cujusvis peccati principia, ignoratio et imbecillitas : est autem utrumque in nostra potestate, cum nec velimus discere, nec cupiditatem continere. Ex his autem, unum efficit ut non recte judicent, alterum vero, ut non possint exequi quæ recte sunt judicata. Neque enim si quis fuerit deceptus in sententia, recte agere poterit, etiamsi sit satis potens ut agat ea quæ fuerint cognita : neque qui potest id quod oportet judicare, se ab omni reprehensione alienum præbebit, si ad res gerendas sit impotens. Consequenter ergo duæ quoque genere disciplinæ traduntur utrique peccato utiles : illi quidem, cognitio, et ex Scripturarum testimonio evidens demonstratio : huic vero, quæ est secundum Logon exercitatio, quæ per fidem et timorem instituitur. Crescunt autem ambo simul in perfectam charitatem. Gnostici enim est hic quidem, ut arbitror, duplex finis : in aliquibus quidem, contemplatio ex scientia : in aliis vero, actio. Ac fieri quidem potuerit, ut hi hæretici, si quæ in his traduntur commentariis didicerint, corrigantur, et convertantur ad Deum omnipotentem : sin autem tanquam surdi serpentes (quod nove quidem dicitur, est autem antiquissimum) non exaudiant canticum, a Deo certe castigentur, paternas admonitiones quæ ante judicium fiunt patienter sustinentes, donec pudore affecti ducantur pœnitentia : non autem per immanem inobedientiam seipsos injiciant in perfectum judicium. Sunt enim quædam partiales disciplinæ, quas vocant castigationes, in quas multi ex nostris qui in delicto fuerunt, ex populo Dominico dilabentes incidunt. Verum

sicut a magistro vel patre pueri, ita nos castigamur a Providentia. Deus autem non punit (est enim punitio, mali redditio), castigat autem et communiter et privatim ad utilitatem eorum qui puniuntur. Hæc quidem adduxi, partim quod vellem adhortari studiosos ne facile prolabantur in hæreses; partim autem ut ab hac quæ consistit in superficie sive inscitia, sive stultitia, sive mala habitudine, sive quocumque alio nomine eam vocare oporteat, desistant, efficere cupiens; partim quoque, ut a pristina sententia deducerem, adducerem autem ad veritatem eos qui non sunt omnino immedicabiles, usus sum his sermonibus. Sunt enim qui ne quidem in animum inducunt audire eos qui hortantur ad veritatem; quinetiam nugari aggrediuntur, verba in veritatem maledica effundentes; sibi rerum maximarum vindicantes agnitionem, cum nec didicerint, nec quæsierint, nec laborarint, nec invenerint consequentiam: quorum misereatur potius aliquis quam odio habeat, propter talem eorum perversitatem. Si quis est autem medicabilis, qui tanquam ignem vel ferrum ferre possit libertatem veritatis, secantem et urentem falsas opiniones, præbeat aures animæ. Hoc autem fiet, si non otium et socordiam amplectentes extrudant veritatem, aut gloriam desiderantes, res novas moliantur. Sunt enim socordes, qui, cum liceat ex ipsis Scripturis, divinis Scripturis convenientes colligere demonstrationes, id omnino non faciunt, sed quod eorum voluptatibus suffragatur eligunt. Gloriæ autem tenentur desiderio, qui ea quæ conveniunt sermonibus divinitus inspiratis, tradita a beatis Apostolis et magistris, voluntarie eludunt, per alias argumentationes, humanis doctrinis resistentes divinæ traditioni, ut hæresin constituant. Nam inter eos viros qui tanti erant in Ecclesiastica cognitione, quid restabat dicendum a Marcione, verbi gratia, aut Prodico, et similibus, qui non sunt ingressi recta via?

Neque enim eos qui præcesserunt superare potuerunt sapientia, ut aliquid adinvenirent iis quæ ab illis vere dicta sunt : sed bene cum eis actum esset, si discere potuissent ea quæ prius sunt tradita. Solus ergo Gnosticus, cum in ipsis consenuerit Scripturis, Apostolicam et Ecclesiasticam servans dogmatum rectitudinem, rectissime vivit secundum Evangelium, et demonstrationes ita ut quærit invenit : ut qui emittatur a Domino, a Lege et a Prophetis. Nam vita, ut opinor, Gnostici, nihil est aliud quam facta et verba quæ sequuntur traditionem Domini. Verum « non est omnium » cognitio [1]. Nolo *enim* vos ignorare, fratres, *inquit Apos*» *tolus*, quod omnes sub nube erant, et spiritualis cibi et » potus erant participes [2], » aperte confirmans, non omnes qui Verbum audiunt, facto et verbo cepisse magnitudinem cognitionis. Unde etiam subjunxit : « Sed non in eis omni» bus est complacitum [3]. » Cuinam? Ei qui dixit : « Quid » mihi dicitis, Domine, et non facitis voluntatem patris » mei? » hoc est doctrinam Servatoris; quæ nobis cibus spiritalis, et potus qui nescit sitim, aqua vitæ Gnosticæ. Atqui, inquiunt, dicitur *inflare cognitio* [4]. Quibus respondemus : Fortasse quidem quæ videtur cognitio *inflare* dicitur, si quis existimet dictionem idem sibi velle quod tumefacere et insolentem reddere : sin autem, quod potius dicendum est, magnifice et vere sentire significat vox Apostoli, solutum quidem est id de quo dubitatur. Sequentes autem Scripturas, confirmemus quod dictum est. *Sapientia*, inquit Salomon, *inflavit suos filios* [5]. Non enim quibusdam doctrinæ particulis, fastum et arrogantiam ingeneravit Dominus, sed in veritate habere fiduciam, et esse magnificum in cognitione quæ traditur per Scripturas, efficit contemptorem eorum quæ trahunt ad peccatum : quod significat dictio *Inflavit*. Quæ docet

[1] I Cor. VIII, 7. — [2] Id. X, 1, 3, 4. — [3] Ibid. 5. — [4] Id. VIII, 1. — [5] Eccl. IV, 12.

magnificentiam sapientiæ, quæ implantatur iis qui sunt per doctrinam filii. Jam vero inquit Apostolus : *Et cognoscam non sermonem eorum* qui *sunt inflati, sed virtutem*[1], an magnifice (quod quidem est vere : veritate autem nihil est majus) Scripturas intelligatis. In hoc enim est *virtus inflatorum filiorum sapientiæ*[2]; quasi dicat : Sciam an de vestra cognitione jure vos magnifice sentiatis. *Notus enim est*, ut ait David, *in Judæa Deus*, hoc est, iis qui per cognitionem sunt Israëlitæ : Judæa enim exponitur confessio. Merito ergo dictum est ab Apostolo : « Illud, Non mœchaberis, » Non furaberis, Non concupisces, et si quod est aliud » mandatum, hoc dicto in compendium redigitur, nempe, » Diliges proximum tuum sicut teipsum[3]. » Non oportet enim unquam, sicut faciunt qui hæreses sequuntur, adulterare veritatem, neque furari regulam Ecclesiæ, propriæ cupiditati et gloriæ inserviendo in fraudem propinquorum, quos omnino ut ament veritatem atque amplectantur docere oportet. Aperte ergo dictum est : *Annuntiate inter gentes studia ejus*[4], ut non judicentur, sed convertantur qui prius audierint. Quicumque autem *linguis suis dolose agunt*[5], scriptis pœnis puniuntur.

XVII. Qui impios ergo attingunt sermones, aliisque tradunt, neque verbis divinis recte, sed perverse utuntur, neque ipsi in regnum cœlorum ingrediuntur, neque eos, quos deceperunt, sinunt assequi veritatem. Sed nec ipsi introitus clavem habentes, sed falsam quamdam, et, ut dicit consuetudo, ἀντικλεῖδα, id est, aversam clavem, per quam, non relaxato velo, ut nos ingredimur per Domini traditionem, sed exciso ostio, et muro Ecclesiæ clam perfosso, veritatem transgredientes, efficiuntur principes ac duces mysteriorum animæ impiorum. Quod enim Catho-

[1] I Cor. IV, 19. — [2] Psal. LXXVI, I. — [3] Rom. XIII, 9. — [4] Psal. IX, 11. — [5] Ibid. XIV, 3, seq ; XVIII.

lica Ecclesia posteriora sua fecerint conciliabula, non est opus multis probare. Nam Domini quæ fuit in adventu doctrina, cum cœpisset ab Augusto, medio tempore Tiberii consummatur: Apostolorum autem ejus doctrina, usque ad Pauli ministerium, Neronis tempore consummatur. Inferius autem circa tempora Adriani imperatoris fuerunt, qui hæreses excogitarunt, et pervenerunt usque ad ætatem Antonini natu majoris, sicut Basilides, etiamsi Glauciam sibi ascribat magistrum, ut ipsi gloriantur, qui fuit Petri interpres. Similiter autem Valentinum quoque dicunt audivisse Theodadem: iis autem fuit Pauli familiaris. Marcion enim cum natus esset eadem qua ipsa ætate, versabatur ut senex cum junioribus: post quem, Simon Petrum audiit paululum prædicantem. Quæ cum ita habeant, clarum est ex antiquissima et verissima Ecclesia has recentiores, et quæ his sunt adhuc inferiores, tempore fuisse innovatas, adulterinæ notæ hæreses. Ex iis quæ dicta sunt manifestum esse existimo, unam esse veram Ecclesiam, eam quæ vere est antiqua, in cujus catalogum referuntur ii qui sunt justi ex proposito. Nam cum unus sit Deus et unus Dominus, propterea id etiam quod est summe venerabile, et ex eo quod sit unicum laudatur, ut quod sit imitatio principii quod est unum. In unius ergo naturæ sortem cooptatur Ecclesia quæ est una, quam conantur hæreses in multas discindere. Et essentia ergo et opinione et principio et excellentia, solam esse dicimus, antiquam et Catholicam Ecclesiam, in unitatem unius fidei quæ est ex propriis testamentis, vel potius ex testamento quod est unum diversis temporibus, in quibus Dei voluntate per unum Dominum congregat eos qui sunt jam ordinati, quos prædestinavit Deus, cum eos justos futuros cognovisset ante mundi constitutionem. Cæterum Ecclesiæ quoque eminentia, sicut principium constructionis, est ex

unitate, omnia alia superans, et nihil habens sibi simile vel æquale. Atque de iis quidem dicetur postea. Ex hæresibus autem, aliæ quidem appellantur ex nomine, ut quæ appellatæ sunt à Valentino et Marcione et Basilide, etiamsi glorientur se Matthiæ opinionem adducere : fuit enim una omnium Apostolorum sicut doctrina, ita etiam traditio : aliæ autem ex loco, ut Peratici : aliæ autem ex gente, ut Phrygum hæresis : aliæ autem ex operatione, ut Encratitarum : aliæ autem ex propriis dogmatibus, ut Docitarum et Hæmatitarum : aliæ autem ex positionibus, et iis quæ ipsæ honorarunt, ut qui appellantur Caianistæ et Ophiani : aliæ vero ex iis quæ nefarie ausæ sunt et perpetrarunt, ut qui ex Simonianis vocantur Entychitæ.

XVIII. Nos autem ubi iis qui in Ecclesia spectandi tenentur desiderio, ex lege de sacrificiis, tum de Judæis vulgaribus, tum de hæresibus quæ mystice discernuntur, tanquam immundæ, ex divina mundorum et immundorum animalium distinctione, parvum quoddam foramen ostenderimus, finiemus orationem. Quæ enim sunt fissis ungulis et ruminant, hostias esse mundas et Deo acceptas tradit Scriptura, utpote quod justi per fidem iter ingrediantur ad Patrem et Filium [1]. Hæc est enim stabilitas eorum quorum fissæ sunt ungulæ, qui Dei eloquia diu noctuque meditantur et ruminant in animæ disciplinarum receptaculo : quam etiam Gnosticam exercitationem, mundi animalis ruminationem dicit Lex allegorice. Quæ autem neque utrumque, neque ex iis habent alterum, secernit ut immunda. Ac quæ ruminant quidem, bifidam autem non habent ungulam, vulgus Judæorum tacite significant, qui eloquia quidem Dei habent in ore, fidem autem et basin non habent, quæ transmittit ad Patrem per Filium, et innititur veritati : unde etiam ejusmodi genus animantium labile est, ut quorum

[1] Levit. I, II. Deut. XIV, 3, seq.

pedes minime sunt bifidi, neque duplicitati fidei innituntur. « Nemo enim, *inquit*, cognoscit Patrem nisi Filius, et cui » Filius revelaverit[1]. » Rursus autem illa quoque contra sunt similiter immunda, quæ bifidas habent ungulas, minime autem ruminant. Hæc enim indicant hæreticos, qui ingrediuntur quidem in nomine Patris et Filii, accuratam autem eloquiorum declarationem subtiliter exprimere et in tenues partes comminuere nequeunt, et justitiæ opera paulo crassius, non autem accuratius et subtilius obeunt, si modo obeunt. Iis qui sunt tales dicit Dominus : « Cur mihi dicitis, » Domine ! Domine ! et non facitis quæ dico[2] ? » Sunt autem omnino immundi, qui nec bifidas habent ungulas neque ruminant.

Vos autem, Megarenses, *inquit Theognis*, neque tertii, [neque quarti,
Neque duodecimi estis, neque in ratione, nec numero,

« sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ[3], » et tanquam stilla a cado[4]. » His a nobis prætractatis, locoque morali nobis summatim sparsimque descripto, ut sumus polliciti, iisque quæ ad veram excitant cognitionem, hic et illic inspersis dogmatibus, ut a quolibet eorum qui mysteriis non sunt initiati, non facile possint inveniri sanctæ traditiones, aggrediamur quod sumus polliciti. Sunt autem libri Stromatum utique similes non illis elaboratis hortis in quibus sunt arbores et plantæ in certum ordinem ad delectandos oculos digestæ, sed alicui potius spisso et umbroso monti, in quo simul sunt plantatæ cupressi et platani, laurus et hedera, mali et oleæ et ficus, ita ut de industria fertilium simul et non fertilium plantæ arborum sint commixtæ : cum propter eos qui quæ sunt pulchra et matura surripiunt et suffurantur, latere velit Scriptura. Ex

[1] Luc. x, 22. — [2] Id. vi, 46. — [3] Psal. i, 4. — [4] Isai. xl, 15.

quibus cum viviradices sumpserit, et alibi inseruerit agricola, pulchrum hortum efficiet et nemus amœnum. Neque ergo ordinem neque dictionem spectant libri Stromatum : cum etiam Græci de industria nolint adesse ornatum dictionis, et latenter, non ut rei jubet natura, dogmata inserant : hoc agentes ut, si qui eorum scripta legant, sint laboriosi et acres ad inveniendum. Sunt enim multæ et variæ escæ propter multas piscium differentias. Atque adeo post hunc septimum librum Stromatum, de iis quæ deinceps sequuntur, aliud sumemus exordium.

LIBER OCTAVUS.

Cum liber iste sancto Clementi certissime non sit tribuendus, ab eo penitus abstinendum esse duximus.

SANCTUS HIPPOLYTUS,

EPISCOPUS ET MARTYR.

DEMONSTRATIO DE CHRISTO ET ANTICHRISTO,

DEMONSTRATIO ADVERSUS JUDÆOS,

FRAGMENTA CONTRA BERONEM ET HELICEN,

FRAGMENTUM CONTRA HÆRESIN NOËTI,

HOMILIA IN THEOPHANIA.

SANCTUS HIPPOLYTUS,

EPISCOPUS ET MARTYR,

(CIRCA ANNUM 250).

GRÆCUS.

Sanctus Hippolytus, diversus ab eo quem in carminibus laudavit Prudentius, ineunte tertio sæculo floruit, regnante Alexandro Severo. S. Irenæi discipulus, in tantum profecit, ut episcopus *cujusdam urbis, cujus nomen scire non potuit* S. Hieronymus, eligeretur (de Scrip. Eccl. c. 71). Hoc autem unum affirmari potest, illum in Oriente pontificalem exercuisse dignitatem. Martyrio vitam consummasse fatentur omnes; quo vero tempore non satis constat, quanquam ad annum 250 mors ejus probabilius referenda videatur.

Plurima confecerat opera, quorum hæc sola supersunt : 1° liber *de Antichristo*, in quo *sensuum simplicitas ac venustas* a Photio laudatur (Biblioth. cod. 202); 2° quædam truncatæ partes libri *contra omnes hæreses*, et præsertim *contra Beronem, Helicen* et *Noëtum*; 3° liber « *de Paschate*, seu *Cyclus paschalis*,
» quem inter plurima alia ingenii sui monumenta
» composuit, in quo, temporum seriem describens,
» et canonem quemdam paschalem per sexdecim an-
» norum circuitum exhibens, anno primo imperato-

» ris Alexandri computationem temporum circum-
» scribit (Euseb. Hist. VI, 22); » 4° Homiliæ, quarum una tantum integra legitur; 5° plurimorum in Scripturam sacram Commentariorum fragmenta; 6° fragmentum libri *contra Platonem*, vel *de causa universi*; 7° *de charismatibus apostolica traditio*, quæ adhuc superstes in octavo Constitutionum Apostolicarum libro legi, sed immerito, creditur; 8° Chronicon eidem, sed falso, attributum. Hinc abstinendum nobis est, tum a duobus illis posterioribus libris, qui ad Hippolytum non pertinent, referendis; tum a Commentariis, quæ pauca et sæpius incerta supersunt; tum a Cyclo paschali, qui multis patet difficultatibus; tum a fragmento libri contra Platonem, qui nonnulla erroris labe afficitur. Cætera inferius excusa reperientur.

Hippolyti ingenium sublimitate pollet, et mansuetudine delectat; argumenta solida, probatæ cogitationes, simplex et obvium dicendi genus. Unde non immerito a Theodoreto, *spiritualium fontium fluenta* ministrare (Dialog. III); a Chrysostomo inter *chorum episcoporum et doctorum qui tanquam luminaria in mundo resplenduerunt*, *suavissimus et benevolentissimus consedere* (Orat. XLI); ab Anastasio autem *sacratissimus et magnus doctor, veritatisque testis fidelis, concorditer cum aliis omnibus sanctis Catholicæ Dei ac Apostolicæ Ecclesiæ, fidei integritatem confiteri prædicatur*. (In collect. Sirmundi, tom. 3, pag. 290.) Hinc ab Hieronymo *vir desertissimus* (Epist. XXVIII, ad Lucian.) a Martyrologioque Romano *eruditione clarissimus* celebratus est. (Martyr. Rom. 22. August.)

Hunc autem sic laudat Photius : « Lectus est Hip-
» polyti libellus, qui Irenæi discipulus fuit. Est hoc

» volumen adversus hæreses duas et triginta, faciens » initium a Dositheanis, et in Noëto et Noëtianis de- » sinens. Harum ait confutationem se suscepisse ex » Sermonibus Irenæi, quorum compendium hoc se » libro complexum refert. Dictio perspicua et con- » cinna, nec abundans, licet Atticismi rationes non » adeo curat. Habet et tum alia minus accurata, tum » quod Paulum Epistolæ ad Hebræos auctorem esse » negat. Dicitur et Homilias ad populum habuisse » Origenis imitatione, cujus et familiaris maxime et » studiorum amator extitit, ita ut et ad sacras Litte- » ras commentariis illustrandas eum provocaverit, » et septem ipsi tachygraphos totidemque calligra- » phos constituerit, et sumptuum etiam qui ad hos » requirerentur fuerit elargitor. » (Bibl. cod. CXXXI.)

Sancti Hippolyti opera sæpius separatim prodierunt, nempe 1° *Cyclus paschalis* græce in libro Scaligeri de Correctione temporum, Parisiis 1583, Leydæ 1598, Genevæ 1629; idem græce a Grutero in Collectione inscriptionum, Heidelbergæ 1600, et iterum Amstelodami 1707. Latine autem versus a P. Boucher excusus est Antuerpiæ 1634, in Cyclis paschalibus; denique a D. Blanchini insertus est dissertationi de Cyclo Julii Cæsaris. 2° Liber *de Antichristo* græce, Parisiis 1661, curante Marquardo Gudio, latine autem a Combefisio in Bibliothecæ Patrum Auctuario, Parisiis 1672. 3° Fragmentum libri *contra Noëtum* græce et latine, studio Gerardi Vossii, cum Gregorio Thaumaturgo, Moguntiæ 1604; iterumque in Bibliothecis Patrum, Coloniæ 1618, Lugduni 1677; et in Auctuario Morelli, Parisiis 1639. 4° *Demonstratio adversus Judæos*, ex versione Murriani, in Apparatu sacro Possevini, Venetiis 1603 et Coloniæ 1608; et rursus a Carolo Imbonato, Romæ 1694. 5° Fragmenta *adversus Beronem et Helicen*, ex versione Turriani, curante H. Canisio, Ingolst. 1604; et deinde in Bibliothecis Patrum. Pater Sirmundus, addito textu græco cum

versione Anastasii presbyteri, eadem excudi curavit, Parisiis 1620. Hæc insuper reperies cum Actis sancti Maximi, a patre Combefisio collectis, Parisiis 1675, et pariter in P. Sirmundi operum collectione, Parisiis 1696. Unica autem elaborata est a Fabricio completa S. Hippolyti operum editio, quæ lucem vidit Hamburgæ duobus voluminibus in-fol. quorum prius anno 1716, posterius vero anno 1718 emissum est in publicum.

SANCTI HIPPOLYTI

DEMONSTRATIO

DE CHRISTO ET ANTICHRISTO,

(FRANCISCO COMBEFISIO INTERPRETE.)

I. Quod ita desiderio fatigabas, Frater mi charissime Theophile, ut a me tibi proposita capita diligenter perdisceres; operæ pretium putavi, velut ex sacro fonte, ex sacris ipsis affatim Scripturis hauriendo, ob oculos quasi præsentia ea ponere de quibus vertitur quæstio : ut nedum humanis hæc auribus consignando læteris, sed et res ipsas virtute lustrando, per omnia Deum laudare possis. Hoc enim præsenti quam agimus vita, tutum a nobis tibi esto vitæ præsidium, quo paratis inferens rationibus ac sermonibus, velut terra munda, in cordis tui latifundio semines. Sed et his, adversantes salutari doctrinæ ac contradicentes in sententiam coges. At vide ne ad incredulas ac maledicas hæc linguas traducas (nec enim hoc leve periculum est), sed ut viris religiosis ac fidelibus qui sancte ac juste Dei timore vivere velint, impertias. Non enim frustra beatus Apostolus monendo Timotheum ait : « O Timothee, depositum custodi, » devitans profanas vocum vanitates, et oppositiones falsi » nominis scientiæ, quam quidam profitentes, circa fidem » erraverunt[1]. » Et rursus : « Tu autem, fili mi, confortare » in gratia quæ est in Christo Jesu : et quæ audisti a me per

[1] 1 Tim. VI, 20.

» multas exhortationes, hæc commenda fidelibus hominibus » qui idonei erunt ut et alios doceant[1]. » Cum igitur beatus Apostolus hæc caute ac metu traderet quæ ab omnibus facile cognosci possunt, videns scilicet spiritu non esse omnium fidem[2]; quanto res nobis majoris periculi fiet, si temere nullaque ratione profanis hominibus atque indignis tradiderimus divina eloquia?

II. Nam quia beati Prophetæ oculi nobis fuerunt, ipsi per fidem Verbi mysteria præviderunt, quæ et aliis postmodum ætatibus ministrarunt, nedum quæ præterita essent loquentes, sed et præsentia atque futura nuntiantes, ne solum Propheta temporaneus esse monstraretur, sed et cunctis ætatibus futura prædiceret, ut propheta esse existimaretur. Hi namque Patres spiritu prophetiæ aptati, digneque ab ipso Verbo honorati, quo nimirum velut organa in seipsis semper unitum Verbum tanquam plectrum haberent; cujus nutu atque afflatu, quæ Deus vellet hæc Prophetæ annuntiabant. Non enim ex sua facultate loquebantur (verum dico), nec quæ ex animo essent hæc prædicabant[3]: sed primum quidem Verbi numine rite sapientia imbuti, exinde per visa, quæ essent futura probe prædocebantur; ac demum certa jam rerum fide, ea dicebant ac prædicabant quæ illis divino Numine duntaxat manifesta forent, reliquis vero abscondita. Nam qua ratione Propheta propheta vocaretur, nisi quæ sunt futura spiritu prævideret? Nam si Propheta de casu aliquo loqueretur, ea loquendo non esset propheta, quæ ob oculos cunctis posita essent: sed qui futura narret, is merito propheta existimatus est. Unde convenienter Prophetæ a principio *Videntes*[4] vocabantur. Unde et nos eorum probe docti vaticinia, non ex nostro sensu loquimur. Non enim alii aliis, quæ pridem prædicta sunt verba, novis mutare tentamus, quorum scripturas in

[1] 2 Tim. II, 1. — [2] 2 Thess. III, 2. — [3] 2 Pet. I, 21. — [4] 1 Reg. IX, 9.

lucem edentes, his qui recte credere valeant legimus quod hinc utriusque commodum veniat, nempe ei qui loquitur, quod memoria tenendo recte exponat quæ prædicta sunt; auditori vero, quod his quæ dicuntur adhibeat animum. Quod igitur communis utrisque labor propositus est, loquenti nimirum, ut omni tutus periculo eloquatur; auditori vero, ut fide audiens suscipiat ea quæ dicuntur, obsecro ut orando Deum mihi præsto sis.

III. Quonam modo olim beatis Prophetis Dei Verbum manifestaverit, ipse rursus Dei servus, qui olim Verbum erat, scire quæris[1]? Nimirum quia Verbum suam misericordiam, et quod minime acceptor est personarum, per omnes sanctos ostendit, illuminans illos atque componens, velut peritus medicus, ad ea quæ ad nostram conducant salutem, quippe cum non nesciat humanam infirmitatem. Ac quidem ignorantes studet edocere : errantes vero ad veram suam viam convertit. Atque his quidem qui fide quærunt, facile invenitur; his autem qui mundis oculis et casto corde ostium pulsare desiderant, confestim aperit. Nullum enim suorum servorum rejicit, quasi divinorum mysteriorum indignum. Non divitem paupere pluris facit, neque pauperem pro ejus tenuitate spernit. Non Barbaro exprobrat, nec eunuchum quasi non virum ablegat. Non odit fœminam ob primæ originis inobedientiam, nec virum ob transgressionis reatum deturpat : sed omnes vult omnesque salvare desiderat. Omnes Dei filios præstare vult, sanctosque omnes in unum hominem perfectum vocat. Nam et unus Dei Filius est, cujus etiam nos munere per Spiritum sanctum adepti regenerationem, in unum perfectum ac cœlestem hominem omnes occurrere optamus.

IV. Quod enim Dei Verbum cum esset carnis expers, sanctam carnem ex sancta Virgine induit, tanquam sponsus

[1] Isai. XLI, 1. Matth. XII, 18.

sibi ipsam in Crucis patibulo vestem contexens; quo nimirum mortale corpus nostrum suæ admiscendo virtuti, et quod obnoxium corruptioni, et quod ab omni immune est correctione, quod infirmum et quod forte est, homini qui perierat salutem præstaret. Est igitur textorius malus, quæ in Cruce peracta Domini passio est. Stamen in eo, sancti Spiritus virtus : trama, sancta caro Spiritu contexta : licium, quæ per Christi charitatem gratia utraque astringit et in unum nectit : radii, Verbum : textores denique artifices, Patriarchæ et Prophetæ, pulchrum Christi contexentes poderem ac perfectam tunicam : per quas Verbum pervadens, radiorum more, illarum opera contexit, ea quæ Patri libent.

V. Verum, quoniam jam tempus urget ad ea quæ nobis argumento proposita sunt, cum sufficiant quæ in exordio ad Dei gloriam peroravimus, æquum sit ut aggredientes ipsas Scripturas, ex illis videamus quis et qualis Antichristi adventus; qua ætate ac tempore revelabitur iniquus ille[1]; undenam et ex qua tribu, quodve illi nomen quod per numerum in Scriptura significatur; quomodo populum in errorem inducet, congregans eos a finibus terræ; quam item sanctis tribulationem inferet et persecutionem, et quomodo ipse se ut Deum clarificabit; quis ejus interitus; quomodo revelanda de cœlis Domini apparitio, ac quæ universi orbis conflagratio; quis sanctorum gloriosum ac cœleste regnum cum Christo regnantium, ac quod iniquorum per ignem supplicium.

VI. Nam cum Dominus noster Jesus Christus ac Deus, regia celsitate atque gloriæ claritate, ut leo prædicatus sit[2] : eodem modo et Antichristum pariter leonem Scripturæ vocitarunt, pro ejus tyrannide violentiaque. Seductor enim per omnia similis videri vult Dei Filio. Leo quidem Chris-

[1] 2 Thess. II, 8. — [2] Apoc. v, 5. 1 Pet. v, 8.

tus, et leo Antichristus : rex Christus, ac rex Antichristus [1]. Exhibitus est Salvator ut agnus [2]; ipse quoque pariter ut agnus apparebit, cum interius sit lupus. Venit Salvator in circumcisione in mundum, veniet et ille similiter. Misit Dominus Apostolos in omnes gentes; mittet et ipse perinde pseudoapostolos. Congregavit Salvator oves quæ dispersæ erant [3]; ipse quoque pariter populum congregabit qui dispersus est. Dedit Dominus fidelibus suis signaculum; ipse quoque similiter dabit. Apparuit Salvator hominis habitu; ipse quoque in hominis habitu veniet. Excitavit Salvator, ac sanctam carnem suam ut templum fecit [4]; ipse itidem templum lapidibus constructum Jerosolymis excitabit. Ac quidem ejus seducendi artificia sequentibus declarabimus; nunc ad subjectum argumentum vertamur.

VII. Dicit itaque beatus Jacob in benedictionibus, prænuntians quæ ad Dominum ac Salvatorem nostrum spectant, ita loquens : « Juda, laudent te fratres tui. Manus » tuæ in dorso inimicorum : adorabunt te filii patris tui. » Catulus leonis, Juda : ex germine, fili mi, ascendisti. Re» cumbens dormisti ut leo, et ut catulus leonis : quis sus» citabit eum? Non deficiet princeps ex Juda et dux ex fe» moribus ejus, donec veniat cui repositum est : et ipse » erit expectatio Gentium. Alligans ad vitem asinam suam, » et ad helicem pullum asinæ suæ. Lavabit in vino stolam » suam, et in sanguine uvæ pallium suum. Hilares oculi » ejus a vino, et dentes ejus lacte candidiores [5]. »

VIII. Hæc cum pluribus ac circuitu eloqui noverim, ipsum modo textum apponere libuit. Quia tamen ipsa divina verba suadent loqui, ne id quidem omittam. Plane enim divina sunt et illustria, ac sane animo conducere possunt. Catulum leonis vocavit Propheta, qui ex Juda et Davide

[1] Joan. XVIII, 37. — [2] Id. I, 29. — [3] Id. XI, 52. — [4] Id. II, 19. — [5] Gen. XLIX, 8.

secundum carnem factus est, non quidem ex Davidis factum semine, sed qui de Spiritu sancto concipiatur et ex sancto germine e terra procedat. Quod ita Esaias effert : « Egre-» dietur virga de radice Jesse, et flos ex ipsa ascendet[1]. » Quod Esaiæ flos dictum est, id Jacob appellavit germen. Primum namque germinavit, deinde floruit in mundo. Dicendo autem, « Recumbens dormisti ut leo, et ut catulus » leonis, » triduanam Christi dormitionem significavit, uti etiam Esaias ait : « Quomodo facta est meretrix fidelis Sion, » plena judicii? ex qua dormivit justitia; nunc autem ho-» micidæ[2]. » Item etiam David : « Ego dormivi et soporatus » sum : exurrexi quia Dominus auxiliabitur mihi[3] : » Ut ea sententia, et dormisse eum et suscitatum esse ostendat. Jacob autem dicit, *Quis suscitabit eum?* Id ipsum est quod David, uti et Paulus, ait : « Et Deum Patrem, qui susci-» tavit eum a mortuis[4]. »

IX. Dicendo autem, « Non deficiet princeps ex Juda, et » dux ex femoribus ejus, donec veniet cui repositum est : » Et ipse erit expectatio Gentium; » ostendit impletum esse vaticinium. Ipse enim est nostra expectatio. Expectamus enim eum, et venientem e cœlo virtute per fidem cernimus.

X. *Alligans ad vitem asinam suam :* hoc est, populum suum ex circumcisione, ad vocationem suam. Nam ipse vitis erat[5]. *Et ad helicem pullum asinæ suæ;* populum ex Gentibus, quasi novum pullum adducens, quasi qui circumcisionem et præputium vocet in unam fidem.

XI. *Lavabit in vino stolam suam :* juxta paternam per Spiritum sanctum, quæ in Jordane descendit, vocem. *Et in sanguine uvæ pallium suum.* Cujus, rogo, sanguine uvæ, nisi carnis suæ, quæ botri instar in lignum missa est? Ex cujus latere duo scaturierunt fontes, sanguinis et aquæ

[1] Isai. XI, 1. — [2] Id. I, 21. — [3] Psal. III, 6. — [4] Gal. I, 1. — [5] Joan. XV, 1.

quibus Gentes lotæ emundantur, quas pallii in morem censetur habere.

XII. *Hilares oculi ejus a vino.* Quinam Christi oculi, nisi beati Prophetæ? qui nimirum, quæ illi eventuræ erant passiones spiritu prævidentes ac prædicantes, gaudebant, spiritualibus oculis eum virtute cernentes, ipsius Verbi numine ejusque gratia perfecti.

XIII. Dicendo autem, *Et dentes ejus lacte candidiores,* mandata significavit ex sancto ore Christi procedentia, lactis instar munda.

XIV. Hunc igitur leonem et catulum leonis prænuntiaverunt Scripturæ. Similiter et de Christo dictum est. Ait enim Moyses ita : *Catulus leonis Dan, et prosiliet a Basan* [1]. Verum ne quis errore decipiatur, existimans hanc sententiam ad Salvatorem spectare, animum advertat. *Dan,* inquit, *catulus leonis.* Illa voce tribum Dan declaravit, ex qua Antichristus nasciturus est. Quemadmodum enim Christus ex tribu Juda nascitur, ita ex tribu Dan nascetur Antichristus (10). Quod vero ita se res habeat, ait Jacob : « Fiat Dan serpens, » sedens in terra, mordens calcaneum equi [2]. » Quisnam igitur serpens, nisi Antichristus seductor ille, qui dictus in Genesi est, qui seduxit Evam, et Adamum supplantavit [3]. Quia tamen necesse est pluribus testimoniis hæc dicta comprobare, non gravabor.

XV. Quod enim ex tribu Dan nasciturus sit ac surrecturus Tyrannus et Rex, Judex dirus, filius Diaboli, ait Propheta : « Dan judicabit populum suum tanquam et una » tribus in Israël [4]. » Sed dicet aliquis, dictum id esse de Sampsone, qui, ortus ex tribu Dan, judicavit populum viginti annis. Nempe, partim res in Sampsone particulariter contigit, partim universaliter in Antichristo fiet. Nam et Jeremias sic ait : « E Dan audiemus vocem celeritatis equo-

[1] Deut. XXXIII, 21. — [2] Gen. XLIX, 17. — [3] Id. III, 1. — [4] Id. XLIX, 16.

» rum ejus : a voce hinnitus equitatus equorum ejus com-
» mota est universa terra [1]. » Ait vero et alius Propheta : «Congregabit omnem virtutem suam a solis ortu usque ad » occasum. Quos vocaverit, et quos non vocaverit, cum illo » ibunt. Candescere mare faciet præ multitudine velorum » navium, et nigrescere campum, præ multitudine scuto- » rum. Ac, si quis ei in prælio occurrerit, gladio corruet [2]. » Quod enim hæc non de ullo alio dicta sint, quam de Tyranno illo, tum impudente, tum Dei adversario, in sequentibus ostendemus.

XVI. Sed et Esaias sic ait : « Et erit cum consummaverit » Dominus omnia faciens in monte Sion et Jerusalem, in- » ducet super Mentem magnam, super Principem Assyrio- » rum, et super altitudinem gloriæ oculorum ejus. Dixit » enim : In fortitudine faciam, et sapientia intellectus aufe- » ram terminos gentium, et fortitudinem eorum deprædabor : et concutiam civitates habitatas, et orbem totum » comprehendam manu mea quasi nidum, et quasi ova de- » relicta tollam : et non est qui effugiat aut contradicat mihi, » et qui aperiat os et garriat. Numquid glorificabitur securis » sine eo qui cædit in ipsa ? aut exaltabitur serra sine eo qui » illam trahit ? Similiter si quis sustulerit virgam aut lig- » num, exaltabitur lignum. Et non sic. Sed mittet Adonai » Dominus Sabaoth in honorem tuum ignominiam : et in » gloriam tuam ignis ardens exardescet. Et erit lumen Israël » in igne : et sanctificabit eum in flamma, et comedet sicut » fœnum, sylvam [3]. »

XVII. Item alio quoque loco : « Quomodo cessavit exac- » tor ? quave ratione cessavit sollicitator ? contrivit Deus ju- » gum principum peccatorum, percutiens gentem furore et » plaga insanabili, percutiens gentem plaga insanabili qua » non pepercit. Requievit confidenter : omnis terra clamat

[1] Jer. VIII, 16. — [2] Forte ex Apocrypho, ut infra. — [3] Isai. X, 12, et seqq.

» cum lætitia. Ligna Libani lætata sunt super te, et cedrus » Libani. Ex quo tu obdormiisti, non ascendit qui nos cædat. » Infernus subter exacerbatus est, occurrens tibi. Consurrexerunt omnes gigantes judices terræ; principes ex soliis » suis. Omnes reges gentium, omnes simul respondebunt, et » dicent : Et tu captus es sicut et nos : inter nos reputatus es. » Descendit in terram gloria tua : multa lætitia tua : subter » te sternent saniem, et operimentum tuum vermis. Quomodo cecidit de cœlo Lucifer, qui mane oriebatur ? Contritus est ad terram, qui mittebat ad omnes gentes. Tu autem dixeras in mente tua : In cœlum conscendam; supra » stellas cœli ponam thronum meum ; sedebo in montibus » excelsis qui sunt ad Aquilonem ascendam; super nubes; » ero similis Altissimo. Nunc autem in infernum descendes, » et ad fundamenta terræ. Qui viderint te, mirabuntur super te, et dicent : Hic homo qui irritabat terram, qui concutiebat reges, qui desolavit totum orbem ejusque urbes » destruxit, vinctos carcere non solvit. Omnes reges terræ » dormierunt in honore, homo in domo sua : tu vero projectus eris in montibus velut cadaver abominabile, cum » multis mortuis confossis gladio, descendentibus in infernum. Quemadmodum vestimentum in sanguine conspersum non est mundum, sic neque tu eris mundus. Quoniam terram meam perdidisti, et populum meum interfecisti, non manebis in æternum longævus. Semen » nequam, præpara filios tuos ut jugulentur pro peccatis » patris tui, ne consurgant, et terram meam hæreditate accipiant [1]. »

XVIII. Ezechiel quoque similiter loquitur in hunc modum : « Hæc dicit Dominus Deus : Pro eo quod exaltatum » est cor tuum, et dixisti, Deus ego sum, habitationem Dei » habitavi in corde maris (tu autem homo, et non Deus) ;

[1] Isai. xiv, 4 et seqq.

» dedisti cor tuum quasi cor Dei. Numquid sapientior es tu
» Daniele? Sapientes non erudierunt te disciplina sua? Num-
» quid in eruditione tua aut in prudentia fecisti tibi forti-
» tudinem, et aurum et argentum in thesauris tuis? Numquid
» in multa eruditione tua et in negotiatione tua multiplicasti
» fortitudinem tuam? Elatum est cor tuum in fortitudine
» tua. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia dedisti cor
» tuum quasi cor Dei, ecce ego adduco super te alienos
» pestilentes, et evaginabunt gladios suos super te, et su-
» per pulchritudinem doctrinæ tuæ, et sternent pulchritu-
» dinem tuam in perditionem: et descendere facient te, et
» morieris morte vulneratorum in corde maris. Numquid
» loquens dicturus es, Deus sum ego in conspectu interfi-
» cientium te? Tu autem homo es, et non Deus, in manu
» vulnerantium te. Mortibus incircumcisorum interibis in
» manibus alienorum: quia ego locutus sum, dicit Domi-
» nus [1]. »

XIX. Hisce ita ostensis verbis, videamus subtilius quid dicat Daniel in Visionibus. Hic enim futura deinceps regna distinguens, ostendit extremis temporibus etiam Antichristi futurum adventum, et mundi universi consummationem. Ait itaque dum solvit Nabuchodonosoris visum: « Tu rex
» videbas, et ecce simulacrum magnum stans ante faciem
» tuam: cujus caput ex auro optimo; brachia ejus et hu-
» meri, argentea; venter et femora, ærea; et tibiæ ferreæ;
» pedes pars quidem ferrea, et pars testea. Videbas igitur
» donec abscissus est lapis de monte sine manibus: et per
» cussit simulacrum super pedes ferreos et testeos, et com-
» minuit eos in finem. Tunc penitus comminuta sunt testa,
» ferrum, æs, argentum, aurum, et facta sunt quasi pulvis
» de area æstiva: et sustulit ea copiosus ventus, et locus
» non est inventus eis. Et lapis qui percussit simulacrum,

[1] Ezech. XXVIII, 2.

» factus est in montem magnum, et implevit universam » terram[1]. »

XX. Ad hæc igitur nectentes ipsas Danielis visiones, unam utrisque expositionem adhibebimus, monstrantes quam sibi consentiant, veræque existant. Nam sic ait : « Ego Daniel aspiciebam : et ecce quatuor venti cœli irrue» bant in mare magnum : et quatuor bestiæ grandes ascen» debant de mari diversæ inter se. Prima quasi leæna, et » alæ ejus sicut aquilæ. Aspiciebam donec evulsæ sunt alæ » ejus : et sublata est de terra : et super pedes hominis » stetit, et cor hominis datum est ei. Et secunda bestia si» milis urso, et in parte una stetit; et tres costæ in ore ejus » inter dentes ejus : et sic dicebant ei, Surge, comede car» nes multas. Aspiciebam, et ecce bestia quasi pardus : et » huic alæ quatuor volucris super eam, et quatuor capita » bestiæ. Post hanc aspiciebam, et ecce bestia quarta ter» ribilis ac stupenda, et fortis nimis : dentes ejus ferrei, et » ungues ejus ænei, comedens et comminuens; et reliqua » pedibus suis conculcabat : et ipsa diversa nimis præ om» nibus bestiis quæ ante eam : et ejus cornua decem. Con» siderabam cornua ejus : et ecce cornu aliud parvum as» cendit in medio eorum : et tria cornua ex superioribus » evulsa sunt e facie ejus. Et ecce oculi, quasi oculi homi» nis in cornu illo, et os loquens grandia[2].

XXI. » Aspiciebam donec throni positi sunt : et Antiquus » dierum sedit. Et vestimentum ejus candidum quasi nix : » et capillus capitis ejus quasi lana munda. Thronus ejus » flamma ignis : et rotæ ejus ignis ardens. Fluvius igneus » trahebat ante conspectum ejus. Mille millia ministrabant » ei, et decies centena millia assistebant ei. Judicium sedit, » et libri aperti sunt. Aspiciebam tunc a voce sermonum » grandium, quos cornu illud loquebatur, quoadusque in-

[1] Dan. II, 13. — [2] Id. VII, 2 et seqq.

» terfecta est bestia et periit; et corpus ejus datum est in » combustionem ignis. Et cæterarum bestiarum translatus » est principatus [1].

XXII. » Aspiciebam in visione noctis : et ecce cum nu- » bibus cœli quasi Filius hominis : et usque ad Antiquum die- » rum pervenit : et oblatus est ei : et datum est ei imperium » et honor et regnum; et omnes populi, tribus et linguæ ser- » vient ei. Potestas ejus, potestas æterna, quæ non pertrans- » ibit, et regnum ejus non interibit [2]. »

XXIII. Quia igitur quæ sic arcano sensu dicta sunt, nonnullis videntur captu difficilia, eorum nihil abscondemus, ut intelligant qui sana mente præditi sunt. Leænam enim dicendo ascendentem e mari, Babyloniorum regnum in mundo significavit, quod hujus simulacri erat caput aureum. Quod autem dicit, *Alæ ejus quasi aquilæ,* quia exaltatus est rex Nabuchodonosor et adversus Deum elatus. Tum ait, *Evulsæ sunt alæ ejus;* quia ejus ablata gloria est : fuit enim ejectus e regno suo. Dicendo autem, *Cor hominis datum est ei, et super pedes hominis stetit,* quia ductus pœnitentia est, ipse seipsum agnocens, quod homo esset, et dedit gloriam Deo.

XXIV. Post leænam ergo, secundum animal videt urso simile, quod sunt Persæ. Post Babylonios enim Persæ rerum potiti sunt. Dicendo autem, *Tres costæ* (sive ordines) *in ore ejus,* tres gentes significavit, Persas, Medos et Babylonios: idque ostendit argentum adjunctum auro in simulacro. Sequitur tertia bestia, pardus, nempe Græci. Post Persas enim Alexander Macedo rerum potitus est, debellato Dario, qui in simulacro, æris specie ostensus est. Dicendo autem, *quatuor alas volucris,* apertissime docuit quomodo Alexandri imperium divisum fuit. Dicendo enim *quatuor capita,* quatuor qui ex illo surrexerunt reges memoravit. Alexander

[1] Dan. VII, 9 et seqq. — [2] Ibid. 13 et seqq.

enim moriens, imperium solidum in quatuor partes divisit.

XXV. Deinde ait : « Bestia quarta terribilis ac stupenda : » dentes ejus ferrei, et ungues ejus æenei. » Quinam isti nisi Romani ? quod est ferrum, quod nunc stat manetque Imperium. Crura enim ejus ferrea. Post hæc enim, quid aliud superat, charissime, præter vestigia pedum simulacri, et in quibus pars quædam ferrea, pars vero testea est, commixtis inter se speciebus ? Per ungues pedum arcano sensu reges ex illo ortum habituros designavit, uti Daniel ait : « Cogita- » bam bestiam, et ecce decem cornua retro eam, inter quæ » surget minusculus stolo alius, et tria quæ ante ipsum » erant cornua evellet. » Quo non aliud quam Antichristus monstratus est, qui et ipse Judæorum regnum suscitaturus est. Tria cornua per eum evulsa, tres reges vocat, Ægypti, Libyæ et Æthiopiæ, quos interficiet in belli acie. Hic nimirum omnium gravi imperio potitus, qui sævus tyrannus sit, tribulationem ac persecutionem in homines movebit, adversus quos efferetur. Ait enim Daniel : « Attentiusque con- » siderabam cornu ; et ecce cornu illud faciebat bellum cum » sanctis, et prævalebat adversus eos, donec interfecta est » bestia et interiit, et corpus ejus datum est in combustio- » nem ignis [1]. »

XXVI. Brevi post veniet de cœlis lapis qui percussit simulacrum et illud contrivit, atque regna transtulit, et sanctis Altissimi regnum dedit [2]. Hic est qui factus est in montem magnum et implevit universam terram, de quo Daniel ait : « Aspiciebam in visione noctis : et ecce cum » nubibus cœli quasi Filius hominis veniens : et usque ad » Antiquum dierum pervenit, et oblatus est ei. Et datum est » ei imperium et honor et regnum ; et omnes populi, tribus » et linguæ servient illi. Potestas ejus, potestas æterna, quæ » non pertransibit : et regnum ejus non interibit [3]. » Omnem

[1] Dan. VII, 22 et 11. — [2] Id. II, 34 et 45. — [3] Id. VII, 13.

potestatem ostendit quæ a Patre data Filio est [1], qui cœlestium, terrestrium et infernorum [2] rex, omniumque judex creatus est; cœlestium quidem, quod Verbum Patris ante sæcula extiterit: terrestrium vero, quod homo inter homines natus est, ut a se ipse Adamum reformaret; infernorum autem, quod inter mortuos reputatus, sanctorum animabus prædicans morte victor mortis extitit [3].

XXVII. Cum hæc itaque futura sint, decemque digiti simulacri et statuæ seu imaginis, in democratias cesserint; decem vero capita quartæ bestiæ in decem regna divisa sint; videamus clarius quæ argumento proposita sunt, eaque quasi ob oculos posita sic coram consideremus.

XXVIII. Aureum caput simulacri, leæna, Babylonii erant: humeri et brachia argentea, ursus, Persæ et Medi: venter femurque æneum, pardus, qui ab Alexandro Græci rerum potiti sunt: crura ferrea, stupenda bestia ac terribilis, Romani, qui nunc rerum potiuntur: vestigia pedum, testa ferrumque, ac decem cornua, quæ futura sunt regna et imperia: cornu aliud parvum succrescens, qui inter illa numeratur, Antichristus: lapis percutiens conterensque simulacrum, qui terram adimplevit, et judicium mundo infert, Christus.

XXIX. Hæc tibi, charissime, timore communico, propensa tamen voluntate, ob excellentem charitatem Christi. Nam si decessores nostri beati Prophetæ, qui hæc explorata haberent, noluerunt palam prædicare, ne hominum animos turbarent, sed arcana ratione parabolarum tecta involucris, et perplexis obscurisque sermonibus enarrarunt, dicentes: *Præsto sit animus sapientia præditus* [4]; quanto nobis potius non vacabit periculo, qui ab illis occulte dicta atque obtecta in apertum dicamus? Videamus igitur quæ in extremis eventura sunt super immunda hac Meretrice; qualisque ac quan-

[1] Matth. XXVIII, 18. — [2] Phil. II, 10. — [3] I Pet. III, 19. — [4] Apoc. XVII, 9.

tus cruciatus, Dei indignatione ante diem judicii prærogata in antecessum pœnarum parte, illi superventurus.

XXX. Ades igitur, o beate Esaia. Exurge, dic palam quæ vaticinatus es de civitate magna Babylone. Nam etiam de Jerusalem locutus es, sicque factum est. Tu enim aperte dixisti : « Terra vestra deserta; civitates vestræ igne suc-
» censæ. Regionem vestram alieni devorant in conspectu
» vestro, et desolata est, subversa a populis alienis. Derelin-
» quetur filia Sion quasi tabernaculum in vinea, et sicut
» pomorum custodia in cucumerario; sicut civitates expug-
» natæ[1]. » Quid igitur? Num hæc jam non extiterunt? nonne impleta sunt quæ a te dicta sunt? Nonne eorum terra Judæa desolata est ? nonne succensum sanctuarium? nonne eorum eversi muri? nonne civitates destructæ? nonne regionem alieni devorant? non ejus ditionis Romani potiuntur? Nam quo odio in te exarserant, serra disciderunt, ac Christum in crucem egerunt. In mundo mortuus es, sed vivis in Christo.

XXXI. Quem vestrum magis diligam, tene, an Jeremiam? Sed et Jeremias lapidatur. Magis vero Jeremias, sed et Daniel testatur. Daniel, præ omnibus in tuas laudes effundor. Quin Joannes quoque nihil falsi loquitur. Quantis vos labiis linguisque glorificabo, quinimo quod in vobis Verbum loquitur! Mortui estis cum Christo, sed vivetis cum Christo. Audite et lætamini; ecce enim quæ locuti estis, per tempus impleta sunt. Vidistis enim ea primum, sicque deinde cunctis ætatibus prædicastis; cunctis ætatibus ministrastis Dei oracula. Vocati estis Prophetæ, ut salutem omnibus possetis præstare. Tunc enim vere propheta est, cum, prænuntiatis quæ futura sunt, ea postea evenisse ostenderit. Boni Magistri discipuli fuistis. Hæc vobis merito quasi viventibus

[1] Isai. I. 7.

acclamo. Habetis enim vobis jam in cœlis repositam vitæ ac incorruptionis coronam [1].

XXXII. Dic quæso, beate Daniel. Certam mihi facito fidem, obsecro. Vaticinaris de leæna Babylone [2]; ibi enim captivus versabaris. Narrasti quæ erant futura de urso : adhuc enim vitæ superstes eras, eaque facta vidisti. Deinde pardum mihi loqueris; undenam vero ut hæc sciveris? jam enim defunctus eras. Quis hæc loqui docuit, nisi qui ex utero matris te formavit [3]? Deus, ais. Dixisti enim, nec falsum locutus es [4]. Surrexit pardus : venit hœdus caprarum : percussit arietem; contrivit cornua ejus; conculcavit eum pedibus; illius potitus est : exaltatus est in ruina ejus; surrexerunt sub illo quatuor cornua. Lætare, beate Daniel : non es deceptus : cuncta hæc evenere.

XXXIII. Post hæc mihi rursus enarra quartam bestiam, tremendam illam atque stupendam : « Dentes ejus ferrei, » et ungues ejus ænei, comedens et comminuens, ac residua » pedibus suis conculcabat. » Jam nunc ferrum dominatur : jam edomat et comminuit omnia : jam invitos omnes sub jugum mittit. Hæc nos jam videmus : jam a te docti Deum glorificamus.

XXXIV. Quoniam vero propositum nobis fuerat ut de Meretrice loqueremur, adesto, beate Esaia : videamus quid dicas de Babylone : « Descende, sede in terra, filia Chal» dæorum : non amplius adjicietur tibi ut voceris mollis » et delicata. Tolle molam; mole farinam : revela operimen» tum tuum, rade canos, discooperi tibias, transi flumina : » revelabitur turpitudo tua : apparebunt opprobria tua; ul» tionem ex te sumam : nequaquam ultra te hominibus » tradam. Qui eruit te Dominus Sabaoth, nomen ei Sanc» tus Israël. Sede compuncta; ingredere in tenebras, fi-

[1] 2 Tim. IV, 8. — [2] Dan. VII, 4. — [3] Jer. I, 5. — [4] Dan. VII, 6.

» lia Chaldæorum : nequaquam ultra vocaberis fortitudo » regni.

XXXV. » Iratus sum super populum meum : contaminavi » hæreditatem meam : ego dedi eos in manu tua; tu vero » non dedisti eis misericordiam : tu vero super seniores ag- » gravasti jugum, et dixisti : In æternum ero domina. Non » cogitasti hæc in corde tuo, nec novissimorum recordata es. » Nunc autem audi hæc, delicata, quæ sedes, quæ confidis, » quæ dicis in corde tuo : Ego sum, et non est altera; et non » sedebo vidua, neque sciam orbitatem. Nunc autem venient » super te hæc duo in una die, quod vidua sis ac orba libe- » ris. Venient repente in beneficio tuo, in fortitudine incan- » tationum tuarum valde, spe fornicationis tuæ. Tu enim » dixisti : Ego sum, et non est altera. Et erit fornicatio tua » tibi confusio, quod dixisti in corde tuo, Ego sum. Et ve- » niet super te perditio, et nescies; et fovea, et incides in » eam. Et veniet super te miseria, et non poteris munda » fieri. Et veniet super te repente interitus, et non intelli- » ges. Sta nunc in incantationibus tuis, et in multis vene- » ficiis tuis, quæ discebas a juventute tua; si poteris adju- » vari. Laborasti in consiliis tuis : stent et salvam te facient » astrologi cœli : qui contemplantur stellas, annuntient tibi » quid futurum sit super te. Ecce omnes tanquam stipula » ignis sic comburentur, et non eruent animam suam de » flamma. Quandoquidem habes carbones ignis, sede super » eos; si inde juvaberis. Laborasti in mutatione tua a ju- » ventute. Homo in semetipso erravit : tibi autem non erit » salus [1]. » Hæc quidem tibi Esaias vaticinatur : videamus num et Joannes similia locutus sit.

XXXVI. Hic enim cum in Patmo insula versaretur, videt Apocalypsim qua detecta horrenda mysteria; eaque narrans, etiam alios affatim docet. Dic, quæso, beate Joan-

[1] Isai. XLVII, 1 et seqq.

nes, apostole et Domini discipule, quidnam audisti et vidisti de Babylone. Expergiscere et loquere : nam et hæc te in exilium relegavit : « Et venit unus de septem Angelis qui ha-
» bebant septem phialas, et locutus est mihi, dicens : Veni,
» ostendam tibi damnationem Meretricis magnæ, quæ sedet
» super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terræ,
» et inebriati sunt qui inhabitant terram, de vino prostitu-
» tionis ejus. Et abstulit me in spiritu in desertum. Et vidi
» mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam
» nominibus blasphemiæ, habentem capita septem et cor-
» nua decem. Et mulier erat amicta purpura et coccino, et
» inaurata auro et lapide pretioso et margaritis, habens po-
» culum aureum in manu sua plenum abominationibus, im-
» munditias fornicationis terræ. In fronte et ejus nomen
» scriptum, mysterium : Babylon magna, mater scortatio-
» num et abominationum terræ.

XXXVII. » Et vidi mulierem ebriam de sanguine sancto-
» rum, et de sanguine martyrum Jesu. Et miratus sum vi-
» dens illam, admiratione magna. Et dixit mihi Angelus :
» Cur miraris ? Ego dicam tibi sacramentum mulieris, et
» bestiæ quæ illam portat, quæ habet capita septem et cor-
» nua decem. Bestia quam vidisti erat, et non est. Futu-
» rumque est ut ascendat de abysso, et in interitum eat.
» Et mirabuntur inhabitantes terram (quorum non scrip-
» tum est nomen in libro vitæ a constitutione mundi)
» videntes bestiam quæ erat, et non est, et quæ ventura
» est.

XXXVIII. » Hic sensus qui habet sapientiam. Septem
» capita, septem montes sunt, super quos Mulier sedet ; et
» reges septem sunt : quinque ceciderunt : unus autem est,
» alter nondum venit ; et cum venerit, oportet illum breve
» tempus manere. Et bestia quæ erat et non est, et ipse
» octavus est, et de septem est, et in interitum vadit. Et de-

» cem cornua quæ vidisti, decem reges sunt, qui regnum » nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges una » hora accipient cum bestia. Hi unam voluntatem habent, » et virtutem et potestatem suam bestiæ tradent. Hi cum » Agno pugnabunt, et Agnus vincet illos : quoniam Domi- » nus dominorum est, et Rex regum ; et qui cum illo vocati, » electi et fideles sunt.

XXXIX. » Et dixit mihi : Aquæ quas vidisti, ubi Mere- » trix sedet, populi sunt et turbæ et gentes et linguæ. Et » decem cornua quæ et vidisti bestiæ, hi odient Meretri- » cem, et desolatam eam facient et nudam, et carnes ejus » comedent, et ipsam igni concremabunt. Deus enim dedit » in cor eorum ut faciant quod illi placuerit, et faciant unam » voluntatem, et dent regnum suum bestiæ, donec consum- » mentur verba Dei. Et mulier quam vidisti, est civitas » magna, quæ habet regnum super reges terræ [1].

XL. » Post hæc vidi alterum Angelum descendentem » de cœlo, habentem potestatem magnam : et terra illumi- » nata est a claritate ejus. Et clamavit in fortitudine voce » magna, dicens : Cecidit, cecidit Babylon magna, et facta » est habitatio dæmoniorum, et custodia omnis spiritus im- » mundi, et custodia omnis volucris immundæ et exosæ : » quia de vino iræ scortationis ejus biberunt omnes gentes. » Et reges terræ cum illa fornicati sunt, et mercatores terræ » de virtute deliciarum ejus divites facti sunt. Et audivi » aliam vocem de cœlo dicentem : Exite de illa populus » meus, ne participes sitis delictorum ejus, et de plagis » ejus ne accipiatis. Quoniam adhæserunt peccata ejus us- » que ad cœlum, et recordatus est Dominus iniquitatum » ejus.

XLI. » Reddite illi sicut et ipsa reddidit vobis : et dupli- » cate duplicia secundum opera ejus. In poculo quo mis-

[1] Apoc. xvii, 1 et seqq.

» cuit, miscete illi duplum. Quantum glorificavit se et in » deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum; quia » in corde suo dicit : Sedeo regina, et vidua non sum, et » luctum non videbo. Ideo in una die venient plagæ ejus, » mors et luctus et fames, et igni comburetur; quia fortis » est Deus, qui judicavit eam. Et lugebunt et plangent su- » per eam reges terræ qui cum illa fornicati sunt et in de- » liciis vixerunt, cum viderint fumum incendii ejus; longe » stantes propter metum tormentorum ejus, dicentes : Væ, » væ, civitas illa magna, Babylon, civitas illa fortis, quo- » niam una hora venit judicium tuum. Et negotiatores terræ » flebunt et lugebunt super eam, quoniam merces eorum » nemo emet amplius : merces auri et argenti et lapidis pre- » tiosi, et margaritæ et byssi et purpuræ et serici et coc- » cini (et omne lignum thyinum, et omnia vasa eboris, et » omne vas ex ligno pretiosissimo et æramento et ferro et » marmore, et cinamomum, et amomum et odoramentum » et unguentum et thus, et vinum et oleum et similam et tri- » ticum, et pecora et oves et hœdos), et equorum et rheda- » rum et mancipiorum, et animas hominum. Et poma desi- » derii animæ tuæ recesserunt a te, et omnia pinguia et clara » perierunt a te, et amplius illa jam non invenies. Mercato- » res horum, qui divites facti erant, a longe stabunt, prop- » ter metum tormentorum ejus, flentes et lugentes, atque » dicentes : Væ, væ, civitas illa magna, quæ amicta erat » bysso et purpura et coccino, et deaurata erat auro et la- » pide pretioso et margaritis, quod una hora destitutæ sunt » tantæ divitiæ. Et omnis gubernator, et omnis in navibus » versantium turba et nautæ, et qui mare exercent omnes, » a longe steterunt et clamaverunt videntes fumum incendii » ejus, dicentes : Quæ similis civitati huic magnæ? Et mise- » runt pulverem super capita sua, et clamaverunt flentes et » lugentes, dicentes, Væ, væ, civitas illa magna, in qua di-

» vites facti sunt omnes qui habebant naves in mari, de pin-
» guedine ejus.

XLII. » Lætare super eam, Cœlum, et Angeli et Apostoli » et Prophetæ, quoniam judicavit Deus judicium vestrum de » illa. Et sustulit unus Angelus fortis lapidem, quasi molarem magnum, et misit in mare, dicens : Sic impetu mittetur Babylon civitas illa magna, et ultra jam non invenietur. » Et vox citharœdorum et musicorum et tibia canentium et » tuba non audietur in te amplius : et omnis artifex omnis » artis non invenietur in te amplius : et vox molæ non audietur in te amplius : et lux lucernæ non lucebit in te amplius : ex vox sponsi et sponsæ non audietur adhuc in te, » quia mercatores tui erant principes terræ; quia in veneficiis tuis erraverunt omnes gentes : et in ea sanguis Prophetarum et sanctorum inventus est, et omnium qui interfecti sunt in terra[1]. »

XLIII. Apertissime in his testimoniis sigillatim declaratum est de tormentorum judicio quæ extremis temporibus, per tyrannorum qui tunc erunt injuriam illam, incessura sunt : operæ pretium vero est, ut et tempus diligenti examine exponamus, quando scilicet futurum sit ut hæc eveniant, et cornu illud parvum inter eos emergat. Nempe quando crura ferrea quæ etiamnum rerum potiuntur, ad vestigia pedum digitosque evaserint, juxta simulacri seu imaginis et statuæ manifestationem, bestiæque formidabilis speciem, uti in superioribus designatum est; quando futurum est ut ferrum et testa in unum misceantur. Ostendet vero nobis Daniel hæc ita proposita. Ait enim : « Et disponet testamentum multis » hebdomada una. Et erit, in dimidio hebdomadæ auferetur » sacrificium meum et libatio[2]. » Unam ergo annorum hebdomadam extremam significavit, quæ in fine totius mundi futura sit (11); cujus hebdomadæ dimidium sument duo

[1] Apoc. XVIII, 1 et seqq. — [2] Dan. IX, 27.

Prophetæ, Enoch et Elias (12). Hi enim prædicabunt dies mille ducentos sexaginta, amicti saccis; qui nimirum populo cunctisque Gentibus pœnitentiam indicant[1].

XLIV. Quemadmodum enim duplex nobis Domini ac Salvatoris adventus Scripturarum testimonio proditus est; unus quidem ac primus in carne, nulla honorum pompa ac claritate, ut despicabilis foret, ut olim vaticinatus fuerat Esaias, dicens : « Vidimus eum, et non habebat speciem » neque decorem : sed species ejus contempta et deficiens » supra omnes homines. Homo in plaga positus, et sciens » ferre infirmitatem : quia aversa est facies ejus, despecta, » nulliusque rationis habita[2]. » Alter vero ejus adventus in majestate futurus prædicatus est, quando de cœlis veniet Angelorum stipante militia, et in paterna claritate[3]; quomodo ait Propheta : « Videbimus Regem in decore et majes» tate[4]. Et aspiciebam cum nubibus cœli tanquam Filium » hominis venientem, et usque ad Antiquum dierum pervenit, » et oblatus est ei, et datum est ei imperium et honor et gloria » et regnum. Omnes tribus et linguæ servient ei. Regnum » ejus regnum æternum, quod non interibit[5]. » Sic et duo præcursores monstrati sunt. Primus fuit Joannes, Zachariæ filius, qui in omnibus præcursor ac præco Salvatoris extitit; cœlesteque Lumen, quod mundo illuxerat, annuntians, ex matris utero præcursoris partes implevit, primus ab Elizabeth conceptus ut et his qui ex matris vulva parvuli erant novam ex Spiritu sancto et Virgine, qua donandi essent, nativitatem ostenderet.

XLV. Hic, audita matris salutatione, exiliit gaudens in utero, in Virginis pariter utero conceptum Deum Verbum intuens[6]. Deinde prædicaturus in desertum venit, annuntians populo baptismum pœnitentiæ; nempe Gentilibus in mundi

[1] Apoc. XI, 3. — [2] Isai. LIII, 2. — [3] Luc. IX, 26. — [4] Isai. XXXIII, 17. — [5] Dan. VII, 13. — [6] Luc. I, 41.

deserto viventibus salutem prænuntians Tum in Jordane ipsum coram Salvatorem ostendit, dicens: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*[1]. Hic iis etiam qui erant in inferno prior evangelizavit, sublatus Herodis gladio, illic factus præcursor; nempe ibi quoque indicaturus expectandum Salvatoris descensum, qui sanctorum animas de manu mortis esset liberaturus.

XLVI. Quod enimvero Salvator cunctorum hominum resurrectionis principium auctorque futurus erat, par erat ut unus ipse a mortuis suscitaretur, per quem judicium in omnem mundum intrare deberet, ut qui digne functi certamine essent, digne quoque ab eo coronarentur; præclaro scilicet agonis positore, et qui primus stadium confecisset: qui in cœlum receptus, in Dei ac Patris dextera sedet, ac rursus in mundi consummatione Judex manifestandus est; necesse est ut ejus præcursores ante manifestentur, quemadmodum per Malachiam et Angelum dicit: «Mittam vobis » Eliam Thesbitem, antequam veniat dies Domini magnus et » manifestus[2]. Et reducet corda patrum ad filios, et inobe» dientes ad prudentiam justorum : ne forte veniam, et per» cutiam terram penitus[3]. » Hi itaque venientes prædicabunt futuram Christi e cœlis apparitionem; facientque signa et prodigia, ut vel sic inflectant atque convertant hominum animas ad pœnitentiam, ob nimiam improbitatem ac impietatem qua laborant.

XLVII. Ait enim Joannes : « Et dabo duobus testibus, et » prophetabunt dies mille ducentos sexaginta, amicti sac» cis[4]. » Dimidium istud hebdomadæ de qua Daniel locutus est : « Isti sunt duæ olivæ et duo candelabra in conspectu » Dei terræ stantia. Et si quis voluerit eis nocere, ignis exiet » de ore eorum, et devorabit inimicos eorum. Et si quis vo» luerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potes-

[1] Joan. I, 19. — [2] Malach. IV, 5. — [3] Luc. I, 17. — [4] Apoc. XI, 3.

» tatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipso- » rum : et potestatem habent super aquas, vertendi eas in » sanguinem, et ut terram percutiant omni plaga, quoties- » cumque voluerint[1]. » Ubi autem cursum suum perfecerint, suumque testimonium, quidnam dicit Propheta? « Bestia » quæ ascendit de abysso faciet adversus eos bellum, et vin- » cet illos, et occidet illos[2]; » quod nimirum noluerunt dare gloriam Antichristo. Hoc enim est cornu illud parvum succrescens. Is namque jam elatus corde, seipsum exaltare incipiet et ut deum glorificare, persequens sanctos ac Christum blasphemans, quemadmodum ait Daniel : « Et conside- » rabam cornu, et ecce oculi tanquam hominis in cornu, et » os loquens grandia. Et aperuit os suum in blasphemiam » adversus Deum. Et cornu illud faciebat bellum adversus » sanctos, et prævaluit adversus eos, quoadusque interfecta » est bestia, et periit, et corpus ejus traditum est in combus- » tionem ignis[3]. »

XLVIII. Sed quia necesse est subtilius de eo disputare, et quomodo Spiritus sanctus ex numero etiam ejus nomen significaverit, quæ ad ipsum attinent clarius edisseremus. Sic enim ait Joannes : « Et vidi aliam bestiam ascenden- » tem de terra : et habebat cornua duo similia agni : et lo- » quebatur sicut draco, et potestatem prioris bestiæ om- » nem faciebat in conspectu ejus : et faciebat terram et » habitantes in ea adorare primam bestiam, cujus curata » est plaga mortis ejus. Et faciebat signa magna, ut etiam » ignem faceret de cœlo descendere in terram in conspectu » hominum. Et seducit habitantes in terra, propter signa » quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ, dicens ha- » bitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiæ quæ habet » plagam gladii, et vixit. Et datum est illi ut daret spiri- » tum imagini bestiæ, ut et loquatur imago bestiæ; et fa-

[1] Dan. ix, 27. Apoc, xi, 4. — [2] Ibid. 7. — [3] Dan. vii, 8.

» ciat, ut quicumque non adoraverint imaginem bestiæ, oc-
» cidantur. Et faciet omnes, pusillos et magnos, divites et
» pauperes, liberos et servos, ut det eis characterem ejus
» in manu eorum dextera, aut in fronte eorum : et ne quis
» possit emere aut vendere, nisi qui habet characterem;
» nomen scilicet bestiæ, sive numerum nominis ejus. Hic
» sapientia est. Qui habet intellectum computet numerum
» bestiæ. Numerus enim hominis est, et numerus ejus sex-
» centi sexaginta sex [1]. »

XLIX. Bestiam igitur ascendentem de terra, futurum vocat Antichristi regnum. Duo autem cornua, ipsum, ac qui illi comes pseudoprophetam. Quod autem ejus cornua Agni similia dicit, hoc significat, fore ut ille similem Dei Filio præferat, seque regem exhibeat. Quod sicut draco loquitur, hoc est quod seductor est et non verax. Quod autem « potestatem prioris bestiæ faciebat, facitque ut » terra et qui in ea habitant adorent primam bestiam, cujus » plaga mortis curata est; » hoc significat, ex Augusti legum rationibus, per quem Romanum conditum imperium est, ipsum quoque imperaturum esse legesque sanciturum; qua solertia confirmet omnia, majoremque sibi claritatem asciscat. Hæc enim quarta bestia est, cujus capiti illatum vulnus, et rursus curatum est; quod scilicet prope conciderit imperium hoc, sive etiam in contemptum abierit, et in decem diademata resolutum sit : tunc vero Antichristus, sagacis homo ingenii ac versutus, velut ipsum curaturus ac renovaturus sit. Hoc enim est quod dictum est a Propheta, « Daturum *scilicet* eum spiritum flatumque imagini, ac lo- » cuturam esse bestiæ imaginem. » Vigebit enim et invalescet rursus, ob sancitas ab eo leges : facietque ut omnes qui non adoraverint imaginem bestiæ, occidantur. Hic fides ac patientia sanctorum clarescet. Ait enim : « Et faciet ut om-

[1] Apoc. XIII, 11 et seqq.

» nes, pusilli et majores, divites et pauperes, liberi et servi, » bestiæ characterem in manu sua dextera aut in fronte » accipiant, ut nemo possit emere aut vendere, nisi qui » bestiæ signaculum habeat; ejus scilicet nomen, seu nu- » merum nominis illius. » Cum enim dolis consutus sit, et adversus Dei servos superbia elatus, eos extirpare velit exque mundo fugare; ob negatam illi gloriam jubebit omnes ubique rogos ponere ac thuribula, ne quis sanctorum emere possit aut vendere, quin prius immolaverit. Hoc enim illud signaculum est, quod datur in manu dextera. Quod vero in fronte dicit, hoc est, ut omnes coronati sint, igneumque, non vitæ, sed mortis, secum inferant sertum. Sic namque etiam adversus Judæos molitus est Antiochus Illustris, Syriæ rex, Alexandri Macedonis nepos. Nam et ille per hæc tempora corde elatus, decretum tulit, *aris pro foribus positis* [1], cunctos immolaturos, atque hedera coronatos, « Baccho circuituros : qui nolint parere, hos » cruciatibus atque tormentis examinatos, neci tradendos » esse. » Verum is quoque, condigna a Domino, justoque judice ac omnium inspectore Deo recepit præmia; exesus enim vermibus, vita exemptus est. Ac si quis hæc sigillatim legere velit, singulaque lustrare, in libris Machabæorum perscripta inveniet.

L. Nunc vero ad propositum quod attinet dicemus. Hoc enim ipse quoque molietur, modis omnibus sanctos affligere volens. Ait enim Propheta et Apostolus : « Hic intel- » lectus est. Qui habet sapientiam, computet numerum bes- » tiæ. Numerus enim hominis est; et numerus ejus sexcenti » sexaginta sex [2]. » Sane ad ejus nomen quod attinet, non in nobis tanta sapientiæ vis, ut enarrare possimus quemadmodum de illo intellexit didicitque beatus Joannes, ac vel solum conjectura tradere. Illo enim apparente, doce-

[1] I Machab. I, et II, 9. — [2] Apoc. XIII, 18.

bit vir beatus de quo quærimus. Cæterum quantum hæsitantes animoque dubii capimus, dicimus. Multa nomina inveniemus pari numero atque computo comprehensa, ut, verbi gratia, est nomen *Titan*, quod nomen antiquum ac illustre est; vel *Evanthas;* nam hoc quoque pari comprehenditur computo, aliaque non pauca quæ licet invenire. Quia tamen jam diximus, prioris bestiæ plagam curatam esse, ac loqui imaginem fecisse, quod est robur illi viresque tribuisse; palamque omnibus est, qui etiamnum rerum potiantur Latinos esse. Si igitur ut unius hominis nomen transferatur, *Latinus* efficietur. Quare nec prædicandum, quasi hoc sit illius nomen; nec rursus nesciendum, posse eum aliter nuncupari : sed cum Dei mysterium in corde habeamus, cum timore fide servanda quæ a beatis Prophetis prædicta sunt, ut cum illa fient, prospiciendo solerter non decipiamur : supervenientia enim tempora, etiam hunc de quo hæc dicta sunt, manifestabunt.

LI. Sed ne his duntaxat sententiis dictisque illos inducamus qui divinorum eloquiorum cultu delectantur, aliis pluribus demonstrationibus ostendemus. Ait enim Daniel : « Et isti salvabuntur de manu ejus, Ammon et Moab, et » principium filiorum Ammon [1]. » Ammon et Moab filii Lot ex filiabus progeniti [2], quorum etiamnum genus perseverat. Ait enim Isaias : « Et volabunt in navibus alienigenarum : » male simul prædabuntur, et eos qui a solis ortu : et in » Moab primum manus injicient. Filii autem Ammon pri » mi obedient [3]. »

LII. Hic igitur illis temporibus emergens occurret : triumque cornuum ex decem pugnæ acie potitus, illisque radicitus evulsis, Ægypto scilicet, Libya et Æthiopia, acceptis eorum spoliis ac manubiis, reliquis etiam cornibus, quæ nec ipsa immunia existant oblæsisque finibus, se illi

[1] Dan. II, 41. — [2] Gen. XIX, 32. — [3] Isai. XI, 14.

subjicientibus, exaltari animo incipiet, et adversus Deum efferri, qui totius orbis terrarum potiatur. Ejus prima aggressio erit adversus Tyrum et Berytum, ac circum vicinam regionem. His enim urbibus primum expugnatis, aliis terrorem injiciet, quemadmodum Esaias ait : « Erubesce Si-» don, dixit mare. Fortitudo vero maris dixit : Non par-» turivi, neque peperi, nec educavi juvenes, nec exaltavi » virgines. Quando autem auditum fuerit Ægypto, capiet » eos dolor pro Tyro [1]. »

LIII. His ita futuris, dilectissime, ac tribus cornibus ab eo excisis, post hæc se ut deum exhibere incipiet, quemadmodum prædixit Ezechiel : « Pro eo quod exaltatum est cor » tuum, et dixisti, Deus sum ego [2]. » Similiter quoque Esaias : «Tu autem dixisti in corde tuo, Ascendam in cœlum, supra » stellas cœli ponam solium meum : ero similis Altissimo. » Nunc autem in infernum descendes, ad fundamenta ter-» ræ [3]. » Simili quoque ratione Ezechiel : « Dicens loqueris » interficientibus te, Deus sum ego. Tu vero homo, et non » deus [4]. »

LIV. Cum his locis, Antichristi cum tribus probata sit, tum ejus exhibitio ac interitus; nomen quoque obscure designatum sit ac sub ænigmate; videamus et quid acturus sit. Ipse enim congregabit ad se omnem populum ex omni regione qua dispersi sunt, velut suos ipsius filios asciscens propriosque adhibens, restituturum se regionem pollicitus, regnumque illorum ac populum suscitaturum, ut ab eis tanquam Deus adoretur, sicut ait Propheta : « Congregabit » omne regnum suum a solis ortu usque ad occasum. Quos » vocaverit, et quos non vocaverit, cum eo venient [5]. » Jeremias quoque sic de illo loquitur sub avis metaphora : «Per-» dix clamavit : congregavit quæ non peperit; faciens divi-

[1] Isai. XXIII, 4. — [2] Ezech. XXVIII, 6. — [3] Is. XIV, 14. — [4] Ezech. XXVIII, 9. — [5] Ex Apocrypho ut supra cap. XV.

» tias suas non cum judicio. In dimidio dierum derelinquent » eum; et erit in novissimis diebus suis insipiens[1]. »

LV. Nihil ergo officiet, præsentis argumenti gratia, quominus etiam animalis artem astumque enarremus, ac ostendamus, non frustra Prophetam hæc locutum esse, ejus animalis usum similitudine. Nam cum perdix superbum animal sit, ubi prope alterius perdicis nidum, in quo sint pulli, viderit, quorum parens ad pastum avolarit, æmula alieni voce, ad se pullos vocat. Pulli vero suum ipsum parentem eum existimantes, ad illum accurrunt. Gloriaturque ille ac sibi placet in alienis pullis, quasi in suis. Reverso autem vero parente suaque ipsius voce inclamante, ea pulli agnita, relictoque seductore, ad verum se parentem conferunt. Eodem similiter tropo usus Propheta, translata in Antichristum fabula. Is namque ad se ipse humanum vocabit genus, eos sibi addicere studens : nempe abs se omnes liberatum iri pollicitus, qui sibi ipse salutem præstare non potest.

LVI. Is igitur congregatis ad se qui ubique gentium de populo existent increduli, illorum rogatu ac suasione veniet, ut sanctos, eorum inimicos ac adversarios, ulciscatur, quemadmodum ait Apostolus et Evangelista : « Judex erat in ci» vitate, qui Deum non timebat, nec hominem reverebatur. » Vidua autem quædam erat in illa civitate quæ interpellabat » eum, dicens : Vindica me de adversario meo. At ille nole» bat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se : Et» si Deum non timeo, nec hominem revereor, tamen quia » molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam [2]. »

LVII. Judicem iniquitatis, qui nec Deum timeat, neque hominem revereatur, citra ullam dubitationem Antichristum vocat, ut qui filius diaboli sit et vas Satanæ. Regnum enim adeptus, adversus Deum efferri incipiet, qui nec vere Deum timeat, neque Filium Dei, omnium vere judicem, re-

[1] Jer. XVII, 11. — [2] Luc. XVIII, 2.

vereatur. Dicendo autem esse viduam in civitate, ipsam Jerusalem designat, quæ plane vidua est, a perfecto ac cœlesti sponso Deo derelicta. Hæc illum vindicem suum ac servatorem vocat, non intelligens quod dictum est a Jeremia propheta : « Pro eo quod non crediderunt veritati, tunc lo» quetur populo huic et Jerusalem spiritus erroris [1]. » Sed et Esaias similiter : « Eo quod noluerit populus iste bibere » aquam Siloë, quæ vadit cum silentio, sed vult habere Ra» sim et filium Romeliæ regem super vos : propterea ecce » Dominus adducet super vos aquam fluminis, fortem et mul» tam, regem Assyriorum [2]. » Regis symbolo Antichristum significat, quemadmodum etiam alius Propheta dicit : « Et » erit hæc a me pax, quando Assyrius supervenerit in terram » vestram, et quando ascenderit super montes vestros [3]. »

LVIII. Quin et Moyses similiter, cum præsciret fore ut populus verum mundi Salvatorem repelleret ac abjiceret, errori vero consentiret, terrenum diligens regem, ac cœlestem spernens : « Nonne hæc, *inquit,* condita sunt apud me, » et signata in thesauris meis ? In die ultionis retribuam, et in » tempore cum labetur pes eorum [4]. » Per omnia itaque lapsi sunt et erraverunt, qui in nullo veritati concordes extiterunt : nec Legi, quod eam transgressi sunt; nec in Prophetis, quod Prophetas quoque occiderunt; nec in Evangeliorum voce, quod et Salvatorem ipsum crucifixerunt; nec Apostolis credentes, quod et illos persecuti sunt : ubique veritati insidias nectentes ejusque proditores, Dei magis odio ducti quam ejus ullo amore devoti, qui et ipsi tunc ubi erunt nacti occasionem, mortalem hominem sui ultorem fore rogabunt, adversus Dei servos animis incitati. Quibus ille fastu tumens, libellos in omnes partes adversus sanctos destinare incipiet, ut qui eum colere et quasi Deum venerari noluerint, omnes ubique interficiantur; quemadmodum ait Esaias :

[1] Jerem. IV, 11. — [2] Isai. VIII, 6. — [3] Mich. V, 5. — [4] Deut. XXXII, 34.

« Væ terræ navium alæ, trans flumina Æthiopiæ. Qui mittit » in mare obsides, et epistolas biblinas super aquam. Ibunt » enim nuntii leves ad gentem erectam suspensique animi, » et peregrinum populum sævumque in eos; gentem inspe- » ratam et conculcatam[1]. »

LIX. Verum nos, qui in Filium Dei speramus, ab infidelibus, a quibus conculcamur, persecutionem patimur. Alæ enim navium, Ecclesiæ sunt : mare vero, mundus, in quo Ecclesia, velut pelagi salo, fluctibus jactatur, nec tamen naufragio perit; quippe cum solertem gubernatorem Christum secum habeat. Fert vero etiam in medio erectum adversus mortem tropæum, quæ videlicet crucem Domini secum portet. Est enim ejus prora Oriens; puppis vero, Occidens : cavitas mediaque capacitas, Meridies; clavi; duo Testamenta; circumextenti funes, Christi charitas quæ Ecclesiam astringit. Linum quod secum fert, lavacrum est regenerationis quæ fideles renovat, unde sunt illa præclara. Venti loco adest Spiritus ille e cœlis, quo fideles consignantur Deo. Habet pariter illi comites et ferreas anchoras, sancta nimirum Christi mandata, quæ ferri robur ipsum præferant. Quin et nautas a dextris atque sinistris habet, sanctorum Angelorum more assistentes, quorum ope continetur atque munitur Ecclesia. In ea, scala quæ in altum ad antennam subvehit, imago est salutaris Christi passionis, fideles trahens ut in cœlos conscendant. Signa super antennam in altum sublata, Prophetarum, Martyrum et Apostolorum in Christi regno quiescentium stipatus ordo.

LX. De persecutionis vero ærumna, quam adversarius Ecclesiæ inducet, etiam Joannes loquitur : « Et vidi signum » magnum et mirabile, mulierem amictam sole, et luna sub » pedibus ejus, et in capite ejus corona stellarum duode- » cim. Et in utero habens clamat parturiens, et cruciabatur

[1] Isai. XVIII, 1.

» ut pareret. Et draco stetit ante mulierem quæ erat paritura, ut cum peperisset, filium ejus devoraret : et peperit filium masculum, qui erat recturus omnes gentes. Et raptus est filius ad Deum et ad thronum ejus. Et mulier fugit in solitudinem, ubi habebat locum paratum a Deo, ut ibi eam pascant diebus mille ducentis sexaginta [1]. Et tunc videns draco, persecutus est mulierem quæ peperit masculum. Et datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, ut volaret in desertum, ubi alitur per tempus et tempora, et dimidium temporis, a facie serpentis. Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen, ut eam faceret rapi a flumine. Et adjuvit terra mulierem, et aperuit os suum, et absorbuit flumen quod miserat serpens ex ore suo. Et iratus est draco in mulierem, et abiit ut faceret bellum cum sanctis de ejus semine, qui custodiunt mandata Dei, et habent testimonium Jesu [2]. »

LXI. Mulierem amictam sole clarissime Ecclesiam significavit, paterno indutam Verbo, quod sole micantius splendet. Dicendo vero, lunam sub pedibus ejus, cœlesti claritate lunæ in morem ornatam ostendit. Quod autem ait, *In capite ejus corona stellarum duodecim*, duodecim Apostolos designat, per quos fundata est Ecclesia. « Et habens in utero clamat parturiens, et cruciabatur ut pareret ; » quia non cessat Ecclesia ex corde Verbum gignere, quod in mundo ab infidelibus persecutionem patitur. « Et peperit, » *inquit*, filium masculum, qui erat recturus omnes gentes. » Nimirum Ecclesia, dum Christum, Dei masculam ac perfectam prolem, qui Deus et homo prædicetur, semper parit, docet omnes gentes. Porro dicendo, « Raptus est filius ejus ad Deum, et ad thronum ejus, » cœlestem regem, non terrenum esse significat, qui ex illa semper nascitur, uti etiam David pronuntiavit, dicens : « Dixit Dominus

[1] Apoc. XII, 1. — [2] Ibid. 13.

» Domino meo, Sede a dextris meis : donec ponam inimicos » tuos, scabellum pedum tuorum[1]. » « Et vidit, *inquit,* dra- » co, et persecutus est mulierem quæ pepererat masculum. » Et datæ sunt mulieri duæ alæ aquilæ magnæ, ut volaret in » desertum, ubi alitur per tempus et tempora et dimidium » temporis, a facie serpentis. » Hi sunt dies mille ducenti sexaginta (dimidium scilicet hebdomadæ) quibus Tyrannus rerum potietur[2], persequens Ecclesiam fugientem de civitate in civitatem, et in solitudine in montibus latitantem, nullo alio tutam præsidio, quam duarum alarum aquilæ magnæ; fidei scilicet Jesu Christi, qui extensis in cruce sanctis manibus suis, duas extendit alas, dexteram atque sinistram, vocans ad se omnes fideles, ac velut gallina eos protegens. Nam et ait per Malachiam : « Vobis qui timetis » nomen meum, orietur Sol justitiæ; et sanitas in pennis » ejus[3]. »

LXII. Ait vero etiam Dominus : « Cum videritis abomi- » nationem desolationis stantem in loco sancto, qui legit, » intelligat. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes : et » qui in tecto, non descendat tollere vestem suam : et qui » in agro, non revertatur ut tollat aliquid de domo sua. Væ » autem prægnantibus et lactantibus in diebus illis ! Erit » enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio » mundi. Et nisi breviati fuissent dies illi, non salva fieret » omnis caro[4]. » Daniel autem ait : « Et dabunt abominatio- » nem desolationis dies mille ducentos nonaginta. Beatus qui » expectavit, et pervenit ad dies mille ducentos nonaginta » quinque[5]. »

LXIII. Beatus item Paulus Apostolus scribens ad Thessalonicenses, ait : « Rogamus autem vos, Fratres, per ad- » ventum Domini nostri Jesu Christi, et nostri aggrega-

[1] Ps. cix, 1. — [2] Apoc. xi, 3. Dan. ix, 27. — [3] Malach. iv, 2. — [4] Matth. xxiv, 15. Marc. xiii, 14. Luc. xxi, 20. — [5] Dan. xi, 31, et xiii, 21.

» tionem in ipso, ut non cito moveamini a sensu, neque
» turbemini, neque per spiritum, neque per sermonem, ne-
» que per epistolas, tanquam nobis auctoribus, quasi instet
» dies Domini : ne quis vos decipiat ullo modo; quoniam
» nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo
» peccati, filius perditionis, qui est Adversarius, et extolli-
» tur super omnem qui dicitur Deus aut Numen, ita ut in
» templo Dei sedeat ostentans se esse Deum. Non memi-
» nistis, quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam
» vobis? Et nunc obstaculum scitis, ut ille reveletur in suo
» tempore. Nam mysterium jam operatur iniquitatis; tan-
» tum qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat : et tunc
» revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet
» spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui : cu-
» jus adventus secundum operationem Satanæ, in omni vir-
» tute et signis et prodigiis mendacibus, et in omni decep-
» tione injustitiæ, in iis qui pereunt, eo quod charitatem
» veritatis non receperunt. Et propter hoc mittet illis Deus
» operationem erroris, ut credant mendacium, ut judicen-
» tur omnes qui non crediderunt veritati, sed injustitiæ
» sponte adhæserunt[1]. » Ait vero Esaias : « Tollatur impius,
» ne videat gloriam Domini[2]. »

LXIV. His itaque, Charissime, futuris, unaque in duas divisa septimanas, ac tunc apparente abominatione desolationis, duorumque Domini prophetarum ac præcursorum cursu consummato, ac jam mundi universi appetente consummatione, quid reliquum est, quam ut Dominus et Salvator noster Jesus Christus Deus in cœlis appareat, in quem speravimus? qui conflagrationem justumque judicium cunctis inducturus sit qui in eum non crediderunt. Ait enim Dominus : « His jam fieri incipientibus, respicite et levate
» capita vestra, quoniam appropinquavit redemptio vestra.

[1] 2 Thes. II, 1 et seqq. — [2] Is. XXVI, 10.

» Et capillus de capite vestro non peribit [1]. Sicut fulgur » exit ab oriente, et fulget usque ad occidentem, sic erit » adventus Filii hominis. Ubicumque fuerit cadaver, illic » congregabuntur et aquilæ [2]. » Fuit autem cadaver in paradiso : ibi enim Adamus cecidit. Aitque rursus : « Tunc mit» tet Filius hominis Angelos suos, et congregabit electos » suos a quatuor ventis cœli [3]. » David quoque prænuntians judicium Dominique apparitionem : « A summo cœlo egres» sio ejus, *inquit*, et occursus ejus usque ad summum cœli ; » et non est qui se abscondat a calore ejus [4]. » Calorem vero, conflagrationem vocat. Sic autem Esaias : « Vade, po» pulus meus, intra in cubiculum tuum : claude ostium » tuum : abscondere modicum aliquantulum, donec per» transeat ira Domini [5]. » Paulus item : « Revelatur enim ira » Dei de cœlo super omnem impietatem et injustitiam ho» minum qui veritatem Dei in injustitia detinent [6]. »

LXV. Cæterum, de resurrectione et regno cœlorum ait Daniel : « Multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, re» surgent, alii in vitam æternam, alii in opprobrium et pro» brum sempiternum [7]. » Esaias quoque dicit : « Resurgent » mortui, et evigilabunt qui in monumentis sunt : quia ros » lucis, qui a te est, sanitas illis est [8]. » At Dominus : « Multi » in illa die audient vocem Filii Dei, et qui audient vivent [9]. » Propheta quoque : « Excitare qui dormis, et expergiscere a » mortuis, et illucebit tibi Christus [10]. » Joannes item : « Bea» tus et sanctus qui habet partem in resurrectione prima : » in hunc secunda mors non habet potestatem [11]. » Nam secunda mors, stagnum est ignis urentis. Rursusque Dominus ait : *Tunc Justi fulgebunt* sicut sol lucet in claritate sua [12]. Et dicet sanctis : « Venite, benedicti Patris mei : possi-

[1] Luc. xxi, 28. — [2] Matth. xxiv, 26. — [3] Ibid. 31. — [4] Psal. xviii, 7. — [5] Isai. xxvi, 20. — [6] Rom. i, 17. — [7] Dan. xii, 2. — [8] Is. xxvi, 19. — [9] Joan. v, 25. — [10] Eph. v, 14. — [11] Apoc. xx, 6 et 14. — [12] Matth. xiii, 43.

» dete paratum vobis regnum a constitutione mundi[1]. » Ad improbos vero quid dicit? « Ite, maledicti, in ignem æter- » num, qui paratus est diabolo et angelis ejus : » quem paravit Pater meus. Joannes vero dicit : « Foris canes et ve- » nefici, et scortatores et homicidæ, et idolis servientes, et » omnis qui facit et amat mendacium[2], » quia pars vestra est in gehenna ignis. Similiter autem et Esaias ait : « Et egre- » dientur, et videbunt cadavera, ut eorum qui prævaricati » sunt in me. Vermis eorum non morietur, et ignis eorum » non extinguetur, et erunt in visionem omni carni[3]. »

LXVI. Paulus autem Apostolus de resurrectione justorum ad Thessalonicenses scribens, ait : « Nolumus vos igno- » rare de dormientibus, ut non contristemini, sicut et cæ- » teri, qui spem non habent. Si enim credimus quod Jesus » mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt » per Jesum adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in » verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in » adventum Domini non præveniemus eos qui dormierunt. » Quoniam ipse Dominus in jussu, et in voce et tuba Dei » descendet de cœlo, et mortui in Christo resurgent pri- » mum. Deinde nos qui vivimus, qui residui sumus, simul » cum eis rapiemur in occursum Domini in aëra; et sic sem- » per cum Domino erimus[4]. »

LXVII. Hæc tibi paucis exposui, o Theophile, ex divinis Scripturis hausta, ut servando fide quæ scripta sunt, prospiciensque futura, inoffensum te Deo ac hominibus serves, expectans beatam spem, et illustrationem Dei et Salvatoris nostri[5], in qua suscitatis sanctis nostris, cum eis lætabitur glorificans Patrem. Ipsi gloria in sempiterna sæcula sæculorum. Amen.

[1] Matth. xxv, 34. — [2] Apoc. xxv, 15, et xxi, 8. — [3] Is. lxvi, 24. — [4] 1 Thes. iv, 12. — [5] Tit. ii, 13.

SANCTI HIPPOLYTI

DEMONSTRATIO

ADVERSUS JUDÆOS.

(EX VERSIONE FRANCISCI TURRIANI.)

Inclina aurem tuam, Judææ, et audi verba mea, et attende. Sæpe gloriaris tu quod Jesum Nazarenum mortis condemnasti, et quod acetum et fel ei ad bibendum porrexisti; et hoc gloriosum putas. Accede igitur, et consideremus communiter, utrumne injuste gloriaris, o Israël, et illud parum aceti et fellis has horribiles minas tibi intulit; utrumne propter illud in istis infinitis calamitatibus es. Procedat igitur in medium, qui per Spiritum sanctum loquitur, et verax est, David filius Jesse. Hic, cum quædam prophetice de vero Christo caneret, et Deum nostrum per Spiritum sanctum canendo celebraret, omnia quæ a Judæis in passione ejus facta sunt clare denuntiavit, ubi Christus, qui se humiliavit et formam servi Adam induit, tanquam ex persona nostra, invocat Deum patrem, qui in cœlis est, et ait Psal. 68 : « Quoniam intraverunt aquæ usque ad ani» mam meam : in limo profundi [1], » id est, in corruptionem inferni propter obedientiam in paradiso abjectam; « et non » est substantia, » id est, auxilium. « Defecerunt oculi mei, » dum spero in Deo meo, quando veniet, et salvum me fa-

[1] Psal. LXIX, 1.

» ciet : » et quæ sequuntur. Postea dicit tanquam ex persona sua Christus : « Quæ non rapui, tunc solvebam, » id est ; qui non peccavi, pro peccato Adæ sustinui mortem. « Quoniam » tu Deus scis insipientiam meam, et delicta mea a te non » sunt abscondita ; » id est : non enim, inquit, deliqui, quamobrem « non erubescant qui expectant videre » meam post triduum resurrectionem, id est Apostoli ; « quoniam pro» pter te, *ut tibi obedirem,* sustinui opprobrium, » id est, crucem, quando Judæi « operuerunt confusione faciem » meam ; quando alienus factus sum fratribus meis secun» dum carnem, et peregrinus filiis matris meæ, » id est, Synagogæ : « Quoniam zelus domus tuæ comedit me, et im» properia improperantium tibi » et sacrificantium idolis ce« ciderunt super me, quamobrem contra me loquebantur » qui sedebant in portis ; » extra portam enim crucifixerunt eum ; « et in me psalmebant qui bibebant vinum, » id est, in festo Paschæ. Ego vero « oratione mea ad te, Domine, » *dicebam,* Pater remitte ipsis gentibus, » quoniam tempus beneplaciti gentium : « ne igitur demergat me tempestas » *tentationum,* nec absorbeat me profundum [1], » id est, infernus ; « non enim relinques animam meam in inferno, nec » urgeat super me puteus os suum [2], » id est, sepulcrum. Propter inimicos meos eripe me, ne glorientur Judæi dicentes, Absorbeamus eum. Hæc omnia Christus œconomice tanquam homo precabatur, qui erat verus Deus. Sed ut antea dixi, *forma servi erat* [3], quæ hæc loquebatur et patiebatur. Quamobrem subjunxit : « Improperium expectavit » anima mea, et miseriam [4] ; » id est : non invitus passus sum, neque per vim : « Expectavi *tamen,* qui simul contristare» tur, et non fuit. » Domino enim derelicto, omnes discipuli fugerunt : *Et expectavi qui consolaretur, et non inveni.* Audi, et adverti, Judæe, quid dicat Christus : « Dederunt in

[1] Psal. XVI, 10. — [2] Psal. LXIX, 15. — [3] Philip. II, 7. — [4] Psal. LXIX, 20.

» cibum meum fel, et in siti mea potaverunt me aceto. » Et hæc passus est a vobis. Audi Spiritum sanctum dicentem, Quid retribuet vobis pro illo modico aceto? ait enim Propheta tanquam ex persona Dei : « Fiat mensa eorum in la» queum, et in retributionem[1]. » Quam retributionem dicit? manifestum est, eam miseriam dicere in qua nunc sunt Judæi. Audi deinde quæ sequuntur : « Obscurentur oculi » eorum, ne videant. » Atqui obscurati sunt vobis oculi animæ obscuratione tenebrosa, et æterna; siquidem, orto vero lumine, vos tanquam in nocte erratis, in invia vos impingentes ac præcipitantes, quia viam illam reliquistis quæ aiebat, *Ego sum via* [2]. Præterea, audi quod gravius et periculosius est, ait enim : *Dorsa eorum semper incurva,* id est, ut serviant gentibus, non quadringentis triginta annis, ut Babylone, sed semper, inquit, in servitutem incurva. Quid jam deinceps frustra et vane liberationem hujus miseriæ speras? Quod enim magis mirandum est, cæcitatem oculorum tuorum non injuste imprecatus est, quia tu oculos ejus velasti cum eum alapis cædebas [3]; et idcirco dorsa eorum semper in servitutem incurva [3] : et quia sanguinem ejus cum ira effudisti, audi remunerationem : « Effunde, *in» quit,* super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehen» dat eos, et fiat commoratio eorum deserta [4], » templum scilicet illud celeberrimum. Sed quare, o Propheta? edissere nobis cur templum devastatum est : an propter illam olim vituli fabricationem, an propter populi idololatriam? an propter sanguinem Prophetarum? an propter adulteria et fornicationes Israël? Minime, inquit; in omnibus enim illis semper veniam et indulgentiam ferebant : sed quia Filium Auctoris beneficiorum interfecerunt; ipse enim est coæternus Patri. Unde ait : « Sit, Pater, templum eorum devasta-

[1] Psal. LXIX, 22. — [2] Joan. XIV, 6. — [3] Marc. XIV, 65. — [4] Psal. LXIX, 25. Act. I, 20.

» tum[1] : » quoniam quem tu propter salutem mundi volens percussisti, *ipsi persecuti sunt*[2]; id est, ipsi me violenta et injusta morte persecuti sunt. Hoc enim significat : « et super » dolorem vulnerum meorum addiderunt. » Prius habuit dolorem tanquam amator hominum propter errorem gentium sed huic dolori alium suo errore adjunxerunt; idcirco, Pater, « appone iniquitatem super iniquitatem eorum, et » afflictionem super afflictionem; et non intrent in justitiam » tuam, » id est, in regnum tuum; sed « deleantur de libro » viventium, et cum justis non scribantur, » id est, cum sanctis Patriarchis suis. Quid ad hæc dicis, Judæe? non hæc dicit Matthæus, neque Paulus, sed David, christus tuus, qui contra te decernit, qui propter Christum pertimescendam sententiam retribuit, et pronuntiat, et tanquam ille magnus Job : Ερῶ πρὸς ὑμᾶς τῷ δικαίῳ, καὶ ἀψευδεῖ λέγοντας[3] : emisti Christum tanquam servum, venisti ad eum tanquam ad latronem in hortum. Producam in medium prophetiam Salomonis de Christo, quæ aperte et perspicue quæ ad Judæos spectant edisserit, non solum quæ hoc tempore evenisse eis cernimus, sed quæ in futuro evenient propter contumaciam, et id quo ausus es in Christum principem vitæ; ait enim Propheta : « Non recte cogitaverunt impii, » *de Christo* dicentes : circumveniamus justum, quoniam » inutilis est nobis, et contrarius est operibus et sermoni- » bus nostris, et improperat nobis peccata legis, et promit- » tit se scientiam Dei habere, et Filium Dei se nominat[4]. » Postea dicit : « Gravis est nobis etiam ad vivendum, quoniam » dissimilis est aliis vita illius : et immutatæ sunt viæ ejus, » tanquam nugaces æstimati sumus ab illo, et abstinet se a » viis nostris tanquam ab immunditiis, et præfert novissima » justorum[5]. » Et rursus audi, Judæe : nemo ex justis vel

[1] Matth. xxiii, 38. — [2] Psal. lxix, 26. — [3] Job xvi et xxi. — [4] Sap. ii, 1, 12 et seqq. — [5] Ibid. 15.

Prophetis vocavit se filium Dei. Ait igitur iterum Salomon in persona Judæorum de hoc justo, qui est Christus : « Factus est nobis in traductionem cogitationum nostra- » rum, gloriatur Patrem se habere Deum. Videamus ergo » si sermones illius veri sint, et tentemus quæ erunt novis- » sima illius : si enim est justus Dei filius, suscipiet illum, » liberabit illum de manibus contrariorum. Morte turpis- » sima condemnemus eum, erit enim respectus ejus ex ser- » monibus illius. » Et rursus David in Psalmis ait de futuro sæculo : « Tunc loquetur ad eos Christus in ira sua ; et in » furore suo conturbabit eos[1]. » Et iterum Salomon de Christo, et Judæis, quod quando stabit Justus in magna constantia ante faciem eorum qui eum afflixerunt et sermones ejus repudiarunt : « Videntes, *inquit,* turbabuntur » timore horribili ; et mirabuntur in subitatione insperatæ » salutis, et dicent intra se pœnitentiam agentes, et præ » angustia spiritus gementes : Hic est quem habuimus ali- » quando in derisum, et in similitudinem improperii : nos » insensati vitam illius existimabamus insaniam, et in finem » illius sine honore. Quomodo computatus est in filiis Dei, » et in sanctis sors illius est ? Ergo erravimus a via verita- » tis, et justitiæ lumen non luxit, et sol non ortus est nobis. » Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis : ambula- » vimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus. » Quid nobis profuit superbia nostra ? transierunt omnia » illa tanquam umbra[2]...... »

Desunt quædam.

[1] Psal. II, 5. — [2] Sap. v, 3.

SANCTI HIPPOLYTI

FRAGMENTA

CONTRA BERONEM ET HELICEN.

(ANASTASIO PRESBYTERO INTERPRETE.)

Sancti Hippolyti Episcopi, Portus Romani et martyris veritatis, ex Sermone qui est per elementum de Theologia et Incarnatione contra Beronem et Helicen hæreticos, cujus initium est : Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, *Dominus Sabaoth, incessanti voce clamantes, Seraphim Deum glorificant.*

Immensæ quippe virtutis voluntate Dei et facta sunt omnia, et salvantur quæ facta sunt, secundum suas ipsorum opportune singula conservata rationes, ei qui est secundum naturam immensæ virtutis Deus et factor universorum, divina voluntate, quæ omnia fecit ac movet, suis unaquæque naturalibus producta legibus, immobili permanente. Quod enim immensum est, nulla ratione vel modo recipit motum, non habens quo et circa quod moveatur. Vertibilitas enim ejus qui est inexpers motionis, motus est. Propter quod secundum nos veraciter factum homo absque peccato Dei Verbum, operatumque ac patiens humanitus quæcumque naturæ sunt sine peccato, et naturalis carnis circumscriptionem propter nos sustinens, nullam omnino propter exinanitionem vicissitudinem pertulit, cui idipsum est patri factum, id ipsum carni. Sed sicut erat sine carne, omni etiam excepta circumscriptione permansit, et per carnem

deifice operans quæ Deitatis sunt, utraque ostendens se per quæ dupliciter, divine scilicet et humane, operatum est secundum eamdem, quæ veraciter vera est et naturalis substantia : Deum immensum simul et circumscriptum hominem existentem et intellectum, utriusque perfecte perfectionem habentem, cum eadem operatione, id est naturali proprietate, ex quibus manentem semper secundum naturam sine convertibilitate earum differentiam scimus; sed non, sicut quidam aiunt, secundum comparationem, ne eumdem sibi secundum ipsum præter quod oportet, majorem ac minorem dicamus. Connaturalium quippe, et non eorum quæ alterius sunt naturæ, comparationes existunt. Deo enim factori omnium factorum, infinitoque finitivum, et infinitati finis secundum nullam comparatur rationem, cum semper et per omnia naturaliter ab invicem, sed non comparative differant. Quanquam ineffabilis quædam et indirumpibilis in unam substantiam utriusque facta sit unitas, omnem penitus omnis facti scientiam fugiens. Divinitas enim, ut erat ante incarnationem, est et post incarnationem, secundum naturam infinita, incomprehensibilis, impassibilis, inconvertibilis, per se potens et, ut totum dicamus, subsistens substantialis, sola infinitæ virtutis bonum.

Ejusdem, ex eodem Sermone. II.

Factus ergo veraciter secundum Scripturas, non conversus universorum Deus homo sine peccato, ut novit ipse solus, cum sit artifex naturalis eorum quæ sunt supra sensum, in ipsa simul salutari incarnatione deitatis suæ coaptans carni operationem, non circumscriptam ea propter evacuationem, nec sicut ex deitate sua, ita et ex ipsa naturaliter cognitam, sed in quibuscumque incarnatus deifice operatus est, per ipsam declaratam. Non enim caro facta est per naturam deitas translata natura, facta videlicet secundum na-

turam deitatis caro; sed quod erat etiam deitati coaptata mansit, id est caro infirma et passibilis natura et operatione, quemadmodum Salvator ait : « Spiritus quidem promptus; caro autem infirma [1]. » In qua operatus et passus quæ erant carnis absque peccato exinanitionem pro nobis indicavit, divinitatis miraculis, et carnis passionibus naturaliter roboratam. Propter hoc enim factus est homo universorum Deus, ut carne quidem passibili patiens, totum nostrum morti venditum redimeret genus; impassibili vero deitate per carnem mirabiliter operans, ad immortalem illud et beatam reduceret vitam, de qua ceciderat diabolo parens; atque sanctos intellectualium substantiarum cœli ordines ad inconvertibilitatem mysterio suæ stabiliret incorporationis. Cujus opus omnium in eum recapitulatio est [2]. Mansit ergo etiam incarnatus secundum naturam Deus superimmensus, sibi cognatam et convenientem habens operationem, ex deitate quidem substantialiter natam, per sanctissimam vero carnem in miraculis dispensatorie declaratam : ut credatur Deus esse, per infirmam natura carnem per se operans universitatis salutem.

Ejusdem, ex eodem Sermone. III.

Etenim et mihi, ut paradigmate quod de Salvatore dictum est exprimam, naturalis sermo meus cognatus est et competens, cum sim rationalis et intellectualis anima, cujus secundum naturam est a se mobilis operatio ac prima virtus, semper mobilis sermo naturaliter ex ea profluens : quem verbis prolatum, et lineis exaratum, lingua quidem organice cum oportet produco, et litteris artificiose per indissimilia non existentem, dissimilibus non fugientem ostendens eum subauditum. Non enim linguæ ac litterarum naturalis sermo meus est; licet per eas ipsius faciamus pro-

[1] Matth. xxvi, 42. — [2] Ephes. i, 10.

nuntiationem : sed meus, qui secundum naturam loquor, et per utrasque illum ut meum pronuntio, ab intellectuali quidem anima mea semper naturaliter derivatum, per corporalem vero linguam meam organice, ut dixi, cum oportet productum. Sicut ergo in nobis, quantum æstimare possumus quod modis omnibus est inæstimabile, per corporalem linguam nostram inconvertibiliter, quæ secundum naturam est, animæ rationabilis producitur virtus : ita et in gloriosa Dei Incarnatione, per sanctissimam carnem suam in quibuscumque divine operaretur, sine convertibilitate omnipotentiva et cunctorum factiva, totius deitatis operatio monstrabatur, absque omni secundum naturam circumscriptione permanens, licet per carnem fulgeret natura circumfinita. Non enim circumscribitur factitia natura quod secundum naturam factum non est, licet cooriatur ei per conceptionem omnem sensum circumscribentem : nec etiam in eodem ipso sibi natura differtur aliquando et naturalis operatio, donec utrumque intra propriam manet naturalem inconvertibilitatem. Connaturalium enim tantum per se operans est motus, manifestans substantiam, cujus naturalem constat esse virtutem : diversæ naturæ proprietatis substantia nulla ratione esse vel fieri sine convertibilitate valente.

Ejusdem, ex eodem Sermone. IV.

Mysterium namque divinæ Incarnationis Apostolis et Prophetis atque doctoribus duplam ac diversam in omnibus habere naturalem theoriam dignoscitur, cum sit perfectæ deitatis et plenæ demonstrativum humanitatis. Quarum donec unum secundum substantiam non cognitum fuerit verbum unius operationis, cum utriusque sit, nunquam aliquando cognoscetur motus. Cum enim semper secundum naturam existat Deus, superinfinita virtute factus, sicut vo-

luit, homo sine peccato, quod erat, est cum quantis cognoscitur Deus; et quod factus est, est cum quantis esse cognoscitur homo : secundum utrumque suum semper permanens sine casu, quibus divine pariter et humane operatus est : perfectionem per omnem utriusque rationem sibi naturaliter incommutabilem salvans.

Ejusdem, ex eodem Sermone. V.

Bero enim quidam nuper, et alii quidam, Valentini phantasia deserta, deteriori irretiti sunt pravitati, dicentes assumptam a Verbo carnem fuisse eadem quæ divinitas operata est operatam; divinitatem vero compassibilem carni propter exinanitionem : convertibilitatem simul et commixtionem, seu confusionem, atque utriusque in invicem mutationem dogmatizantes. Si enim assumpta caro facta est cooperatrix divinitati, liquet quod et natura Deus cum quotquot est intelligatur Deus : et si facta est exinanita compassibilis carni divinitas, liquet quod et natura caro cum quotquot est naturaliter esse intelligatur caro. Ea quippe quæ mutuo sunt cooperantia, et eadem operantia, et ejusdem originis, profecto et compassibilia naturæ non suscipientia differentiam : et naturis sibi confusis erit dualitas Christus, et personis separatis fiet quaternitas; quod est nimium fugiendum. Et quomodo illis unus et idem ipse erit Deus natura simul et homo Christus? quam etiam secundum ipsos habebit essentiam mutatione divinitatis factus homo, et carnis translatione Deus? Casus enim in alterutras, omnimoda est utrarumque peremptio. Inspiciatur itaque a nobis aliter sermo.

Ejusdem, ex eodem Sermone VI.

Pium Christianis constitutum est dogma credentibus, secundum eamdem naturam ac operationem, et omne aliud

sibi conveniens, æqualem sibi et eumdem ipsum esse Deum, nihil omnino eorum quæ sua sunt inæquale habentem et inconveniens. Si igitur secundum Beronem assumpta sibi caro ejusdem operationis effecta est, haud dubium quin et ejusdem facta est sibi naturæ, cum quotquot est natura, id est, inprincipalitate, infactione, infinitate, sempiternitate, incomprehensibilitate, et quæcumque horum secundum magnitudinem theologica amplissime in deitate ratio contemplatur, et vicissitudinem utraque passa sunt neutro naturæ suæ substantialem rationem ultra salvandam habente. Qui enim eorum quæ alterius sunt naturæ sentit eamdem operationem, confusionem simul naturalem, et divisionem eorum personalem introducit : incognita prorsus idiomatum commutatione naturali eorum facta existentia.

Ejusdem, ex eodem Sermone. VII.

Si vero ejusdem sibi non fuit naturæ, nec ejusdem sibi aliquando fiet naturalis operationis, ne appareat secundum naturam operationem inæqualem habere et inconvenientem, et suæ ipsius per omnia eorum quæ sua sunt naturalis extraneus factus æqualitatis et identitatis, quod est penitus impium.

Ejusdem, ex eodem Sermone. VIII.

In hunc autem errorem illati sunt male credentes propriam carnis effectam divinam operationem, quæ per ipsam in miraculis manifestata est, qua totum Christus substantians secundum quod intelligitur Deus, tenet retentum. Non enim cognoverunt, impossibile esse divinæ operationem naturæ, alterius naturæ substantiæ idioma fieri absque convertibilitate. Neque intellexerunt, quod non utique proprium sit carnis quod per eam quidem ostensum est, non ex ea naturaliter ortum, præsertim cum claræ sit eis et manifestæ probationis. Ego enim lingua loquens et manu scri-

bens, unam et eamdem per utramque intellectualis animæ meæ profero cogitationem. Operationem ejus existentem naturalem nulla ratione ostèndens eam lingua vel manu naturaliter ortam, sed nec effectam earum vel dictam cogitationem propter ejus ex utraque manifestationem. Linguam enim vel manum cogitativam sapienter novit nemo : sicut nec sanctissimam Dei carnem, pro eo quod assumpta sit, et per eam divina sit operatio clara effecta, secundum naturam conditricem. Sed pie confitetur credens, quia propter salutem nostram, et ut ad inconversibilitatem ligaret universitatem, universorum Conditor ex sanctissima semper virgine Maria per conceptionem inviolabilem sine conversibilitate substantians sibimet animam intellectualem cum sensitivo corpore, natura factus est homo malitiæ alienus : totus Deus ipse, totus homo idem ipse, totus Deus pariter natura et homo idem ipse : deitate quidem divina per suam ipsius sanctissimam carnem non existentia natura carnis operans, humanitate vero humana non existentia natura deitatis. Nil divinum nudum corpore operatur, nil humanum idem ipse privatum divinitate gerens, servans sibimet modum secundum utrumque immutabilem, per quem operatus est utraque decenti more, ad approbationem perfectæ ac veræ, nihilque habentis pravitatis inhumanationis suæ. Itaque Bero quidem sic se habens, ut dixi, operationis monade deitatem Christi et humanitatem naturaliter simul confundens, et partiens personaliter, dissolvit vitam : ignorans solius contra naturalium personarum connaturalis identitatis eamdem ipsam operationem esse significativam.

SANCTI HIPPOLYTI

FRAGMENTUM

CONTRA HÆRESIM NOËTI.

(FRANCISCO TURRIANO INTERPRETE.)

I. Alii quidam aliam doctrinam introducunt, facti discipuli cujusdam Noëti, qui genere quidem Smyrnæus fuit non multo ante. Hic inflatus in elationem provectus est, alieni spiritus existimatione elatus. Dixit hic Christum esse eumdem Patrem, ipsumque Patrem genitum esse et passum. Videte quanta elatio cordis et inflatio spiritus alieni in eum subiit. Jam igitur ex aliis actibus deprehensum est quod non loquebatur spiritu mundo. Qui enim in Spiritum sanctum blasphemus est, ex divina sorte ejectus est. Aiebat hic se esse Moysen, et fratrem suum esse Aaron. Hæc cum beati presbyteri audirent, accersitum coram Ecclesia examinaverunt. Ille vero negabat principio sic se sentire. Postea vero in quibusdam delitescens, et collectis aliis qui in eodem errore erant, volebat aperte dogma suum defendere. Quem rursus accersitum presbyteri redarguerunt. Ille vero resistebat, inquiens : Quid igitur mali facio si Christum honoro? Huic presbyteri responderunt : Et nos unum Deum vere scimus ; scimus Christum, scimus Filium passum, sicut passus est ; mortuum, sicut mortuus est ; et suscitatum tertia die, et sedentem ad dexteram Patris, ven-

turumque ad judicandum vivos et mortuos. Atque hæc dicimus quæ didicimus. Tunc istum convictum ejecerunt ex Ecclesia, qui eo inflationis venit ut docere institueret.

II. Volunt autem dogma suum constituere et confirmare, quia est in Lege : « Ego sum Deus patrum tuorum. Non » erunt vobis alii dii præter me [1] ; » et rursus in alio loco : « Ego sum primus, et ego novissimus ; et post me non est » alius [2]. » Sic aiunt se probare unum esse Deum : et respondent : Si Christum confitemur Deum, igitur ipse est Pater, si est Deus : passus vero est Christus Deus, passus igitur est Pater. Pater enim erat ipse. At non sic est : non enim sic Scripturæ exponunt. Utuntur præterea aliis testimoniis : sic enim aiunt scriptum esse : « Hic Deus noster ; » non reputabitur alius ad eum : adinvenit omnem viam » scientiæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israël dilecto » suo : post hæc in terris visus est, et cum hominibus con» versatus est [3]. » Vides igitur, inquit, quod hic est Deus qui solus est, et postea in terris visus, et cum hominibus conversatus ? Et in alio loco ait : « Laboravit Ægyptus, et mer» catura Æthiopum, et Sabain ; viri celsi in te transibunt, » et tui servi erunt, et ibunt post te vincti vinculis manuum, » et in te adorabunt, quia in te est Deus ; et in te precabun» tur, quia non est Deus præter te : tu enim es Deus, et » nescivimus ; Deus Israël Salvator [4]. » Vides, inquit, quomodo Scripturæ unum Deum prædicant ? Cum hoc aperte declaratum sit, cum hæc sic contestata sint, necesse est, uno per confessionem constituto, hunc passioni subjicere. Christus enim erat Deus et propter nos passus est cum esset Pater, ut posset salvos nos facere. Aliud enim (inquit) dicere non possumus : si quidem Apostolus unum Deum confitetur, cum ait : « Quorum patres, ex quibus Christus se-

[1] Exod. III, 6 ; XX, 3. — [2] Isai. XLIV, 6 ; XLV, 5. — [3] Baruch. III, 36. — [4] Isai. XLV, 14.

» cundum carnem, qui est Deus benedictus in sæcula [1]. »

III. Sic volunt ista recitare, et uti mutilatis, sicut fecit Theodotus, cum vellet probare Christum esse hominem nudum. Sed nec illi, nec isti quidquam intellexerunt; ut ipsæ Scripturæ inscitiam eorum redarguunt, quæ testimonium veritati tribuunt. Videte, fratres, quomodo præceps et audax dogma introduxerunt, cum impudenter aiunt : Ipse Christus est Pater, ipse Filius; ipse passus est, ipse se excitavit a mortuis. At non sic est : recte enim dicunt Scripturæ, sed alia Noëtus intelligit. At non quia Noëtus non intelligit, idcirco Scripturæ repudiandæ sunt. Quis enim non dicet unum Deum esse? non tamen continuo œconomiam, id est, Incarnationem, negabit. Primum igitur oportet confutare quidem hæc capita secundum sensum illorum; declarare vero ea secundum veritatem. Primum enim revera est exponere Patrem esse unum Deum, « ex quo omnis » paternitas [2], per quem omnia, et ex quo omnia, et nos in » ipso [3]. »

IV. Videamus, ut dixi confutationem, deinde veritatem exponemus. Ait enim : « Laboravit Ægyptus, et mercatura » Æthiopum, et Sabain [4], » et quæ sequuntur usque ad eum locum ubi dicit : « Tu es Deus Israël salvator. » Hæc recitat, non intelligens quod prius dictum est. Cum enim volunt malitiose ac dolo malo agere, circumcidunt Scripturas. Recitet autem integre, et reperiet causam propter quam hæc dicuntur. Paulo enim supra, principium capitis est, unde oportet incipere ad docendum cui et de quo dicit. Superius enim principium capitis sic habet : « Interrogate » me de filiis meis et de filiabus meis, et de operibus manum mearum mandate mihi. Ego feci terram, et hominem super eam : ego manu mea firmavi cœlum; ego mandavi astris, ego excitavi eum, et omnes viæ ejus rectæ.

[1] Rom. IX, 5. — [2] Ephes. III, 15. — [3] I Cor. VIII, 6. — [4] Isai. XLV, 14.

» Hic ædificabit civitatem meam, et captivitatem reducet » non cum pretio, neque cum bonis, dixit Dominus Sabaoth. » Sic dixit Dominus Sabaoth : Laboravit Ægyptus, et mer- » catura Æthiopum, et Sabain; viri celsi in te transibunt, » et tibi erunt servi, et post te sequentur ligati vinculis ma- » nuum, et in te adorabunt, et in te precabuntur; quoniam » in te est Deus, et non est Deus præter te : tu enim es » Deus, et nescivimus; Deus Israël salvator. In te igitur, » *inquit*, est Deus[1]. » In quo autem est Deus, nisi in Christo Jesu Verbo Patris, et mysterio œconomiæ, id est, Incarnationis? De quo rursus docens, carnem ejus significat cum ait : « Ego excitavi eum cum justitia, et omnes viæ ejus » rectæ. » Quid igitur? de quo testatur hoc loco Pater? de Filio dicit Pater : « Ego excitavi cum justitia. » Quod autem Pater suscitavit Filium in justitia, testatur Paulus Apostolus, cum ait : « Si autem Spiritus qui suscitavit Christum » a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Christum Je- » sum a mortuis, vivificabit etiam mortalia corpora vestra » per inhabitantem Spiritum ejus in vobis[2]. » Ecce comprobavit quod dictum est per Prophetam : « Ego suscitavi » cum justitia. » Quod autem dixit : *In te est Deus;* ostendit mysterium œconomiæ, id est, Incarnationis, quod incarnato Verbo et facto homine Pater erat in Filio, et Filius in Patre, conversante Filio cum hominibus. Hoc igitur, fratres, significabatur, quod vere mysterium Incarnationis ex Spiritu sancto et ex Virgine erat hoc Verbum, quod operatum est Deo Filium unum. Hoc autem non ego dico, sed ipse testatur qui de cœlis descendit. Sic enim ait : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de » cœlo descendit, Filius hominis qui est in cœlo[3]. » Quid igitur quærit iste præter hoc quod dictum est? Numquid dicturus est quod caro erat in cœlo? Est igitur caro, quæ

[1] Isai. XLV, 11 et seqq. — [2] Rom. VIII, 11. — [3] Joan. III, 13.

a Verbo Patris oblata est dono, caro inquam ex Spiritu sancto et Virgine ostensa, perfectus Filius Dei. Manifestum igitur est, quod se ipse obtulit Patri. Antea vero non erat in cœlo caro. Quis ergo erat in cœlo, nisi Verbum sine carne, quod missum est ut ostenderet se, qui in terra erat, esse etiam in cœlo? Verbum enim erat, spiritus erat, virtus erat. Unus commune nomen, et in usu apud homines sibi sumpsit, vocatus a principio Filius hominis, propter futurum, quamvis nondum esset homo, sicut Daniel testatur inquiens : « Vidi, et ecce in nubibus cœli venientem tanquam Filium hominis[1]. » Recte igitur dixit, eum qui in cœlo erat Verbum Dei, hoc nomine a principio vocari.

V. Sed quid mihi, inquit, dicit Scriptura in alio loco : « Hic est Deus, non reputabitur alius ad eum[2]? » Recte dixit. Quis enim reputabitur ad Patrem? Hic, inquit, Deus noster; non reputabitur alius ad eum : « Invenit omnem » viam scientiæ, et dedit illam Jacob puero suo, et Israël » dilecto suo[3]. » Bene dicit. Quis enim est Jacob puer ejus, et Israël dilectus ejus, nisi hic de quo clamat, inquiens : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; ipsum audite[4]? » Qui omnem scientiam a Patre accepit, perfectus Israël, et verus Jacob. Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est. Quis autem est Israël, nisi homo videns Deum? Videns autem Deum, nemo nisi solus Puer et perfectus Homo, et qui solus enarrat consilium Patris. Ait enim Joannes : « Deum nemo vidit unquam, nisi unigenitus Filius qui est in sinu Patris; ipse » enarravit[5]. » Et rursus : « Qui de cœlo descendit, quod » audivit et vidit testatur[6]. » Hic igitur est, cui omnem scientiam dedit Pater; qui in terra visus est, et cum hominibus conversatus est.

[1] Dan. VII, 13. — [2] Baruch, III, 36. — [3] Ibid. — [4] Matth. XVII, 5; III, 17. — [5] Joan. I, 18. — [6] Id. III, 11 et 13.

VI. Quod autem dicit Apostolus : « Quorum patres, ex » quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia » Deus benedictus in sæcula [1], » pulchre enarrat et dilucide mysterium veritatis. Hic qui est super omnia, Deus est (sic enim audet dicere : « Omnia mihi tradita sunt a » Patre [2]; » qui est super omnia Deus benedictus) ; genitus est, et factus homo, Deus est in sæcula. Sic enim Joannes ait : « Qui est, et qui erat, et qui venturus est, Deus om- » nipotens [3]. » Recte vocavit omnipotentem Christum. Hoc enim dixit, quod quidem Christus testabitur. Tribuens enim testimonium, « Omnia, *inquit,* mihi tradita sunt a Patre [4] : » et omnium dominatum tenet; omnipotens a Patre constitutus est Christus. Imo et Paulus docens omnia ei data esse, sic dixit : « Primitiæ Christus, deinde, qui sunt Christi in » adventu ejus; postea finis, cum tradiderit regnum Deo et » Patri; cum evacuaverit omnem principatum, et omnem » potestatem et virtutem. Oportet enim ipsum regnare, do- » nec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissime » autem inimica destruetur mors : omnia enim subjecit sub » pedibus ejus. Cum autem dicat : Omnia subjecta sunt ei; » sine dubio, præter eum qui subjecit ei omnia. Cum au- » tem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjec- » tus erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in » omnibus [5]. » Si igitur omnia subjecta sunt ei præter eum qui ei subjecit omnia, omnium tenet dominatum; ipsius vero dominatum tenet Pater, ut in omnibus unus Deus reperiatur, cui omnia subjecta sunt simul cum Christo, cui omnia Pater subjecit præter seipsum. Hoc enim Christus dixit, sicut in Evangelio et patrem suum et Deum confessus est. Ait enim sic : « Vado ad patrem meum et patrem vestrum; » et Deum meum, et Deum vestrum [6]. » Si ergo Noëtus au-

[1] Rom. IX, 5. — [2] Matth. XI, 7. — [3] Apoc. I, 8. — [4] Matth. XI, 7. — [5] I Cor. XV, 23. — [6] Joan. XX, 17.

det dicere ipsum esse Patrem; ad quem patrem dicet ire Christum secundum vocem Evangelii? Sin vero vult ut, relicto Evangelio, amentiæ ejus credamus, frustra laborat : « oportet enim obedire magis Deo, quam hominibus[1]. »

VII. Si autem dicat : Ipse dixit : « Ego et pater unum » sumus[2]; » advertat animum, et intelligat quod non dixit : *Ego et Pater unum sum,* sed *unum sumus.* Illud enim, *sumus,* non dicitur de uno; sed sic dixit, quia duas personas demonstravit, unam autem potentiam, sive virtutem. Ipse hoc explicavit, cum dixit de discipulis ad Patrem : « Gloriam quam dedisti mihi, dedi eis; ut sint unum, si» cut nos unum sumus. Ego in ipsis, et tu in me; ut sint » perfecti in unum; ut cognoscat mundus quod tu me mi» sisti[3]. » Quid ad hæc dicere possunt Noëtiani? Numquid omnes unum corpus sunt secundum substantiam? an vero potestate et affectione consensionis et concordiæ unum efficimur? Ad eumdem modum Puer missus, et ab iis qui in mundo erant non cognitus confessus est se esse in Patre potestate[4], affectione consensionis : una enim mens Patris est Puer. Qui autem mentem Patris habemus, sic credimus : qui vero non habent, Filium negaverunt. Si autem velint dicere, quod Philippus de Patre interrogans : « Os» tende, *inquit,* nobis Patrem et sufficit nobis : » cui respondit Dominus inquiens : « Tanto tempore vobiscum sum, » Philippe, et non cognovisti me? Qui vidit me, vidit et » Patrem. Non credis quia ego in Patre, et Pater in me » est[5]? » Et volunt dicere quod his verbis eorum dogma confirmatur, ipso confitente se esse Patrem : sciant maximam repugnantiam in se ipsos inducere, Scriptura eos redarguente et convincente. Cum enim Christus in omnibus se Filium dixisset et demonstrasset, non tamen cognoverant

[1] Act. IV, 29; V, 29. — [2] Joan. X, 30. — [3] Id. XVII, 22. — [4] Id. I, 10.— [5] Id. XIV, 8.

eum, neque virtutem ejus intelligere aut intueri potuerant. Et hoc Philippus cum capere non posset, quoad videre licebat, volebat videre Patrem : cui Dominus dixit : « Philippe, tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti » me? qui vidit me, vidit Patrem : » id est, Si me vidisti, per me potes Patrem cognoscere. Per imaginem enim quæ similis est, potest facile Pater cognosci. Sin vero imaginem, quæ est Filius, non cognovisti; quomodo vis Patrem videre? Quod autem hæc ita sint, quæ in ipso capite adjecta et subjecta sunt, explicant, quæ significant, Filium « propositum [1] missum esse a Patre [2] et ad Patrem ire [3]. »

VIII. Multa alia, imo omnia huic veritati astipulantur. Necesse ergo est ut, quamvis nolit, confiteatur Patrem Deum omnipotentem, et Christum Jesum Filium Dei, Deum factum hominem, cui omnia Pater subjecit præter se, et Spiritum sanctum, et hos esse vere tres. Quod si vult scire quomodo unus Deus demonstratur, sciat unam esse virtutem sive potentiam hujus : et quantum ad virtutem pertinet, unus est Deus; quantum vero ad Incarnationem pertinet, tertia est ostensio; ut paulo post docebimus, cum reddemus rationem de veritate. Hæc igitur, fratres, dicta nobis sunt, de quibus inter omnes convenit. Unus enim est Deus, cui credere oportet, sed ingenitus, impatibilis, immortalis, qui omnia facit quæ vult, sicut vult, et quando vult. Quid igitur ad hæc audebit dicere Noëtus, non intelligens veritatem? Quandoquidem igitur hactenus Noëtus confutatus est, veniamus ad demonstrationem veritatis; ut confirmemus veritatem, contra quam tot et tantæ hæreses ortæ sunt, quæ nihil dicere potuerunt.

IX. Unus Deus est, quem non aliunde, fratres, agnoscimus, quam ex sanctis Scripturis. Quemadmodum enim si quis vellet sapientiam hujus sæculi exercere, non aliter hoc

[1] Rom. III, 25. — [2] Joan. V, 30; VIII, 16, 18, etc. — [3] Id. XIII, 1; XIV, 12.

consequi poterit, nisi dogmata Philosophorum legat : sic quicumque volumus pietatem in Deum exercere, non aliunde discemus, quam ex Scripturis divinis. Quæcumque ergo sanctæ Scripturæ prædicant, sciamus; et quæcumque docent, cognoscamus : et sicut vult Pater credi, sic credamus; et sicut vult Filium glorificari, sic glorificemus; et sicut vult donari Spiritum sanctum, sic accipiamus : non secundum propriam voluntatem, neque secundum proprium sensum, neque vim inferentes in ea quæ ab eo data sunt; sed quomodo ipse per sanctas Scripturas docere voluit, sic intelligamus.

X. Deus solus cum esset, nihilque sibi coævum haberet, voluit mundum efficere, et mundum cogitans, ac volens, et dicens, effecit; continuoque extitit ei factus : sicut voluit perfecit. Satis igitur nobis est scire solum, nihil esse Deo coævum. Nihil erat præter ipsum; ipse solus multus erat. Nec enim erat sine ratione, sine sapientia, sine potentia, sine consilio. Omnia erant in eo, ipse erat omnia. Quando voluit, et quomodo voluit, ostendit Verbum suum temporibus apud eum definitis; per quem omnia fecit. Qui cum vult, facit; quando cogitat, perficit; quando loquitur, ostendit; quando format, sapientiam edit. Omnia enim quæ facta sunt, ratione quidem creat, sapientia vero ornat. Fecit igitur sicut voluit : Deus enim erat. Eorum autem quæ facta sunt, ducem, consiliarium et operarium generabat Verbum : quod Verbum cum in se haberet, essetque mundo creato inaspectabile, fecit aspectabile, emittens priorem vocem, et lumen ex lumine generans, deprompsit ipsi creaturæ dominum, sensum suum : et qui prius ipsi tantum erat visibilis, mundo autem invisibilis, hunc visibilem fecit, ut mundus, cum eum qui apparuit videret, salvus fieri posset.

XI. Atque ita astitit ei alius. Cum alium dico, non duos Deos dico; sed tanquam lumen ex lumine, et aquam ex

ſonte, aut radium a sole : una enim virtus ex toto : totum vero Pater, ex quo virtus Verbum : hoc vero mens, sive sensus, qui prodiens in mundum, ostensus est Puer Dei. Omnia igitur per eum facta sunt, ipse solus ex Patre genitus [1]. Quis ergo profert multitudinem deorum, quæ per curricula temporum appulsa fuit? Omnes enim eo redacti sunt inviti, ut dicant omnia ad unum recurrere, etiam secundum Valentinum, et Marcionem, et Cerinthum, et omnem illorum nugacitatem; et huc nolentes reciderunt, ut unam omnium causam confiteantur. Igitur veritati nolentes consentiunt, esse scilicet unum Deum, qui fecit omnia sicut voluit. Hic autem dedit Legem et Prophetas; et dando coëgit hos per Spiritum sanctum loqui, ut accipientes virtutis paternæ inspirationem, consilium et voluntatem Patris nuntiarent.

XII. In his igitur Verbum versabatur, loquens de ipso. Jam enim ipse suus præco erat; ostendebatque futurum esse, ut Verbum in hominibus appareret. Idcirco sic clamabat : « Factus sum manifestus iis qui non quærebant » me; inventus sum ab iis qui non interrogabant me [2]. » Quis vero est qui factus est manifestus, nisi Verbum Patris? quod cum Pater misit, potestatem suam ostendit hominibus. Sic igitur factum est manifestum Verbum, sicut ait beatus Joannes : repetit enim summatim quæ a Prophetis dicta sunt, demonstrans hoc esse Verbum, per quod omnia facta sunt : sic enim ait : « In principio erat Verbum, et Ver» bum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per » ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil [3]. » Et infra ait : « Mundus per ipsum factus est, et mundus eum non » cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt [4]. » Si mundus, inquit, per ipsum factus est, sicut ait Propheta : « Verbo Domini cœli firmati sunt [5]; » igitur hoc est Verbum, quod factum est manifestum. Ergo Verbum incarna-

[1] Joan. I, 3. — [2] Isai. LXV, 1. — [3] Joan. I, 1. — [4] Ib. 10. — [5] Ps. XXXIII, 6.

tum cernimus, Patrem per eum intelligimus, Filio credimus, Spiritum sanctum adoramus. Videamus igitur quæ scripta sunt, quod prædicabatur quidem Verbum futurum manifestum.

XIII. Hieremias etiam dicit : « Quis stetit in hypostasi Do» mini, et vidit Verbum ejus[1] ? » Verbum autem Dei solum est visibile, verbum vero hominis audibile. Quando dicit videre Verbum, necesse est mihi ut credam hunc visibilem missum esse. Missus autem non est alius, quam Verbum. Quod autem missum fuit, testatur Petrus, cum dixit Cornelio centurioni : « Misit Deus Verbum suum filiis Israël » per prædicationem Jesu Christi. Hic est Deus omnium » dominus[2]. » Si ergo verbum mittitur per Jesum Christum, voluntas Patris est Jesus Christus.

XIV. Hæc igitur, fratres, significant nobis Scripturæ. Hanc œconomiam, id est, Incarnationem tradit nobis Joannes in Evangelio, testimonio suo ; et hoc Verbum confitetur Deum, sic inquiens : « In principio erat Verbum, et Verbum » erat apud Deum, et Deus erat Verbum[3]. » Si ergo Verbum erat apud Deum, et Deus erat, quid ergo? diceine aliquis dicere Joannem duos Deos ? Duos quidem non dicam, sed unum; personas vero duas, œconomiam tertiam, gratiam dico sancti Spiritus. Pater quidem unus, personæ vero duæ, quia Filius; tertia autem Spiritus sanctus. Pater mandat, Verbum perficit, Filius autem ostenditur, per quem Pater creditur. Œconomia consensionis redigitur ad unum Deum : unus enim est Deus qui mandat, Pater; qui obedit, Filius; qui docet scientiam, Spiritus sanctus : Pater qui est *super omnia*, Filius *per omnia*, Spiritus sanctus *in omnibus*[4]. Aliter Deum unum intelligere non possumus, nisi vere Patri et Filio et Spiritui sancto credamus. Etenim Judæi Patrem glorificaverunt, sed non egerunt gratias; siquidem

[1] Jer. XXIII, 18. — [2] Act. X, 36. — [3] Joan. I, 1. — [4] Ephes. IV, 6.

non agnoverunt Filium[1] : discipuli agnoverunt Filium, sed non in Spiritu sancto; idcirco negaverunt. Sciens igitur Verbum Patris œconomiam et voluntatem Patris, quod non vult aliter Pater glorificari, nisi sic; cum resurrexisset, tradidit hoc discipulis : «Euntes, *inquit*, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti[2].» Docuit hic, quod quicumque unum quid horum omiserit, is perfecte Deum non glorificavit. Per hanc enim Trinitatem Pater glorificatur. Pater enim voluit, Filius fecit, Spiritus sanctus manifestum fecit. Omnes igitur Scripturæ de hoc prædicant.

XV. Sed dicet mihi aliquis : Novum Verbum mihi affers, cum Filium vocas. Joannes enim Verbum quidem dicit, sed aliter per allegoriam interpretatur. Imo non aliter per allegoriam interpretatur : sic enim ostendens hoc Verbum Dei quod ab initio erat, et nunc missum est, dixit postea in Apocalypsi : « Et vidi cœlum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat in eo fidelis et verax, et in justitia judicat et pugnat. Oculi ejus sicut flamma ignis, et in capite ejus diademata multa; habens nomen scriptum quod nemo novit nisi ipse. Et vestitus erat veste aspersa sanguine : et vocatum est nomen ejus, Verbum Dei[3]. » Videte igitur, fratres, quomodo vestis sanguine aspersa in symbolo significavit carnem, qua venit ad subeundam passionem impatibile Dei Verbum, sicut mihi Prophetæ testantur : sic enim ait beatus Michæas : « Domus Jacob irritavit Spiritum Domini : hæc sunt eorum studia : non boni sermones ejus, et recte cum ipsis ambulant : et ipsi suscitaverunt inimicitiam contra pacem ejus, gloriam ejus detraxerunt[4] : » id est, fecerunt eum pati in carne. Similiter beatus Paulus ait : « Quod enim impossibile erat legis, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens

[1] Luc. XVII, 16. — [2] Matth. XXVIII, 19. — [3] Apoc. XIX, 11. — [4] Mich. II, 7.

» in similitudine carnis peccati, damnavit peccatum in » carne, ut justificatio legis ostenderetur in nobis, qui non » secundum carnem ambulamus, sed secundum Spiritum[1].» Qualem igitur Filium suum Deus per carnem misit, nisi Verbum, quod a principio scilicet Filium vocavit, quia futurum erat ut ortum caperet? et cum Filius vocatur, commune nomen amoris erga homines sumit. Nec enim Verbum per se et sine carne perfectus Filius erat, cum tamen esset perfectum Verbum, unigenitus. Neque caro per se sine Verbo subsistere poterat, quia in Verbo habebat τὴν σύστασιν, id est, in Verbo subsistebat. Sic ergo unus Filius Dei perfectus, manifestatus est.

XVI. Atque hæc quidem sunt de Incarnatione Verbi testimonia, et alia plurima. Videamus nunc quod propositum nobis est, quod vere, fratres, virtus Patris, quod est Verbum Dei, e cœlo descendit, et non ipse Pater; sic enim ait : *Ego ex Patre exivi, et venio*[2]. Quid est autem quod ex Patre exivit, nisi Verbum? quid est quod ex ipso genitum est, nisi spiritus, id est, Verbum? Sed dicet mihi : Quomodo genitum est? Explicationem quomodo tu genitus es non potes expromere, quamvis quotidie vides causam humanam, et modum generationis non potes perfecte efferre : non enim licet tibi cognoscere artem ejus qui creavit, in experientia et usu positam, et non enarrabilem; sed solum videndo intelligere et credere quod opus Dei est homo. De Verbi autem generationis ratione quæris, qua Deus Pater generare voluit; generavit sicut voluit. Non satis est tibi scire quod Deus mundum condidit, nisi audeas inquirere quomodo condidit? Non sufficit tibi recognoscere, quod Filius Dei tibi apparuit ad salutem, si tamen id credis; sed insuper quomodo genitus est secundum Spiritum, curiose indagas? Atqui generationem ejus secundum carnem enar-

[1] Rom. VIII, 3. — [2] Joan. XVI, 28.

rare non pluribus quam duobus concreditum est; et tu audes generationem secundum Spiritum scrutari, quam apud se Pater servat, revelaturus tunc sanctis, qui ut faciem ejus videant digni erunt! Satis habe quod a Christo dictum est: *Quod natum est ex Spiritu, Spiritus est*[1]: sicut per Prophetam significat Verbi generationem quod genitus est: quomodo vero, reservat apud se in tempus certum ac præfinitum, cum illud revelaturus est. Sic enim ait: « Ex utero » ante luciferum genui te[2]. »

XVII. Sufficiunt hæc testimonia fidelibus veritatis studiosis, infideles enim nulli credunt. Etenim Spiritus sanctus ut terreret, in persona Apostolorum testatus est: « Domine, » quis credidit auditui nostro[3]? » Quamobrem ne simus infideles ne quando in nobis quod dictum est impleatur. Credamus igitur, fratres, secundum traditionem Apostolorum, quod Deus Verbum e cœlis descendit in sanctam virginem Mariam, ut ex ea incarnatus, sumpta anima humana, rationis inquam participe, factus omnia quæcumque homo est, excepto peccato, salvaret Adam qui ceciderat, et immortalitatem hominibus largiretur iis qui crederent in nomine ejus. In omnibus igitur demonstratum est nobis Verbum veritatis, quod unus est Pater, cujus adest Verbum, per quod omnia fecit, quod posterioribus temporibus, sicut superius diximus, misit Pater ad salutem hominum. Hoc per Legem et Prophetas prædicatum est venturum esse in mundum. Sicut ergo prædicatum est, sic præsens se ipsum manifestum fecit ex Virgine et Spiritu sancto novus homo factus, habens cœleste quod paternum erat, tanquam Verbum; terrenum vero tanquam ex vetere Adam per Virginem incarnatus. Sic in mundum egressus Deus corporatus apparuit, egressus perfectus homo. Non enim per fictionem, aut mutationem, sed vere factus est homo.

[1] Joan. III, 6. — [2] Psal. CX, 3. — [3] Isai. LIII, 1. Joan. XII, 38. Rom. X, 16.

XVIII. Sic igitur humana sua non recusat qui demonstrabatur esse Deus, cum esurit [1] et laborat [2], et defatigatus sitit [3]; cum formidans fugit [4], et super pulvinum dormit [5], qui naturam habet insomnem ut Deus; cum calicem passionis refugit [6], qui propter hoc in mundum advenerat [7]; cum in anxietate sudat [8], et ab Angelo roboratur, qui eos qui in eum credunt roborat, et opere docuit mortem contemnere; cum a Juda proditur [9], qui cognoscebat Judam quis esset [10], et a Caïpha inhonoratur [11], qui erat ab eo sacerdotio fungente, paulo ante, tanquam Deus honoratus; cum ab Herode spernitur [12] qui totam terram judicaturus est [13], et verberatur a Pilato [14] is qui infirmitates nostras suscepit [15], et a militibus illuditur [16] is cui astant millia millium [17], et decies centena millia Angelorum et Archangelorum; et a Judæis in ligno figitur [18], qui tanquam cameram cœlum fixit [19]; et clamans ad Patrem Spiritum commendat [20], qui est a Patre inseparabilis [21]; et inclinato capite expirat [22], qui dixit : « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potes- » tatem habeo iterum sumendi eam [23]. » Quod autem non dominabatur ei mors qui vita erat, significavit cum dixit : « Ego a me ipso pono eam [24]. » Et latus lancea aperitur ei [25] qui vitam omnibus largitur [26]; et linteo involutus in monumento ponitur [27], qui mortuos suscitat; et tertia die a Patre excitatur [28], qui est ipse resurrectio et vita [29]. Hæc enim omnia nobis operatus est, qui propter nos factus est sicut nos. Ipse enim infirmitates nostras suscepit, et languores nostros portavit; et pro nobis dolet, sicut dixit Esaias pro-

[1] Matth. IV, 2. — [2] Id. XXVI, 37. — [3] Joan. XIX, 28. — [4] Id. IV, 3. — [5] Matth. VIII, 24. — [6] Id. XXVI, 39. Marc. XIV, 36. Luc. XXII, 42. — [7] Joan. XII, 27; XVIII, 11. — [8] Luc. XXII, 44. — [9] Matth. XXVI, 15. — [10] Id. V, 25. — [11] Ibid. 65 et seqq. — [12] Luc. XXIII, 11. — [13] Act. XVII, 31. — [14] Matth. XXVII, 26. Joan. XIX, 1. — [15] Isai. LIII, 4. — [16] Matth. XXVI, 67. — [17] Dan. VII, 10. — [18] Matth. XXVII, 35. — [19] Isai. XL, 22. — [20] Luc. XXIII, 46. — [21] Joan. XIV, 11. — [22] Id. XIX, 30. — [23] Id. X, 18. — [24] Ibid. — [25] Id. XIX, 34. — [26] Id. XI, 25; XIV, 6. — [27] Id. XIX, 40. — [28] Act. X, 40. — [29] Joan. XI, 25.

pheta [1] : Ab Angelis laudatus [2], a pastoribus visus [3], a Simeone expectatus [4], ab Anna testatus [5], a Magis quæsitus [6], a stella significatus [7], in domo patris versatus [8], a Joanne digito ostensus [9] cui Pater superne testimonium dedit, dicens : « Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite [10] : » hic coronatur [11] contra diabolum. Hic est Jesus Nazaræus, qui in Cana Galilææ ad nuptias vocatus, aquam in vinum mutavit [12]; et mare vi ventorum agitatum increpavit [13]; et super mare tanquam super terram siccam ambulavit [14]; cæcum a nativitate videre fecit [15]; Lazarum jam quatriduo mortuum excitavit [16]; varia miracula edidit; peccata remisit [17]; dedit Apostolis potestatem [18]; lancea ictus sanguinem et aquam ex latere fudit [19]. Propter hunc sol obtenebrescit [20], dies non illuminatur, rumpuntur petræ [21], scinditur velum [22], fundamenta terræ quatiuntur [23], aperiuntur sepulcra et resurgunt mortui; et principes pudore afficiuntur [24], cum vident in cruce eum qui universum ornavit, claudentem oculos, et tradentem spiritum. Hæc cum creatura videret, turbatur; et cum gloriam illius capere non posset [25], tenebras sibi obducebat. Hic insufflans dat discipulis Spiritum [26] et januis clausis ingreditur [27]. Hic videntibus Apostolis a nube in cœlum susceptus est [28], sedetque ad dexteram Patris [29], venturus judex vivorum et mortuorum [30]. Hic Deus et homo propter nos factus, cui omnia subjecit Pater [31]. Ipsi gloria et imperium cum Patre et sancto Spiritu, in sancta Ecclesia, et nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

[1] Isai. LIII, 4. — [2] Luc. II, 13. — [3] Ibid. 16. — [4] Ibid. 25. — [5] Ibid. 36. — [6] Matth. II, 2. — [7] Ibid. 9. — [8] Luc. II, 49. — [9] Joan. I, 29 et 15. — [10] Matth. XVII, 5. — [11] Id. XXVII, 29. — [12] Joan. II, 9. — [13] Matth. VIII, 26. — [14] Id. XIV, 25. — [15] Joan. IX, 7. — [16] Id. XI, 44; XII, 17. — [17] Matth. IX, 2, 6. — [18] Id. XVI, 19; XVIII, 18. Joan. XX, 22. — [19] Joan. XIX, 34. — [20] Matth. XXVII, 45. — [21] Ibid. 51. — [22] Ibid. — [23] Ibid. 52. — [24] Ibid. 54. — [25] Ib. 45. — [26] Joan. XX, 22. — [27] Ib. 19. — [28] Act. I, 9. — [29] Hebr. XII, 2. — [30] Act. X, 42. 2 Tim. IV, 1. — [31] 1 Cor. XV, 27.

SANCTI HIPPOLYTI

HOMILIA IN THEOPHANIA.

I. Omnia certe Dei et Salvatoris nostri opera bona sunt ac bona valde, quotquot eorum vel oculus videt, vel mens cogitat, quotquot intellectus comprehendit, et humana natura capit. Quæ enim orbe cœlesti multiformior pulchritudo? vel quænam terrestri solo florida magis ac variegata extat species? quid celerius ad cursum curru solari? quænam alia lunæ sidere jucundior biga? ecquid vero dignius admiratione quam inenarrabile opus musivum astrorum? quid tempestivis ventis fœcundius ad frugum proventum? quodnam luce diurna specular purius, et ecquod animal præstantius homine? adeo omnia Dei et Salvatoris nostri opera bona sunt valde. Quodnam vero vel aquæ natura necessarium magis munus reperitur? nihil enim non aquis abluitur, aquis alitur, purgatur rigaturve : aqua terras fert, aqua rorem generat, lætificat vitem, spicam maturat, uvam acerbitate exuit, olivam emollit, palmulam edulcorat; aqua rosam rubeo pingit colore, violæ protrudit florem, lilium splendidis conspiciendum calicibus alit. Et quid multa verba facio? sine aquæ natura nihil rerum quas videmus consistere valet, usque adeo necessaria illa est, ut cætera elementa infra concamerationem cœlorum habitent, aqua etiam supra cœlos locum sibi ceperit : cujus rei testis Propheta : « Laudate, *inquit,* Dominum, Cœli cœlorum, et Aqua supra cœlos [1]. »

[1] Psal. CXLVIII, 4.

II. Neque hoc tantummodo dignitatem aquæ evincit, sed et quod omnibus aliis rebus est venerabilius, opifex omnium Christus pluviæ in morem [1] descendit, ut fons [2] est cognitus, tanquam flumen [3] sese diffudit, et in Jordane baptizatus est. Jam enim audiisti quod ad Joannem venit Jesus et baptismum ab eo suscepit [4]. O res dignissimas admiratione! urbis Dei Deliciæ, infinitum Flumen exigua abluitur aqua : Fons incomprehensibilis, quæ vitam omnibus hominibus progerminat, et termino caret, a parvis et temporariis aquis obruitur : qui ubique præsens est nec usquam abest, incomprehensibilis Angelis, et ab hominum conspectu remotus, ad baptismum accedit, ut ipsi placuit. Hæc cum audis, dilecte, ne naturali more dicta accipe, sed per dispensationem apposita suscipito. Ideoque nec aquas latuit quod Dominus ex amore in homines se demittens in occulto operabatur; *viderunt* enim *eum aquæ et timuerunt* [5]. Parum abfuit quin exurgerent atque limitibus suis positis erumperent. Unde Propheta longo tempore ante hoc videns eas interrogat et ait : « Quid est tibi, mare, quod fugisti ? et tu, » Jordanis, quod conversus es retrorsum [6] ? » Illæ vero respondent : Omnium rerum Conditorem in forma servi vidimus, et hoc mysterium dispensationis cum ignoraremus, præ metu commotæ sumus [7].

III. Nos vero quibus œconomia illa cognita jam est, adoramus ejus misericordiam, quod venit servatum terram, non judicatum. Unde etiam Joannes præcursor Domini, cum hoc mysterium quod nesciverat antea edoctus cognovisset, quod vere Dominus esset, exclamavit ad hos qui ad eum baptizandi venerant : *Progenies viperarum* [8] quid in me tam vehementer intuemini? *non sum Christus* [9] : minister,

[1] Osc. vi, 3. — [2] Joan. iv, 14. — [3] Id. vii, 38. — [4] Matth. iii, 13. — [5] Psal. cxiv, 3. — [6] Ibid. 5. — [7] Phil. ii, 7. — [8] Matth. iii, 13. — [9] Joan. i, 20.

non Dominus ego sum; privatus, non rex: ovis sum, non pastor; homo, non Deus. Sterilitatem matris meæ cum nascerer solvi, non virginitatem reliqui sterilem. Infra emersi, non desuper descendi. Patris linguam ligavi, non divinam gratiam explicui[1]. A matre agnitus, non a stella præsignificatus sum[2]. Tenuis ego et minimus: venit autem post me qui ante me est; post me quidem ratione temporis, ante me autem propter inaccessum et inenarrabile lumen divinitatis[3]. Venit fortior me, cujus non sum dignus portare calceamenta; ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne. Ego potestati obnoxius, ipse per se potestatem habens. Ego peccatorum reus, ipse est qui aufert peccata[4]. Ego legem inculco, ille gratiæ lucem præfert. Ego ut servus instituo, ille judicat ut dominus. Mihi solum lectus est, ipse cœlum tenet. Ego pœnitentiæ baptizo baptismate, ille adoptionis donat gratiam. Ipse vos Spiritu sancto et igne baptizabit. Quid mihi attenditis? non ego Christus sum.

IV. Hæc Joannes ad populum cum dixisset, et hic arrectis capitibus expectaret novum aliquid spectaculum oculis corporis cernere, diabolo etiam ad hoc Joannis testimonium perculso, ecce dominus præsens adest simplex, solus, nudus, sine comitatu, humano corpore veluti veste indutus, dignitatemque divinitatis occultans, ut lateret draconis fraudes. Nec tantum ut Dominus sine regio satellitio ad Joannem accessit, sed etiam ut simplex homo et obnoxius peccatis caput suum inclinavit ut a Joanne baptizaretur. Unde ille videns tantam demissionem, rei admiratione stupens cœpit eum prohibere, atque ut modo audivistis ad eum dixit: *Mihi opus est baptizari a te, et tu ad me venis*[5]? Quid facis, Domine? doces quæ cum regula non bene congruunt. Alia de te prædicavi, et alia tu obis. Alia audivit diabolus et alia videt. Baptiza tu me igne divinitatis, quid

[1] Luc. I, 20.—[2] Matth. II, 9.—[3] Joan. I, 27.—[4] Ib. 29.—[5] Matth. III, 14.

aquam expectas? Illumina me Spiritu, quid rem creatam præstolaris? Me Baptistam baptiza, ut prærogativa tua nota fiat. Ego, Domine, baptisma pœnitentiæ baptizo, neque eos qui ad me accedunt possum baptizare, nisi peccata sua confessi prius fuerint. Etiamsi baptizare te velim, quid habes quod confitearis? Tu es qui tollis peccata, et baptismo vis baptizari pœnitentiæ? Etiamsi ego te baptizare sustinuero, Jordanes non audet propius ad te accedere. *Ego opus habeo a te baptizari, et tu venis ad me?*

V. Quid igitur ei Dominus respondet? « Permitte jam, » ita enim decet nos implere omnem justitiam. » Permitte jam, non es me sapientior. Tu ut homo respicis, ego ut Deus novi. Primum me oportet facere, atque ita docere. Nihil indecens obeo, decore totus indutus. Miraris, o Joannes, quod non veni cum dignitatis meæ insigniis? Privato enim non competit regia purpura, regem autem decet militaris ornatus : num adversus tyrannum et non ad amicum veni? At permitte nunc, ita enim convenit nobis omnem justitiam implere. Impletor Legis sum, nihil volo prætermissum ad totius impletionem relinquere, ut post me exclamare possit Paulus : « Impletio Legis Christus, in justitiam » omni credenti[1]. » Baptiza me, Joannes, ne quis baptismum aspernetur. A te servo baptizor, ne quis regum aut superiorum respuat a contempto sacerdote baptizari. Permitte in Jordanem descendam, ut audiant Patris testimonium, et Filii potentiam cognoscant. Permitte nunc, ita enim decet omnem nos implere justitiam. Tunc deinceps Joannes ipsi permittit : « Et baptizatus Jesus statim iterum » ex aqua ascendit[2], et aperti sunt ipsi cœli, et ecce Spiritus » Dei descendit specie columbæ, et super ipso mansit. Et » vox de cœlo, dicens : Hic est Filius meus dilectus in quo » complacui[3]. »

[1] Rom. x, 4. — [2] Matth. III, 15. — [3] Luc. III, 22.

VI. Vides, dilecte, quot et quantorum bonorum jacturam facturi fuissemus, si Joannis monitioni Dominus cessisset, et baptismum non suscepisset. Clausi enim erant antehac cœli, inaccessa supera regio. In inferiora descendimus, ad superiora autem non iterum ascendimus. Num solus vero Dominus baptizatus est? et veterem hominem renovavit, et sceptra adoptionis ipsi iterum credidit. Statim enim *aperti ipsi sunt cœli*[1]. Reconciliatio facta est visibilium cum invisibilibus, cœlestes ordines gaudio sunt impleti, sanatæ in terris ægritudines, res absconditæ quæ erant patefactæ sunt, quæ hostium erant in numero reddita fuere amica. Audisti enim Evangelistam dicentem : *Patefacti sunt ipsi cœli,* ob tria hæc admirabilia : sponso enim Christo baptizato oportebat cœlestis thalami splendidas portas aperiri. Similiter et Spiritu sancto in columbæ specie descendente, et Patris voce omnia percurrente loca, oportebat *portas attolli cœlestes*[2]. Et ecce aperti sunt ei cœli, et vox facta est dicens : « Hic est Filius meus dilectus in quo com» placui. »

VII. Amatus amorem generat, et lux immaterialis lucem inaccessibilem. *Hic est Filius meus dilectus,* qui infra apparuit, nec tamen a Patris sinu fuit separatus : apparuit et non apparuit. Aliud enim quod apparebat : siquidem prout apparuit, baptizans baptizato præstantior fuit; itaque Pater de cœlo Spiritum sanctum in baptizatum demisit. Sicut enim in arca Noë per columbam[3] significatus est Dei in homines amor, sic et nunc Spiritus, columbæ descendens specie, velut fructum portans oleæ super eum cui testimonium perhibebatur substitit. Quare? ut paterna etiam vox certa et firma esse constaret, et Propheticæ prædictioni multis ante temporibus factæ haberetur fides. Quænam illa? « Vox Domini super aquis, Deus gloria tonuit, Deus super

[1] Matth. III, 15. — [2] Psal. XXIV, 7. — [3] Gen. VIII, 11.

» aquis multis[1]. » Quænam vox? « Hic est Filius meus di» lectus in quo complacui. » Hic est qui Josephi nominatus est filius, et meus est unigenitus secundum divinam essentiam. Hic est Filius meus dilectus : esuriens ille, qui innumera alit millia : laborans, idemque recreans laborantes : non habens ubi caput reclinet suum[2], et omnia gerens manu[3] : qui patitur, et omnibus medetur passionibus : qui cæditur colaphis[4], et mundum donat libertate: qui in latere percutitur[5], et latus Adami corrigit.

VIII. Sed mentem, quæso, mihi accurate intendite; volo enim recurrere ad fontem vitæ, et fontem medelas scaturientem contemplari. Pater immortalitatis immortalem Filium ac Verbum in mundum misit, qui venit ad homines loturus eos aqua et Spiritu, et regeneraturus ad animæ corporisque incorruptibilitatem, inspiravit in nos Spiritum vitæ, et incorruptibili armatura nos induit. Si igitur homo factus immortalis est, Deus etiam erit[6]. Si vero per aquam et Spiritum sanctum a regeneratione ex lavacro Deus fit, comperietur etiam post resurrectionem e mortuis cohæres Christi esse[7]. Igitur præconis voce proclamo : Venite, omnes tribus gentium, ad baptismatis immortalitatem. Vitam vobis, qui in ignorantiæ caligine versati adhuc estis, fausto significo nuntio. Venite ex servitute in libertatem, ex tyrannide ad regnum, ex corruptione ad incorruptibilitatem. Et quomodo, inquit, veniemus ? Quomodo ? per aquam et Spiritum sanctum. Hæc est aqua cum Spiritu conjuncta, qua paradisus rigatur, terra pinguescit, incrementum plantæ capiunt, generant animalia, atque ut omnia compendio amplectar, per quam regeneratus homo vivificatur, qua Christus baptizatus est, in quam Spiritus sanctus columbæ specie descendit.

[1] Psal. xxix, 3. — [2] Luc. ix, 58. — [3] Hebr. i, 3. — [4] Matth. xxvi, 27.— [5] Joan. i, 34. — [6] 2 Pet. i, 4. — [7] Rom. viii, 17.

IX. Hic est Spiritus qui ab initio ferebatur super aquis [1], per quem mundus movetur, natura creata consistit, et omnia vitam accipiunt : qui in Prophetis operatus est [2], in Christum devolavit [3]. Hic est Spiritus specie linguarum ignearum datus Apostolis [4]. Hunc quærebat David cum dixit : « Cor in me purum crea, Deus, et Spiritum rectum in visce» ribus meis innova [5]. » De hoc Gabriel ad Virginem : « Spi» ritus sanctus superveniet in te, et potentia altissimi obum» brabit tibi [6]. » Per hunc Spiritum Petrus beatam illam vocem effatus est : *Tu es Christus, Filius Dei viventis* [7]. Per hunc Spiritum firmata Ecclesiæ petra est [8]. Hic est Spiritus, Paracletus propter te missus, ut demonstraret Filium te esse Dei [9].

X. Accede igitur et regenerare, o homo, ad adoptionem in filium Dei. Et quomodo? inquit. Si non adulterium nec cædem commiseris, nec idola colueris; si non vincaris a voluptate; si non committas ut affectus superbiæ tibi dominetur; si sordes impuritatis abstergas, et onus peccati a te abjicias; si exuas armaturam diaboli et induas fidei thoracem [10], sicut Esaias : « Lavamini, *inquit,* et quærite judi» cium, eripite oppressum, judicate orphano, absolvite vi» duam : et venite et disceptemus, ait Dominus. Et si sint » peccata vestra sicut puniceus pannus, ut nivem dealbabo : » sique fuerint ut coccinum, dealbabo ut lanam. Et quando » vultis vocem meam audire, bona terræ comedetis [11]. » Vides, dilecte, quomodo Propheta baptismi vim purgativam prædixit. Qui enim cum fide in hoc regenerationis lavacrum descendit, renuntiat malo, et Christo se addicit. Hostem abnegat, at Christum Deum esse confitetur. Servitutem exuit, induit adoptionem. Redit ex baptismo splendidus ut

[1] Gen. I, 2. — [2] Act. XXVIII, 25. — [3] Matth. III, 15. — [4] Act. II, 3. — [5] Psal. LI, 12. — [6] Luc. I, 35. — [7] Matth. XVI, 16. — [8] Ibid. 18. — [9] Joan. XIV, 26. — [10] Ephes, VI, 14. — [11] Isai. I, 16 et seqq.

sol radios justitiæ effulgurans. Quod vero maximum est, revertitur filius Dei et Christi cohæres : ipsi gloria et potentia cum sacrosancto, bono et vivifico ejus Spiritu nunc sit et semper et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

ANNOTATIONES.

CONCORDANTIA

INTER BIBLIOTHECAM GALLICAM D. M. N. S. GUILLON,
ET COLLECTIONEM SELECTAM PATRUM.

I. S. Clementis Alexandrini Stromatum libri septem in hoc Collectionis volumine continentur, a pagina 1 usque ad paginam 387. In Bibliotheca autem, tom. 1, a pag. 391 usque ad pag. 420, fragmenta librorum eorumdem reperiuntur; quibus addita est libri octavi mentio non mediocris.

II. S. Hippolyti, episcopi et martyris, opera a pagina 387 usque ad calcem Latini voluminis excusa, apud Bibliothecam Gallicam nonnisi breviter et summatim (pagina 448) memorantur, quippe qui eruditioni magis faveant quam eloquentiæ.

Annot. (1), pag. 115.

Ea quæ hic de Nicolao memorat Clemens, recitat Eusebius Eccles. Histor. lib. III, cap. 29. « De hoc autem, *inquit, Nicolao* » Clemens Alexandrinus in tertio Stromate hæc narrat ad ver- » bum; etc. » Eorumdem sensum Theodoretus in suum Hæret. Fabul. lib. III, c. 1, p. 226, 227, transtulit. Non est autem certum Nicolaüm diaconum eumdem esse ac Nicolaüm hæreticum, Nicolaïtarum patrem; quos plurimi et quidem doctissimi accurate distinguunt.

Annot. (2), pag. 128.

Respicit Clemens Philip. IV, 3. Cum Apostoli et alii veteris Ecclesiæ pastores in curandis et ad fidem convertendis fœminis fœminarum ope plerumque usi sint; de quo more consuli poterit Constitut. Apostol. lib. III, cap. XV; putabant nonnulli, Paulum hoc loco conjugem suam hortari, ut ei operi diligenter incumbe-

ret. Ignatius interpolat. Epist. ad Philadelph. cap. III, Paulum matrimonio junctum fuisse affirmat : « Petri, et Pauli, et aliorum » apostolorum, qui in nuptiis versati sunt. » Ubi conferri poterint quæ annotavit Cotelerius. Adjici merentur quæ annotavit Beveregius ad Apostol. can. v : « Ex hisce, *inquit*, verbis nihil » certius, nihil apertius esse potest, quam temporibus quibus » conditi sunt hi Canones, episcopos, presbyteros et diaconos » conjugatos esse. Nec mirum, cum Petrum et reliquos Aposto- » los uxores habuisse affirmet Basilius, De abdicat. ser. statim ab » initio; et ipse quoque Ignatius, Epist. ad Philadelph. p. 98, » edit. Usser. Hunc, fateor, Ignatii locum corruptum esse, ac no- » men Pauli ab hæreticis intersertum esse, e MSS. nescio quibus » acriter contendunt Pontificii; sed incassum, ut probat Jac. Ar- » machanus in Prolegomenis ad Ignatium, cap. XVII. Ambrosius » autem Paulum cum Joanne, eosque solos, excipit : « Omnes, » *inquit*, Apostoli, exceptis Joanne et Paulo, uxores habuerunt : » » Ambros. in 2 Cor. XI, 2. At Clemens Alexandrinus Paulum » etiam uxorem habuisse scribit Strom. III, ubi et Philippum » addit. De Philippo idem asserit et D. Chrysostomus, tom. v, » p. 147, edit. Savil. et ante eum Polycrates, Ephesinorum epi- » scopus, in epistola ad Victorem Romanum, apud Euseb. Hist. » Eccles. lib. III, c. XXXI. At Philippum illum, qui quatuor ha- » buisse filias dicitur Act. XXI, 9, non Apostolum, sed diaconum » fuisse, probat Isidorus Pelusiota, lib. I, epist. 147. »

Annot. (3), pag. 145.

Ramum hunc olivæ lana obvolutum et omni genere fructuum terræ onustum ferebat puer, et ante fores templi Apollinis ponebat in pyanepsiis; pueri reliqui accinebant hos versus ad famem arcendam. Herodotus in vita Homeri εἰρεσιώνην dictum etiam carmen quoddam docet.

Annot. (4), pag. 198.

Quod apud veteres Ægyptios *templa non habuerint simulacra*, memorat Lucianus in libro De dea Syria. Idem mos apud Persas veteres obtinuit, ut tradunt Herodotus et Strabo; ut etiam, teste Eusebio, apud Græcos usque ad Cecropis tempora. Nec Romanis

per annos CLXX ab urbe condita ullas fuisse deorum imagines, superius retulit Auctor, in Stromat. I. Nec ideo damnandus templorum et simulacrorum usus, ut dictum est præsenti operis tom. III, annotatione I.

Annot. (5), pag. 307.

S. Clemens, dum hic ait naturam Filii esse Omnipotenti conjunctissimam, non loquitur præcise de natura Filii, nec eamdem naturam considerat absolute prout in seipsa est, sed relative sive personaliter, in quantum hypostasin significat : vox enim qua hic utitur, accipitur quandoque a veteribus sicut vox ad significandam personam. Quare S. Clemens hic nihil aliud vult dicere, nisi quod Filius proxime accedat veluti Divinitatis fonti, non vero naturam Filii esse inferioris conditionis a natura Patris; uti ex subsequentibus verbis ejus clare apparet.

Annot. (6), pag. 308.

S. Clemens, dum hic dicit Deum pro aptitudine uniuscujusque divisisse suum beneficium, seu gratiam, loquitur de gratia pure externa, scilicet prædicatione verbi Dei, et instructione, quam pro cujusque aptitudine Græcis æque ac Barbaris divisit Deus. Et quando dicit homines habere sufficientes vires ad obediendum mandatis divinis, loquitur de potentia remota, quæ ratione liberi arbitrii omnibus inest, absque eo quod necessitatem gratiæ excludat, quæ ad proxime agendum requiritur.

Annot. (7), ibidem.

Divinitatem Verbi divini S. Clemens hic aperte astruit, uti legenti patet : dum autem dicit Filium Dei Patris voluntati servire, nullam in Verbo imperfectionem arguit, uti putat P. Petavius; nam si qua in Filio subordinatio ad Patrem apparet, cadit super personam Filii, qui carnem induens veluti minister voluntatis Patris effectus est, animam suam ponens pro salute nostra : non cadit autem super naturam Filii, quæ cum sit una, et eadem cum natura Patris, hanc subordinationem admittere nequit.

Annot. (8), pag. 314.

Ex toto hoc contextu manifeste apparet S. Clementem non rejicere sacrificium Eucharisticum novæ Legis, de quo ob disciplinam arcani, ne gentilibus nostra mysteria panderentur, et ab iis profanarentur, silet; sed tantum rejicere sacrificia legalia et gentilium, quibus solum ejus dicta conveniunt.

Annot. (9), pag. 342.

Pro hac S. Clementis doctrina nemo spondebit, cum ex circumcisione S. Timothei ne probabiliter quidem probetur, utpote quam S. Paulus ex sola indulgentia, non vero ut mentiretur, permisit; circumcisio enim tum temporis nedum erat omnino vetita, nec in seipsa mala : mendacium autem ex natura sua malum est, nec ad conservandam vitam mentiri unquam licet.

Annot. (10), pag. 395.

Quod Antichristus ex tribu Dan nasciturus sit ad summum simplicis cujusdam conjecturæ fidem meretur, quæ cum nonnisi metaphorico sensui sacræ Scripturæ innitatur, facile elidi posset.

Annot. (11), pag. 413.

S. Hippolytus audiri non meretur, cum ait Antichristum venturum in postrema septuaginta hebdomadarum Danielis, utpote quæ jam finem habuit in primo Christi adventu, in quo omnes circumstantiæ ibi notatæ in excidio Jerosolymitano, templo everso, et veteri sacrificio abrogato, impletæ fuerunt.

Annot. (12), pag. 414.

Quonam præcise tempore Enoch et Elias adventuri sint, et quot diebus terram inhabitaturi, quæstiones sunt, quarum certam solutionem Spiritus sanctus nos latere voluit; nec illud S. Hippolytus determinare potuit, qui in sensu litterali sacræ Scripturæ exponendo non admodum excelluit.

INDEX TOMI QUARTI.

S. CLEMENS ALEXANDRINUS.

STROMATUM LIBRI SEPTEM.

S. HIPPOLYTUS.

EXPLICIT INDEX.